ספר
משנת שמעון

וארט על כל דף
לפי סדר הש"ס

סדר נזיקין

יוצא לאור לרגל שמחת נישואי בני
החתן **ישראל יעקב זונדל** נ"י
עב"ג בת מחותני
הרה"ח ר' **יואל שר שלום ברלינר** שליט"א
קרית פרמישלאן בני-ברק
בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א
ב' ניסן תשפ"ה

- מהדורת ביקורת -

ספר
משנת שמעון

וארט
על כל דף
לפי סדר
הש"ס

סדר
נזיקין

ספר

משנת שמעון

ווארט על כל דף
לפי סדר הש"ס

סדר נזיקין

יוצא לאור לרגל שמחת נישואי בני
החתן **ישראל יעקב זונדל** נ"י
עב"ג בת מחותני
הרה"ח ר' **יואל שר שלום ברלינר** שליט"א
קרית פרמישלאן בני-ברק
בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א
ב' ניסן תשפ"ה

- מהדורת ביקורת -

כל הזכויות שמורות
להערות והארות ניתן לפנות:
advrosenblat@gmail.com

עימוד א. י.
058-321-9400
yb3219400@gmail.com

תוכן העניינים

מסכת בבא קמא ..... ה

מסכת בבא מציעא ..... פב

מסכת בבא בתרא ..... קסה

מסכת סנהדרין ..... רעא

מסכת מכות ..... שמח

מסכת שבועות ..... שס

מסכת עבודה זרה ..... שפד

מסכת הוריות ..... תלב

הסבר קצר - במקום הקדמה

החיבור הזה, אינו עוד פירוש על הגמרא, ורוב דבריו אינם לפשוטו של מקרא, אלא אסופת 'וואריטים', מסודרים לפי כל דף ודף לפי סדר הש"ס, לע"ע על סדר נזיקין, וואריטים קלים, מחזקים או מעוררים, מחודדים או משמחים, אשר אפשר למצוא להם רמז כלשהו בגמ'.

תחילת החיבור, בעת למדי בעבר עם ידיד נפשי הגאון המופלא רבי עקיבא שיינפלד, אשר זכינו לאורו כאשר כיהן ח"י שנים כראש כולל 'משנת הנחל', שזיכני השי"ת לייסדו ולסעדו מאז תשנ"ח.

ומידי פעם בלימוד, הייתי מחדש איזה וואריט מעניין וממשיכים הלאה. לאחר שהדבר חזר שוב ושוב, המליץ לי לכתוב את זה בשולי הגמ'. ברבות הימים והרבה אחרי שהפסקנו לימודנו לצערי, כשהצטברו הוואריטים, ביקש שאכתבם באופן מסודר לפי דפים ומסכתות.

אחרי שהדברים החלו לקרום אור והיגדים, שמתי לב שנוצר לי 'מחייב' להשקיע שעות ארוכות יותר בלימוד התורה הקדושה, אשר כל חפציך לא ישוו בה, וזו התועלת הראשית החשובה והעיקרית בחיבור זה.

עוד אפשר למצוא בו קצת תועלת, לקיים דברי הרמב"ן באיגרת המפורסמת לבנו: 'וכאשר תקום מן הספר תחפש דבר אשר תוכל לקיימו', ואיך אפשר לקיים כהיום דבר זה, בעוד עיקר לימודנו סוגיות שאינן נוגעות לחיי היום יום בדרך כלל?

כך נוצר חיבור זה.

ועל אף שהתחננתי בפניו 'עקיבא, מה לך אצל הגדה, כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות' (חגיגה יד.) הפציר בי לכתוב עוד ועוד, ולהביא הדברים אליו, והקדיש מטובו זמן רב מאוד, לעבור על דברי האגדה, ולטפח כמלאך האומר גדל. שביק רבי עקיבא לחסידותיה (סנה' ק"י:) ואחר שמסרתי בידו פרי ביכורים (על מסכת נדרים, ואח"כ כמה מסכתות ב"ה) עבר עליהם ושבחם מאוד, והיה רבי עקיבא דורש כתרי אותיות (מנחות כ"ט:) ואף מוסיף עליהם וגורע מהם.

וכדי שלא יחשדו בי מה שאין בי - מי שמכירני משתומם מהיכן מכל המראי מקומות - הריני להודיע כי רובם מהערות רבי עקיבא וחלקם בסיוע טכנולוגי, כשרק אמרתי לו שזכור לי כך וכך, והוא מיד מביא את הגמ' במדוייק. הכל צריכין למרי דחיטי, יישר כוחך שסיברת.

ולך הקורא היקר דברי: חיבור זה מיועד לרגעים שבין דף לדף, או לאנשים שכל ימיהם ברפיון, לתת רווח להתבונן, וגם למגידי שיעור בדף היומי על מנת

לשלב איזה מילה פה ושם. ובשום אופן אינו תחליף לזמן יקר שהנך מקדיש, או יכול להקדיש, ללימוד התורה באמת. אם מצאת טעויות שאינן מתאימות עם הפשט - אל תטרח להעיר, אדעתא דהכי נכתבו. אך אם מצאת משהו שלדעתך אינו נכון לדעת תורה, ואין ראוי לכותבו, אשמח מאוד מאוד אם תכתוב לי או תעירני, ולא תשא עליי חטא.

חיבור זה יוצא לאור לראשונה, במהדורה ראשונית ולא מוגהת, על סדר נזיקין (בבא קמא ומציעא כבר יצאו ת"ל בעבר), ביום שמחת לבי, נישואי בני יקירי מחמלי ישראל יעקב זונדל נ"י עב"ג בת מחותני יקר היקרים הגה"ח רבי יואל ברלינר שליט"א, העתידה להתקיים ב' ניסן תשפ"ה בחצר הקודש פרמישלאן בצילא דמהימנותא הוד כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א, אשר כאן המקום להודות לו על כל החסד אשר עשה עמנו ואשר עתיד לעשות עמי ועם בני ביתי, יאריך ימים על ממלכתו בבריות גופא ונהורא מעלייא להשקות מבאר לחי.

מודה אני לפניך, שאף שלא שמת חלקי בין יושבי בית המדרש (אלא מחזיקיו) לפחות לא שמת חלקי בין יושבי קרנות. וזיכית אף לי, עבדך בן אמתך, בחלקי בתורתי. יהיו הדברים לעילוי נשמתה של אמי הדגולה, רבות השיבה מעוון, אם למקרא ואם למסורת, שרה רבקה בת אפרים ולרפואתו השלימה של אאמו"ר הרה"ח ר' בנימין שליט"א אשר מיצה דמו ודמעו להביאנו לחיי העולם הזה והעולם הבא.

אודה לרעייתי הצדקנית, שנתנה לי את מלוא הזמן והעידוד הדרושים ללימוד, עיון וכתיבה, עריכה ומחיקה, וכל הנדרש לחיבור זה, כפי שלמדה מבית אביה הגאון הגדול רבי משה ב"ר יעקב זונדל זצ"ל אשר ממנו למדתי חשיבות הכתיבה בהיותו מחבר של עשרות ספרים חשובים בעולם התורה, בצילו ובצל חמותי חנה נעשא ע"ה חימדתי וישבתי ואחזור לישב בעת אשר מתים יחיה א-ל.

תודה מיוחדת לחתניי הגאונים רבי משה קעניג מחו"ר בימ"ד לדיינים בצפת"ו, והגר"ש סופר ר"מ בעיר התורה מודיעין עילית ובני יקירי ר' נחמן יצחק אב"י בב"ש שעברו על החיבור והעירו הערותיהם ושאר ילדינו היקרים, אברכם שכל נטיעות שנוטעין מאיתנו ימשיכו שושלתא דדהבא של זקניהם הרבים קדושי עליון.

בצאתי מההקדמה והיכנסי לספר אשא כפיי בתפילה שלא יארע דבר תקלה וישמחו חבריי בי ובחיבורי ושחלילה לא יהיו נזיקין בסדר נזיקין.

משה נתן שמעון בלאאמו"ר יוסף בנימין זאב שליט"א רוזנבלט
advrosenblat@gmail.com

מסכת בבא קמא

דף ב

מילתא אגב אורחא קא משמע לן דמועד לאדם הוי מועד לבהמה, מועד לבהמה לא הוי מועד לאדם.

י"ל ברמז דהתנא הק' מלמדנו מוסר 'אגב אורחא' שאף מי שהרגיל עצמו (עד שנעשה מועד) להיות 'אדם' יכול להיעשות תוך רגע לבהמה. אך מי שהוא רגיל להיות בהמה לא במהרה יהפוך לאדם...

(**ועיין** חגיגה טו. תוד"ה קשה, דבכל מעלה רוחנית, קשה להשיגה וקל לאבדה).

דף ג

אדם מועד לעולם בן ער בן ישן וכו'.

אדם צריך לזכור כי הוא 'מועד לעולם', דהיינו מיועד לעולם הבא, תמיד, בין ער ובין ישן, כל ימיו בבריחה עדי תבוא מנוחה.

וכמאמר רבינו האבן עזרא: 'נסוגים אם אבו ומדרכם שבו-טרם ישכבו בית **מועד** לכל חי'.

במחלוקת אם 'מבעה' האמור במשנה, הכוונה לאדם או שן, יש כמה קושיות (כגון אילוץ הפסוקים כמש"כ בגמ', וכן שיש עוד פסוקים עם השורש ב.ע. בתנ"ך כפי שיבואר בדף הבא בגמ' ועוד)

ונראה כי ב.ע. הוא שורש של רצון, והיה ברור לחז"ל כי מדובר בעניין של רצון. אלא שרב ס"ל שזה יותר מתאים לאדם שכל מהותו הוא רצונו (ומייתי עליה קרא ד'בעיו' שזה רצונו האמיתי, כיודע מהרמב"ם פ"ב מהל' גירושין ה"כ) וזה מותר האדם מן בהמה, ושמואל ס"ל שזה שן שמרמז על התאוות שגם זה עניין של רצון המשותף לאדם ולבהמה.

ואולי לזה כיוון הפני יהושע שהק' על הגמ' להלן, איך היה הו"א שמבעה הוא אש כאשר כתוב להדיא הבער? ותי' דתרי מיני אש הוי: הבער משמע אש מאליה ומבעה משמע אש בכוונה.

ולהנ"ל א"ש שמבעה הוא מלשון רצון.

עכ"פ למדנו שיסוד האדם הוא הרצון שבו והבחירה, וזה פי' 'אמר שומר אתא בוקר וגם לילה' כמובאר (ב"מ פג: וש"נ) שמרמז על עוה"ז ועוה"ב, שתלוי בבחירה שעשה בעוה"ז, וכל אחד צריך לשמור על עצמו ב'לילה' שיזכה לאור ה'בוקר'.

דף ד

תנא אדם וכל מילי דאדם.

לימוד התורה עושה את האדם ל'אדם' (מענטש) וגם דואגת לו לכל מה שהאדם צריך, 'כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם' (ל' אוה"ח פר' כי תבא), הן ברוחניות והן בגשמיות...

ואימא מים.

מבואר בתירוץ דלשון תבעה לא אזיל על המים אלא על האש. קצת קשה שהרי יש פסוק מפורסם במשלי 'מים עמוקים עצה בלב איש נחל נובע מקור חכמה' הרי שנביעה שייך שפיר במים?

ורש"י בדיוק לשונו תירץ קושיא זו מעיקרא, שפירש שלא שייך לומר לשון זכר ויחיד על מים. והרי נובע הוא לשון יחיד וזכר, ולכן אי אפשר לפרש שזה מים. אלא על כרחך שהכוונה שהנחל (כלומר: ערוץ האדמה בין שני הרים) הוא הנובע ולא המים נובעים, ומהא ליכא למשמע מינה.

דף ה

תבריה רבי עקיבא לגזיזיה... מגופו הוא משלם ואינו משלם מן העלייה.

והנה רבי עקיבא כידוע (ברכות ס:), שמח כשסרקו בשרו במסרקות, ומרומז כאן שהוא שבר את גופו, להורות כי עדיף לשלם

מגופו, דהיינו ייסורי גוף, העיקר לא לשלם מן העלייה, כלומר מחלקו לעולם הבא.

אש - לפטור את הטמון.

ידוע מצדיקים ש'כל אשר באש תעבירו באש' היינו שהתיקון לפגם ש'שורף' את הנשמה, הוא בקיום המצוות 'באש', היינו חמימות של קדושה הוא תיקון לחמימות היצר, על דרך ד'הבלא מפיק הבלא' (כששותה דבר חם מוציא מגופו חום מחלה, עי' שבת מא.).

וזה רימז כאן: אש, קיום המצוות בחמימות יתירה אינו מעכב לצאת ידי חובה, אלא הוא נצרך 'לפטור את הטמון' כי הוא התיקון ליצר הרע שנטמן בלב ושורפו מבפנים (כדאחז"ל בסוכה נב. שנקרא צפוני ע"ש שצפון בלב האדם).

דף ו

מה לבור שכן מעשיו גרמו לו... מה לאש שכן כח אחר מסייעו.

בא וראה שלא כמידת בשר ודם מידת הקב"ה.

שמידת בשר ודם הכורה בור נחשב רק כגרמא בניזקין ואילו העושה אש נחשב כמזיק בידיים (וגם העונש על הצתה הוא חמור מגניבה והיזק אחרים). ואילו מידת הקב"ה היא שבבור יש מקום להחמיר יותר מאשר אש (עכ"פ למ"ד אשו משום ממונו), שכן זה עושה בידיים ובכוונה ולבד ואילו האש יש מקום קצת להקל לפעמים, שהרי כבר יצא משליטתו וגם משום שכח אחר (הרוח) מסייעו.

ודכירנא מעשה נורא באשה אומללה שגילתה בפתע כי בעלה היקר שקע בטומאת המחשב עד כדי שלא שם ליבו לכניסת השבת רח"ל... ואמר לי אז מו"ר הר"מ שליט"א שאין עיקר הטענה על שמירת השבת שכן כבר היה בבחינת אש שכח אחר 'מסייעו', אבל הטענה היא על מה שהכניס עצמו לניסיון הראשון שממנו נגרר הכל, שאז מעשיו גרמו לו בפקיחות עיניים. והוא כמו נהג שיכור שאין

התלונה מדוע הרג את הנפש בשיכרותו, אלא על מה שהכניס עצמו במצב שהוא שותה כשצריך לנהוג.

דף ז

כל דיהיב ממיטב יהיב.

הקב"ה נותן רק טוב (עיין ברכות ה. 'כי לקח טוב נתתי'), וכשלומדים תורה בקדושה ובטהרה מפנימים את העיקרון שעליו עומד העולם: 'כל מאן דיהיב - מיטב', ורמז לזה "יהב" בגימטריה "טוב".

ואפש"ל בצחות דלזה רימז הפסוק 'ה' על השם יהבך - תיתן לו שהוא יהיה ה'יהיב' - והוא יכלכלך - הוא יביא לך את המיטב האמיתי ('מאן דיהיב ממיטב יהיב') שאתה אפילו לא יודע לבקש.

דאוקיר ארעתא דכולי עלמא ודידיה איידי דעייל ונפיק אזוזי זל ארעיה. (כל הקרקעות באיזור התייקרו ורק שלו הוזל כי יודעים שהוא לחוץ למכור).

כידוע והנראה בחוש, שמי שהולך בעצות חז"ל, גם בגשמיות, אינו נכשל. וכל דבריהם אמת וצדק. (עיין בכתובות קב. 'דברי חכמים עושר, דברי חכמים ברכה וכו").

לדוגמא: מהדף הזה לבד אפשר ללמוד כמה עצות במכירת מקרקעין, כל אחת מהן יכולה לחסוך לשומע הון רב ועגמת נפש אם רק ישמע...

העצות אינן לפי הסדר בגמ':

אם מישהו חייב לך כסף ומוכן לשלם לך, בכל אופן שהוא - קח מהר לפני שיגמר.

עדיף קצת עידית מאשר הרבה זיבורית באותו שווי.

כשאתה מוכר - תחשוב על התייקרות צפויה, ותשקול שוב את המכירה.

לעומת זאת, כשאתה קונה - תחשב את הכדאיות רק לפי המצב היום.

נצל את נכסיך בחייך. הקב"ה הביאם לשימושך, ולא רק למען הגדל את עזבונך.

אם יש לך נדל"ן רב, ואינך נהנה מהם, אתה נחשב עני מרוד.

אם מחירי הנדל"ן ירדו לכולם, אל תדאג כי הם יחזרו.

לעומת זאת, אם המחירים ירדו רק אצלך - זו בעיה.

אם נושים בך, עדיף שתמכור בעצמך ותשיב החוב, לפני שיאלצוך ותפסיד הון.

תסתיר כי סיבת מכירת הנכס היא לחץ כספי, אחרת יוזל המחיר מאוד.

אם אינך לחוץ למכור, תמתין עוד קצת, כמעט תמיד המחיר צפוי לעלות.

תקנה כקונה חופשי. המוכר צריך לדעת שיש לך עוד אפשרויות לקנות.

אם הכסף כבר אצל המוכר, אתה קונה שבוי ותשלם מחיר גבוה יותר.

לפעמים עדיף דווקא לרכוש נדל"ן גרוע, כי הוא יותר צפוי לעלות בקרוב.

דף ח

ומה טעם אמרו ב"ח בבינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לוין.

מבואר כי מה"ת בע"ח גבי מזיבורית חז"ל תיקנו מבינונית שלא תינעל דלת בפני לווין, וקשה אם כן אמאי לא תיקנו עידית אלא בינונית?

ואפש"ל בצחות, דחששו שלא תיפתח דלת ללווין יותר מידי, שלא יהיו ההלוואות קלות מידי (כידוע הרבה אברכים נופלים בכך שהגמ"חים לפעמים קלים מידי להשגה...)

והפשט הפשוט מבואר בגמ' גיטין מט 'אמר ר' שמעון: מפני מה אמרו בעל חוב בבינונית? כדי שלא יראה אדם לחבירו שדה נאה ודירה נאה, ויאמר: אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי'

בתוס' ד"ה דאיכא למימר, לא כתבו שעות אלא בירושלים.

להמליץ בהלצה, שבד"כ העולם החסידי בכל העולם אין מקפידים על השעות ומה שכותבים בלוח אין לו קשר למציאות, מלבד במקום אחד: בירושלים, שם גם החסידים מקפידים (יחסית) על השקיעה והזריחה וזמני היום.

דף ט

כסף או מיטב.

מן השמיים לא נותנים (בד"כ) את שניהם וד"ל. וכידוע מצדיקים שאו שלוקחים את הכסף מהאדם או את האדם מהכסף (לא חייב להיות מיתה, אלא שהוא נעשה טרוד ומבולבל, עד שנחשב שלקחו את ה'אדם' שבו. וכפי שאחז"ל בנדרים סד: דעני דומה למת, אז לפעמים גם עשיר דומה למת כעכברא דשכיב אדינרא כפי שכינוהו חז"ל בסנהדרין כט:).

הידור מצוה עד שליש.

ולמה דווקא שליש?

ממו"ח בעל ה"תפילה למשה" זצוק"ל שמעתי הסברו, דהנה יסוד הידור מצוה הוא מקריעת ים סוף 'זה א-לי ואנווהו - אתנאה לפניו במצוות' (שבת קל"ג:), ובקריעת ים סוף נקפא הים לשלושה כמו הלב שהוא בשליש הגוף ('קפאו תהומות **בלב** ים' עיין חיזקוני) , וגם נאמר שם מבחר שלישיו טובעו בי"ס, לפיכך אנו מודים להקב"ה על כך ומהדרים במצווה בשליש.

ושמעתי שהיו אומרים (ומקורו בבני יששכר) , דהנה ביוסף הצדיק נאמר 'וירכיבוהו במרכבת המשנה' ובפרעה כתיב 'ושלישים על כולו', ומבואר בירושלמי כלאים פ"ח, שפרעה ראה את יוסף ורצה להראות

שהכסא יגדל ממנו, לפיכך עשה לעצמו מרכבה של שלושה (כנראה הכוונה שליוסף היו שני סוסים ולפיכך פרעה הוסיף לעצמו סוס שלישי) והקב"ה "מבחר שלישיו טיבע" ולכן עד שליש, להודות ולהלל.

ואפשר להוסיף דהרי חזינן מכאן שביטוי של מלכות כלפי הדיוט הוא בתוספת של שליש, לפיכך מוסיפים שליש להידור והמלכת הקב"ה (שהרי פשוט שהוא אינו צריך לזה, אלא הכל בשבילנו שאנו נחוש את מלכותו - כמובאר היטיב במסילת ישרים).

גחלת כמה דשבקה מעמיא עמיא ואזלי.

בפסחים כ"ז. מזכירה הגמ' גחלים עוממות ולוחשות, ומסביר הרמח"ל בדרך עץ החיים, שזה מרמז על דברי תורה שצריכים ליבוי קצת, ואז השלהבת יוצאת מאליה.

ובזה אפשר להמליץ הכי, שאם אינו מלבה את אש התורה שבתוכו - מעמיא עמיא ואזיל רח"ל...

(**דכירנא** שהייתי באמסטרדם, והקהילה החרדית הנאבקת ברוחות זרות נקראת שם 'גחלת', והסבירו לי שם שהמצב הוא שאם לא ילבו את גחלת היהדות היא תגוע ח"ו. ובאמת אינו רק במקומות של נדחי ישראל, אלא כל אחד בתוך עצמו, אם לא מלבה את הגחלת היא עלולה להתעמעם חלילה.)

צוותא דחרש גרים לה.

לפעמים יכול להיות שלהבת נפלאה ויקרה, שהקב"ה בראה על מנת שהיא תחמם את הקור ותבשל את המזון. אבל אם היא מגיעה לידי חרש שוטה וקטן, מחוללת שמות ונעשה מזה חורבן נורא, והנמשל מובן.

דף י

'מכה נפש בהמה ישלמנה', אל תקרי ישלמנה אלא ישלימנה.

ממידת הדין היה שברגע שאדם חוטא ומגביר נפש הבהמית על הנפש האלוקית, היה בדין שישלם על מעשיו ושתילקח ממנו חלילה - 'ישלמנה' כהמשך הפסוק 'נפש תחת נפש'.

אלא שהקב"ה ארך אפיים, נותן לו זמן רב לתקן את מעשיו ולהשלימם. 'אל תקרי ישלמנה אלא ישלימנה'.

דף יא

נבילה בבירא שויא זוזא ואגודא שויא ארבע.

הנה אחז"ל (ויקרא רבא א' ט"ו): 'כל ת"ח שאין בו דעת נבילה טובה הימנו', ונתקשו רבים בפירוש הדברים שיוצאים כמובן מידי פשוטו.

ולהנ"ל אפש"ל בצחות, דהרי מבואר כי נבילה גם אם היא שוה מאוד קצת, הנה אם יביאוה למקום אחר תהא שוה פי ארבעה. והוא הדין תלמיד חכם אם אינו מקובל כאן לרב יהיה מקובל במקום אחר.

אבל אם אין בו דעת (אולי הכוונה כנראה ל'דעת אלוקים תמצא' שהכוונה ליראת שמיים) גם אם ילך למקום אחר לא ירצוהו.

דף יב

פרוזבול חל על הקרקע ואינו חל על העבדים, מטלטלין נקנין עם הקרקע ואינן נקנין עם העבדים.

הגמ' מביאה בברייתא אחת, שתי ראיות שעבד אינו כקרקע: הא דאין עושין עליו פרוזבול, והא דאינו נקנה באופן של קרקעות. וק' דהרי השנייה היא חזקה הרבה יותר שהיא דאורייתא, ולמה צריך גם ראיה מדרבנן כיהודה ועוד לקרא?

ונראה דהנה הקלו חז"ל בגביית חוב ממקרקעין שלא תינעל דלת בפני לווים (ב"ב קעה:), והוי אמינא דהכי נמי הוסיפו על של תורה כמו בפרוזבול והקלו לדמות עבדים למקרקעין מהאי טעמא. לפיכך הקדימה הגמ' להביא ראה מפרוזבול שגם היא נתקנה מאותה סיבה ולא נכללו עבדים בתוכה. אלמא שאין מכלילין עבדים מטעם דלוא תינעל.

וזה בנה אב לכל התורה, שאי אפשר לשנות את התורה לפי הצרכים, גם הם חשובים מאוד. למעט במקרים נדירים ביותר שחז"ל בעצמם הבינו כך, והיכי דלא תיקנו, חלילה מלהזיז זיז.

כל שאינו קונה במהלך, יושב ועומד נמי לא קני.

אפשר להמליץ בצחות, שלא יאמר האדם אילו הייתי יושב בביתי ולא נצרך ללכת לפרנסתי הייתי יכול לקנות את התורה. משום שהמציאות היא שמי שלא לומד כשהוא 'מהלך' גם לא היה לומר בזמנים שהוא 'עומד ויושב'...

דף יג

ומי מצי אמר בשר אזיק, אימורין לא אזיק?

אדם משגיח על הנכנס לפיו מחשש לבשר טרף שמטמטם את הלב, ואינו דואג שלא יצאו מפיו דיבורי לשון הרע ושאר דיבורים לא טובים, כי חושב שזה אינו מזיק, שהרי 'רק' דיבר.

וע"ז מרמז הכי, דלא מצי אמר שרק אכילת בשר טרף מזיק ואמירה טריפה אינה מזיקה.

דף יד

דבר השוה כל כסף מאי ניהו? דבר שאין לו אונאה.

איזהו הדבר היחיד שעליו שווה להוציא כל הון דעלמא? רק להשם אלוקיכם אמת ותורתו אמת, שהוא הדבר היחיד שאין לו הונאה, כי האי עלמא שיקרא כולה הונאה אחת גדולה. (ואפי' קרקעות מבואר בתוס' שיש להם קצת הונאה, היינו שאפילו בקבר עוד אפשר לרמות את האדם בעולם התוהו והדמיון כידוע).

'אם ייתן איש את כל הון ביתו באהבה'.

שום כסף שוה כסף בפני בית דין.

אין כסף ששוה יותר או פחות בעיני בית דין, באופן שאפשר חלילה להקל ראש בסכומים קטנים (כפי שקיים להבדיל בערכאות שיש 'בימ"ש לתביעות קטנות' והכל שם בסדרי דין מקלים ומזלזלים, מתוך תחושה שממילא מדובר בסכומים קטנים שלא נורא אם ייגנב מפלוני...).

ולפיכך, הדוגמא הטובה ביותר היא פרה בטלית וטלית בפרה (שהפרה והטלית הזיקו זה את זה, שאין אומרים שיתקזזו ביניהם 'בערך'. אלא שמין כל אחד בפני עצמו ומשלמים למי שניזוק יותר את ההפרש), למרות שהסכום שנותר לדיינים לדון עליו הוא מעט מזעיר. ואעפי"כ צריכים לדון בכובד ראש דדין פרוטה כדין מאה (סנהדרין ח.), כי 'שום כסף' אפילו סכום קטן 'שוה כסף' שוה לדון עליו לגבי הבעלות על הכסף 'בפני בי"ד'.

להורות ולהודות כי אלוקים ניצב בעדת א-ל, ובעיניו גם כל תבל דמה להבל.

דף טו

מניין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו.

מה יכול יהודי לעשות על מנת שבניו לא יגדלו בביתו בבחינת כלב רע? 'ולא יחזיק סולם רעוע בתוך ביתו' ואיך יידע יהודי שלא יתערער סולם הערכים בביתו? 'שנאמר לא תשים דמים בביתך'- יש לזה עצה פשוטה: לא להשקיע מידי הרבה כסף בבית!

בואו חשבון: מדובר על גידול של כלב וסולם רעוע 'בתוך ביתו'. אז מה הבעייה? הוא הרי מכיר את כלבו וכלבו מכיר אותו ואין סכנה. לכאורה הוי ליה למימר 'לא יוציא את הכלב מביתו' ומדוע נאסר לגדלו גם בתוך ביתו?

אלא ללמדנו, שגם אם התירו לך הרבנים להחזיק 'לצרכי פרנסה' 'כלב' או כל יצר הרע הדומה לכלב. לפחות אל תכניסנו לתוך ביתך, שברגע קטון יתהפך עליך חלילה.

ולראיה, שהתירו -לצרכי פרנסה- להחזיק שור גם אם הוא עלול להזיק בגשמיות, לא פחות מכלב. ומעולם לא ראינו אדם מכניס שור לביתו, אלא מחזיקו במקום הראוי לו לצורך הפרנסה...

דף טז

צבוע לאחר שבע שנים נעשה עטלף, ולאחר שבע שנים נעשה שד.

'צבוע' מרמז כידוע על מי שעושה עצמו צדיק ובפנים הוא ההיפך (עי' סוטה כב:).

אם מתמיד בכך (כי לזמן קצר כל אחד יכול ליפול לכך) הוא נעשה עטלף, שהוא יצור ייחודי שזוחל עם כנפיים, והוא אינו יודע בעצמו כבר מי הוא, אם הוא עוף או חיה. כך אדם זה הושרשו בו שתי המידות ואינו יודע כבר מה אמת ומה תחפושת.

ואם עדיין לא יתקן דרכיו, סופו שנעשה שד, דהיינו שדין יהודאין שכידוע נאמר על שנה ופירש.

דף יז

חזיר נובר באשפה והתיז והזיק משלם נזק שלם

אם אחד נוהג כחזיר 'ונובר באשפה' והתיז היינו שמפרסם לכל עבר מה ראה או שמע שם באשפה, 'והזיק' וניזוקה נשמתו של השומע, 'משלם נזק שלם' הוא לא רק גרמא או תם, אלא חייב על הנזק שנגרם.

דף יח

תרנגולין שחיטטו בחבל, נפסק החבל ונשבר הדלי (שהיה תלוי בו) משלמין נזק שלם (אי בתר מעיקרא אזלינן).

והיקשו המפרשים שהרי לגבי הדלי אין זה מעשה בידיים, אלא גרמא כעין צרורות שמשלמין חצי נזק? ותירצו שאם הדלי תלוי בחבל נעשין כעין דבר אחד והמפסיק החבל כשובר הכלי.

ויש להמליץ על כך, שיש מצוות דרבנן וגזרותיהן, ואפילו מנהגים אשר כשלעצמן אינן מיסודי התורה, אבל מטרתם היא לשמור על קדשי קדשים, ומגלה לן התנא שאם אחד מבטל המנהג ובעקבות כך ייחלש הדבר הקדוש התלוי בו, כגון מצווה חשובה או קדושה או יסוד באמונה וכו'- לא יקבל רק 'חצי נזק' דהיינו עונש על ביטול המנהג, אלא 'נזק שלם' על ביטול המצווה הקשורה בו...

דף יט

לכשתשמשני אענה לך.

מסופר ששאל ר"ח את רמב"ח אם נהנה בדבר שזה נהנה וזה לא חסר אם צריך לשלם, וענה לו 'לכשתשמשני אענה לך'.

והיקשו איך אמר רמי בר חמא לרב חסדא שהיה כהן (ברכות מד.) והיה חמיו (ב"ב יב:) שישמשנו על מנת שיאמר לו דבר תורה?

ונראה לומר בדרך אפשר, שהוא לא ביקש ממנו ישירות את השימוש, ובוודאי לא היה צריך לשימוש כזה פשוט של רגע אחד לקפל הסודר. אלא כוונתו הייתה לומר: אם הייתי מבקש שתשמשני משהו קטן שהוא בגדר זה נהנה וזה לא חסר, ואחר כך לא הייתי 'משלם' לך בדבר תורה זה היה כואב לך? אז הוא הדין למעשה שנשאל עליו שמשלם מה שנהנה.

ורב חסדא בענוותנותו עשה שימוש קטן על מנת 'לחוש' אכן את הדברים.

(**ואולי** לכן הקדים לומר לו שלא היה אתמול 'בתחומא' דהיינו בכולל, משום שאילו היה בבית המדרש הסוער היה 'מרגיש' את הדין. אבל כשמספרים על שלחן השבת אצל השוער ברוגע מה למדו, צריך לעשות יותר בשביל להרגיש את הדין).

גברא דמריה סייעתיה. (הקב"ה עוזר לו שלא מקשים על דברי תורתו.)

מסופר שרמב"ח אמר ד"ת לר"ח והגמ' שואלת מדוע לא הפריכו ר"ח ממקום אחר 'כמה חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעתיה'.

וצ"ע איך באמת לא חשב רב חסדא על קושיא פשוטה כל כך?

וי"ל בצחות, שהרי כידוע היה חמיו, ובא ללמדנו שכאשר האיידים אומר שטיקל תורה, השוער לא אמור להפריך לו אותו...

דף כ

כסות מנחי איניש ומתפחי'.

בפשטות: לעיתים קרובות מניח אדם את כסותו על עמוד ברה"ר על מנת לנוח רגע.

מרמז שכאשר בנאדם לובש בגדי רבנים ואדמו"רים ומתנפח מגאווה...

דף כא

הכלב והגדי שקפצו מראש הגג.

מסופר כי בצעירותו הסתיר רבי נחמן מברסלב עצמו מעין כל, עד שחמיו התלונן בפני א' מצדיקי הדור שהחליט לבחון את החתן הטרי, וביקש ממנו לקרוא משנה זו, רבי נחמן תירגם 'הכלב והגדי רקדו מארש (ניגון קצבי)' והצדיק סתרו על פניו.

לאחר מכן עבר הצדיק ביער ושמע קול בכי, כשהתקרב ראה את האברך הבטלן מתפלל בהתפשטות הגשמיות, ביקש את סליחתו. רבי נחמן סלח לו בתנאי שלא יספר על כך כל ימי חייו, הוא אכן עמד בכך ורק לאחר פטירתו של רבי נחמן (בגיל צעיר) סיפר זאת.

ובאמת אפש"ל שיש כאן רמז שכל ימי חייו של אדם הוא עסוק ב'ריקוד' של הכלב והגדי (שמרמזים על סיטרא דקדושא וסיטרא אחרא, כידוע דלזה רימז בזמר חד גדיא) על ראשו...

דף כב

אפי' למ"ד משום ממונו, במסכסכת חייב.

לפעמים אדם נכנס למחלוקת כי הוא בהול על ממונו ובבי"ד של מעלה מודדין את יצרו וייתכן שיפטרוהו בזול, כי ממונו העבירו על דעתו.

אך 'במסכסכת' היינו מי שהולך מהכי להתם ומסכסך בין הצדדים ומלבה את האש, בלי שהוא מרוויח מהעסק-אותו יחייבו בשמיים ושלם ישלם המבעיר את הבערה.

דף כג

דסלקין לעילא ודנחתין לתחתאה! הני עיזי דשוקא מתרינן במרייהו תרי ותלתא זמנין, אי ציית-ציית, ואי לא-אמרין ליה: תיב אמסחתא וקבל זוזך. (הכרזה של בית דין לפני שמחייבים אדם לשחוט עז סורר ולמכור בשרו).

מרמז שלפעמים אדם מעוות מעשיו ומזיק לנשמתו ומתרין בו משמיים, ואם לא הבין ולא תיקן, ומשמיים רואים כי אם יוותר בחיים יצא לתרבות רעה, מושיבים אותו 'אמסחתא' דהיינו שלוקחים נשמתו, וזאת על מנת שלא יזיק לעצמו ולעמו יותר, וימות זכאי ואל ימות חייב. אלא 'קבל זוזך' יקבל שכר על המצוות שעשה.

נחש ארס בין שיניו.

מבואר בגמ' מחלוקת תנאים על ארס הנחש, רבי יהודה ס"ל דהארס כין שיניו, ואילו חכמים ס"ל דמעצמו הוא נושך, ונפק"מ אם שיסה נחש בחבירו אם חייב. וקשה איך ייתכן מחלוקת במציאות שאפשר לברר בכמה דקות?

ותו קשה, דאותה סוגיה יש גם בסנהדרין, ושם תוס' מק' מ"ש מאש שחייב גם אם מעצמו הולך? ותי' דהארס לא בא לעולם לפני כן משא"כ האש. וגם זה ק' שהוא סותר המציאות ודברי התנאים.

ואפש"ל בפשטות, ששניהם ידעו שהארס נמצא בשיניו, ונחלקו רק האם יש לנחש 'בחירה' אם להכיש או לא, או שזה הכרח שאם שינו נוגעת בעור יוצא ארס.

ומחלוקת כזו אי אפשר לברר אפילו בימינו, עם כל המדע, משום שנחשים אינם מדברים. (וטוב שהנחשים אינם מדברים, שהרי הנחש הקדמוני דיבר אל חוה אימנו וכולנו סובלים מזה עד היום...).

ואולי לזה כיוונו התוס' שלא בא לעולם, הכוונה שהרצון של הנחש עדיין לא בא לעולם, שהרי קיי"ל כחכמים (יוה"ך) שמעצמו הוא מכיש, כלומר שיש לו בחירה.

ובזה א"ש גמ' ידועה 'כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח' וכבר נתקשו ותירצו מה שתירצו.

ואפש"ל בדרך דרוש ומוסר, שהתלמיד חכם צריך להיות כמו הנחש, שעל אף שיש לו ארס מוכן בתוך פיו, ועל אף שמחוצף דחף ידו לתוך פיו, עדיין יש לו בחירה ויכול למנוע עצמו מלהרגו.

דף כד

כי אית לך רשו למיזל עליי, לביעוטי לית לך.
(יש לך רשות ללכת עליי אך לא לבעוט בי.)

הקב"ה קובע סדרי עולם, מי ינהל ומי יעבוד אצל מי. אך אין לך רשות לבעוט בו וברגשותיו.

דף כה

דון מינה ואוקי באתרא.

מצאנו מחלוקת אי אמרינן 'דון מינה ואוקי באתרא' כלומר שאפשר ללמוד ממקום אחר את עיקר הדין בלי ללמוד כל פרטיו, או 'דון מינה ומינה' שאם לומדים דבר אחד צריך ללמוד כל דבריו.

ואפש"ל שה מרמז לשתי בחינות שונות: לפעמים אדם חושש מלקבל ממשפיע שאינו מהחוג שלו, שמא יצטרך לקבל כל דבריו, וע"ז נאמר שאפשר ללמוד ממנו ולהישאר איפה שאתה.

ולפעמים אדם מקבל עליו משפיע בתור רב, וע"ז נאמר שצריך לקבלו לכל דבריו.

דף כו

אמר קרא וחצו את כספו, כספו שלו ולא של אחר.

מרמז שלפעמים אדם רואה שהוא וחברו השקיעו באותו עניין, הוא הפסיד חצי כספו וחברו הכפיל את כספו. וע"ז נאמר שזה לא בגלל מוצלחותו או כשלונו, אלא ש'אמר קרא' כלומר כך נגזר משמיים, 'וחצו את כספו' שיהיה הפסד כספי כאן, 'כספו שלו' דווקא כספו של פלוני יופסד, 'ולא כסף של אחר' והשני דווקא ירוויח, ונפלאות תמים דעים שממתיק גזירותיו בכסף וזהב.

הרי שהיה רבו רופא ואמר לו כחול עיני וסימאה חתור לי שיני והפילה שיחק באדון ויצא לחרות רשב"ג אומר ושיחתה עד שיתכוין לשחתה.

לבאר מחלוקתם בדרך דרוש, דהנה השם משמואל מסביר בפרשת נח בשם אביו הק', שהעבדות היא עונש למה שעשה חם לנח בעת שראה (בעין) ודיבר (בשן) וכיון שנפלו נתקן ויוצא לחירות.

ורשב"ג ס"ל שכמו שחם עשה באופן של 'התכוין לשחתה' כך גם התיקון צריך להיות באופן כזה ומקיש הויה ליציאה.

מה לאדם שישנו בכופר... ומה לכלים טמונים שישנם באדם. (מדובר בחומרות וקולות אצל אדם המזיק על פני המזיקים האחרים).

מבואר בגמ' שגם אם אדם ירד לגמרי עד שהוא בבחינת 'אדם שישנו בכופר' אעפי"כ יזכור שיש בו ג"כ בחינת 'כלים טמונים שישנם באדם', בכל אדם טמונים כלים יקרים...

דף כז

נפל מראש הגג ונתקע באשה.

עיין בספר המידות בערך 'גאווה' אות כ"ח 'מי שיש בו גסות לבסוף נכשל באשת איש', וכך מבואר בהרבה ספרי צדיקים שהגאווה

והגסות מביאין את האדם להיפך הקדושה, ולפעמים דווקא שעולה בגאוותו שחקים לראש גגו מפילו היצר, והוא נופל מראש גגו ונתקע בו.

כבש עליו לתוך האור או לתוך המים ואינו יכול לעלות משם ומת חייב דחפו לתוך האור או לתוך המים ויכול לעלות משם ומת פטור.

לפעמים היצה"ר דוחף את האדם לעבור על רצון קונו, והדין מבואר: אם לא היה לו אפשרות לצאת מזה - חייב היצר ופטור הנוצר, ואם הייתה לו אפשרות לברוח - פטור היצר וחייב הנוצר שהיה לו לברוח ולא ברח, למרות שדחפו, כי אומרים לו לנוצר: דברי היצר ודברי היוצר דברי מי שומעין.

רב נחמן אמר עביד איניש דינא לנפשיה.

ועיין ליקו"מ קי"ג "שמעתי בשם הבעל שם טוב כי קדם כל גזר דין שבעולם חס ושלום מאספין כל העולם אם מסכימין להדין ההוא ואף את האיש בעצמו שנגזר עליו הדין, חס ושלום שואלין אותו אם הוא מסכים אזי נגמר הדין, חס ושלום והענין, כי בודאי אם ישאל לו בפרוש על עצמו בודאי יכחיש ויאמר שאין הדין כן אך מטעין אותו ושואלין אותו על כיוצא בו והוא פוסק הדין ואזי נגמר הדין.

כלומר ששולחין לו משמיים מקרה דומה לשלו אצל אדם אחר, ולפי מה שהוא פוסק על הזולת כן ייעשה לו, וא"כ יוצא שהוא עשה את הדין לעצמו.

וזה מרומז כאן: "רב נחמן אמר" היינו בעל הליקו"מ, "עביד איניש דינא" כשם שאדם דן את חברו "לנפשיה" הוא בעצם חורץ את דינו לש עצמו.

דף כח

מאי שבור את שיניו? בדין!

דהיינו שישאר בלי תשובה לאור טענותיך. ובזה מיושב מה שאמר בעל ההגדה של פסח על הבן הרשע 'אף אתה הקהה את שיניו'

שהכוונה שלא תהיה לו תשובה (ולא תמיד מומלץ שיכה את בנו, כי לפעמים בכך ירשיענו עוד יותר).

וכפי שראינו לעיל דף כו: בעניין עבד כנעני, ששן מרמז על דיבור (ובזה ניחא מה שהקשו על הא דשמואל קרא (לעיל טו:) לרב יהודה 'שיננא', דהיינו לחלק מהראשונים מי ששיניו גדולות, והיקשו איך קרא לו שם גנאי, ולדברינו ישפר, דהיינו שאמירותיו גדולות וחשובות).

ובבדיחותא אפש"ל: שיניו בגימטריא 'זה שלי וזהו' (376) ואחרי ש'שובר' את שיניו עם ראיות עד שמודה לו שהוא אכן שלו, נעשה חצי, שהוא בגימטריא 'אמן ואמן' (188) (והוא על דרך שאומרים העולם בהגדה שאם מורידים את 'שניו' מה'רשע' נעשה גימטריא 'צדיק').

ומדעסקינן בגימטריאות של חצי ושלם, אפשר להמליץ דבר נחמד על בעל המימרא הזו: התנא הקדוש בן בג בג, שמו מפורט רק במקום אחד: במסכת קידושין נאמר 'וכבר שלח יוחנן בן בג בג', ורואים שהיה טעם כמוס לרבינו הקדוש שלא הזכירו בשמו, ונאמרו בזה כמה טעמים וגם למה נבחר שם כזה ע"מ לרמז עליו.

ואפשר לומר בפשטות, שבן בג בג בגימטריא חצי של יוחנן, וכך רצה רבי לרמז את שמו הקדוש. (ועניין החצי, משום שיש אומרים שלא הזכיר שמו משום שלא נשא אשה בצעירותו, והוא עניין פלג גופא כידוע בזוה"ק), ועיין בחגיגה ט: תוד"ה בר).

'**בן** בג בג אומר: הפוך בה והפוך בה דכולה בה' (גם 'הפוך בה' בכתיב מלא בגי' עם האותיות יוחנן, הבאתי זאת כאן רק משום שהוא בעל המימרא הנפלאה הזו וללמד על הכלל כולו שבכל מקום שתחשב תמצא רמזי רמזים ומינה לא תזוע).

דף כט

היכי דמי, אי דאיכא דרכא אחרינא פושע הוא, ואי דליכא דרכא אחרינא אנוס הוא? אלא משכחת דאתקיל ואתקילה ביה גמלא.

'**היכי** דמי?' איך ייתכן שהאדם יקבל שכר או עונש על עמידה או חלילה נפילה בניסיון, הרי ממה נפשך: 'אי דאיכא דרכא אחרינא

פושע הוא ואי דליכא דרכא אחרינא אנוס הוא' אז או שהוא רשע מעיקרא שהלך למקום ניסיון או שהוא צדיק שנשאר צדיק למרות שנכשל משום שאנוס היה? 'אלא משכחת לה דאתקיל ואתקילה ביה גמלא' מדובר באופן שהאדם אכן הלך למקום שהיה מותר לו, ונכשל בראיה כלשהי, אילו יסיט ויסיח מייד - צדיק הוא, אבל אי יתקיל בה גמלא שוב מרצונו, כבר לא יהיה בגדר צדיק (ועדיין לא פושע ממש).

'גמל' מרמז לשני יצרים, שגומלים לאדם לפי מעשיו, אם טובים אם רעים, כמו גמל בעל חי שאין לו בחירה אלא בעליו מחליט אם יעשה בו מצווה או ההיפך חלילה (ועיין בב"מ ח: 'חמור דרכו בהנהגה וגמל במשיכה'), כן הרבה דברים ששולחים משמיים, שבידי האדם להחליט - כהרף עין (תרתי משמע) - אם הדבר הזה ירוממנהו או להיפך חלילה (ואולי לפיכך החביאה רחל אמנו את התרפים בכר הגמל, ורבקה חמותה השקתה את הגמלים, ואולי זה היה הסוד שאליעזר רצה לראות ברבקה, שהיא מבינה שגם את הגמלים צריך 'להשקות').

ולזה כיוון חלום יעקב אבינו, שראה בחיר האבות סולם מוצב ומלאכי אלוקים גם עולים וגם יורדים בו, וכל אחד מחליט אם הוא מהעולים או מהיורדים ח"ו.

בשעת נפילה חייב, לאחר נפילה פטור, (בה"א בגמ').

- בשעה שעומד לפני הנפילה צריך לזכור את הגמ' בב"ק נ. שאין הקב"ה ותרן ועל כל אשר ירשיעון אלוקים ישלם.

אך 'לאחר נפילה' רח"ל, צריך לזכור שהקב"ה רחמן ונותן יד לשבים ועל כל פשעים תכסה אהב"ה (גי' י"ג מידות של רחמים).

והיפוך היוצרות הוא דרכו של היצר, לקצר הארוך ולהאריך הקצר, ולהסית הנוצר בטרם יוצר, כאילו בקלות ייחלץ מהמיצר, ואם חלילה לא עצור עצר, אזי יראנו כי מצבו צר, יבלבל בין בצרה לבצר, ושוגג כמזיד ללא מקלט ייעצר. והעיקר יתגבר כל יצור בזכרונו יינצר, כי הוא יתברך היוצר, תמיד אמונים נוצר, וממנו מאום לא ייבצר, להושיע בנו מן המיצר, אם רק לתשובה יפצר, גם אם הרבה לצער ולהצר.

דף ל

חסידים הראשונים היו מצניעין קוציהן וזכוכיותיהן.

קוצים מרמז על חסרונות (סנהדרין לח) וזכוכית מרמז על דברים יקרים ועדינים ('דברי תורה קשים לקנותן כזהב וקלים לאבדן ככלי זכוכית' - חגיגה טו:) .

החסיד חסרונותיו בליבו, וגם מעלותיו אינו מחצין.

האי מאן דבעי למהוי חסידא.

מי שחשקה נפשו להצטרף לחסידות מסויימת שאינה דרך אבותיו, יקיים שני תנאים ויאהבוהו - בארעא ובשמיא - ואת חסידותו:

התנאי הראשון 'לקיים מילי דנזיקין' - לשמור שלא יהיה על חשבון מישהו אחר או על חשבון תורה ומעשים טובים שלא יינזקו, וד"ל.

התנאי השני 'רבא אמר מילי דאבות' - ירבה וישבח כל פעם שיזכיר משהו מאבותיו ולא יזלזל ח"ו במסורת ובמשפחתו שלא עברו איתו, וק"ו שלא ימעט ברוחניות ומנהגי אבותיו, ממה שהיה קודם, אלא יוסיף.

ואז 'ואמרי ליה מילי דברכות' כולם יודו ויברכו אותו בזה ובבא.

דף לא

הקדרים והזגגין שהלכו זה אחר זה נתקל הראשון ונפל ונתקל בו שני ונפל ונתקל השלישי בשני ונפל וכו' הראשון חייב בנזקי כולם, ואם הזהירו זה את זה פטורין.

יש אנשים שנאבקים על מנת להנהיג עדתם (או מה שהם חושבים שצריך להיות עדתם), ובעיקרון הרי זה משובח משום שכוונתם להועיל ולזכות את הרבים. אך אינם לוקחים בחשבון שיש גם סכנה עצומה שהם ייכשלו ויכשילו אחרים וחטא הרבים תלוי בהם.

'**הקדרים** והזגגין שהלכו זה אחר זה' דהיינו עדה שהולכים אחר רבם, 'נתקל הראשון ונפל' וחלילה נכשל הרב, 'ונתקל בו שני ונפל' ואחד התלמידים למד ממנו ונכשל גם הוא, 'ונתקל השלישי בשני ונפל וכו'' כלומר, הרב נכשל וגרם טרגדיה לכולם שלמדו ממנו, 'הראשון חייב בנזקי כולם' - מה יענה ליום הדין 'ואם הזהירו זה את זה פטורין' אם הוא הזהירם שהוא עושה טעות ושלא ילמדו ממנו - אין לו חטא.

דף לב

ואם היה ערב שבת בין השמשות פטור. (מנזק, שהרי הותר לו לרוץ לדבר מצוה.)

מבואר בראשונים שלאו דווקא בבין השמשות אלא מחצות ערב שבת כבר מצווה לרוץ להכין צרכי שבת.

והלא דברים ק"ו כמה זמן צריך להכין עצמו ליום שכולו שבת ומנוחה? יש כאן הגדרה שמחצי ימיו מצווה לרוץ ולהתכונן לצפצוף שיבשר כי באה מנוחה.

דף לג

אימתא דרביה עליה.

והלא דברים ק"ו: ומה שוליא דנגרא שמלמדו לחטוב עצים צריך שיהיה לו אימה טבעית מפניו עד כדי שפטור אם הרגו בשוגג, ק"ו למי שלומד מרבו תורה ויראה, כמה צריך להיות אימתא דרביה עליה.

וזכורני כשלמדתי אצל רבי בנימין רימר והיה בחור אחד שהתבטא בשיעור תוך כדי שאלה עם קצת הומור שגרם לבחורים לחייך, ורבי בנימין הזדעזע מזה ועצר את השיעור ובמקום זה נתן לנו שמועס ארוך על חובת הלימוד באימה ויראה ותאר איך חמיו הגרי"ש לומד תורה, ומאז חלפו יותר משנות דור וזכור לי בעצמות שיעור זה יותר מכל השיעורים ששמעתי בכל שנותיי בישיבה.

דף לד

קרנא דתורך קבירא ביה.

מבואר שאף שעבר זמן רב מהנגיחה עדיין רואים את הפחתת ערך השור כאילו ננגח עתה, שאומר לו 'קרנא דתורך קבירא ביה', דהיינו שהנזק ממשיך לפעפע גם אם נראה כלפי חוץ שנרפא (ועיין בראב"ד שטעם חיוב הכחש הוא משום שהנזק ממשיך והולך - ויש ראשונים החולקים ע"כ).

ונלמד מזה לרעוד מיצר הרע שממשיך להיות קבור בנשמתו גם אם חושב שכבר נמחק הכל.

ודכירנא בצעירותי, הגיע מרן בעל השבט הלוי לקהילתנו, והעיד בפנינו מכמה אברכים שנכשלו, ולאחר שהירבו לשוב חישבו ששב ורפא לו, והנה דווקא בשעות מרוממות כמו נעילה, חזר הכל רח"ל.

כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר.

כל בחור שמתקלקל בימינו יש לו צד לפטור עצמו מן הדין - ועל כל פנים להחלישו - לרגל עוצם יצר הרע, כי יוצרו יודע יצרו שהוא נורא בימינו.

אבל כל זה בשני תנאים:

א) שאינו חובל באחרים (שהוא מומר לתאבון עד יער אלוקים רוח ממרום, ואינו מזיק לאחרים),

ב) שאינו מבעיר שריפות (כגון מחלוקת וחילול השם)...

אם עושה שני דברים אלו, מוכיח שאינו רק מצד היצר המיוחד של דורנו אלא גם קצת להכעיס, שיודע את בוראו ומנצל זאת למרוד בו רח"ל.

וסיפר לי מו"ר הר"מ שליט"א, שבשמחת-נורא תשפ"ד נרצח יהודי שהיה כופר הכל, ואביו ספד לו באמרו: 'כבר ארבעה דורות שאיננו צמים ביו"כ והקב"ה האריך אפו והבליג. אבל ביו"כ האחרון נסעת

לתל אביב להפריע למניין שהתפללו ברחוב (כזכור, שהם לא הניחו משום שכביכול יש הפרדה), ע"ז הוא לא הבליג לך'. והדברים נוקבים עד תהום, אף שאין איתנו יודע בכבשונו של עולם.

דף לה

בשור פקח שעלתה לו נשיכה בגבו וקא בעי למקלייה ואיגנדר בקוטמא. (לשור היה פצע והוא ידע שהריפוי הוא באמצעות אפר, ולפיכך הדליק את הגדיש כדי למרוח על הפצע אפר.)

רואים מכאן שהשור יכול להיות רופא מומחה, וגם רוקח מומחה. ועדיין הוא יישאר בהמה גסה!

מבואר במשנה (עפ"י תוס' ד"ה נתכוין) שיש דברים שמותר הבהמה מן האדם, שהשור אין לו שום כוונה לבייש אחרים, משא"כ באדם...

דף לו

א"ל שמואל לרב יהודה שיננא שבוק מתניתין ותא אבתראי.

מצאנו כעין זה כמה פעמים בש"ס, וצ"ע מה טעם להקדים את התואר שיננא? (בדברי האגדה מובן, כגון שיננא חטוף ואכול (עירובין נד:) וכו' - כי זה קשור ללמדנותו, אך מה זה קשור לשאלה איך לפרש את המשנה). ועוד קשה מדוע שיעזוב פשוטה של משנה וייזיל אבתריה?

ונראה בדרך דרוש, שהמשותף לכל שלושת הפעמים בש"ס (מלבד האגדה) הוא ששמואל מלמדו פשט חדש במשנה שהוא מנוגד לפשט הפשוט.

ודווקא בגלל שהוא בדרגא כזו גבוהה אפשר לומר לו כך, שאם לא כן, אין למהר לעזוב משנה מפורשת (או בימינו: שלחן ערוך מפורש) וללכת אחר רב שאומר היפך פשט הפשוט.

אבל רב יהודה, בשל שנינותו, אין לו מה לחשוש ולכן יכול בהוראת שעה לשבוק מתניתין וללכת אחר רבו כדי ללמוד את הפשט האמיתי.

כסף האמור בתורה כסף צורי, ושל דבריהם כסף מדינה.

אפשר להמליץ להולכים בשיטת קדוש ישראל מסאטמאר זיע"א ומתנזרים מכספי השלטון (וגם אלו שאינם נוהגים כך יודעים שזה בדיעבד), ולומר דכל כסף שצריך לצורך התורה הקדושה, כגון להחזקת ת"ת לתשב"ר - הוא כסף צורי, כלומר השי"ת ישלח ממקור טהור.

אך 'של דבריהם' אם הולכים אחר דבריהם של אותם פורקי עול - כסף מדינה, אז צריך כספי המדינה. דהיינו שכסף המדינה גורם ללכת אחר דבריהם.

דף לז

מועד לשבתות לא הוי מועד לחול.

ומבואר בתוס' שנהגו ללבוש בגדי שבת והשור לא הכיר אותם ולכן נגח. וק' דאטו כל פעם שאדם יחליף את בגדיו נאמר שזה משנה לנגיחת הבהמה? וגם קשה שנתת דבריך לשיעורין שברוב הקהילות אין ניכר ההבדל בין לבוש חול לשבת?

וי"ל שאפילו הבהמה רואה שהאדם משתנה בשבת קודש, ואולי רואה אפילו יותר ממה שאנו רואים. וא"כ הלבוש לאו דווקא אלא המראה כולו.

דף לח

שאפילו מקיימין אותן אין מקבלין עליהן שכר.

מבואר שאומות העולם נפטרו משבע מצוות ואינם מקבלים על כך שכר, אך פרש"י שמהעונש לא נפטרו. ומצוה להסביר איך אם שומר המצוות לא מקבל שכר, ואם עובר כן מקבל עונש.

ונראה לומר שזה שכספם כביכול הפקר אינו עניין של עונש גרידא אלא שכל הסיבה שיש לאדם כסף הוא לעשות מצוות, וברגע שאינם מצווים יותר בשום מצווה, הם פשוט לא צריכים את הכסף והוא נעשה הפקר למי שכן צריך אותו למצוות...

גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה.

ולכאו' מאי נ"מ מי מקבל יותר שכר?

ונראה דהנה אחז"ל (סוכה נב.) כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, ובאו חז"ל ללמד שאם אתה רואה שיצרך גדול מחברך בעניין מסויים - אות הוא כי בעניין זה אתה מצווה יותר...

ועוד אפש"ל שמצווה מלשון בצוותא, גדול מי שעושה אותה מצווה בצוותא ממי שאינו עושה בצוותא אלא ביחידות (עי' רש"י בריש פר' בחוקותי עה"פ ורדפו מכם) .

מאי הוי לן למיעבד.

מסופר בגמ' על הבדלי לשון בניחום אבלים. ומבואר שנחמת הבבלים אינה נכונה שהם אומרים 'מאי הוי לן למיעבד', שזה לשון של כאילו אם היינו יכולים היינו עושים אחרת מבורא עולם חלילה.

ולפרש דבריהם אפש"ל שהתכוונו שיכלו למיעבד בתפילה, כשאחז"ל (חגיגה יח:) 'שמא יקדמנו אחר - ברחמים' וכל שכן לרפאת חולים שוודאי תלוי בתפילה.

ובזה מנחמים שאומרים שאם התפללנו כראוי ולא נענינו סימן שזה לטובת הנפטר, ואין לך נחמה גדולה מזו - לדעת ש'המקום' החדש שלו טוב יותר בשבילו, ואמנם לא נפסקה ההלכה ברורה בין שתי השיטות בגמ'. והיינו שמחצית כלל ישראל (האשכנזים) אומרים 'המקום' ינחם אתכם, ומחצית כלל ישראל (עדות המזרח) אומרים מן השמיים תנוחמו.

דף לט

רבי יעקב משלם חצי נזק, רבי יעקב מאי עבידתיה? אלא רבי יעקב אומר משלם חצי נזק.

וברור שאין כאן טעות אלא בכוונה נשנתה ברייתא זו באופן זה.

ונראה לומר בדרך מוסר, שזה בנה בניין אב, שבכל מקום צריך הדיין להרגיש כאילו הוא עצמו משלם את הכסף או מפסיד את הכסף (במקרה שיפסוק שהשני פטור).

והא דדייקו דווקא כאן לכל התורה, כי איכא כאן תרתי לטיבותא לדרוש דבר זה: האחד שמדובר בכספים של חש"ו שאינם יודעים לדאוג לעצמם ולפיכך שומה על הדיין לחוש יותר כאילו הוא משלם, שאינם יודעים למחול (כי באמת כל אדם צריך למחול לדיין אילו טעה כי אלוקים ניצב והוא כביכול גרם לו לטעות, אבל חש"ו אין להם דעת למחול, ובעווה"ר רבים הפקחים אשר בעניין זה של קבלת דין התורה הריהם ככסיל בחושך ילכו).

והשני, כי זה חצי נזק, ובניגוד לכל דין תורה אחר (כמעט) יש כאן הפסד לכל צד כמבואר בגמ' להלן, שמצד אחד מחמיר עם החש"ו שלפי חלק מהשיטות פטור לגמרי, ומאידך מחמיר עם הניזק שיש צד לומר שהוא צריך לקבל נזק שלם.

וע"ז נאמר (סנהדרין ז:) שדיין צריך לראות כאילו גיהנם פתוחה תחתיו, והוא כלוליין ההולך על החוט מעל הגיהנם ואסור לו לטעות לכאן או לכאן.

כל זה הוא דרוש, אבל הפשט הפשוט הוא שהתנא רצה לקצר לכן כתב רבי יעקב משלם. כדאמרינן לעיל בדף ו 'כשהזיק חב המזיק' שהתנא נקט חב ולא חייב, כי דרך הירושלמים לקצר במשנתם (למען ייזכרו היטיב).

דף מ

האי חצי כופר והאי חצי כופר, כופר שלם אמר רחמנא.

לפעמים יש אדם שהוא לכאורה מאמין, אך פה ושם יש לו אמירות שהן רח"ל בבחינת חצי כפירה. וגילו לנו חז"ל הכי 'האי חצי כופר

והאי חצי כופר' אם ראית אדם שכאן ושם מדבר חצי כפירה, תדע לך 'כופר שלם אמר רחמנא' בתוככי ליבו הוא כופר לגמרי בכל מה שאמרה תורה ואמרו חז"ל.

ואומרים בשם צדיקים (-שמעתי מפי הרב קליין מהדסה), שמי שכופר בנגלה בתורת הנסתר, בידוע שבנסתר לבבו כופר הוא גם בתורת הנגלה.

אי תם הוי מעריקנא לאגמא.

מי שיש בו מידת התמימות הולך לשדה להתבודד עם קונו.

מוציאין מזה ונותנין לזה.

שעבודא דרבי נתן 'מוציאין מזה ונותנין לזה', לפעמים רואים שאחד הרוויח מחבירו סכום שלא כדין, כגון שהדיין פסק בטעות והמפסיד יודע שהצדק איתו. במקרים כאלו צריך לדעת כי ייתכן שהוא חייב למישהו ומישהו למישהו עד שמגיע למישהו הזה שהזיקו, ומן השמיים מרחמים עליו שלא יעלה להר השם כשאינו נקי כפיים, ולפיכך 'מוציאין מזה ונותנים לזה' והכל לטובתו.

ונקרא שעבודא דרבי נתן, למרות שבדרך כלל לא נוקטים בתקנה את השם (כמו שאין אומרים למשל 'פרוזבולא דהלל' או 'חדש דריב"ז' וכיוצ"ב), הוא משום ששמא דרבי 'נתן' קא גרים. שלמרות שנראה כלוקח (כסף מראובן לשמעון), הוא באמת נותן (ישועת הנפש לראובן).

ושמעתי מרע"ש דנקרא שעבודא דרבי נתן דאסמכוהו אקרא (במדבר ח') 'ונתן לאשר אשם לו' (שהוא המקור לדין זה).

דף מא

שור האיצטדין אינו חייב מיתה וכשר לגבי מזבח מפני שהוא כמעושה. (פי' שמלמדין את השור איך להרוג באיצטדיון ולכן הוא פטור.)

והלא דברים ק"ו ומה בהמה שאין לה חשיבות וממילא למיתה עומדת, הקל עימה הכתוב כל כך.

ק"ו לבניו של הקב"ה שגדלו בבתים רחוקים, כ"ש שאינם אשמים, וראויים להיקרא קרבנות כשרים.

נכתב לאחר שבת שמחת-נורא תשפ"ד, שנעק"דו מאות מחללי שבת, רובם תינוקות שנישבו שלא טעמו טעם מצוה.

יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה כלל.

צריך לברר מדוע נקטה תורה לשון כזה ולא חייב או פטור. ועוד קשה שהרי אין המדובר בנכסים ממש, אלא בשאלה של הנאה מנבילה שנסקלה = סכום פעוט ביותר (כדחזינן בגמ' לעיל יא: שהוא נע בין זוז לד' זוזים) ואיך נקי מנכסיו?

אלא שהתורה רצתה לעודד את היהודי ששורו הרג רח"ל יהודי בן מלך ורוחו שבורה עליו, וגם משפחת ההרוג אינם יכולים לסלוח לו.

וע"ז ציוותה תורה לידע ולהאמין שהכל מאיתו, ובעל השור יצא נקי מדין שמיים ברגע ששילם בנכסיו דהיינו שהורגים את השור, ואין יותר מה לרדוף אחר מי שהתורה הקדושה קוראת לו 'נקי'.

ועיין כתובות לז: 'לפי שמצינו במומתין בידי שמיים שנותנין ממון ומתכפר להם שנאמר... ובעל השור נקי'.

כיוון שהגיע לאת השם אלוקיך תירא פרש.

והק' התוס' שהרי בקידושין אי' השווה הכתוב כבוד קונו לכבוד אביו ואמו? ותי' מה שתירצו. ועיין בשיטמ"ק תירוצים נוספים.

וראה מה שכתבתי בקידושין נז:, ששמעון העמסוני כרש"י, ידע גם את התירוץ. אלא שחשש שייראו התלמידים מרבותיהם יותר מידי ולא יבדילו בין יוצר לנוצר. ומשום חשש כזה שהוא נוגע בעיקרי האמונה ('חידלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא'), היה כדאי לו לגנוז כל תורתו עליו. ורק ר"ע שהיה גדול הדור יכול לחדשו ולקחת את האחריות.

וכאן אי אפשר לתרץ הכי, שהרי אדם יודע שאביו ואמו אנשים פשוטים. ולפיכך אפשר לומר במליצה, שהוא חשש להיפך: שאנשים יזלזלו במורא שמיים כפי שהם מזלזלים במורא אב ואם...

וידוע הסיפור על מרן החפץ חיים זצ"ל שדרש בביהכנ"ס על חומר איסור לשון הרע שהוא כמו אכילת חזיר. ואחד הכפריים הלך לאשתו ואמר לה 'שמעתי בעצמי מהח"ח שלאכול חזיר אינו נורא כ"כ, זה רק כמו לשון הרע...'

את ה"א תירא, לרבות תלמידי חכמים.

למרות שבדרך כלל אין לעודד את הגאווה, ובכלל זה להרבות בכינוי רבי לכל בר בי רב דחד יומא. אך פעמים הדבר רצוי, כמו למשל כאשר הכוונה היא לדרבן תלמיד צעיר ללמוד תורה. אז מצווה להרבות בכבוד חכמים ינחלו, וכדמצינו בגמ' ששכנעו תנאים ואמוראים את בניהם ובני חבריהם שיקראוך רבי וכו' (עי' ב"מ פה. ועוד).

וזה פירוש בצחות: 'את ה"א תירא' דהיינו שתיתן כבוד לת"ח, וזה יגרום 'לרבות תלמידי חכמים' שיתרבו תלמידי חכמים, כי יתרבו הצעירים השואפים לכך.

דף מב

משל לצייד ששולה דגים מן הים, מצא רברבי שליף זוטרי שקיל. (הכוונה שלפעמים מביא ראייה חזקה ולפעמים ראיה חזקה פחות, לפי מה שעלה בידו באותה שעה.)

מבואר שהלומד תורה נמשלה לדייג, שאל יאמר אמתין עד שיתאפשר ללמוד לימוד פלוני שהוא גדול וחשוב ובינתיים לא ילמד חלילה, אלא ילמד בינתיים מה שאפשר לו גם אם זה רק פרפראות לחכמה ולא גופי תורה.

ואולם, מוסיף רב טביומי, שכל זה רק עד שיתאפשר לו ללמוד גופי תורה. וברגע שמתאפשר ללמוד לא ימשיך עוד עם הלימוד של המדרשים ואגדתות וכיוצ"ב, אלא 'מצא רברבי זריק זוטרי ושקיל רברבי' (וכמבואר במפרשים על אתר, עיין שיטמ"ק ועוד, שאין הכוונה

להשכיחם תורתך חלילה, אלא לייחס עיקר החשיבות לתורה החדשה והעיקרית - ואמנם אשכחינן כן ברב זירא כדאי' ב"מ פה. אך לא על הכלל כולו יצא).

והלוואי שאגיע לכך - לעסוק ברבים ולא רק בזוטרי כחיבור זה.

אם כופר - לרבות כופר שלא בכוונה ככופר בכוונה.

מרמז שגם אם כופר 'בטעות' דהיינו בלי כוונה לכפור בעיקר, או שאינו יודע על דבר פלוני שהוא כפירה, נקרא כופר. וכדאמרי אינשי: 'נעבאך אפיקורס איז אויך א אפיקורס...' (גם מי שכופר בגלל חוסר שכל הוא עדיין כופר).

ויש גם להיפך: לעבדי השם, ומידה טובה מרובה: 'לרבות עבד שלא בכוונה כעבד בכוונה'. שגם אם עובד את השי"ת 'בטעות' ולא בכוונה הרצוייה, יקבל שכר על כך. (עי' רש"י ויקרא ה' יז).

דף מג

דמי וולדות לבעלה.

מצוה לבאר אמאי דמי וולדות לבעל ולא אליה שהרי היא הסובלת העיקרית מההפלה.

ואולי י"ל דצער האם כל כך גדול עד כי לא סגי בכל ממון דעלמא להכהותו במאומה. (ויעו' לקמן מט. 'אטו וולדות צררי נינהו').

ועוי"ל דהתורה רצתה למנוע מלחמות נקמה, והוא נוגע יותר אצל הבעל...

דף מד

דחזא ירוקא ונפל.

לפעמים האדם הוא כמו הבהמה אשר ראתה 'ירוקים' (דולרים בלע"ז) ומרגע זה כבר לא שמה לב לבור שכרה היצר תחת הירוקים הללו...

מה כופרו שלא בכוונה חייב אף ניזקין שלא בכוונה חייב.

כמו שפשוט שאין מזיק יכול להיפטר אם יוכיח שנהג ברשלנות ולא בכוונה הזיק, כך גם אדם שברשלנותו למד פחות מידי תורה או יותר מידי ספרים חיצוניים עד שהגיע לכדי כפירה חלקית, עתיד ליתן דין.

אין הולכין בנפשות אחר הרוב.

כשזה נוגע לעניינים רוחניים אשר הנפש תלויה בהם, אין הולכים אחרי רוב האנשים לעשות מה שהם עושים, כי רוב האנשים מעשיהם הבל ורעות רוח. (עי' שבת קד. ברש"י ד"ה לים)

דף מה

אתפשתיה לתוראי בידא דלא יכילנא לאשתעויי דינא בהדיה.

בשוטנשטיין מציין לחתם סופר (שו"ת או"ח ק"ה) שהוכיח מכאן שאין חיוב למסור שור חבירו, אפילו לא לבית דין, אלא לבעליו.

והלא דברים ק"ו שמדובר כאן בשור שהרג את האדם וממילא סוף בהמה לשחיטה, ואעפי"כ אומרים לאדם שאין זה מוטל עליך לחנך את העולם, אפילו לא את הבהמות.

והדברים מבהילים עד היכן אין להתערב בענייני הזולת. (כמובן, שלהלכה מן הסתם דיבר החת"ס על מקרה שאין כל חשש להיזק לאחרים. וגם הכי מיירי מן הסתם במצב שיודע שהשור כבר לא יזיק. אך העיקרון הנלמד מכאן הוא ברור ומבהיל על הרעיון).

מועד אין לו שמירה אלא סכין.

עפ"י הגמ' בברכות ה. 'לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע... אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה... אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע... אם נצחו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה'

ואפש"ל שהיצר הרע שהוא שור המזיק ממש, דינו כשור נגחן. אם נוגח פעם ראשונה אפשר לשמרו בקל, ע"י התחזקות בתורה. אם פעם שניה עדיין אפשר בשמירה מעולה, ע"י התחזקות בתפילה. אך אם הוא כבר מועד ולא הצליחו שתי השמירות, אזי בפעם השלישית אין לו שמירת אלא להזכיר לו את הסכין הידוע של 'שוחט דעלמא' (מלאך המוות - עיי' כתובות עז:) הממשמש ובא.

דף מו

באיסורה אזלינן בתר רובא, בממונא לא אזילנן בתר רובא.

כשנוגע לשאלה של איסור והיתר פוק חזי מאי עמא דבר, ואם רואים שרוב ציבור היראים נוהגים דבר מסויים אזלינן אבתרייהו. אך בענייני השגת הממון והרדיפה אחריו - אין הולכים אחר הרוב, כי רובא דאינשי משתכחין מחדוותא דילי ועסקין בצרות דילהון וברדיפה אחר הכסף.

דף מז

הכניסו ברשות חייב.

מבואר כי שור שנכנס והזיק - בעל הבית פטור. אך אם הכניסו ברשות - הוא חייב.

יצר הרע נמשל לשור (כמו שאמר יעקב אבינו 'ויהי לי שור' - מרמז על עשיו כידוע). לפעמים הוא מתנפל על האדם בלא דעת, במקרה כזה הוא יכול להיפטר בטענת אונסין.

אך אם הכניסו ברשות לתוך ביתו ורשותו וליבו, אז המצב חמור...

דף מח

איש בור ולא שור בור.

ומבואר הטעם כי בע"ח אין לו השכל להבין מה יקרה אם יעשה כך וכך. ולפיכך אינו מבין שאם עושים בור כזה יפול הנופל

ממנו, ואפי' בשור פיקח שהוא עצמו נזהר שלא ליפול לבור, כדאי' לקמן נב.

זה בדיוק ההבדל בין אדם לבע"ח.

דף מט

מרי דיכי, אטו וולדות צררי נינהו.

יש אנשים שחושבים שילדים זה חבילות שאפשר להעביר ממקום למקום וממצב למצב כאילו אין בהם רגשות.

והנה רש"י הק' פי' כאן ובשאר דוכתין שהכוונה מרי דיכי - בעל השמועה הזו, ואין אחר המלך כלום.

ולול"ד אפשר היה לומר דמרמז על בורא עולם ית"ש, שהוא מרי דכולא - טהור הוא. וגם מתאימים הדברים עם התוכן בכל מקום.

ובזה אמרתי לבאר משאחז"ל בחולין קלט: מרדכי מן התורה מניין שנאמר מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא. וכבר הק' כולם למה צריך למצוא שייכתב בתורה? וגם מה מועיל התרגום אם אינו כתוב בתורה?

ולהנ"ל אתי שפיר שהוא מכוון כלפי הבורא ב"ה. ושאלת הגמ' הייתה שהרי כידוע אין שם השם במגילה, וא"כ היכי רמיזי שהוא זה שעומד מאחורי הכל? ולזה תירצו שמירא דכיא הוא כינוי להשי"ת ומרומז בשם מרדכי. והוא דייקא בתרגום שכמו התרגום שהוא ההסתרה שמאחורי הפשטות שרואים, כך הקב"ה עמד מאחורי המאורעות מגילת אסתר.

שו"ר באחד ממפרשי זמנינו (איני זוכר היכן) שרימז לזה ש"מרא דכיא" הכוונה ל"אלוקים טהור".

דף נ

וטעמא דלאושין הא לאו לאושין חייב (לגבי השאלה מתי חייב על בור בגבול רה"ר).

מותר לאדם לצאת לרה"ר שאינו נקי וזאת לצורך דברים יסודיים שהוא צריך להם, אך לא לבלות יותר מדי שלא לצורך.

וזה פי' 'וטעמא דלאושין הא לאו לאושין חייב', דווקא אם זה לצורך דברים יסודיים מותר אך אם לא הוא חייב על היציאה המיותרת, (אושין - יסודות בארמית, כלומר מצרכי יסוד הנצרכים לחיים). 'כגון דארווח ארווחי לרה"ר' שהוא כבר יצא הרבה יותר מהנדרש.

וזה פי' בהמשך 'בור שחייבו בו תורה' באיזה מכשול שאדם כורה לעצמו גורם לו לשכוח את התורה? 'להבלו' רק מכשולות שנובעים מהבל וריק שהוא מביא על עצמו, 'ולא לחבטו' היינו המכשולות שמגיעים משמיים (כמו חבטות) שהוא חייב לצאת לרה"ר, עליהם אינו חייב כי אינם בגדר בור שמרחיקו מהתורה.

אמר רב נחמן אי שקיל מריה דהאי תורא קבא דקמחא ואזל תנא בי מדרשא אם שהתה מעת לעת כשירה לא אפסדיה לתורא דשוה כמה קבי.

רבי נחמן מלמדנו שלפעמים יוצא אדם לפעלו בשביל להרוויח קבא דקימחא (כשהוא יכול לחיות בלעדו) ואם היה יושב בזמן הזה בבית המדרש היה מרוויח את תיקון עצמו (שלא יהא בחינת תורא) ששווה לו פי אלפי אלפים.

דף נא

כל טפח דמיא כתרי דיבשה דמי.

אין מים אלא תורה. 'כל טפח דמיא' - אפילו לא טופח על מנת להטפיח , דהיינו לימוד תורה 'יבש' - 'כתרי דיבשה דמי' הוא תיקון ודוחה שני טפחים של "בור" ביבשה.

דף נב

אתו גמלים וארעוה ואתו שוורים ונפלי ביה.
(הגמלים החלישו את כיסוי הבור ואז עברו השוורים והוא נשבר.)

מבואר שבנאדם חייב להעמיד כיסוי על הבור (כולל בור רוחני מעצמו ומבני ביתו) באופן שהוא צריך לעמוד בפני מזיקים 'רגילים'.

ואם רואים שמכסה כזה נפל, אין זה טענה על האחראי אלא זה סימן ש'התליע מתוכו' דהיינו שכבר היה המוח מלא תולעים (רוחניים) מלפני כן.

והדרך שמגיעים רח"ל למצב שהמכסה לא עוזר, מבואר בגמ' ש'אתו גמלים וארעוה ואתו שוורים ונפלי ביה' הגמל נראה כחיה ידידותית ואינו נוהג להזיק ולכן נותנים לו 'להיכנס' והוא אכן לא מזיק, אבל מה שהוא כן עושה זה לערער את הכיסוי, באופן שאחר כך כשמגיע השור הנגחן המועד אין הכיסוי יכול לעמוד מפניו...

דף נג

שור שדחף את חבירו לבור חייב.

ומבואר בגמ' דהאי עביד כולא הזיקא והאי עביד כולא הזיקא.

לפעמים אדם מניח דבר שהוא בבחינת בור שיכול להכשיל אחרים, וקא משמע לן שבבי"ד של מעלה לא יוכל לומר 'ידי לא היתה במעל, לא הוי ליה לשמוע בקול יצרו אשר דחפו לכך', כי למרות שהנופל עביד כולא הזיקא שכן איש לא הכריחו ליפול בניסיון, אך עדיין מי שהניח את הניסיון המכשיל הוא גם כן עביד כולא הזיקא.

דף נד

אם בהמה אם איש לא יחיה.

הקב"ה רוצה דווקא את עבודתו של יהודי שהוא מעורב מנפש בהמית ונפש אלוק ממעל (עיי' חגיגה טז.). אם ינסה להיות או "בהמה" לגמרי (ללא התגברות על ניסיונות) או "איש" לגמרי (ללא כל ניסיונות) - לא יחיה כלומר למה לו חיים, וכעין שכ' הגר"א באבן שלמה שהאדם נברא לשבר את יצרו ואם לא למה לו חיים.

דף נה

עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהן טוב אם לאו שאיני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו כלך אצל ר'

תנחום בר חנילאי. (רחב"א נשאל למה לא כתוב 'טוב' בעשרת הדיברות, וענה באופן שמשתמע שהוא כלל אינו זוכר את הפסוקים).

והדברים בוודאי יוצאין מידי פשוטן, כי קשה לומר שרבי חייא בר אבא, שחז"ל הפליגו בגדולתו, לא הכיר מקרא מלא? וגם קשה, למה שלחו לרב תנחום ולא אמר לו שיביא חומש ויבדקו יחדיו?

ואולי אפש"ל כי ברוב ענוותנותו אמר כן, דשריא ליה לת"ח לשינויי מילי במסכתא כידוע (ב"מ כג.).

והאף אמנם שתוס' בבבא בתרא קיג. למדו מכאן שלפעמים נשתכח פסוק לפי שעה, אינו סותר לפירוש זה. משום שאם לא היה אפשרות כזו, לא היה בכך כל ענווה (שהרי פשוט שאם רבי עקיבא איגר יאמר שאינו זוכר את המשנה הראשונה בברכות, אינה ענווה שא"א דבר כזה).

וידי"נ ר"ע נהנה מהפירוש, והיפנני לגמ' בע"ז ד. ששם מסופר שהמינים שאלו את רב אבהו פסוקים וידע הכל ורב ספרא לא ידע. והסביר רב ספרא שהוא לא עוסק עם המינים ולפיכך לא בקי בפסוקים. והק' דמשם נשמע שייתכן שאמורא ישכח פסוק לפי שעה?

ועניתי לו, שכוונת רב ספרא הייתה שמכיון שאין לו קשר עם הרשעים וקושיותיהם אינו מתעמק בפסוקי הנביאות של עמוס הנביא (ואפשר אפילו חריף יותר: 'לא שכיחי גבכון' שאינו רוצה כלל להיכנס עם המינים בטוען ונטען, וזה רק תירוץ). משא"כ כאן א"א לומר שלא התעסק בפסוקי עשרת הדברות.

הרואה הספד בחלומו חסו עליו מן השמים ופדאוהו.

מי שרואה בחלומו הספד של אדם אחר, צריך להודות להשי"ת על שהוא התעורר מהחלום ומן השמים פדאוהו.

ו'הני מילי בכתבא' היינו רק אם הראוהו את המילה הספ"ד ורק בחלום.

אך אם הלך ברחוב וראה הספד, לא יירגע שמן השמים פדאוהו, אלא אדרבה יתעורר ליבו כי סוף האדם לקבורה, ומן השמיים שלחו לו רמז זה כי לא יפדה בבוא יומו.

בעי רחבה המנהיג בעיזא ושיבוטא מהו. (האם יש איסור כלאיים בחרישה עם עז ודג יחד.)

הרבה טעמים נאמרו על מנהג אכילת דג בשבת, ואף אני אביא טעם אחד, שגם אם אינו נכון, הוא נעים ונחמד, ואינו דומה טעם הדג (תרתי משמע) לטעם הדג (עפ"י רש"י בראשית א י), כידוע:

ובפשטות הוא לקיים מה שנאמר בעשרת הדברות 'את הים ואת כל אשר בו', וע"י שאוכלים את 'אשר בו' מעידים כי הוא ית' עשה הכל.

ויותר עמוק אפשר ללמוד מסוגיין, דהנה איסור מלאכה בשבת בדגים נלמד מ'למינהו' הנאמר בבריאת העולם, ובלימודים שיש בסוגיין.

וא"כ כשאוכל דג הוא מתבונן על גדולת הבורא ית' אשר ברא כל דבר למינו.

וביותר שייך עניין למינו אצל דגים כמבואר הכי (בתוד"ה המרביע) שבדגים אין שייך חשש כלאיים (אף במינם פריצי טפי - עי' ב"ב עד:), ולכן הם גם טהורים יותר.

ולכן דייק רבא (בריש פרק האיש מקדש) למלוח דג הנקרא 'שיבוטא' כי הוא היחיד שאפשר לכאורה לעשות בו מלאכה כמבואר כאן בגמ' כמ' בתוד"ה המנהיג משמש באיסור (אמנם בתוד"ה המנהיג משמע דאסור וצ"ע).

הכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה חייב בדיני שמיים.

מרמז על הגורם חלישות הדעת לחברו לכופף קומתו עד שמאבד הכח לעמוד בפני הדליקה של היצה"ר ברוב עצבותו.

ולזה מרמז גם את ההמשך 'מעמיד בהמת חבירו על קמת חבירו' שמזכיר לו יותר מדי את עובדת היותו מורכב מנפש הבהמית.

דף נו

הניחה בחמה חייב.

מבואר שאם חם לבהמה והיא חשה שכאן לא טוב לה להיות, היא תעשה 'כל טצדקי' על מנת לצאת ממקום סכנה, כולל חתירה מתוחכמת.

והלא דברים קל וחומר, אם בהמה כך, יהודי קדוש על אחת כמה וכמה, שאם מרגיש שמקום מסויים הוא סכנה לנשמתו, בוודאי יעשה כל טצדקי לברוח משם.

בפרוטה דרב יוסף.

הריני מצרף מה שכתבתי בנדרים לד, כי הוא נחמד מאוד ונחוץ:

מעודי נתקשיתי בפרוטה דרבי יוסף: וכי בגלל אותה פרוטה שאינו צריך לתת לעני בדיוק ברגע שמטפל באבידה, זה הנאה שבעבורה משתעבד כל כולו?

ואינה ה' לידי שהגיע לכאן אורח הגביר ר' שלמה רכניץ ושמעתי נאומו ובדבריו הסביר, שכל כך קשה לגבירים לשמוע כל היום צרות בני ישראל, עד שהרווח הזה, שלכמה דקות ביום הוא פטור מכך, שווה לו בהחלט להפסיד ממון העיקר שלא יהיה עליו חיוב קשה זה ששובר ליבו. ונאים הדברים למי שאמרם.

דף נז

מצוות לאו ליהנות ניתנו.

התוס' בשבועות (מד: ד"ה ורב) הק' על הא דהמודר הנאה משופר ומעיין, שמותר לו לטבול ולשמוע, משום דמצוות לאו להינות ניתנו. וקשה שהרי יש את ההנאה שאין צריך להביא פת לעני כדאמרינן הכי?

ותי' שיכול לסדר עצמו לקיים המצווה שלא בעת שיבוא עני. וק' ע"ז שהרי גם באבידה אפש"ל הכי?

וי"ל דטבילת מצוה ועיקר שופר לוקחים כמה שניות, ואין זה תירוץ לדחות את העני לגמרי (הוא יכול להמתין כמה שניות) לעומת זאת באבידה זה יכול לקחת שעות גם כן כמבואר בגמ' (עי' ב"מ כט:).

ועוי"ל דהרי קיי"ל ונתת לבהמתך ורק אז ואכלת, מכאן למדו שהאכלת בהמתו קודמת להאכלת עצמו. ומן הסתם גם להאכלת עני (לא מצאתי בספרים בעניין זה ואיני יודע אם כך ההלכה, ועי' בפסק"ת ס' קס"ז הע' 115 דאפי' ב"ב קודמים לבהמה). ולפיכך אינו יכול להקדים את העני לפני הבהמה.

ועוי"ל דלכאורה קשה, שהרי תמיד יכול לסדר לעצמו שלא לפגוש עני? ומכאן נראה, שאין זה פשוט כל כך שמותר לאדם להצניע עצמו מן העניים...

כיוון דמטמיר מאינשי - גנב הוא.

לפעמים זה לך האות אם הדבר שאתה שוקל לעשותו רצוי בעיני השי"ת, או לא: אם אתה מתבייש בו ועושהו בסתר, כנראה שזה מגיע מה'גנב' הידוע.

דף נח

מבריח ארי מנכסי חברו.

בתוס' ד"ה א"נ: ואם יש שר שבא לשנות את הדין ולעשות דין לעצמו, אין זה דינא דמלכותא, שהרי זה הדין אין הגון כלל.

מבואר דלא אמרינן דינא למלכותא דינא כאשר אין הצדק שולט אלא השליט צודק , שאין זה דינא דמלכותא אלא דינא דגזלנותא. ומכאן יש ללמוד אולי לזמננו וד"ל.

שמין אותו לפי שדה אחר.

לפעמים האדם משווה עצמו לפלוני המצליח והוא בוכה לעצמו שאינו כמוהו.

אמרינן לו שישום עצמו לפי שדה אחר של אדם אחר שהוא נחות ממנו בהצלחתו, ואז כבר ישמח.

ושמעתי מהרמ"ש כהן: 'בשמים-ממעל' ברוחניות צריך תמיד להסתכל על מוצלחים יותר, 'ובארץ-מתחת' בגשמיות צריך לזכור שיש כאלו שיש להם עוד פחות.

דף נט

אליעזר זעירא הוי סיים מסאני.

מסופר כי האמורא אליעזר זעירא לבש בגדים שחורים שנהגו רק גדולי ישראל להלבישם כמנהג אבילות על החורבן, וחבשוהו בבית האסורים כי חשבוהו ליוהרא. הוא סיפר להם כי הוא גברא רבא, ולהוכחה שאלם על מידת החיוב של הקוצץ כופרא (תמר בתחילת בשלותו), וכשנענו שהחיוב הוא נמוך מאוד אמר להם שישאלו את שמואל ויראו שהדין הוא שגובין לפי העתיד שיכולים להתפתח, ושחררוהו.

וקשה: א) איך העיד על עצמו שהוא גברא רבא? ב)מדוע שאלם בסוגיא של חו"מ ולא למשל על גודל החורבן וכו'? ג) מדוע לא שאלו את שמואל לכתחילה מה לעשות עימו? ד)אמאי רק שחררוהו ולא ביקשו סליחתו?

ואפש"ל שהוא אמר להם שהוא אמנם היום אינו גדול כ"כ, אך מאחר שחשקה נפשו בתורה והוא יגע בה, הוא מתכונן להיות גדול, ולפיכך יכול כבר מעתה ללבוש כך (עי' תוס' כתובות סג.). והם ס"ל שאין ללבוש על שם העתיד.

ולפיכך הביא להם ראיה מהתמר שכשהוא קטן אינו שווה כלום אך נידון על שם סופו. והם שאלו את שמואל אם זה נכון, ואילו היו שואלים מראש עליו היה שמואל אומר אכן לחבשו, אך מכיון שהשאלה היתה באופן הזה הבין שמואל כי תלמיד זה אכן נועד לגדולות והורה לשחררו. ולא יותר משחרור, משום שאכן אין צורך לבקש סליחתו כי לעת עתה עדיין אינו בדין של גדול מופלג.

ואולי זה המקור לכך שבני התורה היום מקפידים על לבוש שחורים מגיל צעיר מאוד ואינם ממתינים לגדול בתורה, ועושים כן

דייקא ביום שמתחייב בלימוד התורה משום שאז נכנס לגדר מה שאמרנו.

דף ס

רבה סכר כוי.

פי' דבשעת דבר ומגיפה סגר את החלונות. ואפש"ל בפשטות שחז"ל כבר ידעו את הסוד שהרפואה גילתה רק לאחר מאות שנים, את מה שזכור לנו מתקופת מגיפת הקורונה, והוא שחיידקי המגיפות עוברים באמצעות האויר בחלונות.

אש ורוח מסייעתו - פטור.

מבואר שאם רק קצת ליבה את האש, גם אם העיקר נעשה על ידי הרוח - חייב.

ואפשר ללמוד מכאן דמידה טובה מרובה, שאם מלבה אש מחממת וחיובית, דהיינו שמכניס את אש הקדושה באחר, גם אם יש מסייעים נוספים - הוא זוכה בכל השכר.

(**ועיי'** בתוס' דמיירי בזה אינו יכול וזה אינו יכול, ואינו סותר את האמור).

לעולם ייכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב.

אם ירגיל אדם עצמו לומר על כל דבר, לעולם, כי הוא טוב וברוך השם. אז יצא מהעולם הזה לעולם הבא בכי טוב.

דף סא

כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרים הלכה בשמו.

ומקשים על כך מכמה מקומות שראינו שדווקא מצווה למסור נפשו על דברי תורה?

ואפש"ל שאם לומד במסירות נפש ובעצבות וחש בכך שמוסר נפשו, אין מעבירים כך את התורה. כי התורה מועברת באמצעות שמחה ורינה ולא בעצבות ובכייה, גם אם נוחל עולם הבא במדרגה הגבוהה ביותר.

לא שנו אלא בקולחת אבל בנכפפת אפילו עד מאה אמה חייב.

מבואר שאם הקים גדר בגובה ד' אמות היא אמורה לחצוץ בפני האש והוא פטור אם בכל זאת עברה. אך מוסיף רב ש'לא שנו אלא בקולחת אבל בנכפפת אפילו עד מאה אמה חייב' כלומר שרק באש רגילה די בד"א, אך באש מיוחדת ומסוכנת אפילו מאה אמה גדר לא מספיק.

וי"ל שמלפנים כאשר האש של היצר הייתה רגילה היה די בחומות של אז, אך היום עם האש המשתוללת אפילו מאה (שערים?) אינם הרבה מידי.

דף סב

ואם היה נר חנוכה פטור.

בנערותי דרשתי במסיבת חנוכה, כי לא לחינם המשנה המפורסמת שמופיע נר חנוכה בש"ס הוא במשל של גמל טעון פשתן שנר שורפו. דהנה תמיד יוצא לפני או אחרי פרשת וישב שהרש"י הראשון נותן אותו משל על יעקב ועשיו.

משום שבעצם חנוכה ועניין של שרי עשיו חד הם, שבכל דור ודור קמים עלינו גמלים טעונים פשתן לכלותינו, והקב"ה מעמיד לנו צדיק הדור אשר מוציא ממפוח שלו אש קטנה ששורפת את כל הפשתן.

ובזה אמרתי לבאר את סמיכות המימרות של אמר רב מניומי משמיה דרב תנחום נר חנוכה למעלה מכ' פסולה והבור ריק אין בו מים. משום שחז"ל רצו לקשר את הפרשה לחנוכה, שעניין אחד הם.: שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, משום שגם בבור היה

נראה שאיך יתמודד עם כל הנחשים והעקרבים אך הקב"ה הצילם מידיהם.

דף סג

חד לגנב וחד לטוען טענת גנב.

אל יורה אדם היתר לעצמו לטעון בבית דין טענה לא נכונה, במטרה לקבל כסף המגיע לו לדעתו, הגנב והטוען טענת גניבה חד הם (ועיי' שבועות לא.).

דף סד

מאי טעמא דרב דאמר מודה בקנס ואחר כך באו עדים פטור.

ידוע אצל חסידים מהרבי רבי בונם מפשיחסא על הא דאומרים ביו"כ "וסלחת לעוונינו כי רב הוא" היינו שההלכה כמו רב דס"ל הכא מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור, היינו שאם הוא מודה בעולם הזה לפני שיבוא היום שיעידו בו מה שעשה - פטור.

דף סה

כי ניים ושכיב רב אמר להא שמעתתא.

ומצווה ליישב לשון זה, שנאמר כמה פעמים בש"ס.

וידוע שרבי חיים ויטאל קיבל את הסודות העמוקים ביותר מהארי הקדוש כשדיבר מתוך מנוחה.

ולפי"ז אפ"ל שהוא רצה לומר שזה סוד כזה גדול שנאמר בשעת שינה ואי אפשר להבינו לבנ"א.

שור בן יומו קרוי שור איל בן יומו קרוי איל.

ברגע שיהודי נכנס לעבודת הקודש הוא כבר קרוי עובד השם על שם סופו, וחלילה גם להיפך (ועיי' רש"י שמות יב כח).

דף סו

הם ולא שינוייהם, הם ולא ולדותיהם.

חובה על כל איש וביתו לחנך ולבנות את ביתם ללא כל שינוי מהמסורת. ומי שחלילה אינו מקיים את זה, אז התוצאה היא שרק הוא ואשתו נשארים יהודים נאמנים, אך וולדותיהם הולכים לשדות זרים.

דף סז

ישלם תחתיו נגידים.

ופרש"י שוורים רעועין ונוטים למות, כמו 'ויגווע' מתרגמינן 'ואתנגיד'.

אדם יכול להסתובב כמו 'נגיד' חשוב, בלי לדעת שהתרגום של השם הזה הוא שהוא נוטה למות...

וגם לומדים מכך שהתנגדות לצדיקים גורמת לגוויעה...

שמע מינה יאוש לא קני שמע מינה.

נפסק להלכה שעם הייאוש לא קונים כלום, לא ברוחניות ולא בגשמיות.

דף סח

נשתרש ששנה בחטאו.

ופי' המאירי שהוא נעשה מחובר לחטא כמו שעץ עם שורשים מחובר לקרקע.

ואפש"ל דלפיכך מצאנו הבדל בין שור שמשלם ה' לצאן שמשלם ד' שבגמ' מבואר שזה בשתו מרובה וזה לא. וכבר היקשו שלא מצאנו כזאת בכל העונשים שבתורה שמי שנתבייש בזמן החטא או טרח יוקל עונשו.

ולהנ"ל א"ש, שאחד ממטרות העונש הוא שלא ישוב לחטאו, וירדה תורה לסוף דעתו של אדם, שאם שנה כבר נעשה שורש ואז צריך עונש חזק יותר מסתם גנב. אבל בצאן שהוא אמנם שנה אבל לא לגמרי נהנה מחטאו - אז די בעונש מוגדל אבל לא מוגדל ביותר, על מנת לעקור את היצר מהשורש.

משלו גנב משלו טבח משלו מכר.

בהקדם סיפור ששמעתי מר"א בידרמן, שהיה גבאי של אדמו"ר, כמדומה הרה"ק ר"נ מרופשיץ, שהיה גם עני ואביון וגם עני בדעת. נדברו מקורבי האדמו"ר לקנות לו נעליים חדשות, עשו מגבית והגיעו לחמישים מטבעות והניחום בכלי שמחר בבוקר יביאו לו לנעליים. בלילה ראה את הכסף והבין שזה כנראה כספי צדקה והחליט שהוא העני ביותר ו'לקחם' לנעליים...

הבוקר אור ועיני המקורבים חשכו: הכסף איננו, במבט על הגבאי ראו נעליים חדשות והבינו הכל. אמר אז האדמו"ר שכך הוא כל גנב שחושב שהוא גנב והרוויח משהו ובאמת הכל משלו אכל ומשלו גנב.

ואמרתי דהיינו שמזמרים 'צור משלו אכלנו' דווקא בשבת קודש למרות שאין בו כל רמז לשבת. אלא הפי' הוא שכל השבוע מה שאוכלים יורד ממזונותיו הקצובים לו מראש השנה לראש השנה, ובשבת הכל משלו, ולא על חשבוננו כלל.

דף סט

של נטע באדמה, ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד.

מבואר שהיו מסמנין את חלקות השדה 'של נטע באדמה, ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד', ולמה בחרו דווקא צבעים אלו?

וי"ל פירושו שנטע רבעי הוא מרמז על הגשמיות בהיתר ('קליפת נגה'), שקצת מותר והרבה אסור, וזה מרמז על האדמה שישוב אליה ולא צריך יותר מידי.

ערלה מרמז על איסור מוחלט, אלו דברים שמסומנים בחרסית, שכידוע מרמז על הגיהנום (לכן משברים כלי חרס בתנאים וכו') .

והמשובח מכולם זה מי שזוכר כל הזמן את הקברות, וזה מסומן בסיד הלבן, שמקיים בכל עת יהיו בגדיך לבנים כמו שפירשו חז"ל (שבת קנג.).

לעניים עבדי תקנתא אך לגנב לא, אלא הלעיטהו לרשע וימות.

דכרינא שהייתי עם הגרמ"מ קארפ אצל מרן הגראי"ל שטיינמן להתריע על הצורך בסינון המחשב (שהיה דבר חדש) ואמר הרב לגראי"ל כי עדיין אפשר לעקוף את הסינון ולעשות עצמו כאילו יש לו סינון.

ענה לו הגראי"ל והוא יסוד לכל החיים:

'מי שהוא מזיד ומתאמץ ליפול ליצר, אין לנו עסק עימו. התפקיד שלנו הוא רק לעזור לאחד שלא רוצה להיכשל בטעות ובשוגג'

זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו.

שני דברים גורמים לאדם גאווה: הצלחתו בגשמיות והצלחתו ברוחניות שחושב על העולם הבא המחכה לו.

וע"ז אמרו ששניהם טועים, זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו...

א"ר יוסי כשהלך אבא חלפתא ללמוד תורה אצל רבי יוחנן בן נורי, ואמרי לה להיפך. (שתי גירסאות מי הלך ללמוד אצל מי).

וקצת תימה שרבי יוסי לא ידע אם אביו היה הרבי או התלמיד?

ואפש"ל דאתי לאשמועינן שדרכם של צדיקים שמחדדים זה את זה בהלכה עד שבעצם כל אחד נעשה רב ותלמיד לחברו בו זמנית, (עי' נידה יד: תוד"ה האיך).

וכעין זה מצאנו בגמ' ב"מ לג. 'תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה' ופרש"י שזה כדין תלמיד לרב, לפי שיושבין תמיד בביהמ"ד יחד ולומדים זה מזה.

דף ע

דבר ולא חצי דבר.

יסוד הדין שעדות אינה יכולה להצטרף משני חצאי עובדות הוא גזירת הכתוב ואין להרהר אחריה, אך אפשר אולי למצוא חיזוק בזה להבין גודל כח אשר התורה נתנה לאדם ליצור מציאות, דהרי אין כאן שאלה של נאמנות והוכחה (ואכן במקרים רבים שהעדות היא לנאמנות, כגון בעגונה, מקבלים לרוב הפוסקים גם חצאי דברים) אלא העדות היא המקימה את הדבר ויוצרת אותו, כדאמרינן (ב"מ יד) שעדיו בחתומיו זכין לו (ועיין מש"כ שם בעניין זה וגם בב"ב ל"א) היינו שהם יוצרים את הקניין בעדותם.

ואם כנים הדברים, מוסבר היטיב כי העדים מקימים ויוצרים הדבר מכח הקב"ה, ולכן אי אפשר חצי דבר כמו שהקב"ה עצמו לא יצר חצאי דברים אלא שלמות.

ולמעשה אולי אלו דברי התוס' בב"ב (נ"ו: ד"ה ורבנן) שפירשו שאין הלימוד נלמד מהמילה "דבר" אלא מהמילה "יקום", ולכאורה נראה דוחק מאוד (כדי לתרץ כמה קושיות על הגמ' דנן - עיי"ש) אך לפי מה שכתבנו אין זה דוחק אלא יסוד הסברא הזה אליבא דאמת.

דף עא

דבר הגורם לממון - ממון.

מבואר דלהלכה דבר הגורם לממון ממון. וא"כ אפש"ל דגם דבר הגורם לתורה תורה, ודבר הגורם למצווה מצווה וכן הלאה ומידה טובה מרובה.

דף עב

לצפרא א"ל חמשה בקר אמר רחמנא ואפי' חמשה חצאי בקר והאי דלא אמרי לך באורתא דלא אכילנא בישרא דתורא.

היינו, שבבוקר שינה רב נחמן את דעתו והסביר שזה מחוסר אכילת בשר שהיה רגיל (רש"י) או שהתענה ולא יכל ללמוד היטיב (תוס').

וקשה על תוס' דאי הכי הוי ליה לומר שלא אכל ולמה הדגיש שלא אכל בשר?

ונראה בהקדם משאחז"ל לקמן ע"ט לדעת רבי מאיר הטעם שחייבה תורה את תשלומי ד' וה' הוא משום שהשור משמש גם לאוכל וגם לעבודה, ולכן גרם הפסד מרובה יותר מאשר גניבה אחרת.

ולכן, בבוקר כאשר אכל את בשר השור הרי בוודאי כיוון את הכוונות הראויות שזה יתן לו כח לתורה, ואז נזכר בהלכה שאמר אמש שעסקה בעניין של טביחה ומכירה דהיינו של שור המשמש לשני דברים, שהרי כידוע כל התאוות נקראות נפש הבהמית, והיינו שהן כמו בהמה שאפשר גם לעבודה וגם לאכילה כך גם התאוות אפשר לשקוע בהן חלילה ואפשר גם ממנו ניקח לעבוד את השם כפי שעשה כאן רב נחמן שבכח התורא למד את הפשט המדוייק יותר בתורה הקדושה.

וידוע הסיפור שרבינו הב"ח לקח את הט"ז לחתן התחייב לתת לו בשר ולרוב עניותו הביא לו בשר ריאה והט"ז תבעו לד"ת. וקשה לי דהרי כתב הרמ"א שאין לתבוע את חמיו ?

ואומרים העולם שעשה זאת משום שאלוקים ניצב בעדת ק-ל ואם בית דין יפסקו שריאה נקראת בשר לא יהיה קטרוג עליו אם בגלל זה לא יצמח בסוף הט"ז הקדוש.

אבל קשה על תירוץ זה, שהרי לא ידע מראש מה יפסקו ואם כן מה יהיה אם בית דין יפסקו שריאה אינה בשר הרי יתעורר הקטרוג ביתר שאת?

ואולי ס"ל דאם כך יפסקו בי"ד, יסכימו מן השמים ויסיעו ביד הב"ח לקיים הבטחתו שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים.

דף עג

תוך כדי דיבור... שלום עליך רבי ומורי.

התקשיתי במשנה המפורסמת באבות ו' ט' על רבי יוסי בן קסמא שפגש אדם שהזמינו לגור אצלם וסרב כי אינו מקום תורה, וקשה מהיכי תיתי שאינו גר במקום תורה ואז יוכל לזכות לשני שולחנות?

אלא שמצאתי בשו"ע רמ"ב ט"ז "לא יתן שלום לרבו ולא יחזיר לו שלום כדרך שאר העם אלא שוחה לפניו ואומר לו ביראה... שלום עליך מורי ורבי" ואילו אותו אדם מסופר "ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום...".

הבין רבי יוסי בן קסמא שאם כך מכבדים במקום מגורי האיש את החכמים (ומוכח שידע שהוא חכם שהרי קראו "רבי") אז אין זה מקום תורה...

דף עד

מעשה בר"ג שסימא את עין טבי עבדו והיה שמח שמחה גדולה.

וקשה לשמחה מה זו עושה?

ועיין מש"כ בב"מ י"ט בשם השם משמואל עה"ת שחם קלקל בשן (הגיד לאחיו אודות קלון אביהם נח) ועין (שהסתכל) והתיקון הוא עבד עבדים יהיה לאחיו, ולכן רבן גמליאל לא יכל לשחרר את טבי למרות שרצה בכך, אבל כיון שפגע בו בשוגג שמח שמחה גדולה שבא על תיקונו ואפשר לשחררו.

שו"ר בכפתור ופרח שהביא בשם החיד"א והוסיף דטבי היה הגלגול של חם.

דף עה

מודה בקנס.

מבואר בגמ' שמודה בקנס פטור רק אם מחייב עצמו בהודאה בדבר כלשהו. והנה ידוע שמודה ועוזב ירוחם והקב"ה לאדם שיתוודה על חטאיו ושב ורפא לו.

אך כל זה רק בתנאי שהוא מתחייב משהו בהודאתו, איזה קבלה כלשהי על העתיד, ואינו רק מהשפה ולחוץ.

דף עו

הקריבו עלו לבעלים. (אם הגנב הקריב את הבהמה המוקדשת שגנב, עלה לבעלים לשם חובתו).

מציין בילקוט הביאורים בעוז והדר דמכאן הוכיח החת"ס (שו"ת או"ח קנ"ט) דאם אבל אחד כופה על משנהו וחוטף לו את הקדיש שמגיע לו, אין בכך כלום, כי עולה לשם הנפטר כמו כאן.

ומביא שהק' עליו דהרי כאן צריך שיהיה דייקא לשם הבעלים?

ואפש"ל ההבדל בין קרבן שאין הקב"ה חפץ בקרבן אלא רק שפלוני יקריבהו, משא"כ בקדיש. עצם הוויית הקדיש עושה נחת רוח וכל השאלה רק לאיזה נשמה ייחסו את זה-ומשכך אפשר שפיר להביא ראיה מהכי, דא-ל א-לוהי הרוחות יודע איזה קדיש שייך לאיזה נשמה.

דף עז

פרה מטמאה טומאת אוכלין הואיל והיתה לה שעת הכושר.

זהו כל העמוד הקצר, אך בתוס' יש ביאור רחב, ובין היתר מוזכר הדין של 'חיבת הקודש' שהופכת גם מה שלא ראוי לאוכל לדין של אוכל.

ואפש"ל דממנו ניקח לעבוד את השי"ת, דיש מצוות התלויות באכילה ולא תמיד יש חשק בכך. כגון מרור בפסח, או סעודה שלישית בחורף ומלוה מלכה בקיץ וכיוצא באלו, וגם לא תמיד המאכלים ערבים. אך בכל מקרה כזה צריך לזכור ולהזכיר כי חיבת הקודש גורמת לאינו אוכל להיות אוכל...

דף עח

בכור שור, עד שיהא הוא שור ובכורו שור, פרט לנדמה.

מבואר שצריך שיהיה דומה לאב ואם.

ואפש"ל דלהכי רימז משה רבינו בזאת הברכה על יוסף 'בכור שורו הדר לו', ופירשו הראשונים על אתר שמגיע לו המלכות, וקשה מה השייכות?

אלא שנאמר על יוסף 'כי בן זקונים הוא לו' ופרש"י שהיה זיו איקונין שלו דומה לאביו, וכמובן שהיה יותר משאר השבטים אם התורה מציינת רק אותו. ולכן לו נאה ולו יאה המלוכה, שהוא שור ובכורו שור ודומה לו.

הק' בשיטה מקובצת דאם נלמד להתיר את הכלאיים, לא יהיה צורך בפסוק לנדמה, שהרי הוא קל וחומר?

ואפש"ל בדרך מוסר ולא למעשה, שכלאיים שנראה כמו כשר ורוצה לראות כשר, הוא עדיף מאשר מי שהורתו ולידתו בקדושה אך הוא פוזל החוצה ולובש כמו הגויים (שזהו 'נדמה' דהיינו שהוא נולד בכשרות אך דומה למשהו אחר).

דף עט

מפני גנב משלם כפל... ששם עין של מטה שאינה רואה ואוזן של מטה שאינה שומעת...

שנאמר 'ויאמרו לא יראה י-ה ולא יבין (ישמע) א-לוהי יעקב'.

וקשה למה נאמר רק כאן שאינו מאמין שעין רואה ואוזן שומעת, והרי בכל המצוות כולן, אדם לא היה עובר אילו האמין בכל ליבו שאוזן שומעת?

וי"ל דהפסוק שלפניו הוא 'אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו', והנה הרי מקרא מלא דיבר הכתוב שהפוגע באלמנה ויתומים 'שמוע אשמע צעקתו'. כלומר, שלא רק בשאר מקומות אינו מאמין שהקב"ה שומע, אלא אפילו במקום שנתייחד הדיבור שהקב"ה שומע ונכפל הדיבור שמוע אשמע, גם שם אינו מאמין.

זה כבר 'מדריגה' בכפירה.

ומדעמדינן הכי נימא בה מילתא: דנתקשו הראשונים מה הלשון 'ירצחו' (בציירה תחת הצדיק)? וגם קשה מדוע שינה הכתוב לכנות שמיעה בלשון 'יבין'?

ואפש"ל בצחות, דמיירי ברוצח של אלמנה שעושה את זה באלגנטיות, דהיינו שגורם לה להפסדים ובעקיפין למוות. והיינו לשונות עדינים של יהרוגו כאילו בטעות וירצחו כאילו לא שמו לב. וכידוע שבזמן הקנטוניסטים היו ראשי קהילות שלא עמדו בניסיון ומסרו שמות של יתומים לגיוס והריגה.

על אלה אומר הכתוב: גם זו רציחה היא, וגם כשאין איש שומע, הקב"ה 'שומע' צעקת הדל ויבין מי גרם לו זאת. (כמו שכתוב אצל יוסף 'ולא ראינו בצרת אחינו בהתחננו אלינו' על אף שלא כתוב בשום מקום שהוא התחנן, כי היה עליהם להבין לבד שהוא מתחנן גם אם לא שומעים באוזן).

דף פ

חב"ד בי"ח חי"ן, (סימנים למחלוקת על סדרי המימרות של בני רב פפא).

מבואר בגמ' שלוש אפשרויות שונות - על פני שורות ארוכות - של סדר אמירת הלכה מסויימת בין שלושת בניו של רב פפא, עד שצריך ר"ת מיוחד (שכולם סודות כידוע) על מנת לזכור את הסדר.

וייתכן שלפיכך (מלבד הסיבות האמיתיות שנאמרו ע"י קדמונים) נוהגין לומר שמות בני רב פפא בכל סיום. להורות שעד כמה חשוב לדייק בדברי הגמרא, שאפילו דבר תורה פשוט, כמו השאלה איך היה נראה השחין במצרים, צריך לדקדק בדיוק איך סדר אמירתו ולא סגי לומר שנאמרו ע"י בני רב פפא באופן כללי.

כשאנו מתפללים הדרן עלך מסכתא פלונית, אנו שואפים לרמת שינון כזו.

ואולי זה המקור לברכת מזל טוב שאומרים כולם לאחר התפילה הזו והקדיש שאחריה, שהרי 'מזל טוב' עולה בגימטריא את הרמז לזכירת כל השמות כפי שמובא בגמרא: 'חב"ד בי"ח בח"ן'...

דף פא

אין לך כל שבט ושבט מישראל שאין לו בהר ובשפלה ובנגב ובעמק.

בכל ציבור שהוא יש מכל סוגי האנשים. אין ציבור מושלם.

אמר ליה ר"י, וכי תנאין שהתנה יהושע, אפילו בבבל הם חלים? אמר ליה [שמואל] שאני אומר אפילו בחוצה לארץ.

וק' איך יכול יהושע לכפות על בני חו"ל ? וגם ק' הלשון שאני אומר, שאינו תשובה ישירה על השאלה אם יהושע תיקן בחו"ל.

ואפש"ל דזה ידע רב יהודה שיהושע בן נון לא הכליל את חו"ל. שאלתו הייתה האם עלינו ללמוד מכך שכך צריך לנהוג גם בחו"ל. והתשובה הייתה שאחת המטרות של אדוננו יהושע הייתה שלא יקנה אדם 'בעלות' חזקה מידי בעולם הזה, אלא יזכור שיש תכלית ושהוא רק אורח כאן שהופקד על שדה פלונית, אך אינו בעלים מוחלטים וכל אחד יכול להיכנס ולעשות בו דברים שאינם מזיקים את היבול. וסברה זו שייכת גם בחו"ל. ולפיכך נקט לישנא ד'אני אומר' שאין זה מיהושע אלא סברא מדיליה.

דף פב

כשצרו בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבפנים ואריסטובלוס מבחוץ.

הסיפור של אריסטובלוס והורקנוס הוא משהו שחייבים לדעת.

מדובר בשני אחים שאביהם המלך נפטר, וכל אחד סבר שהוא צריך למלוך אחריו ולא אחיו. כנראה שגם היו להם סיבות 'לשם שמיים'. התפתחה מחלוקת בין העם, כל צד ניסה לשכנע את השר הרומי שיבוא לעזרתו לעשות סדר וצדק. הסוף היה שהשר הרומאי נכנס בזכות זה לתוך העניינים ומכאן התפתח תהליך השתלטות איטית, עד לחורבן הבית רח"ל.

הלקח הוא להיזהר שלא תחזור ההיסטוריה על עצמה, בימים ההם - בזמן הזה.

והיה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יווני.

מבואר שלשון יווני מותר וחכמת יווני אסור, וכבר הק' מה ההבדל ביניהם?

ואפש"ל בדרך השקפה, שלדעת את השפה של המדינה אין בכך פסול שהרי צריך לדבר עם רופא ועם החנות וכדו'. אך לדעת את שפת הרחוב והמילים הנחותות של הסביבה? זה לא!

ואותו זקן, לא רק ידע לדבר עימם באופן שיבינו כי את זה יכול כל אחד, אלא הוא ידע את המילים הנרדפות ואת המשמעות הפנימית שלהם, וזה אסור ללמוד.

בדיוק כמו להיפך להבדיל: אסור לגוי ללמוד תורה לשם תורה, אך הוא מחוייב ללמוד הלכות שצריך להם למעשה (ועי' סנהדרין נט.).

ולא נשתייר מהם אלא אני ועוד אחד.

לא מבואר מה קרה לכל האלף, ובפשטות נהרגו וכך פירשו המפרשים.

ויתכן שרצה לרמז, שלא כולם נהרגו על קידוש השם, אלא חלקם פשוט ירדו מהדרך ונאבדו לעולמים. שריפת נשמה וגוף קיים, שהוא גרוע בהרבה משריפת הגוף.

דף פג

אבטולמוס בר ראובן התירו לו לספר קומי מפני שהוא קרוב למלכות של בית רבן גמליאל התירו להם לספר בחכמת יונית מפני שקרובים למלכות.

מבואר שאסור להסתפר 'קומי' (סוג של תספורת רומאית), מלבד מי שמקורב למלכות, ובית רבן גמליאל שהם מקורבים למלכות התירו להם לספר בחכמת יווני (ואולי גם להסתפר קומי). וצ"ע אם אפשר ללמוד מכאן דמותר לעבור על התורה על מנת להתקרב למלכות, והאם כל נציגי היהדות החרדית במוסדות השלטון הותרה רצועתם.

ואולי אפש"ל שהפשט הוא הפוך: שמשום שהם היו מקורבים למלכות לא היה שייך לאסור עליהסדברים שאסורים על כלל ישראל, כי לא היו שומעין!

וצריך שאלת חכם אם מותר לכתוב דברים כאלו על בית התנא הקדוש נשיא ישראל (בפרט שלא כתוב מפורש שהסתפרו קומי, לא בסוגיא זו ולא בסוטה), גם אם המטרה היא לעורר ולחזק.

ובזה אמרתי לפרש בפרשת ויגש 'ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם' וכי תעלה על דעתך שיעקב שלימאה לא האמין באמונה שלימה שהשי"ת כל יכול?

אלא שהוא לא האמין שבנו יוסף עדיין חי ברוחניות למרות שהוא מושל בכל ארץ מצרים. ולכן אמר 'אלכה ואראנו' ואחר כך 'ראות פניך' 'הראני אלוקים גם את זרעך', שהיה לו עניין מיוחד לראות את פניו ופני בניו, אם לא מסתפרים ונוהגים כמנהג הגויים בהיתר שהם מקורבים למלכות...

הכל לפי המבייש והמתבייש.

וידועה הקושיא על הסתירה לכאורה ברש"י בין הכי לכתובות, האם קשה בשתו של קל או של בינוני?

ואפש"ל בדרך מוסר (ולא באמת) שהשאלה היא איך המתבייש מסתכל על המבייש ועל עצמו, ככל שהוא רואה את עצמו גבוה יותר ואת המבייש נמוך יותר, כך הוא מתבייש יותר.

ובזה א"ש, דאם הוא מסתכל על אדם בינוני ככל יתבזה יותר, כי קל הוא ביזוי יותר. אך אם יחשוב על הקל שהוא בינוני אז יתבזה פחות ואם יחשוב עליו שהוא חשוב ועל עצמו שהוא נמוך-לא יתבייש כלל. וזכורני שזכיתי להשתתף רבות בשיעוריו של מרן רבי עובדיה והיה נחשב לכבוד גדול מי שקיבל ממנו מעין סטירת לחי.

ויש כאן עצה עצומה להינצל מכל בזיונות בעולם הזה: לזכור את אפסיותו וכי המבזהו הוא שליח מבורא עולם, להיטיב דרכיו בזה, שיוכל לקבל שכרו בבא.

אם עיני אמת לו, כאשר ינסה אדם להשפילו, לא ישיב לו, ולא יחללו, להדגיש נמיכות שכלו, כי אז ירבה להזילו, סומקא יזילו, וחיוורא מקומו ימלאו. תחת זה ירבה כבוד מוזילו, עלבונו יסבלו, לזכור כי כל העולם כולו, גם זה אשר חיים בלעו, שלוח מאדון מחוללו, ואז תפחת בושתו וכבודו להגדילו, שזכה לשליח אישי ממלך העולם כולו, דרכו לשוללו, ולתקן נפשו לשללו, בעולם הזה יצרו לבוללו, להטיב לו ביום שכולו, לזכות לחלקו בעמלו, כי המבייש והמתבייש-שניהם שלו.

לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות.

יש לחשוש מהכופר יותר מאשר מרוצח ('לא תקחו' יתפרש לא להתחבר עימו, כמו 'ויקח קרח'), כי הכופר יגרום לו למות כשהוא רשע, ואילו הרוצח גם אם יהרגנו, ימות על קידוש השם ואח"כ יזכה לחיי נצח (וכדפרש"י בדברים כג ט).

דף פד

נהורא שקיל - נהורא אמר רחמנא לשקול מינה.

הפוגם בעיניו נענש בכך שלא יוכל להשיג אחר כך סודות התורה, מידה כנגד מידה שכן לכלך כלי המלך ואיך ישרתנו, בגדים שבישל בהם קדרה לעצמו לא ימזוג בהן כוס לרבו עד שיכבסם.

'**נהורא** שקיל' הוא השתמש במתנה הנפלאה של השי"ת להיפך רצונו, לכן 'נהורא אמר רחמנא' את האור של אמרות התורה אמרות טהורות, 'לשקול מיניה' יטלו ממנו.

כאשר יתן מום באדם כן יינתן בו.

וקיבלו חז"ל בקדושתם דהיינו ממון, ואפשר לרמז הקשר, שהמילה ממון מורכבת משתי מילים: מום והון, שאין לך בעל מום יותר מזה שרץ אחר ההון...

איידי דכתיב יד ביד כתיב נמי רגל ברגל.

דבר זה מצווה ליישבו ולמצוא הקשר בין הרישא של הפסוק לסיפא דקרא (וראיתי שכבר היקשה הנחלת משה).

ואפש"ל שאחז"ל (פסחים קיט.) עה"פ 'ואת היקום אשר ברגליהם' - זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו.

ולפי"ז אפש"ל שבא התורה ללמד שגם אם מדובר בכספים גדולים שנטילתם תגרום שלא יוכל לעמוד על רגליו, חייב לשלם.

אמר ליה אביי (בשאלה) והא חמור הוא (שהזיק), וחמור אינו משלם אלא נזק!

מסופר שרב פפא בר שמואל פסק לחמור לשלם ד' וה' על קטיעת יד ינוקא, ופי' התוס' שהוא לא הבין שמדובר בחמור. והדבר צריך יישוב, שהרי מדובר באחד מגדולי האמוראים, ואיך יפסוק בלי שמוע בין אחיכם?

ואפש"ל בצחות, שכוונת התוס' שהוא חשב שמדובר באדם הדומה לחמור, כי רק כזה אדם מסוגל לעשות כדבר הזה. וע"ז אמר לו אביי שמדובר בחמור אמיתי...

וצריך לברר אם רב פפא ורב פפא בר שמואל היינו הך, דאם כן אפשר לומר בפשט נפלא, שרב פפא מסופר לעיל (בערך ל"ד) שהיה לו שור חכם מאוד ומזיק מאוד, וכנראה חשב שגם החמור הזה הוא כך ולפיכך חייב בד' דברים כמבואר שם, וע"ז אמר לו רבא שמדובר בסתם חמור...

דנין אדם מאדם ואין דנין אדם מבהמה.

אפשר ללמוד דרכים רק מאדם שמתנהג כמו אדם ולא מאדם שהוא כבהמה.

נזקי אדם באדם ואדם בשור... דבעינן אלוקים וליכא.

ברגע שאין יראת אלוקים זה גורם לנזקים בין בני אדם לבני אדם הדומים לשוורים.

דף פה

ורפא ירפא מכאן ניתנה רשות לרופא.

ומסביר תוס' שצריך כפל הלשון, דאל"ה ה"א דרופא יכול לרפא רק כשנעשה בידי אדם אבל בידי שמיים 'נראה כסותר גזירת מלך' לכן צריך פסוק מיוחד.

וקשה שהרי להלן רואים שהכפילות נצרכת ללמוד ממנה כמה וכמה דינים חשובים?

וי"ל דתוס' בא להשמיענו, דבר שאין באמת צריך פסוק אליו (קרא אסמכתא בעלמא) והוא יסוד באמונה: גם כאשר אדם מזיק לאדם זה משמיים, דאי לא תימא הכי, אלא חלילה יש ביכולת אדם להזיק ללא

שמכריזין מלמעלה, אם כן 'נראה כסותר גזירת מלך' דהיינו שזה סותר לי"ג עיקרי האמונה, שהוא לבדו עשה עושה ויעשה לכל המעשים.

דף פו

אי אפשר לחרישה בלא חבורה.

אם אדם רוצה להיות חרש ולא לשמוע ליצר הרע, אי אפשר בלי להיות חלק מחבורה של יראי השם.

דף פז

סומא אין לו בושת... עבד אין לו בושת.

הראשונים (ראיתי בשם המאירי ולא ראיתיו בפנים) מסבירים שמשונה בושת מכל שאר ראשי נזק, שבבושת אנו מקילים עם המזיק בכל מאי דאפשר. ומצווה לבאר מה נשתנה בושת?

ואפש"ל שמידת בושתו של האדם תלוי גם באיך המתבייש מסתכל על כך, ולכן הוי ליה מה שקוראים היום בחוק 'אשם תורם', דהיינו שהניזק גם תרם את חלקו להעצמת הנזק, ולפיכך הולכים לקולא.

דוגמאות שלמדנו בדפים אלו לכך שהניזק יכול לומר לעצמו ולא יחוש (כמעט) כל בושה:

יקטין עצמו בעיניו. ('קטן')

יזכור שסוף כל אדם למיתה ו'מת לית ליה כיסופא'. ('ביישו ומת').

ללמד זכות שהמבייש לא נתכוין (כמבואר ברשי שאין בושה בלא כוונה).

לזכור שכולם אותו דבר והכל כיסוי בלבד (ערום אין לו בושה).

דף פח

לא יומתו אבות על בנים ולא בנים על אבות.

ומבואר שזה רק באבות ובנים 'שיש להם חייס' (ייחוס, לאפוקי עבד ועכו"ם).

ויש כאן חיזוק נפלא לאבות שגלו בניהם מעל שולחנם לחצוב להם שולחנות נשברים. דהנה הנביא אומר 'והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם'

ואפש"ל שמרומז כאן ג' דברים המביאים לידי השבת הלבבות:

'**חייס**' מלשון יחוס, שלא יתבייש בבנו אלא יראה בו חלק מהמשפחה.

'**חייס**' מלשון רחמנות, שיחוס עליו כל הזמן ולא ירגיש שום כעס.

'**חייס**' מלשון יחס, שיתן לו יחס חיובי ותשומת לב של שמחה כל הזמן.

השי"ת יזכנו בפועל ממש בקרוב.

דף פט

קניין פירות לאו כקניין הגוף דמי.

י"ל דמרמז על המשנה שאומרים כל בוקר אלו דברים שהקרן קיימת לעוה"ב ואוכל פירותיהן בעוה"ז... ותלמוד תורה כנגד כולם.

והמכוון: שלמרות שכל המצוות הללו נשגבות ומקבל פירותיהן בעוה"ז, אך לימוד התורה מקדשתו ומרוממתו על כל המעשים ונעשה קניין בגופו ממש.

ולכן זה עדיין לא דומה לתלמוד תורה 'קניין פירות לאו כקניין הגוף דמי'.

דף צ

הקדש חמץ ושחרור מוציאין מידי שעבוד.

מרמז על שלושה דברים שמוציאין את האדם משעבודו לקודשא בריך הוא.

'**הקדש**' שחושב שהוא קדוש ומושלם כבר ואינו צריך תיקון.

'**חמץ**' להיפך: שחושב שהוא החמיץ כבר ואין לו תיקון.

'**שחרור**' ששוכח שהוא עבד ומתנהג כאילו הוא משוחרר.

דף צא

מן שמיא הוא דרחמי עליה.

והנה הלשון מעניין, משום שבמקומות דומים בש"ס נקיט לשון של 'מזלך גרם', כגון בבבא בתרא צ"ח לגבי יין שהחמיץ או לגבי שדה שהוזקה בבבא מציעא ק"ו, ומצווה לבאר אמאי נקט הכי לישנא אחרינא.

ואולי י"ל דמילתא אגב אורחא אשמועינן חז"ל, שהגם ששייך בענייני ממון שהמזל יאיר פניו או להיפך. אך בענייני הגוף, אין אדם נוקף אצבעו אא"כ מכריזין (חולין ז:), וגם אחר שנקף כבר מכריזין עליו אימתי יתרפא, ואין סובל אפילו רגע אחד מעבר לנקצב.

או יאמר, דמשמיים ריחמו על המזיק, שהוא חייב לו מתמול שלשום ואינו יודע על כך, וכך יוצא הכסף ממנו לניזק. וריחמו עליו שלא יישאר בעוה"ז חייב כסף.

וכדאחז"ל בסנהדרין ו: 'וצדקה לזה שהוציא גזילה מתחת ידו'.

ביישו בדברים פטור מכלום.

וזה קשה מאוד להבינו בדעת בע"ב שהרי עיקר הביוש הוא בדברים ולפעמים אפשר להרוג בנאדם באמירה אחת?

ואולי י"ל שאין הכוונה שהוציא עליו לעז, אלא שאמר לו שיש לו חיסרון כהנה וכהנה, ועל כגון דא שנינו בדף הבא 'חברך קרייך חמרא אוכפא לגביך מוש' דהיינו שתסכים עם המבייש שאכן יש לך החיסרון הזה.

ולפיכך, הביוש תלוי בדעתו של המתבייש. ואם יתנהג כאמור שם בגמ' ויודה ב'חיסרון', שוב לא יהיה לו בושת.

או יאמר להיפך: שהביוש בדברים הוא כה חמור, עד שאין **עוזר** לכך פיצוי כספי, וקם ליה בדרביה מיניה ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו (אזיל סומקא ואתי חיורא).

וכאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש, כן הדבר הזה. וכפי שרואים בחוש שכל חייו אינם שווים אם הוציאו דיבתו של אדם רעה.

א"ר חנינא לא שכיב שיבחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה. (בנו של רבי חנינא נפטר בעוון קציצת עץ תאנה קודם זמנה).

ודבר זה מצווה להסבירו, איך חייב מיתה על קציצת עץ בעלמא?

וראיתי שרבי אביגדור מילר מסביר בדרשה, כי כל פועל ה' למענהו, ותכלית העץ לתת פרי ולהודות להשם (ואולי מרומז בשמו "שיבחת"). ואם קצצו קודם זמנו היה בזה משום בחינת זלזול בחסדי הבורא, ומכיון שהיה בנו של גדול הדור, היה חשש שילמדו ממנו כאילו אין תכלית כלל בכל הבריאה. והיה צריך להיענש על קידוש השם למען ישמעו ויראו.

דף צב

שיתין רהוטי רהוט ולא מטו לגברא דמצפרא כרך.

וכבר נתקשו הראשונים אמאי נקט מספר שישים. והאמת שמצאנו זאת בהרבה מקומות.

ואולי אפש"ל בדרך דרוש בעלמא, שמצאנו (במסכת מגילה ז: גבי שיתין צעי) שהיו שפירשו דשישים מרמז על מסכתות הש"ס. וא"כ אפש"ל דמרמז שגם אם ילמד אדם בלילה מאוחר כל השישים ספרי משניות (הוי רץ למשנה, ולא אברי לילה אלא לגירסא-ב"מ לג: ועירובין סה.), לא ישיג את מי שקם מוקדם להתפלל בזמנה (ועיין בט"ז אה"ע ס' כ"ה).

ובזה מרומז גם בהמשך: 'שיתין תכלי מטייה לככא דקל חבריה שמע ולא אכל' שאין קץ לכאב שחש עם הארץ בשומעו את בן גילו שלומד מסכת אחר מסכת, וחושב לעצמו יכולתי עכ"פ לסיים כמה מסכתות קטנות. וביודעי לצערי קאמינא.

הא מילתא דאמרי רבנן: חברך קרייך חמרא אוכפא לגביך מוש. (אם חברך קורא לך 'חמור' הסתובב וסמן לו שאתה מוכן להלביש האוכף, כלומר תודה בדבריו ואל תכעס עליו).

ואם נשים לב נראה שיש שלושה דברים שנאמר בהן 'דאמור רבנן' ובשאר הדברים הרבים נאמר 'דאמרי אינשי', כי שלושת הדברים הללו אינם נוגעים לכל אחד כי אם לעובדי השם ולומדי התורה.

הראשון הוא תפילה בעד חולים, השני הוא השכמה מול לימוד בלילה כפי שפירשנו, והשלישי הוא עבודת המידות באופן מושלם עד שיוכל להושיט גבו למשא למי שיקראנו חמור.

חברך קרייך חמרא אוכפא לגביך מוש.

ואולי לכך כיוון יעקב אבינו בברכתו לישששכר שאם קורא לו אדם חמור גרם, לא רק שאינו כועס אלא ייט שכמו לסבול, כביכול מושיט אוכפו, וכך יכול לחזור לתלמודו בלי שום הפרעה והרגשה לא טובה.

דף צג

אוי לו לצועק יותר מהנצעק.

וק' מה יעשה הצועק שהנצעק מציק לו אם אפילו להתפלל אסור לו? ולומדים מכאן שאין להתפלל על המציק דייקא, אלא שתיפתר הבעייה, ואין צריך להציע לבורא עולם רעיונות.

ומעשה בחסיד ידוע שהיה מתבודד בצקון לחש, ושמעוהו מתפלל להשי"ת: 'קר לי ברגליים, או שתביא לי מגפיים או שתשכנע את היצר שאיני צריך מגפיים, העיקר שלא יהיה לי קר'.

משום פגם משפחה.

מבואר שאסור לו להסכים לכריתת אבר משום פגם לילדיו.

לומדים מכאן דבר נורא: אם אתה רוצה להיות עניו או מחמיר, זה מצויין ומבורך. בתנאי אחד: שאינך גורם בושות לילדים.

דף צד

מפני תקנת השבים.

מבואר שאין מקבלין בחזרה גזילה מגזלן מפני תקנת השבים (שמא לא ירצה לשוב בתשובה ביודעו שצריך לשלם הרבה גזילות). ומי שכן מקבל מהגזלן, נאמר עליו 'אין רוח חכמים נוחה הימנו', ופרש"י 'שאין רוח חכמה וחסידות בקרבו'.

וכבר הק' מה נשתנה מכל מקום אחר בש"ס שמפרש רש"י כפשוטו שאין חז"ל אוחזים ממעשה זה?

ואולי אפש"ל שאם נצייר לעצמנו את הסיפור: מאן דהו גזל את חברו באיזה תרגיל מוצלח סכום של עשרת אלפים דולר, וחייו קשים מאוד בגלל זה. והנה הגזלן מתקשר אליו בהשגחה פרטית לפני חתונת בנו ורוצה להשיב לו בדיוק את הסכום שהוא צריך לחתונה.

ואז הוא נזכר שכתוב בבבא קמא שעדיף לא לקבל את זה. ולמה? לא שיש חשש בכסף הזה, אלא כדי שאולי ישמע מזה מאן דהו במקום אחר (שהרי כלפי גזלן זה אין שייך תקנת השבים שהרי שב) ויחשוב פעמיים לפני שהוא שב בתשובה. בכדי לוותר על סכום כזה בגלל סיבה רחוקה כל כך צריך להיות בעל חסידות בשיעור קומה מיוחד, ואי אפשר לצוות לכל אדם לעמוד בכך.

לפיכך, סבר רש"י שכאן אי אפשר לומר כמו בכל מקום שאין חז"ל מרוצים ממנו, משום שיש הרבה היתרים לכך. אלא שאם זכה ויש רוח חכמה וחסידות בקרבו צריך לוותר על כך (עי' שבת קכ. וברש"י ד"ה חסידי). אך אם לא הגיע למידת חסידות כזו, אי אפשר לצוותו שלא יקחנו.

דף צה

עם הארץ לא ידע דקרקע אינה נגזלת... כאן בתלמיד חכם דידע.

התלמיד חכם יודע וזוכר כל הזמן כי אי אפשר לרמות את הקרקע וסופה מנצחת ובולעת את הגיבורים ביותר.

העם הארץ לעומתו, שוכח זאת.

(אמנם צ"ע משבת לא: שאפשר להיות בר אוריין שאינו דחיל חטאין, אך בדר"כ במקום תורה שם יראה, והיכן שאין תורה גם יראה לא תמצא).

דף צו

פנים חדשות באו לכאן.

מבואר שאם הפך עפר ללבינה עדיין שם עפר עליו ואינו דבר חדש, אך אם הפך לבינה לעפר שוב אינו נקרא לבינה, ואם יחזור ויעשנו לבינה - פנים חדשות באו לכאן.

אפש"ל בדרך התחזקות דלבינה מרמז על עבירה ('אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו') וישראל לעפר ('והיה זרעך כעפר' 'ונפשי כעפר' 'ואנוכי עפר'), ומרומז שאם עושה עבירה עדיין לא נעשה לבינה במהותו ועדיין שם עפר עליו אלא שהחליק ומעד פעם אחת ותיכף יחזור לתמותו.

אך אם בעל עבירה שב בתשובה שלימה, והופך בחזרה לעפר, אז הקב"ה מוחק את העבירות לגמרי.

ואם חלילה וחס יחזור על חטאו הישן, לא חזי לאצטרופי החטא הראשון, שהרי כבר נעלם מן העולם, והאי - עבירה חדשה שהגיעה לעולם.

דף צז

מטבע של אברהם אבינו זקן וזקנה בחור ובתולה.

דרך היצר לפתות את האדם לרוץ אחר הממון באומרו שיוכל לעשות עם זה מצוות ומעש"ט, ואחר שהשיג הממון משכנעו שלא לפזר לצדקה.

אבל אברהם אבינו שעשיר גדול היה, לימד את ההיפך: כשהיצר מסית לזנוח לימוד התורה למען צבירת ממון - מזכירנו כי 'זקן וזקנה' סוף כל האדם ברור וכספו לא יושיענו. ואם לאחר שכבר הרווחנו הוא

מסיתנו שאנו צריכים את הממון לעת זיקנה, נזכירהו כי ברוך השם כעת איננו זקוקים לו כ"כ ונעבוד ונשיג ממון חדש, ואפשר לפזר הנותר לצדקה ולמצוות.

מעשה ברבי נחמן מברסלב שהתפללו בבית מדרשו שני חזנים גדולים, שגירגרו בגרונם וליבם בל עימהם. הגיב להם רבי נחמן שהם ממש כמו 'מטבע של אברהם אבינו'.

הם נהנו מאוד מהמחמאה הגדולה, אך תלמידיו הבינו כי הכוונה שהזקן התפלל על מנת לשאת חן באוזני רעייתו הזקנה, והבחור גם כיוון לאשתו, ושניהם שלא לשם שמיים נתכוונו.

דף צח

לא תימא להו ולא מידי.

מסופר בגמ' שרב חסדא סבר דין מסויים, ופגש את רבה בר שמואל וביקש ממנו ראייה לשיטתו, ואילו רב"ש ציטט לו ברייתא הפוכה משיטתו, ומסיימת הגמ' שרב חסדא אמר לו 'אי משכחת להו לא תימא להו ולא מידי' ופרש"י שלא יספר על כך לבני הישיבה 'משום דחדו דמשכחי תיובתא למילתי'. וק' לומר שר"ח חשש לומר האמת, וגם ק' וכי תלמידיו וחבריו - שרפי מעלה - יצחקו עליו על הא דלא ידע ברייתא?

ואולי הפשט שהוא רצה בעצמו לבוא ולומר זאת לתלמידיו. משום שסבר שאם הוא בעצמו יאמר בשיעור הבא שהוא טעה יקבלו זאת בהבנה שלימה, ולא יכשלו חלילה במחשבה דקה מן הדקה של חוסר כבוד.

(**ועיי'** מנחות ו: תוד"ה אלא) ועיין מש"כ בסוגיא זו בברכות דף כח עמשאחז"ל 'ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי'

והעירני רבי עקיבא שמעשה דומה בעירובין יא: וגם הוא ברבה בר שמואל, ואין יותר בש"ס והוא פלא.

דף צט

לעכר מוחך.

מסופר ששמואל הקפיד על תלמידו שהק' עליו מברייתא, והתבטא 'לעכר מוחך', וכב' הק' ע"כ. וביותר יש להוסיף שהרי האמורא הק' שמואל סבל בעצמו מכך, שנישבו בנותיו רח"ל עקב התבטאות של אביו הק' (כתובות כג.)?

ואולי אפש"ל כפי שתי' ששמואל הבחין בתלמידו עניין דק שהיה צריך תיקון בעניין כבוד רבו, וחשש שמן השמיים יענישוהו. וכידוע היה מנהגם של כמה צדיקים (בייחוד רבי ברוך ממז'בוז' זיע"א, והאריך בזה בשו"ת חוות יאיר ובחפץ חיים) שהיו כועסים ומראים פנים זעופות לחסידים ואפילו על צדיקים אחרים היו מתבטאים בחריפות, וכוונתם הייתה להסיר מהם חרון אף ע"י שבירת הלב. וכך הצילו חייהם מקפידא גדולה שהייתה עליהם בשמיא.

דין עסק ביש.

מסופר שאשה הראתה מטבע לר' חייא לבדוק אם הוא עובר לסוחר והוא ענה לה שכן והתברר שטעה קצת. והוא אמר לרב, שהיה אחיינו ונאמן ביתו, שייתן לה חדש ויכתוב 'דין עסק ביש'. וק' שאם נהג לפנים משורת הדין איך אפשר לכנות דרך הישר כעסק ביש?

ואולי אפש"ל דכידוע רב חייא עסק כל ימיו בהצלת התורה לדור הבא, כמסופר אצל חז"ל 'גדולים מעשי חיא' (כתובות קג:), ומן הסתם הועיד לכך את עיקר כספו. וא"כ התכוין לומר שעל אף שהכסף הזה הלך למטרה טובה של לפנים משורת הדין, עדיין כלפי המטרה המרכזית שהיה עליו ללכת שזה תלמוד תורה, הוא נחשב כעסק ביש.

דף ק

את המעשה - זה הדין, אשר יעשון - זו לפנים משורת הדין.

וכבר היקשו שאם צריך לנהוג לפנים משורת הדין, מה בא הפסוק על הדין ללמדנו?

ואפש"ל בדרך מוסר, שבכל הנוגע אליך תתנהג לפנים משורת הדין, אך כשזה נוגע למה שחברך צריך לעשות, אל תדרוש ממנו לוותר כלל.

ומדוייק בלשון הכתוב 'את המעשה' הכוונה שאחרים צריכים לעשות. 'אשר תעשון' זה מה שאתה צריך לעשות.

טימא את הטהור, טיהר את הטמא, מה שעשה עשוי וישלם מביתו. (דיין שטעה צריך לשלם מכיסו).

לפעמים אדם מכניס לביתו דברים מפוקפקים, בהקילו שאין זה טמא כל כך. ולעומת זאת מאפשר שידברו בביתו נגד גדולי ישראל (כמובן של חוגים אחרים), שאינם טהורים כל כך. הדברים הללו עושים רושם על הדור הצעיר, ובסופו של דבר הוא משלם על כך ביוקר שבני ביתו פונים לדרך אחרת.

'**טימא** את הטהור טיהר את הטמא מה שעשה עשוי וישלם מביתו'

דף קא

בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק אלמא חזותא מילתא היא. אמר רבא הנאה הנראה לעינים אסרה תורה.

צריך להיזהר בבגדים שלא ללכת בחוקות הגויים ואופנתם שהיא היפך הקדושה. ולכן בגד שצבוע כמו הקליפות והערלים- ידלק, דחזותא מילתא, כי הנראה לעיניים אסרה תורה.

דף קב

כל המשנה ידו על התחתונה.

'**יד**' מרמז על מלחמה ובפרט מלחמת עמלק שהיא עיקר קליפת היצר כידוע. ולכן בפרשת מחיית עמלק ראינו כמה וכמה פעמים יד ('ויהי ידיו אמונה' 'כי יד על כס' 'וידי משה') ונאמר בה כאשר ירים ידיו גבר ישראל וכאשר יניח ידיו וגבר עמלק.

כל מי שמשנה מדרך המסורה, סופו שבמלחמה עם עמלק, תהיה ידו על התחתונה, דהיינו למטה וח"ו נותן כח לעמלק.

לא יקרייכו בעינא ולא זילותייכו בעינא.

ופרש"י, שמתחילה זה כבוד לריש גלותא שרושם הקרקע ע"ש הריש גלותא כי מראה שכולם יראים מפניו, ולבסוף זה ביזיון כי הריש גלותא נאלץ לחתום על המכירה כאילו הוא פושט רגל שמוכרין קרקעותיו.

כך בדיוק נראה כל הכבוד שבעולם, מתחילה זה נעים ולבסוף נהפך לביזיון. וכמאמר החכם שהנשר הורג טרפו על ידי שמעלהו עד הרקיע ואז שומטו להתרסק באדמה...

דף קג

ואם מיית משלמי ליה יורשין.

מבואר שחייב אדם להשיב גניבות אביו לאחר פטירתו. וכבר הק' מהא דלמדנו לפני כמה דפים (צד:) שאינו חייב לכבד את אביו ולשלם חובות גניבתו אם אינו עושה מעשה עמך ולא עשה תשובה?

ואפש"ל (למעשה ולא להלכה, ובספר פסקים ותשובות סי' ר"מ אות מ"ט דן בזה להלכה עיי"ש) שמכללי כיבוד אב הוא להאמין שאביו עשה תשובה בסתר ליבו לפני מותו. ואם הבן הזה נוטל את הירושה כי מחשיב עצמו כבן, ואינו אומר שאינו חפץ בירושת אביו הגנב. אם כן אין זה ראוי שלגבי הצלת אביו מדין גיהנום או מגלגול, לא יחשיב עצמו כבן.

דף קד

אין משלחין מעות בדיוקני.

בהלצה: כשזה מגיע לכסף לא סומכים על הדיוקן והמראה החיצוני...

ואזיל קמיה עד תואך.

וצ"ע מה עניין לציין את המיקום המדוייק שהלך לקראתו.

ואפשר לומר דרצה להראות לו איך התורה כוללת כל הטובות שבעולם. שהרי אלמלא ידע את ההלכה על בוריה, היה עלול להפסיד סכום עצום של תריסר אלפי זוזי, וכל מה שלא הפסיד זה בזכות לימוד התורה. כאשר כמובן הקרן קיימת לו לעולם הבא. נמצא שהלומד תורה הוא הוא הזוכה האמיתי לשני עולמות (עי' כתובות קג.).

ולזה כיוון בלוותו עד תואך דייקא, כי תואך בגימטריא 'הן עולם הזה והן עולם הבא' מכוון ממש!

דף קה

תרדא.

מצוה לבאר הא דאמר רבה לרב עמרם 'תרדא' שהוא לשון טיפש או עצל או שוטה ואינו לשון כבוד.

ונראה לומר דהנה ידוע מעשה דרבי עמרם (קידושין פא.) שכדי למנוע מעצמו ניסיון העדיף לקבל ביזיון נורא, וצעק 'נורא ביה עמרם', וכהתלוננו תלמידיו על שעשה בזיונות לעצמו, ענה להם שמוטב להיות שוטה כל ימיו ולא רשע שעה אחת לפני המקום.

ולפיכך אפש"ל, דכשאמר ליה רבה 'תדרא' דהיינו שוטה או גנאי אחר, התכוין לשבח הגדול ביותר, לרמז על קדושתו הנשגבה שהעדיף להיקרא שוטה ובלבד שלא להיכנס לחשש נסיונות.

דף קו

מכדי כרב לא סבירת ליה, משכוני דרב למה לך? (אם אינך סובר כמו רב למה אתה מתאמץ להסביר את המשנה לשיטתו).

וק' מה התפלא והלא בהרבה מאוד מקומות בש"ס (עיי' גיטין סא: תוד"ה אמר) מצאנו שמסביר את בר פלוגתתו וליה לא סבירא ליה?

וגם לא ברור מה ענה לו שזה הפשט לפי רב. הרי הקושיא לא הייתה האם זה הפשט לרב, אלא מדוע הוא מתאמץ לענות כוותיה, ועל כך לא תריץ ולא מידי?

ואולי אפש"ל שהוא לא באמת התכוין לשאול, אלא להביע התפעלותו מתורת אמת, שלא תמצא דבר כזה בשום חכמה שבעולם, שחכם יתאמץ להסביר את החולק עליו. ולכן גם התירוץ לא היה ישירות לדבריו כי שניהם הבינו שאין הכוונה באמת לשאול, אלא לוודא שאכן הוא נוהג במידה טובה זו.

יכילנא לשנויי לך רישא בבי"ד וסיפא חוץ לבי"ד מיהו שינויא דחיקא... אלא... כאן בקפץ כאן בלא קפץ. (רב נחמן העדיף לתרץ שמדובר בשני סיפורים שונים באותו בי"ד, מאשר לתרץ שמדובר בשני בתי דין שונים).

וק' למה זה דחוק יותר מזה?

ואולי רצה ללמדו, שבכל פעם שאתה שומע על פסק דין של בי"ד שאינו מסתדר לך במוח, אל תתלה את הבעיה בדיינים (שלא שמעו הכל, כמו כאן, שחלק מהסיפור היה מחוץ לבי"ד) אלא עדיף לתלות את הבעיה באחד הצדדים שלא נהג כראוי (כפי שהיה כאן).

דף קז

מפני מה אמרה תורה מודה במקצת יישבע? חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו.

ופרש"י, אין אדם מעיז פניו בפני מי שעשה לו טובה.

וק' דהרי כופר הכל כן מעיז פניו? וי"ל שאינו מכיר בטובה. קודם איבד את מידת הכרת הטוב, והיא הביאה אותו להיות כופר הכל.

מי שהוא כופר הכל, כופר בטובתו של הקב"ה. ולפיכך אמרו חז"ל כל הכופר בטובתו של חברו בסופו כופר בטובתו של הקב"ה. שאם אין הכרת הטוב, מגיעים מהר למצב של 'כופר הכל' בין בין אדם למקום ובין בין אדם לחברו.

דף קח

תרי גוונא ממונא אמר רחמנא. (התורה מדברת על שני סוגי ממון).

ראיתי קושיא נפלאה (כמדומה בספר נטע שעשועים לזקני רבי נטע מחעלם) למה בפרשה ראשונה בקריאת שמע נאמר ובכל מאודך, ואילו בפרשה שנייה לא נאמר מאודכם, כמו שנאמר נפשכם ולבבכם?

ותי' דתרי גוונא ממונא אמר רחמנא, יש תאוות ממון שהיא טובה או לפחות אינה שלילית. משום שצריך את הכסף לצורך מחייתו על פי תורה וכו'. ויש תאוות ממון שלילית שמוציאה את האדם מן העולם. והגבול משתנה אצל כל אחד באופן אחר, ולכן אין שייך לכוללם יחד ולומר בכל מאודכם.

דף קט

אפילו לארנקי של צדקה אמר רב פפא וצריך שיאמר זה גזל אבי.

מבואר שאם חושש שאביו גזל ואינו יודע ממי, יתן לארנקי של צדקה, ופרש"י שצריך שיאמר 'זה עבור אבא'.

והנה אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואם כן נראה שטוב יעשה האדם אם בנתינת צדקה יאמר בפה מלא שזה צדקה בעבור אביו ואמו וכו' על הצד שאולי גזלו ולא ידוע ממי גזלו.

וצ"ע מדוע לא ראינו גדולי ישראל נוהגים הכי. ואם לא תדעי לך צאי לך בעקבי הצאן ולא בעקבי הסברות.

דף קי

עובר על כל התורה ועל ברית מלח.

אפש"ל דמרמז בזה על כל התאוות בעולם, שנכללות בברית כידוע. וכל התאוות הן כמו מלח, שהוא דבר שנצרך לחיי האדם וליתן טעם במזון. אך אם ירבה קצת יותר מידי-יהפוך המזון לרע, וחייו בסכנה מעודף נתרן (כמבו' בברכות לד.).

וזה מרומז גם בתוס' שהק' על הא דנאמר שאכילה גסה אינה כלום, והקשו מהגמ' בפסחים שאכילת קרבן פסח באכילה גסה היא מצווה גם אם אינה מצווה מן המובחר? ותירצו בתירוץ האחרון דכמה גווני אכילה גסה איכא.

כלומר, שיש תאוות אכילה שהוא מאוס ונקרא רשע, ויש תאוות אכילה שנקרא מצווה.

דף קיא

כי שכיבנא רב אושיעא נפק לוותי.

כלומר, רבא אמר פשט במשנה לפי רבי אושעיא, ואמר שהוא יקבל את פניו בגן עדן על הפשט, ופירש התוס' דהוא נהג כך תמיד להסביר הכל לפי רב אושעיא.

וצ"ע מדוע אין זה נאמר בכל פעם שאמורא מסביר דברי תנא קודם?

ואולי אפש"ל דמשום שרבי אמר במפורש ההיפך, והיה מקום לחשוש מקפידתו של רבי. על כך אמר אני הולך לפי הרבי שלי ופרש דבריו תמיד (כמו שכ' התוס') ולפיכך איני צריך לחשוש מצדיקים אחרים. ונראה שרש"י הקדוש הוקשה לו קושיא זו ולפיכך הדגיש שלא חש להא דאמר רבי לבנו.

וזה יסוד גדול למי שהולך בדרכו של צדיק, שאינו צריך לחשוש מדברי צדיק אחר.

דף קיב

פתיחא על דלא אתי לבי דינא.

מבואר שמי שאינו שומע בקול בית דין, עושין לו 'פתיחא', ואחד הפירושים הוא שמשמתים אותו. ובנוסח הנידוי הביא הרי"ף בשם הגאונים שאוסרין לצרפו למניין וכו' ומוציאין ילדיו מבית הספר.

וכבר הקשו הים של שלמה והחת"ס (הובאו דבריהם בילקוט ביאורים עוז והדר) הטף למה חטאו שנגזר עליהם לגדול עמי הארץ רח"ל בשל חטאי אביהם? ותירצו מה שתירצו.

ולול"ד היה אפש"ל שבד"כ המנודה אינו סתם אדם קל (אחרת אין עליו שום איום שלא יצרפוהו למניין) אלא יהודי חשוב שמחזיק עצמו למדקדק במצוות. אלא שחושב עצמו צדיק יותר מהדיינים.

איש כזה וודאי לא יתן לילדיו לגדול ללא תורה, אלא ישכור להם מלמד פרטי (ואדרבה יסביר לכולם שזה עדיף מבחינה חינוכית, כדרכם של אלו לתאווה יבקש נפרד) . ואם כן יוצא שההיזק הוא כספי בלבד.

יבוא בעל השור ויעמוד על שורו.

בעל השור, דהיינו מי שבעלים על הנפש הבהמית, הוא רק אם יכול "לעמוד על שורו" דהיינו לשלוט על נפש הבהמית.

דף קיג

ולא היא אלא כיון דאמר מצייתנא קרעינן ליה לשטר. (אם בי"ד הוציאו על אדם כתב סירוב משום שאינו משלם חובו, אין ממתינין עד שישלם אלא כיון שאמר שמשלם קורעין את הכתב).

ישמע חכם ויוסיף לקח, שבי"ד של מעלה, אף אם הוציאו כתב סירוב על אדם שאינו מקיים את התורה כראוי, די בכך שהוא מתחרט ומקבל על עצמו לשנות דרכיו, ומייד מבטלין לו כל הגזירות.

דף קיד

דמגיסתא.

מבואר שבתי דינים של עכו"ם דנים 'דמגיסתא' ושלושה פירושים נאמרו בזה בראשונים: שאינם יודעים לכוון הדין, שלוקחים שוחד, ושנוקטים באכזריות.

ומי שמכיר את הוויות הערכאות של היום יודע ששלשתם אמת: גם אינם יודעים לכוון הדין, גם לוקחים שוחד (מבואר במפרשים בעוז והדר, שלאו דווקא שוחד של ממון אלא שמתחברים עם אחד מבעלי הדין

ואוכלים איתו יחד ולמחר פוסקים את דינו, ומעשים שבכל יום בערכאות וידוע לכל בר דלאו מבי רב), וגם נוקטים באכזריות נוראה כלפי המפסיד (כפי שמבואר בגמ' לקמן).

דף קטו

נהי דמפורסם בבישותא לא מפורסם בגניבותא. (אדם בשם חנן היה ידוע במעשיו הלא טובים, אך לא היה ידוע כגנב).

רבים שואלים אמאי יש ללמוד ספרי מוסר וחסידות המלמדים את האדם להינצל מהיצר. והרי כולם יודעים את היצר ורעתו?

אלא שאף שיודעים את רעתו, לא תמיד יודעים את גניבותיו שיושב וגונב דעת הבריות...

דף קטז

מחשבין לפי משאוי ואין מחשבין לפי ממון. (אם נוסעים יחד בספינה שנקלעה לסערה, משליכין משקל שווה מכל נוסע, גם אם אחד לוקח זהב והשני ברזל).

יש אדם שנותן מאה לצדקה וזה קשה לו מאוד, אם משום שאין לו הרבה ואם משום שטבעו קמצן הוא. ואילו משנהו נותן אלף ולא מרגיש שום קושי בכך. הקב"ה יודע לחשב לפי כובד קושי המשאוי של מעשה הצדקה ולא לחשב רק איזה סכום במספרים נתן כל אחד מהם.

דף קיז

מאי רבי? רבי כל מילי.

אם לקחת צדיק לרבי עליך, עליך לשמוע בכל דבריו, ולא לומר לעניין זה הוא הרבי שלי ולעניין אחר יש לי רבי אחר...

יתיב רב כהנא קמיה דרב.

במעשה דרב כהנא נאמרו הרבה פירושים, ואין לנו רשות להוסיף על דברי חז"ל הקדושים.

רק לעניין אחד שיש בו חיזוק אפשר אולי לומר, דהא דנפטר מקפידתו של רבי יוחנן, ושהצליח רבי יוחנן להחיותו, שגדול נס האחרון מן הראשון. כל זה קשור לעניין שהוא ביקש שירימו את ריסיו על מנת לראות את רב כהנא. כי הא בהא תליא, שמגודל עוצם שמירת עיניו של רבי יוחנן זכה לכך שיכול להמית ולהחיות בראיה בעלמא.

וכן מצינו ברבי יוחנן כמה דברים הקשורים לכך. כגון דהוא זה שאמר 'אנא מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטה ביה עינא בישא' (ברכות כ.). וק' שהרי שני שבטים שלמים הם מבני יוסף ומדוע רק הוא לא חשש? אלא שהכוונה אולי היא דהרי יוסף הצדיק בעצמו זכה לכך שלא שלטה ביה עינא, רק בזכות שהוא שלט בעיניו בתכלית השלטון. ורבי יוחנן ידע גם על עצמו שהוא שלם בכך (כמובאר שם) ולפיכך לא חשש.

וגם עניין תחיית המתים, מרומז בפסוק 'העבר עיני מראות שוא בדרכיך חייני' היינו שאז יכול להחיות מתים ממש, (על כל פנים שהוא עצמו לא יהיה בבחינת מת).

דף קיח

הואיל ואנקטא ניגרי ברייתא ברקעותא.
(בהמה שהגזלן הרגילה שהיא יכולה לפרוש מהעדר, צריכה השגחה יתירה שלא תברח).

כל אחד מכיר את הנקודות שבהן הגזלן הידוע עלול לגרום לו או לבני ביתו לפרוש קצת מדרך הישר, ובנקודות אלו צריך השגחה יתירה.

הא בדליכא זוזי בכיסא. **(אם האדם יודע שלא היה לו כסף בכיס, ומוצא שיש שם משהו, כי אדם עשוי למשמש כל שעה בכיסו, אז הוא מבין שגזלן החזיר לו את הכסף).**

וקשה בשלמא כשיש לאדם כסף הוא משמש לבדוק שלא אבד, אך מה יש לאדם למשמש בכיסו אם יודע שאין בו פרוטה אחת?

אלא שרואים מכאן שהקשר של אדם לכספו אינו רציונלי, ותאוות הממון גורמת לו לבדוק שוב ושוב...

דף קיט

וקבע את קובעיהם נפש.

מבואר שקביעה הוא לשון גזילה ('וקבע את קובעיהם נפש' ועיין פרש"י על אתר).

וידוע מצדיקים שפירשו בכך את המשנה שתחילת דינו של אדם האם קבעת עיתים לתורה, ותהיה הכוונה: האם גזלת מעצמך זמנים ללימוד התורה...

ובזה יבואר מה שקשה לכל מי שלומד דף זה, איך אפשר לומר שמי שגוזל את חבירו שווה פרוטה כאילו גזל את נפשו?

ולהנ"ל א"ש, שהרי חייב אדם בכל רגע פנוי, או ללמוד או לפרנס. וא"כ, הזמן שהשקיע בשווה פרוטה הזו, יכל ללמוד עוד משנה או מימרא. וכיון שגנב ממנו יצטרך עכשיו עוד פעם לבטל רגע של תורה לצורך פרנסה ומילוי החסרון.

מסכת בבא מציעא

דף ב

רישא מציאה וסיפא מקח וממכר. (איך ייתכן שתחילת המשנה מדברת על עניין של מציאה וסופה על מו"מ).

לפעמים יש אברך יקר שמקדיש חייו ללימוד התורה. ויהי היום מציע לו מאן דהו איזה מציאה מיוחדת שאפשר להשקיע בה ומהרווחים יוכל ללמוד ברוגע וכו'. בפועל המציאה הזו מתבררת כמשהו שצריך להשקיע בה יותר ויותר עד שנעשה סוחר במישרה מלאה ויוצא מהלימוד ח"ו.

ואפשר למצוא רמז לזה בגמ' הכי "רישא מציאה" הוא מתחיל עם מציאה קטנה, "וסיפא במו"מ" וסופו שהוא שקוע כל כולו במו"מ.

דף ג

דאמר ליה חנוני לבעה"ב אנא שליחותא דידך קא עבדינא מאי אית לי גבי שכיר. (החנווני אומר לבעה"ב אני הבאתי כסף לשכירך כפי שהורית לי, זה שהוא מכחיש אינו קשור אליי).

לפעמים אנו נקראים לתרום כסף לארגון כלשהו, ומגיע היצר עם שמועות שהדברים לא מתנהלים שם כראוי וכי הכספים לא מגיעים לייעדם.

על כך נרמז כאן, שאנו פונים לבורא עולם: אתה הורתנו (באמצעות גדולי ישראל) לתרום למקום זה. מה שהם עשו עם הכסף זה לא עניין שלנו. אנא שליחותא דידך קא עבדינא.

דף ד

ואין נשבעין על כפירת שעבוד קרקעות. (אם תובעו קרקע והוא מודה במקצת אינו נשבע).

כל התורה (נשבעתי ואקיימה לשמור) היא רק למי שיודע שהוא משעובד לקרקע וישוב אל האדמה ליתן דין וחשבון. מי שכופר בכך ואינו זוכר זאת, קל וחומר שהוא אינו מקיים את השבועה שהוא מושבע ועומד מהר סיני (סוטה לז:, וכמבואר בנדה ל: כי כל אחד קודם היוולדו משביעין אותו היה צדיק ואל תהי רשע), כי הוא תלוש לחלוטין.

דף ה

אין אדם חוטא ולא לו.

פעמים אדם עומד בניסיון של כסף, אם להורות היתר לעצמו או ללכת ביושר מוחלט. עצה טובה קא משמע לן, שיזכיר לעצמו, כי רוב רובו של הכסף ילך בסוף ליורשיו והוא לא ייהנה ממנו, ואין אדם חוטא ולא לו. ועיני ראו הרבה אנשים שכל אחרית ימיהם השקיעו בדיני תורה ומשפטים להרבות הונם, וסופם שהכל הולך ליורשים (ולפעמים לאותם "נתבעים" שהם קרובי משפחתם, שהוא נלחם נגדם להוציא מהם הממון, ועכשיו הם מקבלים בריבית גם את שאר רכושו).

דף ו

חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא. (גם מי שחשוד לגנוב לא חשוד להישבע לשקר).

אפש"ל דמרמז על השבועה של "נשבעתי ואקיימה" שכל אחד מושבע ועומד בהר סיני לשמור מצוות התורה. והמציאות היא לצערנו שרבים מאיתנו המקפידים על קלה כבחמורה באופן נפלא, ומעשרים את התבן והמלח. אך כשזה מגיע לדיני ממונות הופכים לחיות היער ואיש את רעהו חיים בלעו.

ודכרינא ששאלתי את מו"ר הר"מ אודות פלוני הרה"ג שאיך ייתכן שהוא נחשב לת"ח חשוב ומוסר שיעורים ומאריך בתפילותיו וכו' ומאידך הוא מלווה בריבית (בהיתר מפוקפק) ומוציא אברכים אומללים מבתיהם?

ואמר לי שיש כאן צוויי מענטשן (שני אנשים שונים), עד הצהריים הוא הגאון רבי פלוני ואחה"צ הוא פלניא גנב, ואז בערב חוזר להיות הרה"ג.

(**ואפש"ל** בהלצה שהוא תמיד הרה"ג רק בבוקר פירושו הרב הגאון ואחה"צ הרב הגנב).

דף ז

מודה בשטר שכתבו צריך לקיימו.

אם אתה כותב לאחרים מה הם צריכים לנהוג, הינך נדרש לקיים זאת גם בעצמך.

כדאחז"ל (ברכות יד, חגיגה ד, ועוד) "קריינא דאיגרתא איהו להוי פרוונקא" הפרוונקא הוא תנאי לקריינא, אחרת הוא כאילו מעיד עדות שקר בעצמו כדאחז"ל על הקורא קריא"ש ללא הניח תפילין.

אוי לנו מיום הדין והתוכחה.

דף ח

מיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. (כשאדם זוכה בחפץ עבור עצמו יכול לזכות באותו זמן גם עבור אחרים).

ומבואר בגמ' שזה גם בעניינים שליליים כגון גזילה.

כשאדם זוכה ועושה מצווה, הוא מזכה לא רק לעצמו אלא לכל העולם, וכן להיפך ח"ו.

ואחז"ל בקידושין מ: 'עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה'.

וידועים דברי אדוננו הרמח"ל במסילת ישרים (פ"א), איש מוסריו הקשיבו כמהים: 'הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו'.

דף ט

חמור בהנהגה וגמל במשיכה. (דרך הגמל למשוך אותו, ודרך החמור ללכת אחריו).

הנה אחז"ל בברכות (נו:) "הרואה גמל בחלום - מיתה נקנסה לו מן השמיים והיצילוהו" ואילו לגבי חמור נאמר שם "הרואה חמור בחלום יצפה לישועה".

ונראה לבאר בדרך דרוש בעלמא, דגמל מרמז שהשי"ת נוהג באדם כגמולו, לטוב ולמוטב, ולכן מיתה נקנסה עליו כגמול על מעשיו, ורמזוהו שייתקן מהר. (וראיתי מקשים מדוע הניח יעקב שלימאה את הגמלים לפני עשיו בדיוק במרכז, ולמה דווקא מניקות? ולהנ"ל אפש"ל שהוא רצה לרמוז לו שלא חשובים כל כך הברכות של אבא, אלא כפי מעשיו כך מקבלים השפע, לטוב או להיפך).

ואילו חמור הוא עניין של ישועה פלאית, מעבר לדרך הטבע ומעל הנהגת מידה כנגד מידה, בלי קשר למעשיו. ולכן גם גואל ראשון משה רעיא מהימנא, וגם גואל אחרון מלכא משיחא, רכובים על החמור. כי הישועה מגיעה ממקור בלתי צפוי, מאוצר הרחמים ללא קשר למעשיו. (המהר"ל מסביר כי החמור אין לו דעת, ולכן מרמז על ביטול הדעת והתמסרות לרצון השי"ת שיגאלנו)

ולפי"ז אפש"ל הכי, שאת "הגמל" צריך האדם "למשוך" כל הזמן ולהוליכו לכיוון חיובי, שיגמלו לו מן השמיים רב שפע. אך החמור, היינו ישועת השם, זה הוא צריך לתת לריבונו של עולם להביאה, והוא רק יעמוד מהצד וילך אחריה.

דף י

כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים.

ע"ד משאחז"ל (אבות ג' ו') "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכויות ועול דרך ארץ".

ויתפרש מאחז"ל כך: "כי לי בני ישראל עבדים", "ולא?" אם אינו רוצה להיות עבד שלי, כי אז "עבדים לעבדים". יצטרכו להיות תחת אחרים.

דף יא

שלפניו אין שכחה שלאחריו יש שכחה. (לעניין שיכחת עומר בשדה).

עבירות שאדם עשה, לפעמים העצה היא בתחילה פשוט לשכוח מהם ולהרבות בעשה בטרם יפנה לסור מרע.

אך זה רק לאחר שנכשל. כי כשהניסיון לפניו אסור לחשוב על כך שאחטא ואשוב ויישכח מהדבר, כי אין שכחה מלפני כסא כבודו.

טובת הנאה אינה ממון על גבי קרקע.

אי אפשר ליהנות טוב מהכסף בעולם הזה, כשנמצאים עדיין "ע"ג קרקע". אלא "כספים אין להם שמירה אלא בקרקע" (לקמן מב.), כלומר יש להשקיע בדברים שאפשר לקחת גם לקרקע בבוא היום, שאין מלווין לו לאדם אז אלא מצוות ומעש"ט.

דף יב

הכא בעבד נוקב מרגליות עסקינן שאין רבו רוצה לשנותו למלאכה אחרת.

מבואר שאם העבד יודע לנקוב מרגליות, אין רבו חפץ שיעסוק בדברים אחרים.

והחי ייתן אל ליבו, שכל אחד הוא עבד לרבו שבשמיים. ואם יודע לעסוק במרגליות התורה והעבודה, אין ראוי לו שיעסוק בזמן זה בדברים אחרים, גם אם בעבור אחרים הם נקראים עבודת עבודה.

דף יג

אבל כשחייב מודה דברי הכל יחזיר ולא חיישינן לפרעון.

כשאדם התחייב לקודשא בריך הוא ומודה במעשיו, יכול לחזור בו בתשובה על כל הדברים, ואם עושה כן וחוזר בו אינו צריך לחשוש לפורענות.

עדיו בחתומיו זכין לו.

וצ"ע עומק וסבירות העניין. וי"ל דאביי ס"ל שהתורה האמינה לשני עדים, לא רק בגדרי נאמנות, אלא כאילו נתנה לידם את הזכות להעביר ממון מזה לזה. ולפיכך חתימתם היא היא המזכה את הכסף.

דף יד

לא ניחא לי דתהוי לשמעון תרעומת עליי.

מצאנו עניין התרעומת בכמה מקומות בש"ס (לק' נב: עה:). וידוע הסברו של גאון המוסר רבי ישראל סלנטר, כי גם במקומות שאין חיוב השבה על פי דין, יש עדיין לפעמים עניין תרעומת, שהוא חיוב המוטל על הפוגע לרצות את הנפגע.

אם כן יוצא שלפעמים התרעומת חמורה מהגזל, שאדם יודע שהוא צריך להשיב, ואם לא - בית דין מחייבין אותו, והשיב את הגזלה ושב ורפא לו.

מה שאין כן בתרעומת, אין טבע האדם לזכור דברים כאלו, ולכשיבוא לבית דין של מעלה יחסר לו דבר זה שלא תיקן.

דף טו

אחריות טעות סופר.

אדם אחראי סופר את הטעויות שלו ולומד מהן לא לטעות שוב.

בשבח המגיע לכתפיים.

מבואר שהכוונה היא שהתבואה גדלה מאוד אך לא מושלמת ועדיין זקוקה לקרקע.

וזה מידת האדם הרצויה, על אף שגדל וגדל עדיין נצרך להיות מחובר ולחוש שאינו מושלם.

ואולי לזה רימז רעיא מהימנא בברכת "ובין כתפיו שכן", דהיינו שהשכינה הקדושה שוכנת על בני אדם שהם גבוהים ומעובדים, אך

לא מרגישים מושלמים, (ואינו סותר משאחז"ל זבחים נד: "מוטב דניתתי ביה פורתא כדכתיב ובין כתפיו שכן").

דף טז

דאזיל טרח ומייתי ליה כי היכי דלא נקרייה גזלנא.

יש ללמוד מכאן כמה חשוב שהילדים יישארו עם זכרון חיובי מאבא "כי היכי דלא ניקרייה בני גזלנא", שאפילו גזלנים 'מקצועיים' מבינים דבר זה.

מאידך מצאנו בגמ' שרבי נחמן מספר איך אביו עשה כך וכך, ומציין שהיה אז כבן שש או שבע. ולכאורה מאי נפק"מ בדיוק בן כמה היה?

אלא שבא ללמד את ההיפך מהגזלן הזה. איך אבא צריך להקפיד על כל הילוכו ולהשאיר לבניו זיכרונות חיוביים, עד כדי כך שיכול לקבוע הלכה לדורות על סמך זיכרון חיובי מגיל מוקדם מאוד.

דף יז

אי לאו דדלאי לך חספא לא משכחת מרגניתא תותא. (אלמלא הרמת החרס לא היית מוצא את החידוש הזה הדומה למרגלית טובה).

והק' התוס' וכי הדרך למצוא מרגליות תחת חרסים? ותירצו "דבקרקעית הים אבנים רחבות ונראות כחרסים ותחתיהן נמצאים המרגליות".

כידוע אין דרך התוס' לפרש מימרות בד"כ, ואפש"ל הרמז של תוס' דהנה דרך שולי הפנינים בימי קדם הייתה, ששוחה לתוך הים ומביא מהקרקעית את הצדפה ומוציאין ממנה את הפנינה היקרה. אלא שכשנמצאים על קרקעית הים מלאה בצדפות, ואין אפשרות לבחון שם את איכות הצדפות בשניות המועטות שהצולל יכול להיות שם. לפיכך היה המנהג שהוא מרים מאות צדפות בכל פעם, כל מה שרואה, ובסוף כשמצטברים אלפי צדפות, בודקים עד שמוצאים אחד או שניים עם פנינה.

ולזה רימזו התוס' שאין אפשרות לדעת איפה נמצאת הפנינה, ולכן יש להרים כל "אבן שדומה לחרסים".

ומובן הנמשל, גם בדברי תורה וגם בנשמות ישראל, "היזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה" (נדרים פא.), שלא תדע איזה מרגלית מסתתרת תחת האבן-חרס עד שתרימנו...

דף יח

על רכיס נהרא.

צ"ע אמאי נוהגין לכתוב שם הנהר בגט, גם בערים מפורסמות כגון ירושלים.

ואולי מרמז שני דברים הפכיים שצריך לדעת בגט, ושניהם קשים מאוד כידוע לעוסקים בכך.

הראשון, לשכוח כל מה שהיה. השני, לקוות ולהאמין שזיווג שני יצליח.

והנה הנהר יש לו תכונה שהמים זזים כל הזמן במהירות. והוא מרמז על שני הדברים:

א] המים שהמשיכו הלאה הלכו לאבדון עם כל מה שסחפו עימם וחבל על הזמן לחשוב עליהם.

ב] עוד רגע יבואו מים חדשים, צלולים ורעננים.

ובצחות אפש"ל דלזה אחז"ל "על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא - זו אשה - רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו" שלא יגיע חלילה לגט ויצטרך ללמוד מהנהר השוטף את שתי התכונות הנ"ל.

והיינו מילתא דאמרו חז"ל (בברכות נו:) "הרואה נהר בחלום יצפה לשלום".

דף יט

משום טביעות עינא אהדרוה ניהלי ודווקא צורבא מדרבנן אבל איניש דעלמא לא.

מבואר שמשיבין אבידה עפ"י טביעות עין רק לתלמיד חכם. ובפשטות הוא משום שאין מאמינים לעם הארץ, וזה קצת קשה,

משום שבמקומות שהתורה האמינה לעדים אין בד"כ נפק"מ אם ת"ח או ע"ה?

והנה תוס' הקשו מגמ' בבא בתרא שנאמן עם הארץ להכיר אשה עפ"י טביעות עין. ולא הסבירו אמאי שם נאמן כשמדובר בחמורות שבחמורות, ואילו כאן אינו נאמן אפילו בשוה פרוטה?

ובדרך דרש היה אפש"ל שיש טעם נוסף פנימי בכך. והוא שבשביל להכיר בטביעות עין מוחלטת (לא בערך) צריך להיות עיניים נקיות מדברים אחרים. והתלמיד חכם ששומר עיניו ורואה רק תורה יכול לראות בבהירות את העולם הזה, וכידוע שגדו"י היו מבחינים אם כלי טבול וכדו'.

משא"כ בבבא בתרא, כשצריך להכיר אשה, שם דווקא עם הארץ הוא זה שיש לו את הטביעות עין רח"ל, ודווקא לת"ח אין. כפי שפרש"י שם שהע"ה נוהג להסתכל וכו'.

חוב הוא לעבד שיוצא מתחת יד רבו לחירות.

וראיתי קושיא בשם האדמו"ר מקוצק, דאי הכי אמאי יוצא לחירות בשן ועיין, והרי אינה זכייה לו?

והנה נכדו המפורסם, האדמו"ר בעל השם משמואל מסוכטשוב, כתב בפרשת נח, דנגזר על בני חם "עבד עבדים יהיה לאחיו" וזאת כעונש על שפגם בעיניו, שהסתכל על אביו באופן אסור, ובשיניו, שסיפר לאחיו. ולכן אם משמיים עשו שיישבר שינו או עינו של של העבד, בא לתיקונו ויוצא לחירות. (ולפיכך שמח רשב"ג כשהיכה את עבדו ויצא לחירות כמסופר בב"ק עד:).

ולפי"ז אפש"ל עוד הסבר בדברי האומר חוב הוא לעבד שיוצא מתח"י רבו לחירות, והיינו משום שהוא זקוק לעבדות הזו לשם תיקון נפשו, מה שפגם חם.

וא"כ א"ש לתרץ קושיית זקנו הק', שהשחרור בשן ועין אינו עניין של זכייה, אלא שבא על תיקונו ושוב אין צריך להיות עבד. ובאופן כזה, כו"ע לא פליגי שהוא זכות לו שיוצא לחירות.

דף כ

תכריך כל חד וחד בראשה דחבריה אגודה דרמו אהדדי.

אם כל אחד רוצה להיות ראש על חבריו, התוצאה היא "תכריך" שמרמז על סוף. אך אם "רמו אהדדי" דהיינו שאחד ליד השני ולא מעליו, התוצאה היא "אגודה" בבחי' ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך.

תוס' הקשו דבסוגיין משמע שממונא קל מאיסורא, ואילו ידעינן בכל הש"ס שדווקא ממונא חמיר טפי שהרי אין הולכין בממון אחר הרוב ובאיסור כן הולכין אחר הרוב?

ואפש"ל בדרך דרש, שהרי ידוע שהכסף הוא דבר נשגב אצל צדיקים, עד שנאמר (סוטה ב.) שחביב עליהם מגופן, וגם אמרה תורה "כי אליך הוא נושא את נפשו" היינו כשאדם כשר עובד בישרות, הכסף הוא בחינת נפש (כמ' ב"ק קי"ט), ונפשות פשוט שהוא חמור מאיסור.

וא"כ אפשר לחלק ולומר, דלעולם חמירא איסורא מממונא, אלא שיש דין מיוחד לגבי רוב, שמכיוון שממון היהודי הוא בבחינת נפשו, אין הולכין בנפשות אחר רוב (בד"כ), וגם שנחשב דבר חשוב ובריה שאינו בטל ברוב כידוע. לפיכך אין הולכין בממון אחר הרוב.

ברש"י ד"ה תרדא - משועמם.

ואפשר להמליץ, שדרך המשועמם שכל פעם שמזמינין אותו לדבר שבקדושה הוא 'טרוד'...

פקע ארזא דבי רב, מר אמר משום לתאי דידי פקע ומר אמר משום לתאי דידי פקע. (מסופר שנפל עמוד בישיבה, וכל צד סבר שזה סימן משמיים לצידו).

נתאר לעצמינו בימינו שנשבר סטנדר או רהיט עץ אחר, אפילו חשוב יותר. חלק יגידו שבגלל שנשענו עליו מידי, חלק יאשימו את

האחראי, וחלק פשוט יפטירו שזה דרכו של עולם שמתה מחמת מלאכה. הצד השווה שכולם יחזרו לתלמודם תוך כמה דקות.

אבל חז"ל הקדושים ראו אחרת את העולם. אצלם היה פשוט שמדובר בסימן משמיים. קפידא על שלא פסקו נכון את ההלכה. כל הויכוח היה רק לאיזה צד, אך היה ברור שדברים, גם פשוטים, לא קורים מאליהם.

וכעין זה מצאנו אצל רב הונא בברכות ה: שהחמיצו כדי יינו, והוא הלך לחקור את מעשיו אצל חבריו הצדיקים, וגם הם לא ניסו להרגיעו שכך הוא דרך היין שפעמים מחמיץ כידוע. משום שהיה פשוט להם שזה עונש משמיים ולא סתם פגעי מזג אויר וכדומה.

דף כא

אלו מציאות וכו'.

אפשר להמליץ טעם שנהגו להתחיל לימוד הגמרא לתשב"ר דייקא בפרק אלו מציאות.

דבריש הפרק נאמר בשם רבי יצחק שאדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה, וחוזרת מימרא זו הרבה פעמים (להורות את עניין החזרה) ואגב דחשיבי ממשמשא בה. והכוונה היא גם לתורה, שאם יחזור בכל שעה ושעה יזכור לימודו, ואם לאו, הרי הוא כזורע ואינו קוצר.

והנה בריש ברכות אמר אותו תנא קדוש רבי יצחק "יגעת ולא מצאת אל תאמין", וקשה שהרי רבים הם בעלי הכשרונות שתופסים מהר וללא עמל? והתירוץ הוא שהם תופסים מהר ומאבדים מהר. לזכור ולהפנים לנפש, אי אפשר אלא ביגיעה של חזרה.

כל ימיו בעמוד וחזור קאי. זהו היסוד הראשון שרוצים להנחיל לצאן קדשים.

ולשונות של ארגמן.

כשלמדתי עם בני ראי"ד בילדותו, לא ידע לתרגם ביידיש, ולכן תרגם "מיט א לשון הרע קען מען הרגענען א מענטש" (בלשון הרע אפשר להרוג אדם - מאן באידיש). ועל אף שאינו נכון, אמת הוא!

מי יתן והיה לבבו זה כל הימים.

כל כלי אנפוריא אינו חייב להכריז.

מבואר בגמ' לאחד הפירושים שהכוונה לכלי חדש ויפה מאוד ללא פגם.

ואפש"ל שאם השי"ת עזר וקנית לעצמך חפץ (גם רכב או דירה) חדש ויפה ונוצץ, "אינו חייב להכריז" לא צריך להכריז ולהראות לכולם, ולהוציא את עיניהם...

כל שיש בו סימן חייב להכריז.

אמרו חז"ל ביבמות עט. "שלשה סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים".

זהו אחד הדברים שלומדים בפרק אלו מציאות: גם אם יהודי חלילה הולך לאיבוד - כל זמן שהסימנים קיימים - אין להתייאש ממנו.

דף כב

ריפתא דאיניש איניש.

מצאנו שלושה לשונות בגמרא:

"**ריפתא** דאיניש איניש" (לכל אדם יש את הלחם המיוחד שניכר שהוא שלו ולכן חייבים להחזירו).

אדם ניכר לפי הדרך שבה הוא משתדל להשיג את פת לחמו. באופן השקעתו בפרנסה, רואים את היראת שמיים, את האמונה ומה העיקר ומה הטפל אצלו.

ומה גורם למעלותיו או להיפך?

"**דוכתא** דאיניש איניש" איפה שהוא בוחר להיות, הסביבה והחברים והקהילה, כך הוא יהיה, וכדקיי"ל להלכתא דמקום הוי סימן.

ומה התוצאה?

"**זיתא** דאיניש אינש" (לחלק מהגירסאות), בניך כשתילי זיתים הולכים אחר האב...

דף כג

בקטירי דציידא דכולא עלמא הכי מקטרי. (הדגים היו קשורים בקשר כנהוג אצל ציידים, שכל הציידים והדייגים נוהגים באותו קשר ולכן אינו מהווה סימן).

כל העולם קשורים בקשר לצייד הידוע, ואין איש שיכול להתחמק בסופו של דבר ממנו. רק צריך לזכור זאת.

דף כד

הני תלת מילי עבוד רבנן דמשני במיליה, מסכת, פוריא ואושפיזא. (בשלושת הדברים הבאים מותר לת"ח לשנות מהאמת: אם הוא נשאל לגבי מידת ידיעותיו, עניינים פרטיים, ולגבי מקום האירוח שלו).

"**הני** תלת מילי עבוד רבנן" שלושת הדברים הבאים הופכים אדם לתלמיד חכם, "דמשני במיליה" אם הוא ישנה את התנהגותו, ושלוש אלה יעשה לו, יהיה ת"ח: "במסכת" להתיישב ללמוד, "בפוריא" למעט בשינה ולקדש עצמו, "ואושפיזא" לזכור כל העת כי הוא רק אורח.

דף כה

מצא מעות מפוזרות - הרי אלו שלו, עשויין כמגדלים - חייב להכריז.

אם הוא מתייחס לרווחים הכספיים כמפוזרין מן השמיים, הרי אלו שלו באמת כי בחינם הרוויחם בזכות האמונה.

אך אם חושב שהוא זה שעשה את כספו בתכנון היטב כמגדלים, הרי זה חייב להכריז (בשקט, לעצמו) כי הכל מאיתו ית'.

דף כו

שותפי נינהו ולא מיאשו... שותפי נינהו וחד מנייהו אחולי אחליה למנתיה גבי חברי. (מבואר שאבידת שותפים צריך להחזיר).

כל זמן שנמצאים בשותפות של יראי השם, אין צורך להתייאש מעבודתו ית'.

אבל לשותפות כזו יש תנאי, שהם מוחלים אחד לשני. אחרת השותפות עצמה עלולה לגרום להיפך ח"ו...

(**ועיין** במ"ב ק"נ סק"ב לעניין ההלכה בזה).

דף כז

חמור דבור לרבי יהודה. (המילה חמור בפרשת נזקי בור אין לה לימוד בתורה, לפי ר"י שמחייב על נזקי כלים בבור).

אפשר להמליץ, דהרי בור הכוונה גם לבור רוחני שהוטל לפני אדם והוא נפל בו. במקרה כזה, אם הוא לא אשם, "חייב" כלומר כביכול מן השמיים יחזירוהו לקדמותו.

השאלה היא, בצדיק שנפל בבור מה קורה עם ה"כלים" דהיינו ההשגות וההבנה בתורה שהייתה לו קודם הנפילה, ועכשיו עם הנפילה רח"ל נאבדו?

כאן נחלקו ר"י וחכמים. כאשר ר"י ס"ל שגם את הכלים צריך להחזיר לו.

והנה חמור מרמז על תלמיד חכם כידוע (עיין ע"ז ה: ועוד). ולפיכך, נשארה מילת "חמור" לימוד, כדי ללמוד שהוא אכן יחזור לאיתנו הרוחני עם כליו.

ושה דאבידה לדברי הכל.

כידוע שהקב"ה מקיים את התורה כולה לפי בחינתו (כמב' בסנהדרין לט. ועוד). ומצוות השבת אבידה אצלו היא להשיב את שה פזורה ישראל אליו.

ולפיכך, נותרה מילת "שה" ללא לימוד, כי זה החלק שהקב"ה כביכול צריך לקיים, בזכות השבת אבידה שלנו. השב תשיבם, לא תוכל להתעלם.

דף כח

מידת ארכו ומידת רחבו, ומידת גמו, תינתן לארכו ורחבו. (אם שני אנשים אומרים סימן על בד, אחד האורך והרוחב, ואחד שניהם יחד, תינתן לראשון).

ולכאורה קשה, שהרי אם יודע לחשב את שניהם יחד הוא בוודאי יודע ארכו ורחבו, שהרי בכלל מאתיים מנה?

ובפשטות י"ל דיש לו מוח חריף ויודע לעשות "בערך" ולא שהוא באמת משתמש יום יום עם הבד, כמו הראשון.

ובדרך רמז אפשר לומר, דהנה על התורה נאמר "ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים" (עיין עירובין כא.). היינו שהתורה יש בה שני מימדים: אורך דהיינו בקיאות שהולך מדף לדף וממסכת למסכת עד שיודע כל הש"ס. ויש מי שבקי ברחבה, דהיינו אינו יודע את כל הש"ס, אבל מה שיודע הוא יודע עם כל המפרשים והדיוקים בעיון גדול.

והטוב משניהם הוא מי שיש לו גם ארכו וגם רחבו.

ויש מי שהוא יודע "גמו" דהיינו יודע אפילו לחבר ביניהם ולהוציא מערכה נפלאה ברוב כשרונו הגאוני. אך לא באלה חפץ השם כי אם בידיעה הבאה מיגיעה.

אמר להו ידעיתון ביה דרמאי הוא אמרו ליה אין.

כלומר, ששאלו בי"ד את העדים אם מכירים שהוא רמאי ואמרו כן, כי טעו בלשון השאלה.

וקשה אמאי באמת שאלו בי"ד בלשון מטעה כזו?

ונראה בפשטות, שהרי איך אפשר להעיד על אדם שהוא נאמן, והרי רק הקב"ה בוחן כליות ולב?

אלא הדבר היחיד שיכולים להעיד, זה שאינם יודעים שהוא רמאי. ולכן בי"ד לא יכלו לשאלם, האם ידעיתון ביה דאינו רמאי, שהרי אינם יודעים באמת.

ויש כאן יסוד גדול בזהירות לשון, גם בדבר פשוט לכל בר דעת מה הכוונה, וכפי שאכן רואים בהמשך הגמ'.

דף כט

א"ל זיל לא שבקו לי דאשרי לך. (לא מאשרים לי להתיר לך את השימוש בכסף).

וצ"ע שהרי רבי יוסף מן הסתם ידע את המימרא דרב הונא וחלק עליו, ומדוע חזר בו? וגם קשה הלשון, אמאי לא התיר לו בפירוש אלא אמר לו הלכה כרבי טרפון?

ונראה דרבי יוסף הבין כי במקרה הזה יש להתיר לו להשתמש, כי ידע שהצדיק רחבה יחזיר המעות, אך לא רצה להורות כך לכולי עלמא שהרי רובם לא יחזירו.

לפיכך לכתחילה התיר לו אך לא רצה להוציא מפיו שמותר, שלא יהפוך להלכה כללית. ואחר שכבר נשאל בפירוש, בוודאי לא יכל להתיר. (ומצד שני לא אסר בפירוש גם לאחר מכן).

דף ל

והודעת להם זה בית חייהם.

ופרש"י דאזיל על לימוד אומנות להתפרנס (עיין גם קידושין ל: ברש"י ד"ה ראה חיים). וקשה אמאי צריך ללמד שצריך לעבוד, והרי גוי גם עובד לפרנסתו? ומדוע הניחו בראש כל החיובים?

אלא, שהכוונה היא לרסן את ההיתרים של "לצורך פרנסה" ולהודיעם שגם כשהולכים לצרכי פרנסה, עדיין צריך לזכור שיהיה בית חייהם ולא חלילה היפך החיים...

את הדרך זו גמילות חסדים.

וצ"ע היכי רמיזי מצוות גמ"ח במילת הדרך?

וי"ל שכל מהותה של מצוות חסד תלויה בדרך שבה עושים אותה, שאם לא כן פעמים יצא שכרו בהפסדו (ועיי' ב"ב י: וברש"י שם ד"ה דרב עוקבא).

וכעין שסיפר לי אחד מגאוני הדור, שבצעירותו הוזמן לקחת "קמחא דפסחא" מאחד הארגונים, וקיבל שני שקי תפו"א, והטעינם על כתפיו, מזה אחד ומזה אחד. ועיתונאי שהיה שם (בהזמנת האירגון?) צילמו ומצא חן בעיניו התמונה, והוא שלחה לעיתון מפורסם, שפרסם בעמוד השער את החסד.

(ואגב, סיים שזה היה הרגע המאושר בחייו. משום שלפני כן התרעמה אשתו, הכיצד כל חבריו מופיעים תמיד בעיתון והוא לא, והוא בירך אותה שיראוהו בכל העיתונים וכן הוי במעשה זה שראוהו אח"כ בכל העולם... מאז החליטה רעייתו שהוא כזה שליימזל שאינו מתאים אפילו לעבודות פשוטות של סחיבת תפו"א, ופטרה אותו מכל עבודות הבית, עד שנעשה סיני ועוקר הרים ממש).

את המעשה - זה הדין, אשר יעשון - זה לפנים משורת הדין.

וקשה איך ייתכן לקיים את שניהם, שהרי המעשה סותר את אשר יעשון?

ואפש"ל בצחות, שמכאן רואים, שלא כל "מעשה" ששומעים, צריך לעשות כמוהו...

לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דבריהם על דין תורה.

והק' התוס' שהרי נאמר שלא חרבה אלא משום שנאת חינם? ותי' דהא והא גרמו.

ואפשר לרמז בדבריהם, שאחד גורם לשני: שהיכן שיש שנאת חינם מעמידים על דין תורה. והיכן שמעמידים על דין תורה שם נעשה שנאת חינם.

דף לא

ראה מים שוטפים גודר בפניהם.

אפשר להמליץ מכאן דגם ברוחניות שייך מצוות השבת אבידה, לגדור פרצות הזמן, שלא יוצף השדה הקדוש.

לרבות אבידת קרקע.

קרקע אינה יכולה להיאבד שהרי במקומה קיימת לעולם, ואעפי"כ שייך בה אבידה.

וכפי שאמר רבי נתן מברסלב: "אין דבר בטוח בעולם כמו המיתה והקבורה בקרקע שהוא בית מועד לכל חי, ואעפי"כ אין דבר נעלם יותר מעובדה זו".

ת"ל השב תשיבם מכל מקום.

וכן כל השאר שלמדנו דמקום שהתורה כפלה הלשון, הכוונה מכל מקום.

ואפש"ל דגם "דרש דרש משה" (ויקרא י), הינו מכל מקום. כלומר שלא רק אצל משה רבינו, אלא כל רב שיהיה בימיך וכל אופן של לימוד, הכל מחוייב העיקר לקיים מצוות תלמוד תורה מכל מקום.

ולפיכך זה יוצא בדיוק בחצי התורה, חצי מכאן וחצי מכאן. כי על כך עומדת התורה, על ה"מכל מקום" הזה, שבכל מקום ובכל מצב מקיים מצוות תלמוד תורה.

דף לב

דרשינן תחת משאו משאוי שיכול לעמוד בו.

מבואר שאם מטילים על החמור משא שאינו יכול לעמוד בו, עובר על צער בעלי חיים.

וידוע שהקב"ה מקיים את התורה. ואפש"ל שהוא ית"ש לא יעבור על צער בעלי חיים. ולכן, אם מטיל על האדם משאוי, סימן שיכול לעמוד בו...

אוהב לפרוק ושונא לטעון, מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו.

מדובר בשונא שהתורה התירה לשנאותו, אחד כזה שאפשר להמליץ עליו שהוא "אוהב לפרוק (עול מצוות) ושונא לטעון (עול תורה)" וכבר הק' התוס' כאן מה שייך במקרה כזה לכוף את יצרו?

ולול"ד היה אפש"ל בדרך מוסר, כי בזה נמדד אם השנאה היא רק מה שהתורה מחייבת או שמעורב כאן עוד משהו. וכפי שרואים בחוש, שתחילת מחלוקת לשם שמיים וסופה להתקיים שלא לשמה.

וז"ל תרגום אונקלוס (ובתרגום יונתן מפורט יותר) עה"פ "עזוב תעזוב": "משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עימיה".

שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא עובד כוכבים.

הסימן של השונא (שהתירה תורה לשנאתו) הוא שהוא שונא ישראל, דהיינו את אחיו היהודים שומרי המצוות ועובדי השם, ואינו שונא את עכו"ם. כידוע שזה דרכם של רשעי ישראל, שטוענים תמיד כלפי אחיהם שהולכים בדרך הקודש, בעוד כאשר הגויים דבקים להבדיל ב"מסורת" שלהם, הם מהללים ומשבחים אותם על התרבות המיוחדת...

דף לג

אפס כי לא יהיה בך אביון, שלך קודם לשל כל אדם. ואמר רב יהודה אמר רב: כל המקיים בעצמו כך, סוף בא לידי כך.

וקשה אמאי מגיע לו עונש עניות אם נהג על פי דין?

ואפש"ל, שהדברים כפשוטן, דהיינו שאכן כך יהיה, דהיינו שהוא יצליח לשמור על ממונו, ולא יחסר ממנו מאומה ליורשיו. אך בבואו לבי"ד של מעלה יתבייש איך דקדק חלילה לא לתת צדקה לעניים לטובת נפשו.

וזה אינו עונש אלא תוצאה.

דף לד

מי יימר דמגנבא? ואם תמצי לומר דמגנבא - מי יימר דמשתכח גנב? ואי משתכח גנב - מי יימר דמשלם?

מספרים על אחד המשגיחים (כמדומה שהיה רבי יחזקאל לונשטיין), שראה בחור מבוגר שהוא מודאג. לשאלת הרב ענה התלמיד, שהוא מנסה לחשב איך יוכל לפרנס את משפחתו העתידית מבלי לפגוע בשבתו בבית השם כל ימי חייו.

הראהו הרב גמרא זו, וביאר לפיה:

מי יאמר שתחיה? ואם תחיה מי יאמר שתתחתן ושיחזיקו נישואיך? ואם יחזיקו מי אומר שיהיו לך ילדים ותצטרך לפרנסם?

אלא השלך על השם יהבך והוא יכלכלך.

דף לה

לוה מקיים במלוה תומת ישרים תנחם ומלוה מקיים בלוה וסלף בוגדים ישדם.

ומבואר ברש"י שאם המלוה הוא עשיר סימן שהוא ישר ואם הלוה הוא עני סימן שהוא לא ישר.

וק' דהרי כמעט כל עשירי ישראל הם רשעים, ומאידך אחז"ל (חגיגה ט:): "יאה עניותא לישראל", ורוב הצדיקים עניים?

והאף שאין אפשרות לומר פשט אחר מר'בן ש'ל י'שראל, אבל אפשר ליישב בדרך אגדה ולא לפשוטו של מקרא.

דהנה הנאמנות של המלווה היא להאמין שלא גנב את המשכון לעצמו, שזה משהו שפחות שבפחותים אינו עושה בד"כ. לעומת זאת הנאמנות של הלוה צריכה להיות לגבי השערת המחיר של המשכון, וזה כבר דבר המסור ללבו של כל אדם, שאדם קרוב לעצמו ולחפציו ומחשיבם בדרך הטבע יותר משווים.

ולפי"ז יהיה פירושו, שהלוה מאמין למלוה שאם הוא מלוה מכספו לזולתו הוא מספיק ישר בכדי לא לגנוב משכון בידיים.

לעומתו, המלווה אומר שגם אם הלווה הוא צדיק וישר, עדיין אדם בהול על ממונו וליבו יבגוד בו שיסלף את האמת בקצת.

בזה מיושב מה שאחז"ל בעירובין (פו) "רבי מכבד עשירים" וכבר תמהו על כך רבים דמה יש לכבד אדם בעושרו?

ולהנ"ל א"ש, שאם לא היה צדיק לא היה זוכה לכזה עשירות, ומסתמא עשה משהו טוב באמת, ועל כך יש לכבדו.

דף לו

כל דיינא דלא דאין כהאי דינא לאו דיינא הוא.

מצווה לפרש דברי רבותינו, מה נשתנה דין זה, ששני הצדדים השתמשו בלשון חריפה כל כך?

ואולי אינו רק בגלל הדין, אלא בגלל הטעם של הדין:

מצד אחד: "הבלא דאגמא קטלה" ההבל והעם-ארציות (עם הארץ נקרא בחז"ל "קטלא קניא באגמא"- שבת צה.) קטלה, זה מסוכן מאוד לנשמתו של אדם.

ומצד שני: "מלאך המות מה לי הכי מה לי התם", לידע ולהאמין שרק הקב"ה חותך חיים לכל חי. ואם נגזרה גזירה לא ימלט ממנה בהמה וכל שכן איש.

(**ועיין** בסוכה נג במעשה של שלמה המלך ומלאך המוות דמסיק דרגלוהי דאיניש ערבין ליה להובילו למקום פטירתו).

וצריך הדיין לידע שני יסודות אלו ולהפנימו בליבו. ואם אינו עושה כן, לאו דיינא הוא.

דף לז

בבא לצאת ידי שמיים.

לבאר ולהבדיל מדוע חז"ל משתמשים פעם בלשון "בא לצאת ידי שמיים", ופעם "אין זו הדרך המוציאתו מידי עבירה", ופעם בסתם "חייב בדיני שמיים".

ונראה לבאר, שמדובר באנשים שונים, ובכל אחד לפי בחינתו כן החיוב לצאת ידי שמיים. החל מיורשים שלא עשו כלום ועד לגזלן ממש, שלגביו נקטו את הלשון המחמירה ביותר.

דף לח

אדם רוצה בקב שלו יותר מתשעה קבין של חברו.

ומסיק לבסוף "גוזמא קאמר" היינו שלאו דווקא סכום זה.

ועיין בפרי צדיק ר"ח מנ"א ב' שהק' דדרך המגזימים הוא לתפוס מספר שלם ולא תשעה? ועיי"ש מה שתירץ.

והנה מצאנו מספר זה, של "תשעה קבין", פעמים רבות בש"ס, כגון עשרה קבין של וכו' ירדו לעולם, תשעה נטלו וכו' (קידושין מט: ועוד). וכן מצאנו גם את העניין של טבילה בתשעה קבין (ברכות כב.). והלא דבר הוא?

ועל עניין הטבילה שמעתי מהגרב"צ מוצפי שהיפנה למש"כ מרן הבית יוסף בספרו מגיד מישרים פרשת נצבים , שכתב על פי הקבלה התשעה קבין הם כנגד תשע ספירות , והאדם הנטהר הוא כנגד הספירה העשירית.

וא"כ אפש"ל לפי"ז שבכל דבר הוא כך ומכוון כנגד התשע ספירות והדבר המרכזי הוא חשוב מאוד והוא עניין אחר ולאו דווקא אחד מהתשעה האחרים. כגון, עשרה קבין של חכמה ותשעה נטלה א"י, וקשה שהרי התורה הקדושה - שהיא ראשית חכמה - ניתנה שלא בארץ ישראל, וגם התלמוד בבלי הוא בבלי וכו'? אלא שהכוונה שהתשעה קבין הן כנגד הספירות והקב היחיד הוא כנגד האדם דהיינו שהוא הדבר בעצמו.

דלמא מפומבדיתא את דמעיילין פילא בקופא דמחטא, והא דומיא דנשותיהם [ובניהם] קתני, מה התם כלל לא אף הכא נמי כלל לא.

וקשה בכמה אנפין: א) מדוע חייבים להשוות בין אשה - שאין אפשרות של חצאין - לקטן שיש אפשרות כזו? ב) מדוע סברה פשוטה

כזו נקראת פילא בקופא דמחטא? ג) הרי בפסוק כתוב והרגתי ואיך אפשר לומר שיהיו רק שבויים? ד) איזה מידה כנגד מידה אם אדם לוקה במיתה הגרועה ביותר ללא קבר ישראל (ואחז"ל בב"ב ח: "שבי קשה מכולם") משום שציער אלמנה (לא רק בממון, דרש"י מדגיש דאפילו אלמנה עשירה) ואין כל נפק"מ אם ציער הרבה או קצת?

והנראה לומר בדרך מוסר, שיש כאן כמה דרגות בפסוק. יש מי שציער הרבה והוא נהרג, ואם מאוד הרבה הוא נהרג גם ללא ידיעת המשפחה. אבל יש מי שרק ציער קצת, והקב"ה מודד לו שגם אשתו וילדיו ירגישו קצת, דהיינו שיהיה שבוי זמן מוגבל והם לא ידעו אם יחזור אם לאו.

והעונש הזה, אפשרי רק אם נאסור גם ירידה ללא מכירה. שכן אחרת שכר הוא לו. שכשהוא חוזר הוא מוצא שדהו מעובדת ושמורה וילדיו שבעים ואשתו שמחה.

ולזה אמר דייקא את המשל של פילא בקופא דמחטא. דהנה אחז"ל בברכות נו "הרואה פיל בחלום פלא נעשה לו", ומאידך על מחט מסופר שם ששומר המלך ראה מחט בחלומו ופתרונו היה שתולעים אכלו ממון המלך. ולכן דייק לומר לו, שדבריו מדברים על עונש חמור של שבייה במטרה שילדיו יחושו מעין יתמות, לבין כך שילדיו ימשיכו לאכול ולא יחושו יתמות כלל, שהם דברים סותרים.

ולזה רמזו חז"ל (ברכות נה: שורה אחרונה) דאין מראין לאדם בחלומו פילא בקופא דמחטא, משום דהוי תרתי דסתרי.

דף לט

נטושים דבע"כ, דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה אפקעתא דמלכא. רטושים דמדעתן, דכתיב אם על בנים רוטשה. (היכן שמוזכר לשון "נטושים" מסתבר שהוא בעל כרחו, והיכן שמוזכר "רטושים" מסתבר שמדעתו ארע כך).

אילו היו שואלים אותנו, היו אומרים שאם אדם נוטש שדהו בשמיטה, זה מבחירתו לשמוע בקול התורה וחכמיה, ויש לו יישוב הדעת שש שנים לתכנן את הנטישה, ובוודאי נקרא "מדעתו".

לעומת זאת, כאשר אדם בורח בפתאומיות מביתו עקב התקפת אויב, עד שאינו מספיק אפילו למלט את משפחתו, בוודאי הוא נקרא בעל כרחו.

אבל דעת תורה הפוכה מדעת בעלי בתים (כמב' בסמ"ע חו"מ ג' קי"ג). ולכן, שמיטה שאין לו כל בחירה אלא אפקעתא דמלכא, דהיינו אין רצון מלבד רצון הבורא ית"ש, נקרא בעל כרחו. ואילו הבחירה אם לברוח מהאויב או להישאר להילחם היא בחירה פרטית של האדם.

כי העולם נברא בשביל התורה וסובב סביבה.

דף מ

בתוס' ד"ה וכי בשם הירושלמי, הני עכברי רשיעי נינהו, כד חמיין עיבור לא מסתיימהו דאכלי, אלא קריין לחבריהון דאכלי עמהון. (העכברים רשעים, שלא די שהם אוכלים אלא קוראים לחבריהם להצטרף ולהרבות הנזק).

וק' שהרי עושים חסד עם חבריהם ולמה ייקראו רשעים?

וראיתי למורה הדור הגר"מ זילבר שביאר בדרשה (שבת הגדול תשע"ו) עפ"י ב' גמרות, אחת בהוריות (יג) שהעכברים סובלים משום שסורן רע, שאוכלים אפילו גלימות שאינם נהנים מהם. וכן מצאנו בגמ' סנהדרין (כט) שחז"ל מכנין אדם שאוסף ממון יותר מכדי צרכו "עכברא דשכיב אדינרי". חזינן דרוע העכברים הוא בכך שאוספין יותר מכדי צרכם ומכדי יכולתם לאכול.

ולפי"ז הסביר הכי, שהעכברים אינם קוראים לחבריהם על מנת שיאכלו, אלא שיעזרו להם לסחוב הרבה למקומות מחבואיהם, גם אם אינם נהנים. וזה וודאי מקרי רשע.

הני עכברי רשיעי.

וק' שהרי עושים חסד עם חבריהם?

אלא שרואים מכאן, שאם אחד עושה חסד לאלפים אבל זה על חשבון מישהו אחר, כגון בני ביתו, נקרא רשיעי. (והדברים קשים מאוד, כי הרבה בעלי חסד נכשלים בזה).

וסיפר לי הר"מ שנפטר ת"ח שעמד בראש כולל או ישיבה, ומרן הגראי"ל השתתף בהלווייתו אך סרב להספידו. וטעמו הנסתר היה שהוא ידע שפעילותו הייתה על חשבון שלום ביתו, ולא באלה חפץ השם. (מצד שני, י"ל שבוודאי יקבל שכר על הדרישה בלי קשר לעונש על הפרישה).

דף מא

אמר רבי יוחנן, מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד תנא מובלנא מאניה בתריה לבי מסותא. (מי שיצליח לפרש את המשנה בלי לדחוק שמדובר בשני תנאים שונים, אוביל בעבורו את בגדיו לבית המרחץ).

ומצאנו שאמר כך בעירובין (כז) ובסנהדרין (סב) ומצווה לבאר לשון חכמים.

ונראה לומר עפ"י הגמ' בבבא קמא יט שרמי בר חמא אמר לרב חסדא "לכשתשמשני אענה לך" והיינו שצריך להכניע את עצמו כתלמיד בפני רבו על מנת להבין את הדבר, ואין דרך להדגיש את ההכנעה והכבוד יותר מנשיאת הבגדים, ורבי יוחנן לטעמיה דר"י קרי למאניה מכבדותיה (עפ"י לשון הגמ' בשבת קי"ג, וכן מצאנו (קידושין כ"ב:) שנשיאת הבגדים לבית המרחץ היא עבודה קשה-נפשית-יותר מעבודות אחרות).

ועוד אפש"ל עפ"י הגמ' לקמן פ"ד שרבי יוחנן היה יושב אשערי טבילה כדי שיהיו בני ישראל שפירי כוותי, וכל הרואה מבין שאין מדובר רק ביופי חיצוני, דשקר החן והבל היופי. בפרט שלא היה לו זקן כמבואר שם, ומי רוצה שבנו יגדל ללא זקן. אלא פשוט שהכוונה בעיקר היא ליופי האמת, יפה נוף משוש כל הארץ, שרצה שיהיו כמוהו.

ודבר זה, של לישב אשערי טבילה, פשוט שהוא מתאים רק לגדול הדור ולא לכל תלמיד חכם. ולפיכך אמר רבי יוחנן בכמה מקומות, שאם יימצא מי שיתרגם המשנה אליבא דתנא קדוש פלוני, אות הוא

שהוא יודע יותר ממני והוא גדול הדור אשר ראוי לו לישב שם, ואני בעצמי אקח את בגדיו לשם.

דף מב

המפקיד מעות אצל חבירו, צררן והפשילן לאחוריו או שמסרם לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי חייב, שלא שימר כדרך השומרים. ואם שימר כדרך השומרים, פטור.

אחז"ל (נדרים פא.) "היזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה". ומה יעשה מי שזכה למעות אך רוצה לזכות גם לילדים טובים? ידועים שלושה כללים: א) לא לבזבז יותר מידי בבית שלא להרגיל הילדים לחיי מותרות. ב) לא לתת לילדים כסף מעבר לדמי כיס קטנים. ג) לצמצם את האפשרות להגיע לכספו ללא רשות, שלא יגיעו לידי ניסיון.

והכל רמוז כאן: "המפקיד מעות אצל חברו" אם הקב"ה ברכו והפקיד אצלו הרבה מעות. "צררן והפשילן לאחוריו" דהיינו שנהג בפזרנות ובזבוז יתרים בלא שימת לב מה קורה עם הכסף. "או שמסרן לבנו ובתו הקטנים" שנתן בידם הרבה כסף שגרם להם לחברים רעים וכו'. או ש"נעל בפניהם שלא כראוי" דהיינו שהכניסם לנסיונות עם כספו וד"ל.

אם שלש אלה לא יעשה להם, אז ""חייב שלא שימר כדרך השומרים". אך אם עשה הכל ונגזרה גזרה וגבר אויב בכל זאת, אז "ואם שימר כדרך השומרים פטור" ואין עליו תביעה משמיא.

לעולם יהא כספו של אדם בידו.

ולא הוא ביד כספו...

(**ועיין** בירושלמי ח-ד: "כל האברים תלויים בלב והלב תלוי בכיס").

כספים אין להם שמירה אלא בקרקע.

רוב מה שעושה אדם עם כספו, ילך בסוף להבל וריק. מלבד הכספים שהוא נותן לצדקה, אלו ילכו איתו גם כשילך לקרקע. ולכן

השמירה המעולה ביותר לכספים היא בדברים שאפשר לקחת לקרקע...

וזכורני שישבתי עם ידיד שהיה נגיד בעמו ובעל צדקה מפורסם, וירד מנכסיו עד מאוד. ותינה את מצבו איך הגיע למה שהגיע, ואיך הפסיד הכל ונשאר ללא כלום.

שמעה רעייתו את צערו, והגיעה ואמרה לו: "לא הכל הפסדנו. כל מה שהשקעת בכוללים שהחזקת ובבתי כנסת שהקמת ובמשפחות ששיקמת - כל זה לא הפסדנו אלא זה נשאר שלנו תמיד. הצער היחיד זה שלא נתנו עוד יותר".

אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין.

אם רוצה שתשרה הברכה במעשי ידיו, ברוחניות ובגשמיות. הסגולה על זה: לשמור על העיניים, כידוע מכל הצדיקים דהא בהא תליא.

דף מג

בצרורין וחתומין.

וכן ניבא ישעיהו "צור תעודה חתום תורה בלימודי" ומבואר שם שדבר יקר מאוד לא רק צוררים כמו כל דבר, אלא מוסיפים חותם על הקשר.

ולכן תיקנו חז"ל את יום טוב חנוכה על שם הנס - השולי לכאורה - שמצאו כד חתום בחותמו של כ"ג. והוא משום שזה ההיפך מעיקר כוונת היוונים שהייתה "להשכיחם תורתיך".

כי אזלת להתם אקיף אסולמא דצור ועול לגביה דר' יעקב בר אידי.

ופרש"י, שזו דרך ארוכה שצריך להאריך על מנת לפגוש את ריב"א.

ועל זה הדגיש בפניו, שכדאי ללכת ולסובב את כל ההרים הללו, על מנת להגיע לרבי יעקב בר אידי, לשאלו על דעת רבי יוחנן.

ולמה באמת כדאי ללכת אליו כל כך ולא לשאר תלמידי רבי יוחנן?

ואולי, כי מסופר בחז"ל (יבמות צו:) אודות קפידא שהיתה לרבי יוחנן, ור"י בר אידי היה היחיד שהצליח לכוין לדעתו. (ומה שמצאנו בגמ' ביצה כה: כעין זה, ושם לא היה עניין של רבי יוחנן, י"ל דשם היה זה מאמר של ריב"א בעצמו).

ולמה זכה לכך שיתאמצו כל כך על מנת להגיע אליו?

אפש"ל משום דהגמ' מספרת (חגיגה ה:) על רב אידי אביו שהיה הולך שלושה חודשים וחוזר שלושה חודשים על מנת ללמוד יום אחד, ונקרא "בר בי רב דחד יומא". ולכן זכה לבן שהיה כדאי כל כך להתאמץ להגיע אליו.

ואולי בזה מרומז שהגמ' קוראה אותו (שם) "רב אידי אבוה דר"י בר אידי" שזה לשון שאינו רגיל. ואולי כדי להדגיש שזכה לבריה דרב אידי כי היה "רב אידי" על ידי מעשה זה.

דף מד

בית שמאי אומרים מלמד שחייב על המחשבה כמעשה ובית הלל אומרים אינו חייב עד שישלח בו יד.

מבואר שבית שמאי מחייבין על מחשבת שליחות יד כמעשה, וב"ה מחייבין רק במעשה.

והנה ידוע דיסוד מחלוקותם של ב"ש וב"ה נובע ממקור עליון, שב"ש דורשים מהאדם להיות במדריגה גבוהה יותר, ולכן מחמירים בדרך כלל, ולכן לעתיד לבוא, שכולם יהיו במדריגה גבוהה, תהיה הלכה כב"ש.

וגם כאן, היא אותה מחלוקת. שמאדם גבוה יותר מצפים שישמור גם על המחשבה, ומאדם פשוט לכל הפחות שלא יקלקל בידיים במעשה.

כל שהכסף בידו ידו על העליונה.

אבל אם הוא ביד כספו, ידו על התחתונה...

מי שפרע מדור המבול הוא יפרע ממי שאינו עומד בדיבורו.

וק' מה הקשר בין דור המבול שהיו מושחתים ביותר, כמבואר בחז"ל, לבין מי שעושה סך הכל לפי ההלכה?

ויש ע"ז הרבה תירוצים. ובפשטות נראה היה לומר לולי דבריהם, דבמבול לא היה תורה, אלא שהיו צריכים להבין לבד, שיש דברים שלא עושים כי זה לא אנושי (עיי' עירובין ק: "אלמלא ניתנה תורה").

ואף מי שאינו עומד בדיבורו, אין לו "בעיה" עם התורה, הוא מסודר עם השלחן ערוך. אבל חסרה לו ההבנה שיש דברים שלא עושים כי זה לא אנושי.

מתני ליה רבי לרבי שמעון בריה: הזהב קונה את הכסף, א"ל: רבי, שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב, ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף?

וק' מדוע פנה אל אביו בלשון רבי ולא בלשון אבא?

אלא שתואר רבי חשוב יותר, כדאמרינן בב"מ אבידת רבו קודמת לאבידת אביו, שרבו מביאו לעוה"ב.

ועוד י"ל בצחות, שעל אבא לא שואלים שאלות, לכן קראו רבי שיוכל לשאול עליו...

בילדותיה סבר דהבא דחשיב הוי טבעא... בזקנותיה סבר כספא דחריף הוי טבעא.

ההבדל בין זהב לכסף, שזהב הוא יפה יותר אלא שמתוך כך הוא נדיר, ולכן אפשר להספיק בעמל להשיג רק קצת ממנו. לעומתו הכסף, הוא אמנם יפה פחות אך אפשר להשיג הרבה ממנו במחיר של קצת זהב.

וזה גם ההבדל בין עיון לבקיאות.

וע"ז אמר שבצעירותו החשיב מאוד את העיון, ובזקנותו הבין שיש יותר חשיבות לידיעת התורה.

וע"ז אמר אביי בהמשך "דקתני נחושת קונה את הכסף" כדי לרכוש בקיאות בתורה, צריך "קתני נחושת" דהיינו ללמוד בנחישות...

ומלכנו דוד התפלל: "טוב לי תורת פיך, מאלפי זהב וכסף" לא משנה אם זה בדרך של זהב או בדרך של כסף, העיקר לעסוק בתורה הקדושה שהיא מפיך".

רב דינרי הוו ליה, וכיון דהוו ליה דינרי נעשה כאומר לה הלויני עד שיבא בני.

דכירנא לפני עשרות שנים שלקחתי (ביחד עם רנ"ח) הלוואה מהצדיק רבי יוסף נויבירט, ושאלני אם יש לי דולר אחד בבית, ענינו שלא בדקנו ושאנחנו לא מבינים בעניין.

הוא עצר את כל התור, והתיישב להסביר לנו באריכות את הגמ' הזאת. ורק לאחר שהיה ברור לו שאנחנו מבינים את חומר האיסור של ריבית וחשיבות החזקת דולר אחד, המשיך לבא בתור.

ויותר ממה שלמדנו ממנו הלכות ריבית, למדנו ממנו דבר חשוב יותר:

על שלושה דברים העולם עומד, ואחד מהם הוא החסד, אך הקודם לו בסדר הוא התורה. החסד צריך להיות על פי תורה!

דף מה

הפורט סלע של מעשר שני... וב"ה אומרים לא יחליף אלא חציין.

ומבואר ברש"י שלא להותיר פרוטות הנחושת עד לרגל הבא, שטבע הנחושת שהוא מתעפש אם עומד זמן רב.

טבע הנחושת שהיא מתכת שאינה יפה ואין לה ערך כמעט. אלא שאם האדם משקיע בה הרבה (בנחישות) הוא יכול לעשות ממנה כלים נפלאים ומועילים ביותר, ולהעלותה לערך רב. וכנגדו גם ברוחניות, כעין שמצאנו שדווקא מראות הצובאות ביקש הקב"ה לעשות מהן כיור וכנו. וכן מצאנו שציווה בורא עולם למשה רבינו לעשות נחש נחושת, והיה כל אשר יביט בו וחי, וכדאחז"ל: "וכי נחש ממית?". אלא

שכשרואין את הנחש מנחושת דייקא, נזכרים ונעשים, שאפשר להעלות את החומר העכור לפתח תקוה.

ומאידך, גם אם עבדו על הנחושת, ואפילו אם עשו ממנה מטבעות יפות עוברות לסוחר, אם משאירים אותו בצד, הוא מתעפש בזמן קצר וחוזר לכיעורו.

וכאן אפשר ללמוד מחז"ל, שאם אדם "נחוש" להגיע להישגים רוחניים בתורה ועבודה, לא יניח את ההחלטה בצד עד לכשיפנה, אלא יתחילנה מייד. משום שההמתנה בצד תגרום לנחישות להתעפש ולהתמסמס.

דף מו

כי הא דרב פפא הוו ליה תריסר אלפי דינרי בי חוזאי.

ק' אמאי חוזרת הגמ' על סיפור זה אחר שכבר היה בבבא קמא, וגם מה הנ"מ באיזה סכום מדובר לגבי הנדון על אופן הקניין, והלא דין פרוטה כדין מאה?

ואפש"ל דמילתא אגב אורחא קמ"ל, שהרי ידוע כי רבי פפא זכה לכל השלחנות: גם ראש הישיבה החשובה ביותר, גם בנים צדיקים שמזכירים את שמותיהם בכל סיום מסכת. ושמא תאמר שבגלל זה הוא סבל מעניות? על זה בא המעשה הזה, להדגיש עשירותו עד כדי סכום עצום שהיה לו להלוות לאחרים, להודיע כי כל קוויך לא יבושו ולא ראיתי צדיק נעזב.

ולזה באין דברי רבי יוחנן (לקמן מז:) "דבר תורה מעות קונות" כלומר, שהלומד תורה זוכה גם לקנות מעות הרבה (כלומר, אם נגזר עליו עשירות, לימוד התורה לא יפריע לכך. ואם נגזר עליו עניות, התורה לא תגרום לכך).

דף מז

אי הוה לוי הכא הוה מפיק לאפך פולסי דנורא.

צ"ע אמאי נקט לישנא חריפא כזה.

ואולי אפש"ל דמצאנו בחז"ל כמה מקומות (כגון חגיגה טו.) עם עונש של פולסי דנורא, שהוא דבר אשר איננו מבינים אותו. אך המכנה המשותף לכל המקומות הוא שהנענשים היו מלאכים ושרפים כמו אליהו גבריאל ומט"ט, או שנענשו בידי מלאכים. וכאן זה המקום היחיד שמוצאים אותו ביחס לבני אדם.

ולפיכך אפש"ל שאדרבה רצה לומר, שאף אם לוי היה כאן ובוודאי היה חולק עליך, עדיין היה מתייחס אליך כמלאך.

ואין לך מעלה גדולה מזו.

אי הוה לוי הכא הוה מפיק לאפך פולסי דנורא.

ומצאנו בראשונים ב' פירושים למילה פולסא: רש"י הקדוש פירש מכה של אש, וראשונים אחרים פירשו על דרך הגמ' לקמן בעמוד ב', שמדובר במטבע של אש.

אין אתנו יודע עד מה ובמה מדובר ואיזה עונש זה. אך אפש"ל בפשטות שזה או עונש כפשוטו, או שמענישין אותו בכספו.

ובזה אפש"ל פירוש משאחז"ל (שקלים פ"א) שמשה רבינו נתקשה במחצית השקל, עד שהראה לו הקב"ה מטבע של אש ואמר לו כזה יתנו. ומק' כולם מה יש להתקשות ומה השיבו קודשא בריך הוא?

ולהנ"ל א"ש, דמרע"ה התקשה מה יהיה עם אנשים שיתקשו, או מחמת חוסר ממון או מחמת חוסר רצון, להביא את המחצית השקל. מאיפה יהיה להם כופר נפש?

וע"ז הראה לו הקב"ה שהמטבע הכוונה לאש שבה, שמתקנת את הנפש. ואם לא יתן בכסף ייתכן חלילה שיצטרך לשלם באופן אחר, חמור יותר.

לפיכך: "כזה יתנו" - ירצו כולם לתת.

כך הלכה אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים בים הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו.

המכנה המשותף של ארבעת אלו, הוא בשניים: א) שהיו לפני מתן תורה, כך שיכלו לטעון שאינם פועלים נגד ההלכה. ב) שהיו להם

תירוצים מצויינים למעשיהם: דור המבול טענו שהם מקיימים את המצווה היחידה שהייתה להם: פרו ורבו, ודור הפלגה ציטטו את מצוות פיקוח נפש "פן נפוץ". כך גם אנשי סדום נפנפו בספר החוקים ובדינא דמלכותא, ופרעה בכלל סבר (עי' סנהדרין צא.) שבנ"י הם הגנבים שהרי הם קנויים לו עבדים כביכול מידי הקב"ה (שהבטיח לאבינו אברהם: "ועבדום ועינו אותם").

וזהו דרכו של מי שאינו עומד בדיבורו: מצד אחד טוען שאינו עובר על שום הלכה (תמיד יימצא לו הרב המתיר או שנדמה לו שהתיר, כמאמר עשיו "יש לי רב"). ומצד שני יש לו את כל ההסברים המצפוניים בעולם מדוע הוא חייב לנהוג כך.

לכן נאמר, מי שפרע מהם יפרע מהם.

דף מח

רבי חייא ברבי יוסף בר אודועי הוי.

מסופר על רחב"י שמכר מלח כנגד מעות ונתייקר המלח לפני קניין, ובא לשאול אם חייב לקיים המקח או שיכול לחזור בו, ואמרו לו שמי שפרע וכו'.

ושואלת הגמ' וכי צריך להודיעו, ופרש"י בתמיהה שהרי ת"ח הוי ויודע בעצמו? ומתרץ תוס' "רבי חייא ברבי יוסף בר אודועי הוא דהיה יודע מתניתין אלא היה רוצה לקבל לטותא קודם שיפסיד היוקרא".

וק' אמאי רצה לקבל לטותא?

ואולי אפש"ל דהרי אחז"ל (יומא עו ועוד) דמידה טובה מרובה ממידת פורענות. וא"כ פשוט שמי שכן עומד בדיבורו זוכה למי שברך יותר ממידת מי שפרע. אך כל זה הוא רק בתנאי שבאמת היה כאן מי שפרע אילו לא היה עומד בדיבורו, ולא רק מידת חסידות בעלמא.

ולפיכך בא רחב"י ורצה שגדול הדור רבי יוחנן בעצמו יפסוק שיש כאן לטותא, וכשם שפוסקין בבי"ד למטה כך יקויים בבי"ד של מעלה מידה טובה מרובה.

דף מט

אמר רב פפי אמר לי רבינא לדידי אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה, ואמרי לה רב שמואל בר זוטרא שמיה, דאי הוו יהבי ליה כל חללא דעלמא לא הוי קא משני בדבוריה.

וק' למה צריך הקדמה כזו ארוכה לפני אמירת דבר תורה בשמו?

ולומדים מכאן, שאין מאמינים לאף אדם, אפילו גדול, אם יש לו נגיעה בכך. גם כשהוא מצטט את רבו בפירוש. קל וחומר כשהוא לוקח אחריות ואומר שלא היו דברים מעולם (שזה צריך יותר נאמנות מאשר סיפור שכן היה). ולפיכך הקדים שמדובר באמורא קדוש שהיה חד בדרא במידת האמת.

ומהיכן אנו רואים אכן שרב טבות הוא כזה איש אמת?

משום שהגמ' מספרת בסנהדרין צ"ז סיפור נורא על העיר לוז, איך שהיו מדקדקים לומר רק אמת. וגם שם מתחיל הסיפור "אמר רבא מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא, אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה, ואמרי לה רב טביומי שמיה, דאי הוו יהבי ליה כל חללי דעלמא לא הוה משני בדבוריה".

היינו שאותו רבא שעליו מדברים כאן אם אמר מי שפרע או לא, אותו רבא עצמו, העיד על אותו תלמיד כך. ואם כן פשוט שאפשר לסמוך עליו.

דף נ

תגרי לוד.

סוגיית תגרי לוד היא כידוע אחת הקשות בש"ס.

שמעתי (כמדומני מר"א בידרמן) מעשה ביהודי מעולי רוסיה, מתמתיקאי בכיר שביקש להתקרב לתורה אך לא היה לו העוז למול עצמו. הרב שקירב אותו, עלה ללשכת הגזית בבני ברק, על מנת לשאול מה לעשות.

מרן הגראי"ל שטיינמן הורה ללמוד עימו סוגיית תגרי לוד, ולא לדבר מילה על המילה.

הוא ניסה ללמוד כמה פעמים ולא הצליח, אך בינתיים כבר טעם את צוף התורה, והסכים למול עצמו. לאחר הברית התיישב ללמוד ופתאום הבין הכל בבהירות.

הוא נסע למרן ביחד עם הרב שלו, וכשסיפר שהוא לומד סוגיה זו, אורו עיניו של מרן ואמר לו: "בוודאי מלת עצמך". לשאלה מאיין ידע, ענה מרן, ידעתי שסוגיא כזו אי אפשר להבין בלי למול עצמו, ולא ישכנו בה ערלים, כי לישראל עמך נתתו באהבה...

דף נא

דאמרי אינשי זבנית קנית... זבין אוביד.
(הקונה הצליח שזכה במוצר, ואילו המוכר הפסיד כי נשאר רק עם הכסף שדרכו להיאבד להוצאות במהרה).

חז"ל בקדושתם וחכמתם לימדונו דרך הפוכה להסתכל על הכסף. שאנחנו רגילים לחשוב שהכסף הוא הדבר הטוב ביותר, (ולכן נקרא כסף שכולם נכספים אליו) והכל במטרה להגיע אליו.

ואילו חז"ל מלמדים את ההיפך: הכסף אינו אלא אמצעי להשגת החפץ, וכשלעצמו אין בו שום ערך. ואדרבה מי שמחזיק הרבה כסף ולא מוצרים, (כגון מי שבסוף חייו נותר כסף רב במקום מצוות שהיה יכול להשיג בהן) נקרא מפסידן.

דף נב

האי מאן דמוקים אזוזי, מיקרי נפש רעה.

הנה מצאנו כמה ביטויים בעניין זה: כאן נאמר שהוא נפש רעה, משמע מידה רעה. לעיל במעשר שני נאמר "שאינה אלא נפש רעה" כלומר שאינו רע כל כך, אלא "רק" נפש רעה. ואילו בקידושין דף ח' נאמר שהמקדש בדינר רע הרי זו מקודשת ויחליף.

ולכאורה הם סותרים זה את זה, כי אי אפשר לומר שלאשה צריך להחליף ולמעשר שני לא?

ואפש"ל שאין כל סתירה ביניהם, אלא הם משלימים זה את זה. דהיוצא משלוש הלשונות, שיש כאן ממוצע, דהיינו אינו דבר רע

לגמרי להקפיד על כך (אחרת לא היה צריך להחליף, ואם מת קודם שהחליף אינה מקודשת. וכבר נתקשו הראשונים בזה, והמאירי תירץ שדרכו של איש לחזר על מטבע חדש ואין דרכה של אשה). אלא שהוא "נפש רעה", דהיינו - בדרך אפשר - שזה סימן שרע לו בחיים (כמו "רוח רעה" שאין הכוונה לרוע אלא לדיכאון - עירובין מא:), כדרכם של אנשים ממורמרים שעומדים על כל תג, אבל אינם רעים כלל.

דף נג

כל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל.

הנה אחז"ל בגמ' שבת (לב) "אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה באותו מלאך לחובה ואחד לזכות ניצול שנאמר מליץ אחד". וקשה מה הכוונה באותו מלאך?

אלא נראה דהכוונה היא, שהמלאך מונה את כל האוסרים לעשות מה שעשה האיש הזה. ואם בסוף מגיע לאחד הפוסקים שהתיר זאת, יכול לומר קים לי וניצול. (כידוע שבבי"ד זו הטענה המושמעת ביותר, וכשם שדין בבי"ד של מטה כך בבי"ד של מעלה).

ולפי זה אפשר להמליץ "כל דבר שיש לו מתירין" כל זמן שיש מי שמתיר, "אפילו באלף" שפשוט שיחיד ורבים הלכה כרבים, עם כל זה "לא בטיל" הדעה של אותו מתיר לא בטלה, להצילו מרדת שחת.

ולפי"ז אמרתי לבאר את המנהג (מובא בפסקי תשובות סי' ק"י הע' 33א) לומר ביציאה לדרך את המימרא "יחיד ורבים הלכה כרבים", שבפשטות הוא משום שר"ת הם כס"ת של כי מלאכיו יצוה לך, דהיינו שם של שמירה בדרכים.

ולהנ"ל א"ש, דהשטן מקטרג בשעת הסכנה ואין לך סכנה יותר מהולכי דרכים (בפרט בזמנינו אשר רוב ההרוגים הם בדרכים). ולכן מזכירים שגם אם חלילה ננהג שלא כשורה בדרך, והגם שיחיד ורבים הלכה כרבים, עדיין יש לחפש אחר מתירין, כדי שלא יצטרך כלל להגיע למצב שמחפשים מלאך מליץ עליו.

דף נד

הואיל וגזברין תובעין אותו בשוק.

ונתקשו האחרונים מה מיוחד בגזבר שתובע בשוק? ותי' מה שתירצו.

ואולי אפש"ל דהנה איתא בגמ' (לקמן עה) "מנין לנושה בחבירו מנה, ויודע שאין לו, שאסור לעבור לפניו? תלמוד לומר: לא תהיה לו כנשה" כלומר, שאם רואה את הלווה בשוק, צריך לעבור לצד השני שלא להביכו.

ויוצא מכאן מוסר השכל נורא, שהתורה מתחשבת בחלש, עד כדי כך שייתכן כי המלווה צריך לוותר על הליכתו לשוק, כדי לא להגיע ללאו, ואילו הלווה יכול להסתובב שם באופן חופשי!

אך כל זה באדם פרטי, משא"כ בהקדש, שאפשר שיכול לתבעו אף בשוק, שהרי אינו מתכוין לעצמו ואינו נהנה מזה, אלא רק לטובת נשמתו של החייב - שלא יישאר חייב להקדש, ואין החייב מתבייש ממנו כל כך.

ולפיכך אמרה תורה שבהקדש יש יותר סיכוי שישלם בזמן, משום שירצה להימנע מהביוש הזה.

דבר שתחילתו הקדש וכולה לשמיים מועלין בו.

אם אדם עושה פעולה שכוונתו מתחילתו היא קדושה, והוא מתכוין רק לשם שמיים, מתעלה בו ומעלה כל העולם. כמאמר המסילת ישרים (פרק א' חובת האדם בעולמו) "הוא מתעלה והעולם כולו מתעלה עמו".

דף נה

והגוזל את חבירו שוה פרוטה ונשבע לו יוליכנו אחריו אפילו למדי.

מצאנו כמה דינים כאלו בגמ' המתייחס למדי. ולכאורה קשה למה נקט מדי שהייתה מדינה קרובה למקום מגוריהם ולא מקום רחוק כדרך המפליג בדבריו?

וראיתי בקידושין ("המקדש בתמרה מקודשת שמא שוה פרוטה במדי") שהביאו בשם הגר"א מוילנא (הו"ד בקול אליהו רכ"ו), שסמך על פסוק בישעיהו (יג, יז) על מדי שהיא מדינה של עשירות, שכסף לא ייחשב בה.

ולפי"ז מבאר הגר"א דה"א שמכיון שהנגזל הוא עשיר ביחס לעני, אפשר להקל קצת בשווי הפרוטה. קמ"ל שגם אם במדי אין סכום כזה נחשב, צריך לנסוע לשם להביאנו לכפר על נפשו.

ואפשר להוסיף שמקור הדברים כדאמרינן בבבא קמא מ. דמדמזיק שיימינן (לשיטת רבי ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה) משום שהטעם הוא לכפר על נפשו.

דף נו

כל דבר שבמשקל ומידה... חוזר.

במשל על דרך המוסר:

כמו שבשמירת המשקל, לא די בתקופה של דיאטה כי אחר כך יחזור הכל וביתר שאת, אלא צריך לשנות אורחות חיים ולעבוד על כך כל ימיו.

כך גם בעבודה על מידה מסויימת, גם אם הצליח לשוברה, לא יחשוב שהיא נעלמה, אלא כל ימיו בעמוד והחסר קאי, שאלמלא כן חוזר לקדמותו".

דף נז

בונין בחול ואחר כך מקדישין.

לפני שאדם מקדש עצמו בסילודין, צריך לבסס את דברי החול שהכל בסדר ובנוי היטב על פי הלכה.

דף נח

נשבעין לגזברין.

ומבואר בגמ' שאם שלוחי הקדש נטלו ההקדש ואיבדום בדרך או נגנבו, הם נשבעים ומקבלים שכרם, בלי קשר לשאלה האם משימתם הצליחה.

נלמד מכאן דבר נפלא, שאם יהודי טורח ועושה כל מה שהוא צריך על מנת לקיים רצון הבורא, והדבר לא הצליח בסופו של דבר, הוא את שכרו משלם יקבל בכל מקרה.

אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך.

מבואר שאסור להזכיר לגר מעשה אבותיו. וקשה שאנחנו אומרים בהגדה של פסח 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו'?

ואולי לעצמו מותר. ובפרט באופן שיש בזה שבח לאותם אבות שלמרות שהיו עובדי ע"ז לא היו חייהם לריק, משום שבניהם ייסדו את עם ישראל.

ופעמים הרבה שמעתי מבעלי תשובה דברים טובים על אבותיהם, תוך שהם מדגישים "למרות שלא היה דתי". משום שזה כבוד לאב בעולם העליון שיש לו לפחות ילד אחד מוצל מאש הכפירה.

גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת מאלהיך וזה לא נאמר בו ויראת מאלהיך.

מבואר בגמ' כמה טעמים מדוע בהונאת דברים נאמר ויראת מאלוקיך ואילו בהונאת ממון לא.

ואפשר להוסיף טעם בצחות, דהנה אין איש טוען שהוא גונב לשם שמיים. אך כשפוגע בכבוד חברו, בדרך כלל יטען שזה לשם שמיים/כבוד התורה/כבוד הרבי וכיוצא באלו תירוצי היצר (כמסופר ביומא על הכהן שרצח את חבירו בדרך לעבודת הקודש).

ולפיכך נאמר ולא תונו איש את עמיתו "ויראת מאלוקיך", אפילו כשאתה חושב שאתה עושה את זה מרוב יראת אלוקים שבך...

דף נט

תנור שחתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא ר"א מטהר וחכמים ומטמאין, וזהו תנור של עכנאי.

טעם לבאר מדוע נחלקו כל כך דווקא בסוגיא זו, והתערבו כל גרמי מעלה להכריע כרבי אליעזר? וכן צריך להבין מה כ"כ חמור בכך שר"א נקט לטעמו במקרה נדיר ביותר עד כדי שנידוהו? אפש"ל ברמז, שהתנור הזה הוא בבחינת עם ישראל לעתיד לבוא ("הנה יום בא בער כתנור"-מלאכי ג), דהיינו בזמננו. שמעשה שטן הצליח לחתכם לחוליות חוליות, ורק "חול" דהיינו דברי חול, כמו ארץ מגורים, שם העם, שפה, ושאר סממנים חיצוניים, משתפים ביניהם.

והמחלוקת היא: האם יש להם עדיין שם של עם ישראל עליהם?

שהתנא הקדוש רבי אליעזר סבר שנחתכו מכלל ישראל. וכך סברה גם מידת הדין בשמיים וכל גרמי הטבע שלא נבראו אלא בשביל ישראל, ואינם רוצים לשרת מי שעובר על כל התורה.

ולפיכך סברו חז"ל כי בסוגיא קריטית זו, חובה ללמד זכות על ישראל שאעפ"י שחטא ונחתך, כל זמן שעדיין מחובר, אפילו בדברי חול, ישראל הוא. ההחלטה בזה היא בעלת השלכות על כל קיומו של עם ישראל.

"**וזהו** הנקרא תנור של עכנאי (נחש בארמית)" משום שהחיתוך נעשה על ידי הנחש הקדמוני מפריד אלוף.

וגם בהמשך המעשה הנורא רואים את קדושתו המופלגת של רבי אליעזר, ומבואר לפי הנ"ל שאשתו הצדקנית לא הניחתו ליפול תחנון, כי אז מנה עוונותיהם של ישראל מרוב קדושתו ונעשה קטרוג.

ועיין בליקוטי מוהר"ן (ז) שרבי אליעזר ראשי תיבות עין לא ראתה אלוקים זולתך (וח"ב ב פירש מעשה זה שרבי אליעזר היה בחינת שלימות הדיבור, עיי"ש).

דף ס

למה חילקם הכתוב?

קושיית הגמ' הרי נשך ותרבית הם אותו דבר בדיוק, אז א"כ מדוע חילקם הכתוב בשתי לשונות? ועיין בתוס' שתירצו שדרך התורה לכפול בשתי לשונות שהוא יפה יותר למליצה.

וק"ק שהרבה גופי תורה למדנו מכפילויות כאלו, והרי בכל מקום אפשר לתרץ שהוא לשון מליצה?

ונראה בדרך הפשט, שכוונת התוס' "מליצה" היינו שכאן היה עניין מיוחד להדגיש שוב את עניין הנשך, שהוא חזק הרבה יותר מהמילה תרבית, ומדגיש את האכזריות שבגביית הריבית.

וא"כ למה באמת תפארת המליצה חשובה יותר מהדגשת החטא?

ואפש"ל בדרך דרש, שירדה תורה לסוף דעתו של אדם שבהול על ממונו, וימצא היתרים איך לקחת ריבית, אך לא יקראנו חלילה ריבית, אלא בשמות יפים, כמו "עיסקה" או "רווח" וכו' אשר הצד השווה שבהן שדרכן להוליך ממון העניים להעשרת העשירים.

לפיכך הקדימה תורה שקליו לשקליהן, לומר לך שכל כינויי ריבית כריבית, ושינוי השם אינו מרפא את המחלה של "כל דבר אשר יישך".

דף סא

לא תגנובו דאמר רחמנא למה לי.

שמעתי בצחות, שהתורה מדברת כאן אפילו לאנשים חשובים מאוד, שמדברים אליהם בדרך כבוד בלשון רבים. גם אליהם מופנית הקריאה: "לא תגנובו".

אני הוא אני הוא שהבחנתי במצרים... אני הוא שעתיד ליפרע... ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא.

וקשה למה צריך דווקא את הקב"ה לזה ולא סגי במלאך או בי"ד של מעלה ככל עבירה?

ואפש"ל דפעמיים בתורה נאמר שטעו מלאכי השרת, פעם אחת באדם הראשון שדמותו החיצונית גרמה להם כמעט להשתחוות אליו. ובפעם השנייה בנעמה (ואלמלא מקרא מלא אסור היה לאמרו, ועיין במדרש אגדה: "חז"ל אמרו... שבקשו מלאכי השרת לתעות אחריה וברחה מפניהם. (בראשית ד כב)", היינו שיש להם קצת שייכות לזה בדק מן הדק, ובמופלא ממך אל תדרוש).

ואלו שני העניינים מרומזים כאן: מי שלובש קלא אילן ואומר שזה תכלת, מרמז על אדם שנראה בחיצוניות כצדיק גמור ובליבו הוא רחוק מזה. בזה מלאכי השרת יכולים לטעות ורק הקב"ה יודע.

והעניין השני הוא עדין יותר, ומרמז על כך שלעסוק בעניינים רגישים כאלו, של הבחנה בין בכור לאינו בכור, אפילו מלאכי השרת אינם יכולים לסמוך על עצמם. ורק הקב"ה יודע.

ועל שני העניינים האחרים, אפש"ל בהפך, שמלאכי השרת יהיו יותר מידי מחמירים עם מי שמזייף משקלותיו או מלווה בריבית בהערמה. כי אין להם כל הבנה בתאוות ממון, ואם הם יקיימו מי שפרע לא יישאר כלום. ורק היוצר יחד ליבם, רק הוא מבין אל כל מעשיהם.

ובזה יבואר מה שנאמר הרבה פעמים במסכת זו "מי שפרע מאנשי דור המבול וכו' הוא ייפרע ממי שאינו עומד בדיבורו", ולכאו' קשה שהרי הקב"ה נפרע מכולם ולמה רק במצווה זו?

אלא להנ"ל א"ש, שמבקשים ברחמנות, שדווקא הקב"ה שפרע מאנשי דור המבול שמלאה הארץ חמס, ואח"כ כתיב ביה לא אדון רוחי באדם, הוא אשר ידון את מי שאינו עומד ביצרו ואינו עומד בדיבורו מחמת תאוות ממון. כלומר שהוא ידון אותו ברחמים ויכניס לשיקול גם את יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום.

אני הוא אני הוא שהבחנתי במצרים... אני הוא שעתיד ליפרע... ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא.

ולכאורה קשה שהרי אם אין לו תכלת, מה האיסור לצבוע את חוטי הציצית בכל צבע שהוא? ומדוע לא לעשות לכל הפחות "זכר לתכלת" באמצעות צביעה בקלא אילן?

אלא הכוונה, שאם אין לך תכלת תגיד שאין לך. אל תנסה להראות כאילו יש ובאמת אין.

ונתנה תוקף דברי הריטב"א (הו"ד בעו"ה בהערות) כי הוא נורא ואיום: שאם אדם לובש בגדי צדיקים ועושה עצמו שהבריות יחשבוהו לצדיק גדול, והוא אינו במדרגה הזו, הוא נענש יותר מאחרים. (ועיי' סוטה כב: רש"י ד"ה דמיטמרא).

ונפשי יודעת מאוד, אדון בערכך דין, מי יוכל לעמוד בדין!

דף סב

שניים שהיו מהלכין במדבר... ר"ע אומר חייך קודמין.

והקשו רבים מדוע הרמב"ם אינו מביא להלכה דין זה, שהרי הלכה כרבי עקיבא מחברו?

ואולי י"ל בדרך פשט, דאף רבי עקיבא אינו מתכוין בדרך חיוב שעליו לראות במות חבירו, וכנראה (צריך לברר להלכה) שמותר לאדם למסור נפשו בעבור חברו, רק שאינו מחויב. ולכן הרמב"ם אינו מביא דבר שאינו מחויב.

ובדרך מוסר אפש"ל דידע הנשר הגדול את נפש האדם, כמה וכמה אכזריות יצא מאנשים, תוך שהם ממלמלים כתירוץ את הביטוי "חייך קודמין", ולכן לא רצה לקובעו כהלכה ברורה.

דף סג

כד שכיבנא נפיק רבי אושעיא לוותי, דתריצנא מתני' כוותיה.

מצאנו דבר זה בעוד מקומות לאורך הדורות, שמי שעוסק הרבה בספר של מחבר צדיק, אזי אותו צדיק בא לקראתו לעוה"ב.

כך לדוגמה בספר מגיד מישרים (ויקהל) שגילו למרן הבית יוסף כי הרמב"ם מליץ בעדו בשמים, ובעת פטירתו יצא לקבל את פניו. וכן ב"פלא יועץ" (אות ד' ד"ה דובב): "וכבר כתוב בספרים שפעם א' היה שמד ונגלה המהר"ם אלשי"ך ז"ל בהקיץ והציל לאחר מתוך ההפכה

מפני סיבה שהיה לומד ספרו בתמידות". ואלו דברי הש"ך (חו"מ סימן צ"א ס"ק ל"ג) "ומובטח אני בחסד עליון כד שכיבנא קא נפקי בעלי המשנה ובריית‍א וש"ס לאפאי דמתריצנא מילתייהו בקושטא ולית ביה ספיקא וגמגום כלל" (לקחתי מתוך דרשה של ח"א).

ואם בצדיקים כך, קל וחומר במי שעוסק כל ימיו בתורה של הקב"ה בעצמו, שהוא כביכול מקבל פניו.

וכן מצאנו במדרש (פסיקתא רבתי ב) "בנוהג שבעולם אדם מת אם יש לו בנים - בניו מטפלים בו. אבל הצדיקים אינו כן, אלא אמר רבי יצחק הקדוש ברוך הוא מטפל בצדיקים. מניין? 'והלך לפניך צדקך' (ישעיה נ"ח ח') זה צדיקו של עולם".

דף סד

עבדא נהום כריסיה לא שוי. (לפעמים עבד לא שווה אפילו את הלחם שהוא אוכל)

אדם מסתובב בעולם שמח וטוב לב. הוא בטוח שהוא עושה טובה להקדוש ברוך הוא בכך שמחלק הרבה צדקות לכל רוח. ואף אם אמת נכון הדבר, שאינו לומד מספיק ולא מתפלל כראוי, אבל העיקר זה שהבריות נהנים ממנו.

על כגון דא נאמר שעבדא נהום כריסיה - אפילו את מה שהקב"ה היטיב עימו - לא שוי. לעולם לא יצליח האדם לשלם לקב"ה על כל גמוליו (שהרי את הכסף לצדקה קיבל מהקב"ה והריהו כעבד שקיבל לחם ואפילו אותו לא מצדיק).

התוקף עבדו של חברו לעשות עימו מלאכה פטור.

והק' הערוך למה לא העיר רבא לאביו שאינו ממידת חסידות לעשות מה שכתוב בו פטור ואיך עשה כן רבי יוסף בר חמי? ותי' מה שתי'.

ואפש"ל שמותר להעיר לאבא (ברמז) על חשש איסור ממש, אבל חסידות? את אבא לא מלמדים חסידות!

דף סה

דקו בה רבנן בהא מילתא ואוקמוה אקרא "כשכיר שנה בשנה" שכירות של שנה זו אינה משתלמת אלא בשנה אחרת.

כל הש"ס מלא דוגמאות של אסמכוה רבנן אקרא. אך לא מצאנו בהרבה מקומות לשון כעין זו, שכתוב בגמ' שהתאמצו החכמים מאוד למצוא אסמכתא בקרא (כגון "המן מן התורה מניין", שאכן נאמרו עליו תילי תילים מדוע צריך למצוא את המן בתורה). והלא דבר הוא?

ונראה לומר, דהנה ידוע שהקב"ה מקיים כל התורה, והרי נאמר בה ביומו תיתן שכרו, ואיך אינו משלם תוך כדי העבודה?

ולכן התאמצו חכמים למצוא רמז מן התורה לתרץ, ומצאו כתוב ששכירות אינה משתלמת אלא לבסוף. ודייקא שנה, כי זה מרמז על חיי אדם שמתחיל באביב זורח, עובר לקיץ, סתיו ומסתיים בחורף קשה (ואולי לכן אבלות על אב ואם הוא שנה, לתקן את כל תקופות חייו). ורק אחר סיום השנה מקבל השכר.

(**ועיי'** בעירובין כב. "היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם").

דף סו

מחילה בטעות הוי מחילה.

גם אם יהודי מחליט לשוב בתשובה שלימה "בטעות", כגון שחשב שהוא בסכנה וכיוצא באלו מקרים ידועים, עדיין הוי מחילה.

דף סז

רבינא אכל בנכייתא.

והק' בתוס' (ד"ה רבינא) הרי אמרנו לעיל דלא שרי לצורבא מרבנן לאכול? ותירץ רבינו תם שרבינא לא החזיק עצמו צורבא מרבנן ולכן שרי ליה.

ראיתי חכ"א שהביא תשובה מהחיד"א (חיים שאל א,א) שנשאל אודות תלמיד חכם שאינו רוצה להניח תפילין דרבינו תם, שכן אז

נהגו בכך רק צדיקים מופלגים. והשיב החיד"א מגמ' זו להוכיח שמותר לאדם להגדיר עצמו כאינו תלמיד חכם, (והחידוש הוא שאפילו לקולא).

ולהעיר, כי מצאנו לעיל בגמ' סד: שרבא הוכיח (בדרך כבוד ורמז) את אביו הצדיק, שהוא העביד את העבדים הממושכנים, שזה כעין אכילה בנכייתא, וטען לאביו שאסור לו לעשות כן כי הוא תלמיד חכם, אף אם מותר מעיקר הדין.

ולכן, רבא (במימרא על ידי בנו של רבא!) ס"ל הכי שאסור לכל צורבא לאכול. ואילו אביו היה ס"ל כרבינא, שמותר לו לוותר על התואר ולהשתמש במשכון בנכייתא.

הוי כשגגה יוצא מפי השליט ונח נפשיה דאמימר.

סוגיה זו קשה היא, דהרי רב אשי ידע שברית כרותה לשפתיים, וכמה מקומות כאלו בש"ס ואף בתורה שבכתב, ורב אשי שסידר את הש"ס וודאי ידע מכך. ולומר שהאמורא הקדוש רב אשי לא דק בלישנא, בפרט בעניין של פיקוח נפש, זה וודאי לא ניתן להיאמר.

(**ואל** תביאני ראייה שבכמה מקומות נאמר דבר זה, שבדרך כלל באותן מקומות היה הצדיק איזה קפידא באותו רגע, כמו אצל יעקב אבינו שאמר ללבן "את אשר תמצא לא יחיה" וזה פגע ברחל אימנו. וכן בעוד הרבה מקומות. אבל כאן לא היה לו שום קפידא אלא רק רצון לתקן דרכיו שלא ייצא מכשול).

והנה הקורא בפסוק בקהלת כדרך שחוקרי התנ"ך הפוקרים קוראים, יוכל לטעות שהקב"ה כביכול הפקיר עולמו למזלות. ומסבירים שם המפרשים (מצודת ציון ועוד) שהכל מחושב היטיב, אלא שלבני אדם נמוכי רוח נדמה להם כאילו יוצא מפי השליט.

וא"כ אפש"ל, שרב אשי חזה ברוח הקודש שזמנו של אמימר קרוב. ולכן רצה להזהירו באמצעות בנו, שלא יחתום על שטרות כאלו, כי בקרוב יגיע מצב שיגבו מיתומים ויכול לצאת מכשול, שיבואו לידי ריבית או לפחות למראית עין של ריבית. ולכן נקט דווקא לשון שהוא יכול להיפטר, כדי שיתעורר ויזהר.

ואכן, לאחר זמן קצר נפטר אמימר, (ואולי אכן אף ניצל מדבר זה). והוי כ-דבר היוצא מפי השליט. דהיינו שהיה נדמה לעולם שזה קשור לאמירתו של רב אשי.

(**הגם** שאינו ממש בפשט שפירשו הראשונים, מצוה לתרץ "רב אשי" קשה. וגם אפשר לדחוק בלשון רש"י ולומר שכיון שהדבר יצא מפיו הקדוש לא ישוב ריקם, גם אם לטובה הייתה כוונתו).

דף סט

ריש עגלא לפטומא.

אם מתפטמים יותר מידי בתענוגי עולם הזה, מקבלים ראש עגל. והרא"מ פלברבוים היה חוזר כמעט בכל דרשה על המסילת ישרים (פי"ג בשם תדב"א) "עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו יתפלל על אכילה ושתיה שלא יכנסו בתוך מעיו".

ספינתא אמר רב אגרא ופגרא אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב אי אגרא לא פגרא אי פגרא לא אגרא (או שמקבלים שכר על השימוש בספינה או שמקבלים על הנזק, אי אפשר שניהם) שתיק רב.

הנה מצאנו לשון זה של שתיק רב בכמה מקומות בש"ס, ופשוט שאינו מחמת שלא ידע אלא שהייתה לו סיבה לכך. וכן מצאתי שכ' בעל ה"חוות יאיר" (סימן קנב) בשם הרמ"ע מפאנו שרב הוא רבי אבא - תלמידו המובהק של רבי שמעון בר יוחאי בספר הזוהר (עיי' חולין קל"ו:) , ובכל מקום שנאמר 'שתיק רב', לא שתק מחמת שלא ידע, אלא שהיה לו להשיב על פי הסוד, ולא רצה לגלות.

ואפש"ל עפ"י דרש, שרב מרמז על עניין בין הזמנים (המכונה בלשון חז"ל יומי דפגרא - כגון שבת קכט:) שגם על ימים אלו, שממעטין בלימוד התורה, מקבלים שכר (אגרא). וע"ז שאלו תלמידיו, איך ייתכן, שהרי אם יש אגרא אין פגרא ואם יש פגרא אין אגרא?

ושתיק. כי דבר זה אי אפשר לומר לכל אחד, אלא הוא דבר המסור ללב של כל אדם. מי שלמד כל ה"זמן", ורוצה לאגור כוחות להמשיך ללמוד, וזקוק לכך, יקבל אגרא. אך לא כל אחד ראוי לכך, ולכן שתיק.

והדברים קילורין לעיניים במנחות צט: "**פעמים** שביטולה של תורה זהו ייסודה"...

(**ואפשר** להוסיף במליצה, שזהו בתנאי שגם אז ילמד לפחות קצת. וכידוע שמהר"מ שפירא השווה להאמור בגמ' ביבמות קכ"א. "דף של ספינה" שמרמז על דף גמרא, ולהכי רמיז הכי התורה כספינתא, שהיא הדרך היחידה לצלוח את הים הגדול של החיים).

דף ע

אי שקלי יתמי ממונא דלאו דידהו ליזלו בתר שבקיהו. (אם היתומים נהנים מכספים אסורים, הם יכולים ללכת אחרי אביהם המנוח וליפטר כמוהו).

יש כאן לימוד נורא: אם אדם מתכוין להינות מממון חבירו, אין הצדקה לחייו! והדברים נוראים.

ואפשר להסביר קצת עפ"י הגמ' בסוף ב"ק קיט. שהגוזל פרוטה מחברו כאילו נטל נפשו. וברציחה נאמר יהרג ואל יעבור.

ואפשר גם לומר בפשט, שהכוונה למות היינו להפסיד כספו, שעני חשוב כמת (נדרים ז:). שמוטב לו להפסיד כספו ולא לגנוב מחברו או ליטול ריבית, כי ממילא זה יקרה כמבואר לקמן שכל הנוטל רבית נכסיו מתמוטטין (ושמעתי מפי הרב וינד בעל הברית פנחס, ששומעים לפעמים על אנשי עסקים חרדים בעלי צדקה שקרסו כלכלית ואחרי בדיקה מתברר שלא היה להם היתר עסקה כראוי).

ועוד ראיתי למי שפירש (עו"ה) שדייקא יתומים, שהם קטנים והם גדלים מכספים אסורים זה משפיע לכל חייהם. והדברים נוראים, כמה צריך להיזהר מלהאכיל ילדיו כספי איסור.

דף עא

הללו מתמוטטין ועולים והללו מתמוטטין ואינם עולים.

וקשה, שהרי הרבה צדיקים התמוטטו ולא עלו?

וי"ל שהכוונה שגם אם מתמוטטין בעולם הזה, אבל עולים בעולם הבא. ואדרבא נהנים יותר מזיו השכינה, משום שנהנו פחות מזיו העולם.

משא"כ המלווים בריבית, מתמוטטין בעולם הזה, וגם לעולם הבא אין להם חלק, כמבואר בתרגום ירושלמי שהובא בדף הקודם בתוד"ה תשיך.

עבד עברי צניע להו.

בא וראה קדושת נפש יהודי. שהרי עסקינן כאן בנמכר בגניבתו, היינו שהוא גנב כל כך גדול עד שאין לו אפשרות כבר להחזיר כל כך הרבה גניבות ונאלצים למכרו.

ואפילו על פושע כזה, נאמר "צניע להו" היינו שהצניעות טבועה בדמו של ישראל.

דף עב

שלא יאמרו לא נתגייר זה אלא למעותיו.

נשים לב שלא נאמר חשש שמא לא יתגייר אלא לשם מעותיו. אלא רק חשש שמא יאמרו שכך היה. וצ"ע מה בכך שיאמרו?

והנה מצאנו בספרי, שמשה רבינו התחנן ליתרו שלא יחזור לארצו: "אמר לו אם אין אתה מקבל עליך גוזר אני גזירות עליך, עכשיו ישראל אומרים לא נתגייר יתרו מחיבה, כסבור היה יתרו שיש חלק לגרים בארץ ישראל, עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו,"

ולכאורה קשה, מה בכך אם יאמרו?

אלא שכתוב בזוהר הקדוש "כד אתי יתרו כדין אתייקיר שמא דקודשא בריך הוא". כלומר שעצם הגירות מקדש שם שמיים. ומובן שאם יאמרו שלא לשם שמיים נתגייר, זה יעשה היפך קידוש השם.

ולפי"ז אפש"ל אף הכי. שזה יעשה היפך קידוש השם.

ואולי בשל כך נאמר במדרש בפרשת יתרו, שמשה רבינו לא שש לגייר את חמיו. עד שהקב"ה היה צריך לומר לו אני הוא זה שקרבתיו כי ידעתיו שהוא לשם שמיים. והוא משום שחשש משה רעיא מהימנא מהחילול השם הנ"ל.

דף עג

מעיקרא דחמרא חמרא דחלא חלא. (יין ניכר מראש שהוא יהיה יין, וחומץ חומץ).

במעלליו יתנכר נער, שאפשר לראות מראש, חמרא חמרא וחלא חלא. וכן מצאנו גם בברכות מח. "בוצין בוצין מקטפיה ידיע" (ויש כמובן יוצאים מהכלל ואין שום יאוש בעולם כלל, וגם בגמ' מצאנו שבתפילה ומעש"ט חומץ נהפך ליין).

רב סעורם אחוה דרבא הוה תקיף אינשי דלא מעלו ומעייל להו בגוהרקא.

ההנהגה הזו, של תפיסת אנשים ברחוב ושיעבודם למלאכה, גם אם הם חייבים כספים, אינה רגילה וצריכה לימוד.

והנה אביהם של שני האחים הקדושים (רב סעורם היה מדבר עם מלאכים, כמבואר במו"ק כח. מעשה נורא מפטירת אחיו רבא) היה רב יוסף בר חמא. ועליו מסופר בגמ' לעיל (סד:) שהוא היה תוקף עבדים של חייבי כספים ומשעבדם. וגם שם הדבר תמוה, לא רק בגלל ההנהגה, אלא משום שהוא מעיד שלא הרויח מזה כלום ("נהום כרסיה לא שוי"). ולמה נהג כך?

אלא ששם אביהם האמורא הקדוש מסביר בעצמו את הנהגתו: "דלא נסתרי עבדיה - שלא ירגיל להיות בטל ויתעצל". דהיינו שהוא ראה שעבדים היושבים בטל בשוק וליבם פנוי מן החכמה הם אנשים מסוכנים לרוחניות של העיר, ולכן השתדל לשעבדם שתכבד העבודה על האנשים ואל ישעו בדברי שטות.

ולמה דווקא עבודה זו של "בכתף ישאו" את רבא?

ואפש"ל דמבואר לקמן ע"ז שבעירו של רבא היה לסבלים ("אכלושי דמחוזא") טבע, שאם אינם עובדים יום אחד נעשים חלשים (ומן הסתם אביהם הגדול גם היה גר באותה עיר). הרי שרבא ואחיו עשו איתם טובה בכך שהכריחום לישא משא (ואם כבר לישא משא, אז וודאי לתיקון נשמתם טוב להם שישאו את גדול הדור, וכמבואר בגמ' שבת שעיקר נשיאה הוא בכתף).

ומעשה אבות סימן לבנים הקדושים, שהם למדו מאביהם את העניין שחובה לשעבד אינשי דלא מעלי שלא ילכו בטל. (כי מן

הסתם כמו שלא שילמו את מיסיהם גם לא שילמו שאר חובות וכל ימיהם בטלים ומסוכנים).

דף עד

בתוד"ה תני רבי חייא, וא"ת לשמואל דאמר בידי אדם אפילו מאה פוסק למה לי על כומר? ויש לומר דכימור הזיתים מקרי בידי שמים.

וצ"ע דהרי מעשה הכמירה הוא בידי אדם, שאוסף הזיתים לכלי אחד, והם מתחממים?

וראיתי שהרש"ש גרס במקום "דכימור" שצ"ל "דחימום", וכנראה שזה מה שהוקשה לו.

ולקיים הגירסא אפש"ל בדרך דרוש, דמילתא אגב אורחא קמ"ל, שכל מה שהאדם עושה, גם דברים פשוטים שמביאים לו הצלחה, הוא גם כן בידי שמיים. והראיה מכמירה, שהוא אוסף בידיו את הזיתים לכלי אחד והם ממילא מתחממים, ויעלה בליבו לרגע קט שהוא אכן נקרא בידי אדם.

באים בעלי התוס' הקדושים ומזכירים, כי מעשה הכמירה עצמו אין בו כלום, ואם השם לא ישמור זיתים ולא יחממם שוא עמלו כומריו בו. וזה בונה אב לכל שאר המקרים כאן, שאף אם ההגדרה ההלכתית לצורך שאלה מאוד מסויימת (כגון כאן שהשאלה אם פוסק) היא כביכול "בידי אדם", אל יעלה בליבך לרגע שאין הכל משמיים.

דף עה

מנין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום.

ולמה נקט דווקא דוגמה זו, ולא אמר בכלליות שאסור לו לומר לו שלום או שאסור לו לומר כל ברכה?

אלא שאחז"ל שכל המקדים שלום לחבירו מאריכין לו (למקדים) ימיו ושנותיו. ולפיכך ה"א שאין הלוה עושה כל טובה למלווה אלא לעצמו, שמאריך לעצמו את חייו, ולכן יהיה מותר.

קמ"ל דאפ"ה אסור, שהרי השומע נהנה מכך.

אמנם, העירני הגר"ע שאין כזה מאחז"ל, ואחרי דרישה וחקירה מצאתי לבעמח"ס שדה צופים שמקורו משילוב של כמה מאמרי חז"ל ועיקרן שבברכות י"ז: מסופר על רבי יוחנן בן זכאי שמעולם לא הקדימו אדם בשוק לשלום ואפי' נכרי, ובראש השנה לא: מסופר שהיה בן מאה ועשרים בפטירתו)

ולאו מילתא היא משום דאתי למסרך.

כלל גדול למדנו כאן בחינוך: אם אתה רוצה להרחיק בנך מדבר שלילי, הרחיקהו מדבר זה, בלי חכמות. ואל תדמה בנפשך, שעל ידי שתקרבהו ותסביר לו כמה זה שלילי (שזה השיטות המודרניות היום), על ידי כך תשכנעו להיבדל הימנו.

חלילה לך מעשות כדבר הזה, שהקירוב לנסיונות רק יעשה היפך המטרה כמבואר כאן.

מלוי ריבית... שמשימים משה רבינו חכם ותורתו אמת ואומרין אילו היה יודע משה רבינו שיהיה ריוח בדבר לא היה כותבו.

ופרש"י דלישנא מעליא נקט, והכוונה להיפך עפ"ל.

וקשה שהרי טיפש שבטיפשים מבין שריבית היא רווח עצום, ומה צריך להיות חכם בשביל כך?

ולקיים הגירסא אפש"ל בצחות, שהכוונה לאנשים שמזלזלים בהיתר עיסקה. וחותמים על חוזים שונים ועושים פעולות שונות בלאו הכי. ואם תשאלם, יאמרו לך שאדרבה, משה רבינו חכם היה ותורתו אמת, ויסבירו לך שההיתר הוא לא אמיתי והוא רק "בכאילו" וכיוצא באלו תירוצי יצר, שמסיתם לא לדרוש היתר עיסקה כדין... וממילא כבר אינם נוקטים כל היתר, וכיון שעבר ושנה נעשה לו כהיתר.

ולזה בא הכי לומר, שאל תצדק הרבה, ואם רבותינו תיקנו היתר עיסקה חייבים לעשותו.

או אפשר, שאומרים אדרבה משה חכם היה ותורתו אמת, והוא היה כל כך חכם וכל כך אמיתי, עד שלא הבין את היצר הרע של ריבית. וכפי שאפשר לשמוע מהרבה עמי הארץ, שגדולי ישראל פרושים מן העולם מרוב קדושתם, ואילו היו יודעים עד כמה דבר פלוני קשה לא היו אוסרים אותו...

דף עו

הלכו חמרים ולא מצאו תבואה, פועלין ומצאו שדה כשהיא לחה, נותן להן שכרן משלם אבל אינו דומה הבא טעון לבא ריקן עושה מלאכה ליושב ובטל.

פעמים רבות שומעין אדם שנאנס שלא לקיים מצוות עשה, שמתבטא שלא נורא שהרי הקב"ה יודע שהוא אנוס ורחמנא פטריה.

ועליהם מרומז כאן בגמ' שאמנם הפועלים אינם אשמים שהשדה לחה, ואף יקבלו שכר בטלה ("ישב ולא עבר עבירה מקבל שכר" - אמנם בקידושין לט: משמע דרק בבא ניסיון לידו, אך במכות כג: במשנה אפשר להבין אחרת). אך אינו דומה השכר של הבא מלא לשכר של הבא ריקם...

דף עז

באכלושי דמחוזא דאי לא עבדי חלשי.

וברש"י, כשהיו בטלים קשה להם.

והנה הלכה מעניינת ומרעידת סיפין חזינן ברא"ש (ד"ה כי, ראיתי בעו"ה) והובאו דבריו בטור ובית יוסף. שאם שכר מלמד לבנו וחלה בנו, צריך לשלם למלמד שכרו משלם ולא רק כפועל בטל. משום "שאם יתבטל מלימוד קשה לו הדבר שגורם לו שכחה וכובד באברים".

ומוסיף הפלפולא חריפתא דאמנם המלמד יכול ללמוד בעצמו, אך הוא מאבד את **האיכות** של הלימוד, אם אינו לומד ביגיעה עם תלמיד.

כלומר, הכלל הידוע של "אם תעזבני יום יומיים אעזבך" אינו רק בכמות הלימוד, אלא אפילו באיכות הלימוד. אם לומד פחות ביגיעה מהרגיל, מיד נחלש.

והחי יתן אל ליבו, להשלים חובו, ויסרב לאורבו, החפץ לעכבו, ייראה כקרובו, ויסתיר חרבו, להרע מצבו, יום לעזבו, יומיים להעזיבו.

אלא ימשיך בישבו, ויעסוק במאור שבו, עד שהמלך במסיבו, בחסדו וטובו, יעיר זיוו, יפתח ליבו, תורתו בקרבו, ויגלה אהבו, לבנו אהובו, עם קרובו .

דף עח

מגבת פורים לפורים.

מצאנו דין מיוחד לפורים, שלמרות שבד"כ מותר לשנות מצדקה לצדקה, הרי בפורים נאסר הדבר. ולפי חלק מהשיטות (כך נפסק בטור וכבר היקשו עליו) אפילו העני עצמו אסור לו. וצ"ע מה נשתנה צדקה זו מכל הצדקות?

והנה ביאר לי מו"ח זצ"ל אמאי חתן ובעל ברית פוטרים כל המתפלל עימם מלומר תחנון. וביאר שהוא צריך להיות בשמחה, ואינו יכול להיות בשמחה אם יש סביבו אנשים שעצובים מעוונות שבידם. ולכן כולם נסלחו עוונותיהם כדי שיוכל לשמוח, ושוב אינם צריכים לומר תחנון.

ואליבא דהכי אתי שפיר. דהמצווה בפורים היא שמחה. אלא איך יכול יהודי לשמוח כאשר שכנו אינו שמח? לפיכך הוא חייב לשלוח לו מנות ולתת לאביונים, כדי שלא יראה מול עיניו אפילו יהודי אחד שאינו בתכלית השלימות. ורק אז יוכל לבסומי ולשמוח בשלימות בעצמו בשמחת היום.

ולכן, אם יקחו צדקה זו לצורך אחר, חשוב ככל שיהיה, הגם שהמקבל אולי ישמח בו יותר, לא ישיג את מטרתו, שהיא (גם) לשמח את **הנותן**.

דף עט

ביניתא אכריסא תקלה. (משקלו של הדג נמדד לפי גודל הבטן).

פשוט ששיחת חולין של גדולי האמוראים צריכה עיון כנגעים ואהלות.

ואפש"ל דמרמז הכי למה שאמר אליהו הנביא זכור לטוב, (הו"ד במסילת ישרים בשער הפרישות): "עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו יתפלל על אכילה ושתיה שלא יכנסו בתוך מעיו".

והיינו ביניתא, אם רואה שאינו מצליח להבין דברי תורה כראוי, יידע שאכריסא תקלה, התקלה מגיעה מכרסו, שנכנסו יותר מידי אכילה ושתיה, ולכן לא נכנסים דברי תורה.

וממשיכה הגמ' "למאי נפקא מינה?" איך יוצאים מהמצב הזה?

"**למקח** וממכר" שצריך לדעת מה לקנות (את התורה) ומה למכור בתמורה (את השאר).

דף פ

משועממת. וברש"י, משוגעת.

כך, במילה אחת פשוטה, כולל ר'בן ש'ל י'שראל את היסוד הפשוט: בהמשך למה שאנו יודעים מחז"ל שהשעמום מביא לידי שיגעון. ומחדש רש"י שאין צורך להמתין עד שיראו את דברי חז"ל בעיניים איך שעמום מביא לידי שיגעון. אלא שברגע שאדם משעמם עצמו לדעת, הרי הוא כבר משוגע מעכשיו.

דף פא

אכסיף, לסוף אגלאי מילתא.

פשוט שכל הסיפורים הללו ודומיהם, מטרתן להודיע ולהיוודע כי אלוקים ניצב בעדת קל, ולא רק על ידי צדיקי קמאי אינו מביא תקלה, אלא דור דור ודורשיו, אם בית דין פסקו כך זה מה שהקב"ה רוצה שיהיה.

(**אמנם** יש לעיין לזה מתוס' יבמות צט, ויורחב לקמן צו:)

ואולם יש כאן לימוד נוסף, והוא על גודל ענוותנותם של רב פפא ורבא, שהיו יכולים כמובן לתרץ עצמם בכל מיני תירוצים, ואף להצדיק תירוצים בעניין של חילול השם וכיוצ"ב, ואעפי"כ פשוט איכסיף ושתקו.

ומן העניין לציין, שמצאנו עוד כמה סיפורים דומים בש"ס, ועיקרם על ידי אותם שני אמוראים נשגבים המנויים הכי: רב פפא (בבבא קמא פד. ההוא חמרא דקטע יד ינוקא) **ורבא** (גם הוא בב"ק צ"ז ובזבחים ועוד) דאוקי אמורא עליה לתקן את אשר אמר כביכול בטעות, בכמה מקומות בש"ס. וביותר ששם ראינו שמי שהעיר לו היה רב פפא. כי מידת האמת שלהם הייתה גבוהה ביותר. ולכן זכה עד שהמליצו ראשונים כמלאכים, שרב פפ"א ראשי תיבות פה אל פה אדבר בו (או פנים אל פנים דיבר ה').

דף פב

מצוה קא עביד שהלווהו.

צ"ע, הרי מעשה ההלוואה נעשה כבר מזמן, ועתה קא מיירי על שמירת המשכון, ומה מצווה היא זו?

וי"ל, בצחות שהיא אמת מרה, שהמלווה עושה עימו חסד שמחזיק את המשכון, וכך אינו יכול להמשיך לגלגל ולצבור עוד חובות...

דייקא נמי, דמקום אחר בש"ס (שבועות מד.) מביא הלכה זו, נאמר רק דעביד מצווה, ולא נאמר "שהלווהו".

חזינן הכי, שאם עושה אדם מצווה שיש בה גם צד הנאה, כגון אכילת שבת וכיוצא באלו, אם חושב על המצווה, מקיים מצווה בכל רגע גם אם נהנה מלוא כריסו. אך אם אינו חושב כלל על המצווה אלא רק ההנאה, ולחלק מהשיטות גם אם מעורבין שתי הכוונות, נפגמת המצווה. (ועיין בבה"ל לח-ח ד"ה הם).

דף פג

מהו דתימא אמר להו הא דטפאי לכו אאגרייכו אדעתא דמקדמיתו ומחשכיתו בהדאי, קמ"ל וכו'. (הוספתי לכם שכר כדי שתשכימו בבוקר ותאחרו בלילה).

וצ"ע מה הה"א שהם יחשבו שעל זה הוא משלם ולא על העבודה?

וי"ל דאנו אומרים כל בוקר משנה מפורשת: "אלו דברים שאין להם שיעור... ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהם... והשכמת ביהמ"ד שחרית וערבית" רואים מכאן שהקב"ה משלם שכר מיוחד למי שמקדים ומאחר.

וע"ז קמ"ל דאינו חובה אלא "אשרינו כשאנו משכימין ומעריבין לבתי כנסיות".

במי שהשלים עבודתו עדי ערב.

ראיתי שרבי אביגדור מילר מפרש בפרשת תצוה על יסוד הגמ' כאן באופן נפלא את הפסוק "ונשמע קולו בבואו אל הקודש ובצאתו" וקשה שאם נשמע בבואו ממילא ידעינן שנשמע גם בצאתו?

ותי' דהפעמונים באים לרמז, שלא רק בצעירותו צריך לעבוד את השי"ת, אלא אף בצאתו, עדי ערב. ורק מי שעושה כן נקרא צדיק כמבואר הכי.

דף פד

אמר רבי יוחנן איבריה וכו'.

תוס' (ד"ה אמר ר"י) הוא קצר בן מספר מילים, אך הוא פותח את האגדתות, ובעצם מהווה מעין הקדמה להשקפה הנכונה בלומדנו סוגיות קשות אלו. ולפעמים מתקשה הלב לשמוע על כביכול דברים פחות מחמיאים אצל האמוראים הקדושים, באופן היוצא מידי פשוטו. ואומר אדם לעצמו, בהדי דכבשי רחמנא למה לי, אדלג על הדפים ואקפץ לגופי תורה.

אומר תוס' "אלו דברים נכתבו שלא להוציא לעז על בנ"א שהם כך".

כלומר (מעבר לפשט הפשוט, שפשוט שגם הוא אינו פשוט) שהאגדתות, המספרות לפעמים על רגעים שהמלאכים נראים כבני אדם. מטרתן היא-בין יתר הסודות הנוראים-לחזק ולהורות לבני אדם הפשוטים בשעת נפילה. להזכיר כי כל גדולי הצדיקים, על אף שהיו מלאכי

מעלה, היה להם גוף ומצבים של ילודי אשה. וכל אחד בכל מצב יכול לקום על משענתו ולהמשיך בעלייתו. ולזכור כי אבה תהילה דייקא מקרוצי חומר והיא תהילתו.

באורתא הוי נמטין ליה שיתין נמטי... וגדי מתותיה שיתין משיכלי דמא... עיילו ליה שיתין עבדי...

וכן הלאה, רואין כל הזמן שהכל היה במספר של שישים, ופשוט שאינו פשוט. (ועיין תוס' ב"ק צב:)

ואפש"ל בדרך הרמז, שמרמז על שישים מסכתות (וכך מפרשים בגמ' מגילה ז: על הא דאכל שישים צעי דמיני מתיקה), שקנה רבי אלעזר ברשב"י בייסורים נוראים בהיותו הוחבא בתוך מערה מפני הגזירה, ולכן התקדש בשרו כל כך, באופן מופלא ביותר.

כמה פו"ר ביטלה רשעה זו.

ופרש"י ב' פירושים, אחד על המלכות ואחד על אשתו.

וק' איך אפש"ל כך על אשתו הצדקנית, שהייתה מסורה לו באופן יוצא דופן, עד שעשתה לו כל יום שישים מיני אוכל, וכל כוונתה הייתה, שיתפלל על עצמו, להצילו מייסוריו? ואיך ייתכן שרבי הקדוש רצה להינשא לה?

הקושיא כ"כ חזקה, עד שכנראה בגללה מחק הגר"א את כל הפשט השני.

ולולי דבריו היה אפש"ל דב' הפירושים צריך ללמוד יחד: האמת היא שהם התכוונו למלכות הרשעה. אלא שמחמת מוראה של מלכות - שזכרו היטיב מה קרה לאותו צדיק כשאביו הקדוש דיבר נגד המלכות - נקטו "לישנא אחרינא" כאילו מתכוונים לרבנית.

ומילתא אגב אורחא קא משמע לן, והוא חיזוק לכל הגבאים והמשב"קים שומרי משמרת הקודש. שגם אם כל ישראל קוראים לך רשע, צריך לעמוד על המשמר של בריאות הרב.

היכא את בר לקישא.

קשה בתרתי: חדא מדוע סרב רבי יוחנן להפצרות אחותו למחול לגיסו ריש לקיש ולהתפלל לרפואתו? ועוד קשה איך אדם שקבר עשרה ילדים מצטער כל כך על פטירת גיסו בגיל מבוגר?

ונראה בדרך אפשר ואולי, בהקדם דברי הגמ' בגיטין מז. שריש לקיש ישן בלא כרית ולא היה לו כלום בעולם, ומפרשים שם שעשה הכל לתקן את פגם הגזל של ימיו הראשונים.

וממילא אפש"ל שר"י סבר שהמחלה היא תיקון לכך ולכן לא רצה להתפלל כי זה לטובתו, אך אחר שנפטר הבין שזה היה חמור יותר ממה שחשב ולכן הצטער שאולי היה בידו להצילו.

המלמד בן עם הארץ תורה - אפילו הקב"ה גוזר גזירה, מבטלה.

מידה כנגד מידה, משום שהקב"ה כביכול גזר על נשמה זו שתרד לבית של עמי הארץ, ובכך כביכול גזר שאיש זה יהיה כמעט חסר סיכוי להיות תלמיד חכם (ואסור לשאול מדוע גזר על זה להיוולד כאן ועל זולתו אחרת, כי הוא מנפלאות תמים דעים וכל נשמות יוצר השם).

והנה מגיע יהודי זה, ונוסע לעיר שדה, ומגיע לנשמה אומללה זו, ולומד עימו תורה.

לפיכך, אם יכול לבטל גזירת השי"ת, בדין הוא שיוכל לבטל כל גזירה.

דף פה

בני בתירה נמי דחזו דהלל עדיף מיניהו.

כל שורה בדפים אלו היא ספר מוסר שלם. למשל כאן, חז"ל נוקטים בפשטות כדבר ברור ומובן מאליו, שאם מישהו נושא במישרה המתאימה לגודלו. ומגלה שיש אדם שאולי מתאים יותר ממנו, עליו לפרוש ולמנותו במקומו.

זה אפילו לא נחשב לענוותנות...

אלא רשב"ג וודאי ענוותן הוה.

ומבואר בגמ' כי משום שכינה עצמו בפני בנו-רבינו הקדוש-"שועל", זכה להיקרא גדול הענווים.

וצ"ע מהגמ' בהוריות י"ג שם מסופר שרשב"ג עצמו הוא זה שתיקן ענייני כבוד מיוחדים לנשיא, בזמן שכיהן כנשיא ישראל?

והאמת היא שלא רק שאינו סותר, אלא במקום שאתה מוצא גדלותו אתה מוצא ענוותנותו.

רשב"ג ידע היטיב שהוא נשיא ישראל, צאצא למלכות בית דוד, וידע שצריך לבצר את מעמדו כי היכי דלישתמעון מיליה.

גדלותו היא בכך, שהוא סבר שקיבל זאת רק מחמת ייחוסו ולא מחמת תורתו. ולכן, כשבנו הקדוש-שעתיד לשבת אחריו ולהציל את התורה-חלשה דעתו שרבי אלעזר ברשב"י ידע יותר ממנו. לא היסס רשב"ג לומר לו מייד: אתה צריך לדעת, שזה שאנו נבחרים אינו רק מצד תורתנו, וייתכן בהחלט שרבי אלעזר ברשב"י יעלה עליך בתורה, כי הוא בן ארי ואתה בן (בידיעת התורה, ביחס לרשב"י, ובענווה) שועל. ואעפי"כ אתה תהיה נשיא והוא לא. כי זה רצון הבורא ואינו מצד מעלתך לבדה.

זוהי תכלית הענווה, והתורה העידה "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם", למרות שהוא ידע היטיב כי הוא האיש משה, אלא שסבר שזה מצד בחירת הבורא ולא מצד מעלתו.

ובכך מבואר מה שאמר אבי זקנו למרות שהיה מלך ישראל ורגל רביעי במרכבה: "ואנוכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם", ועפ"י המלבי"ם על אתר מבואר, שאדרבה הפך את מלכותו לתוספת על הענווה. באמרו "בזוי עם" היינו שמבזים אותו שהוא כביכול עושה בושות לכל העם.

(**ומה** שהק' האבן עזרא על אתר איך אפשר שיקרא על עצמו תולעת ולא איש, אפש"ל דהכוונה שהוא זוכר תמיד שתקוות אנוש רימה).

ת"ח בן עם הארץ-איסתרא בלגינא קיש קיש קריא.

וק' דהרי רבים מגדולי הדורות היו בני עם הארץ?

ואפש"ל (שלא ע"ד הפשט ברש"י, אמנם בתוס' נראה כן) שכוונת הגמ' היא להיפך, לשבח ולהלל מי שנולד בבית ע"ה ואעפי"כ גדל בתורה.

והכוונה שאדם כזה עושה רעש גדול בשמיים ובארץ...

וסיפר לי א' שהיה מקושר לאחד מגדולי ישראל שגדל בבית של פחותים מאוד, ועלה למו"ר רי"מ שכטר, שיש לו ספיקות באמונת חכמים, שנשמה כה גבוהה ירדה דווקא בבית נמוך כזה.

והביא לו הרי"מ מקדמונים, דבשעה שיורדת נשמה גבוהה לעולם, השטן מנסה לקטרג שהרי יכבוש את העולם נגדו. ומרגיעים אותו בשמיים שיורידו את הנשמה דווקא לבית שפל, וכך לא יתקרבו רבים לאורו ולא תהיה לו השפעה כל כך. והשטן מסכים כי הוא חושב שהבית וודאי ישפיע על הנולד שלא יאיר נרו.

(**ולמדתי** מכך שלושה דברים: א) שצריך לחזק אמונת יהודי ברבו [למרות שהוא מחוג הפוך מאשר הרי"מ]. ב) שאין לדבר על שום גדול. ג) שאין לזלזל בשום בית, שלא תדע מי גודל שם).

ר"ל הוי מציין מערתא דרבנן.

ופרש"י שלא יכשלו הכהנים. והק' הרשש ועוד דאי משום טומאה מאי אריא קברי צדיקים והרי כל קבר מטמא? ותי' שמטרתו הייתה שיוכלו להתפלל שם. ואכתי שיטת רש"י צריכה ביאור.

ונראה לומר, דבשעתו היו קוברים באופן זמני ומלקטין את העצמות, ולכן לא היה חשש קבר. משא"כ בצדיקים, שגופם נותר כשהיה ולא נס ליחם (כמבואר בדף הקודם), לא היה אפשר לעשות כך, ולכן נשאר קברם לתמיד והיה צריך לציינו.

ולכן ציון של אדם פשוט נקרא קבר, וקבר של צדיק נקרא ציון.

גדולים מעשי חיא.

וידועה הקושיא מדוע היה צריך להתחיל מזריעת כותנה ולא ניגש ישר לכתיבת ספרים? ואפשר להוסיף לקושיא שהרי רבי חיא היה עשיר כמבואר בב"ק (צג. שמשתמע שאחיינו רב ניהל את כספיו, ומן הסתם אם היה לו מנהל כספים היה עשיר) ויכל להושיב סופרים בתשלום וכו'? ותי' שמסירת התורה צריכה להיות לגמרי בקדושה ובטהרה.

ועדיין קשה שלא מצאנו כזאת לאורך הדורות, שיתאמצו גם על הדברים הגשמיים ביותר שיהיה בקדושה מוחלטת. וידוע משלו של הח"ח שבכיבוי אש אין מדקדקין שהמים יהיו נקיים. בפרט שבזמן הזה יכל להספיק עוד ועוד יישובים להרבות תורה.

ואפש"ל שרבי חיא רצה ללמד כל כפר וכל יישוב שאין התורה תלויה בכסף, והם יכולים להסתדר לבד, גם בלי פרוטה אחת יכולים להסתדר שלא תשתכח תורה.

אילו היה מממן להם את החומשים, היו מפתחים תלות כלכלית בו ובכספו. והתורה אינה יכולה להיות תלויה באיש, צדיק ועשיר ככל שיהיה, שהיום כאן ומחר איננו.

וסיפר לי אחד הממונים בליובאוויטש, שסוד ההצלחה של שלוחי חב"ד, הוא בהקפדת המרכז, שלא לממן את השלוחים בעולם מעבר להוצאות הראשוניות, כדי שילמדו שהפעילות לא תלויה בכסף.

מבואר שרבי ישמעאל ברבי יוסי שאל את רבי על רבי חיא, "גדול היה יותר מאבא?" ואמר לו "חלילה וחס, לא תהא כזאת בישראל"

וק' הלשון הזה, שיכל לענות לו כפי שענה על השאלות שלפני כן, במילה אחת: "לא". ומדוע האריך, ועוד בלשון החריף הזה? ועוד ק' שהרי ראינו בגמ' אח"כ, שאפילו בעוה"ב רבי חיא חשוב מרוב הצדיקים?

ויש כאן שני לימודים:

בן לא צריך למדוד את גדלות אביו, מבחינתו אביו הוא גדול הדור. והוא מגדרי כיבוד אב. ולכן לא אמר לו "לא", כי באמת ייתכן שהוא גדול אף מרבי יוסי. אלא רצה לבטא בחריפות שלא תהא כזאת שבן ישאל על גדלותו של אביו.

באמת ייתכן שרבי חיא היה גדול מרבי יוסי. אך אם נאמר זאת בגלוי, יוצא שכולם צריכים לסגור את הגמרא, וללכת לעשות בעלי תשובה בפריפריה, ותורה מה תהא עליה?! ולכן הדגיש בחריפות, שגם אילו זה נכון שגדולים מעשי חיא יותר מאחרים, משום שבהוראת שעה היה צריך לעשות שלא תשתכח תורה, אסור לומר זאת לדורות, כדי שלא ילמדו אחרים וחלילה תשתכח תורה מישראל.

(ושמעתי שהרב אברהם רביץ, שהיה בעל מח עצום אך עסק כל ימיו בקירוב, התבטא בסוף ימיו שהוא מתחרט על שלא שמע בקול רבותיו שהמליצו לו ללמוד בזמן הזה. הוא סיפר שעשה חשבון של כל רשימת בעלי התשובה שלו, שהתורה של כולם יחד לא הגיעה למה שהיה יכול ללמוד וללמד, אילו היה משקיע כוחותיו בתורה נטו).

דף פו

חכים יקרא רבי לא יקרא.

מסופר ששמואל האמורא היה רופאו של רבי, והיה תלמיד חכם וצדיק. ורצה רבי להסמיכו ומן שמיא לא הסכימו. וא"ל שמואל, שראה בספר הדורות שכתוב: "שמואל ירחינאה, חכים יקרא, רבי לא יקרא".

וק' וכי משוא פנים יש בדבר, שאם למד ושנה ויודע, מדוע לא יקרא רבי? ועוד ק' מהו הלשון לא יקרא רבי, שמתאים יותר לכתוב לא יהיה רבי?

ואפשר ללמוד מכאן יסוד גדול ביהדות: אין ספק שמצד גדלותו בתורה היה ראוי שייקרא רבי, אלא שיש כאן מסר בעייתי לדור הצעיר, שאפשר להיות רופא וגדול בתורה בו זמנית, ויחשבו שניתן ללמוד לימודי חול ולהיות "דוקטור הרב".

ולכן חכים (רופא) ייקרא, "רבי" לא ייקרא!

ומכאן, שלפעמים רואים איזה רופא או עורך דין או חבר כנסת וכיוצ"ב, שיודע קצת ללמוד. אין לקלס יותר מידי את חלק התורה שבו, שלא ילמדו ממנו וכן יעשו.

ונפשי יודעת מאוד.

ר"ש בן חלפתא בעל בשר הוי.

בברכות דף י"ג: "שאני רב יוחנן דבעל בשר הוי", פירשו צדיקים שהכוונה שהוא היה בעל הבית של הבשר שלו. וממילא אפש"ל אף הכי, שאין הכוונה בפשטות בכל האמוראים הקדושים לתאר את משקל גופם, אלא דברים עמוקים. כגון הכי, לרמז שהוא שלט שלטון מוחלט בגופו.

שלא ברכו בתורה תחילה.

שמעתי מפי האדמו"ר מסדיגורה שהק' למה מברכין על העלייה לתורה גם לפניה וגם אחריה, מה שלא מצאנו בשום מצווה אחרת?

ותי' בהקדם מאביו העטרת ישראל שהק' על מאחז"ל "פת במלח תאכל וכו' אם אתה עושה כן אשריך" ושאל מהו הלשון אם אתה עושה כן שהוא לשון מיוחד?

ותי' שאת נעימות התורה מרגישים רק לאחר שלומדים אותה, וחשים את האושר האמיתי.

ולפי"ז תי' בנו שלפני הלימוד אמר ברכה כלשהי על מצוות הלימוד, אך לאחריה חש את האושר האמיתי עד שצריך לברך במיוחד "וחיי עולם נטע בתוכנו" היינו גם העוה"ז.

ואען אף אנוכי שבזה מתורץ מה שמקשים כולם כאן וכי ייתכן שאכן לא ברכו על התורה? אלא שהכוונה שהם רצו קודם להרגיש את הנעימות ואז לברך עם כל הברען, דייקא נמי דכתיב "שלא ברכו בתורה תחילה" משמע שלבסוף כן ברכו.

והפגם אולי הוא בכך שלימוד התורה אינה רק לתת אושר לאדם ועוה"ב אלא היא קודם כל מצווה כמו כל המצוות.

בשכר חמאה וחלב זכה למן.

וכן כל שאר המצוות שזכה בגינן לדברים מופלגים.

נראה, דאין הכוונה רק על אותה פעם שנתן למלאכים, אלא שכל ימיו עסק בכך.

טעם שהגיעו שלושה מלאכים אלו לאבינו אברהם, אפש"ל דהוא משום שאלו היו שלושת מידותיו: הוא בישר לעולם על קיום הבורא (מיכאל), עסק בגמילות חסד בגופו ממש (רפאל), והיה גיבור להילחם בשקר כשהיה צורך בכך (גבריאל).

דף פז

שדחפו לגחזי בשתי ידיים.

ובגמ' (סוטה מז.) מבואר דה"ל לאלישע לנקוט בדרך של שמאל דוחה וימין מקרבת. ולא רק עליו נאמר כך אלא אפילו על גדול רשעי תבל, הנוצרי שעשה עצמו אלוהות. אפילו עליו נאמר כך (אם כי הושמט כידוע בסנהדרין קז:).

ומכאן, שאין שום מצב בעולם שצריך לדחוף בשתי ידיים, שהרי אין לך רשע יותר ממנו.

וכתב בספר חסידים תפ"ג, שיש ללמוד קל וחומר: "הרי אלישע שידע אותם רעים ולא יצא מהם צדיק כך, כל שכן אחר לא יקלל בני אדם".

כלומר, לא רק לא לרחק בשתי ידיים, אלא לא לקלל כלל, שהרי אין בעולם אדם שהוא רשע יותר מאותו האיש. ואם עליו נאמר כך, על כל העולם מקל וחומר.

האלהים צריכה וי"ו כי מורדיא דלברות.
(נשבע שצריך להוסיף במשנה את האות ו' כמו שצריך תורן גבוה לספינות בנהר).

מצווה ליישב לשון השבועה ואריכות הדברים.

ואולי אפש"ל שזה בגדר מוציא לעז על מלאכי עליון, כי עצם השאלה מניחה שהתנא הקדוש רבי יוחנן בן מתיא היה מניח לבנו לתת לפועלים לחם עשוי מקטנית, שאינו נותן כח לאוכלו כל כך.

ולכן אמר: ראשית, צריך למחות על עצם המחשבה. ושנית, כפי שאתה מבין שצריך קרש חזקה ("מורדיא" כי הוא מורד נגד זרם הנהר) בכדי לצלוח את נהר לברות. כך גם צריך לאכול טוב גם פת וגם קטניות כדי לעבוד. ולפיכך פשוט שר"י בן מתיא לא היה נותן להם פחות מכך.

כי תבוא בקמת רעך וקטפת מלילות בידך ואל כלייך לא תיתן.

אמרו חז"ל בתחילת בבא בתרא: "אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה". כלומר, כל אדם יש לו את השדה

שלו, ולא צריך למדוד את גובה התבואה אצלו מול הדשא של השכן, שתמיד נראה ירוק יותר.

ואפשר להמליץ הפסוק: "כי תבוא בקמת רעך", אילו היית נכנס לתוך קמת רעך, היית רואה את כל הצרות שיש לו ולא רק את ההצלחות, "וקטפת מלילות בידך" היית אומר מהר מאוד "מה לי ולו, מה לי ולצרה הזאת". והיית בורח משם מייד "ואל כלייך לא תיתן" לא היית מוכן לקחת את צרותיו...

דף פח

מה נפשך אם חסמת פטור, אף פועל אם חסמת פטור.

דרכו של עולם, שבני אדם מקילים על עצמם ומחמירים על אחרים. בפרט כשזה נוגע לילדים ולעובדים הכפופים תחתם.

לכן נאמר כאן, אם אתה חוסם את עצמך בכגון דא-תוכל להתלונן, ואם לאו-אל תדרוש גם מאחרים.

דף פט

מקיש חוסם לנחסם, מה חוסם אוכל בתלוש ומחובר, אף נחסם.

אין כמעט הבדלים בין החוסם (האדם) לנחסם (הבהמה). שניהם אוכלים ויושנים ועושים כל דבריהם כמעט אותו דבר, ומותר האדם מן הבהמה אין.

מלבד דבר אחד: שהאדם יש לו בחירה לחסום עצמו ואת יצרו. לבהמה אין את זה, אם לא חוסמים אותה היא לא תתאפק.

ואם אין עניין זה, מקיש חוסם לנחסם לכל מיליה.

ועיין בבמדרש תנחומא פרשת אמור וזלה"ק: 'ומותר האדם מן הבהמה אין. מהו אין? שהוא מדבר והיא אינה מדברת, ועוד יש באדם דעה ובבהמה אין בה דעת, והאדם יודע בין טוב לרע והבהמה אינה יודעת כלום'.

דף צ

גוי הדש בפרתו של ישראל אינו עובר משום בל תחסום.

וק' אמאי אין הגוי מחוייב בכך, לפחות בדרך מצווה, שהרי לבהמה יש צער?

וי"ל דהנה כ' החינוך במצווה תקצ"ו: "משרשי המצוה. ללמד עצמנו להיות נפשנו נפש יפה בוחרת הישר ומדבקת בו ורודפת אחר החסד והחמלה... וזה הדרך ראוי ילכו בה עם הקודש הנבחר".

והסביר לי מו"ר רבי אהרן הלל לוי זצ"ל, שטעם המצווה אינו משום צער בעלי חיים גרידא, וכדאיתא בברכות: "האומר על קן ציפור יגיעו רחמיך משתקין אותו". אלא הטעם הוא לעדן את נפש האדם, וזה שייך רק ב"עם הקודש הנבחר".

דף צא

עקימת שפתיים הוי מעשה.

לומדים מכאן את עוצם חשיבות הדיבור, שעקימת שפתיים כלשהו, אף בלא דיבור (שהרי עסקינן בבהמתו ודרך הדיבור הוא בהשמעת קול ולא בדיבור). וזה חשוב לתרי צדדין: מחד, להיזהר מדיבורים אסורים. ומאידך, להרבות בדיבורי קדושה.

ושמחתי באומרים לי שהדברים כתובים בספה"ק "מאור ושמש" בפרשת בשלח: "שמעתי הפירוש מהרב הקדוש מו"ה מרדכי אב"ד דנשחיז זצוק"ל שעקימת שפתיו הוי מעשה לענין מלקות... בודאי מידה טובה מרובה, שעקימת שפתיו בתורה הוי מעשה לענין זה שיקוים בו 'וברכתיך בכל אשר תעשה', שיתברך לך הפרנסה על ידי עקימת שפתיך בתורה ובתפלה".

דף צב

משל שמים הוא אוכל, לדידיה זכי ליה רחמנא, לאשתו ובניו לא זכי להו רחמנא.

ראיתי שכ' רבי אביגדור מילר יסוד בביטחון: אדם יכול להחליט בכל רגע שהינו בעל אמונה איתנה ויפסיק ללכת לעבודה, ובמקרה

כזה השי"ת וודאי ישלח לו מזונו ומשל שמים הוא אוכל ואשרי לו. אך כל זה בבחור או אלמן. אם הוא נשוי, הוא מחוייב לזון את אשתו וילדיו, ואינו רשאי להסתמך על הנס, אם אינו בעל מדריגת אמונה כזו שאכן אז יכול לעשות כך.

ובאופן הזה אפשר לבאר גם במשנה "אבל מלמדים אותו שלא יהא רעבתן" ושיעורו נתבאר בגמ' עירובין שהוא עשירית האיפה. וקשה שהרי מצאנו כמה אמוראים קדושים שאכלו הרבה מזה?

ולהנ"ל א"ש, שאם משלו הוא אוכל, אשרי לו. אך אם הוא אוכל על חשבון השני יותר מכדי צרכו, אזי הוא רעבתן (ובמן לא היה אמנם על חשבון הזולת, אך היה עניין אחר של אוכל קמעא ונתברך בתוך מיעיו, יוצא שאם יאכל יותר מעשירית האיפה יהיה ממש מוגזם).

דף צג

גדולים ידעי וקא מחלי. (יתומים מעל גיל בר מצוה מוחלים על החוב)

ההבדל בין אנשים גדולים לקטנים הוא בדבר אחד: אנשים גדולים ובעלי לב יודעים לוותר ולמחול.

דף צד

כך וכך גברי איכא בהדן כך וכך כלבי איכא בהדן... א"ל הרי הוליכן למקום גדודי חיה ולסטים. (אם הרועה התגרה בגזלן והוא הגיע לגזול חייב ואינו נקרא אונס).

וצריך ביאור עניין זה, שהרי ברור שכוונת הרועה הייתה לטובה, לאיים עליו שלא יעיז לבוא כי יש לנו כך וכך כלבים ושומרים וכו', ומדוע חייב?

אלא הפירוש הפשוט הוא שעצם זה שהוא הלך לדבר עם הגזלן גרם לו להיכנס למצב סכנה ולמשוך את תשומת ליבו אליך. עם גזלן לא מדברים, או בורחים או נלחמים! (ועיין תוס' ב"ק נו.)

וממנו ניקח לעבוד את ה', שלא להתווכח עם היצר גם אם הכוונה לטובה. וידועים דברי האור החיים הקדוש (ויקרא יח, ב) "לא תכנס עם פתוייך בטוען ונטען, כי אריכות הרגשת החושב אפילו לבחינת השולל, תפעיל הגברת החפץ ותהפך הרצון אליה".

דף צה

ממשמע שנאמר 'בעליו עימו לא ישלם', איני יודע שאם אינו עימו לא ישלם?

ראיתי בעלון של שטפנשט (משפטים תשפ"ד) בשם קדוש ישראל מרוזין לתרץ בדרך חסידות, שאם "נשבר או מת" דהיינו שיהודי שובר עצמו או מוכן לסבול ייסורי מוות למען קדושת שמו ית' "בעליו אין עימו" ואין לו שום פניות עצמיות, אז "שלם ישלם" יגיע לשלימות. אך אם "בעליו עימו" דהיינו שהוא חושב גם על עצמו וכבודו, אז זה עדיין דבר חשוב, אך "לא ישלם" רחוק משלימות.

דף צו

בעליו עימו לא ישלם.

ידוע פירושו של הרה"ק מרוזין על הפסוק "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש, שבתי בבית ה' כל ימי חיי". ה"אחת" היחידה היא נשמתו השאולה מאת ה', והרי דין 'שואל' שהוא חייב בכל אשר יקרה ואפילו באונסים, אלא שאמרה תורה כי אם "בעליו עמו" פטור. ולפיכך ביקש דוד מלכא שלימאה "אותה אבקש, שבתי בבית ה' כל ימי חיי" כי כך יהיה פטור משום בעליו עימו.

ונתיישב לי לפי"ז מה שאמרה חנה שהניחה את שמואל במשכן "והבאותיו ונראה את פני ה' וישב שם עד עולם". שהרי היא שאלה אותו מהקב"ה ("ותקרא שמו שמואל כי מה' שאילתיו") ולכן רצתה שיהיה בעליו עימו לא ישלם...

ובזה יומתק מדבש מה שטענה חנה לעלי בעת שרצה לחייבו מיתה מדין מורה הלכה (כמבואר בברכות ל"א) ואמרה לו "אל הנער הזה התפללתי ויתן ה' לי את שאלתי אשר שאלתי", ולכאורה קשה דאם חייב מיתה מה שייך רחמים בדין? אלא שלהנ"ל א"ש, שהרי מקשים

שם שקטן היה ופטור? אלא שהכוונה היא לאימו שהיא צריכה להחזיר הפיקדון שקבלה, ולמרות שלא יכלה למנוע ממנו, שואל חייב באונסין. וזהו שאמרה לו שהיא פטורה, שכן שאלה אותו מה' ובשואל בעליו עימו לא ישלם...

לפום חורפא שבשתא.

על יסוד מציאות זו פסק האגרות משה (חו"מ ב, עד) להחמיר בפיקוח נפש להאריך חייו של חולה שנתייאשו ממנו גדולי הרופאים, והוא ממליץ ללכת דווקא לרופא קטן ולשמוע בקולו. "צריך להביא כל הרופאים שאפשר, אף רופאים קטנים מאלו שהיו אצל החולה. כי לפעמים מכווין רופא קטן יותר מהגדולים, כי אף בעניינים אחרים מצינו שלפעמים לפום חורפא שבשתא".

דף צז

איכסיף, לסוף אגלאי מילתא (שרבא צדק בפסק ההלכה).

להודיע ולהיוודע שאין הקב"ה מביא תקלה בידי צדיקים. ואם רבא פסק כך, זה משום שמן השמיים סייעו בידו כך לפסוק. ולכן איכסיף, שחשב לרגע שניטלה ממנו רוח הקודש כי אולי עשה משהו לא טוב. איגלאי מילתא שהוא צדק מעיקרא, מטעם אחר ממה שחשב בתחילה.

אין לך אלא דיין שבימיך, כי אלוקים ניצב בעדת א-ל ואף אם הטעם לפסק אינו נכון הדין נכון משמיים.

גברא דנשא קטלוהו לא דיין ולא דיינא.

מרמז שעל ידי היפך הקדושה יכול להיגרם מיתה בלא זמנו. ועיין בספר המידות אות ניאוף: "על ידי גי"ע בא הריגה".

דף צח

בתוס' ד"ה א"נ, חזרה שבועה לסיני.

והכוונה בפשטות היא שכאשר המחוייב שבועה הוא חשוד על השבועה, כגון שכבר נתפס בעבר נשבע לשקר רח"ל, אין ב"ד פוסקין במקרה זה. וקשה שאם כן מה הפסיד רמאי, והלא רק הרוויח מכך שהוא חשוד אשבועתא?

והנה רבנו עובדיה מברטנורא (משניות שבועות פ"ז מ"ד) מפרש בכמה מילים המייתרות כל קושי:

"**חזרה** לסיני, לשבועת הר סיני שהשביע הקב"ה את ישראל לא תגזול, והוא יפרע מן הכופר ממון לחברו".

כלומר, בית דין פונים לרבש"ע ומוסרין הדין לשמיים, באמרם כביכול: איננו יכולים לברר את הדין, ברר אותו אתה.

והקדוש ברוך הוא נפרע מהגזלן ומשיב לנגזל.

ומי שעיני אמונה לו, יכול לראות דברים כאלו בחייו.

דף צט

הקדש שלא מדעת כהדיוט מדעת דמי.

ופרש"י: "שהקדש מונח למעול לכל הבא ואין מוחה בידו ורחמנא אמר מאן דמיתהני למעול ורחמנא ידע"

לכשתדקדק בדברים הללו, אז תבין יראת השם. הכל מונח וכל אחד יכול להינות, אך רחמנא ידע, ויום יבוא ויצטרך לשלם עם חומש ולפעמים עם קרבן חלילה.

דף ק

כל המחובר לקרקע כקרקע דמי.

מי שמחובר לקרקע וזוכר כי בסוף "נפשי כעפר תהיה", יש לו דין של קרקע, שעליה נפסק שאין אונאה לקרקעות, ומאוד קשה ליצר לרמותו.

ובזה אמרתי לבאר מה שמתפללים כל יום "אלוקי נצור לשוני...ונפשי כעפר לכל תהיה" שאם זוכר האדם שנפשי כעפר תהיה אז יקל עליו לנצור לשונו מרע וכו'.

דף קא

כאשר עשה כן יעשה לו, גמולו ישוב בראשו.

זכורני בילדותי שמעתי מאחד המלמדים (אגב רואים מכאן כוחו של מעשה, שאת הגמ' הזו איני זוכר כלל מאז אך את הסיפור - כן), מעשה דומה שארע אצל הגרי"י פישר, שהגיעו אליו משכיר ושוכר, בדין תורה בנוגע לחוזה שכירות שהיה כתוב בו שהשוכר מתחייב לצבוע את הדירה עם צאתו. והשוכר טען שכמעט לא השתמש עם הדירה כך שאין כל צורך בכך.

הגרי"י הבין שמדובר בטענה שאינה מעבודת המידות מצד המשכיר, למרות שהלכה'דיג הוא צודק.

בפיקחותו, נתן פסק דין שהשוכר צריך אכן לצבוע את הדירה כפי שכתב, אלא שהוסיף שורה אחת, תוך שהוא מצטט גמרא זו:

"**ואני** ממליץ לשוכר לצבוע את הדירה בצבע שחור"...

דף קב

מעשה באחד... וקבר אשתו ושני בניו.

וכתבו המפרשים (עו"ה) דמידה כנגד מידה, הוא לא הוי איכפת ליה מבני חבירו שעלולים למות בעקבות נטילת המזוזה, לפיכך מתו בניו ואשתו.

ועדיין, מצווה לבאר, איך אפשר עונש החמור ביותר על האיסור דרבנן מהקלים ביותר.

ואפשר לומר שאינו עונש, אלא תוצאה: בכל בית יש מזיקין שדרכן לילך ולהזיק, והמזוזות מגרשות אותם.

והוא כשהוא נוטל המזוזה, מאבד כביכול את חלק מהכח הטמון במזוזות, כמו מזוזה שיש בה פסול שאינה יכולה לנטור, גם אם היא כתובה כהלכתה וחייבת בגניזה.

ולכן אין לו את השמירה של המזוזה במקום החדש, ואם אין הגנה מהמזיקין, קורים דברים נוראים.

חצרו של אדם קונה לו מדעתו ושלא מדעתו.

כידוע מהרמב"ם דאדם נמשך אחר סביבתו. כך שאם הוא מסתובב ב"חצר" של קדושה, קונה בנפשו את הקדושה. ואם להיפך, אז להיפך ח"ו.

דף קג

קטן אמאי לא יעשנו גדול אמר ריש לקיש דאמר ליה בית שאני משכיר לך מדת ארכו כך וכך.

לומדים מכאן, שבית גדול הוא לא תמיד ייתרון לעבודת השם.

ודכירנא שנכנסתי עם הגרמ"מ קארפ למרן בעל איילת השחר, כאשר הייתה תכנית לבנות דירות בעיר חריש, והיה אפשר לבנות רק דירות של שני חדרים, וביקשתי מהגרמ"מ שישאל את הגראי"ל האם צריך דייקא שלושה חדרים.

ומרן זיע"א, הזדקף במיטתו כששמע השאלה כלא מאמין שאכן שאלו אותה. ואמר בתקיפות: "שלושה חדרים זה כבר בגדר מותרות. בן תורה לא צריך כל כך הרבה" (בערך בלשון הזה, איני זוכר במדוייק בחלוף השנים).

דף קד

כרם אעפ"י שאין בו ענבים... פרדס אעפ"י שאין בו רימונים... הא דאמר מחכיר לחוכר הא דאמר חוכר למחכיר.

לפעמים הציבור מכנה אדם כלשהו בתואר "הרב" או אפילו "הרה"ג", אל לו לחשוב בעצמו שהוא אכן ראוי לאיצטלה זו, שכן מדובר בלשון בני אדם ואף שיכול להיות שאין בו לא תורה ולא חכמה.

אך כל זה אם הציבור אומר ליחיד. אך אם היחיד פונה לציבור ומרמז שיכבדוהו כתלמיד חכם, אז הוא "הא דאמר חוכר למחכיר - קפידא" דהיינו שצריך לדוק בעצמו האם אכן תלמיד חכם הוא.

דף קה

בזרא דנפל נפל.

ופרשו המפרשים שלפעמים כבר לא עוזר לעקור את העשבים השוטים, משום שהם הספיקו כבר להפיל זרעים על האדמה, באופן שיצמיחו מחדש עשבים מזיקים.

והנמשל מובן.

המוציא זבל על ראשו ותפילין בראשו ה"ז לא יסלקם לצדדין.

מבואר שאסור לשים על ראשו זבל בזמן שיש עליו תפילין.

וקל וחומר שאסור שיהיה זבל **בתוך** הראש בזמן התפילין...

דף קו

אילו זרעתה חיטי הוה מקיים בי, ותגזר אומר ויקם לך.

ופרש"י: "ואני לא בקשתי מן השמים בתחילת השנה שיצליחני בשעורים אלא בחטין".

אמרה לי אם ע"ה, שלא לבקש מהקב"ה ישועה בדרך פלונית דווקא, שמא לא ניחא מן שמיא ותפילה מה תהא עליה. אלא יש לבקש את הישועה באופן כללי (כגון: "שלח לי פרנסה", ולא: "שלח לי פרנסה פלונית". והיא כל ימיה הקפידה על כך, ויהיו הדברים לעילוי נשמתה).

דף קז

האי מאן דניחא ליה דתתבור ארעיה ליזרעה שתא חטי ושתא שערי שתא שתי ושתא ערב ולא אמרן אלא דלא כריב ותני אבל כריב ותני לית לן בה. (הרוצה לקלקל שדהו יזרע כל פעם באופן אחר).

מי שלומד כל פעם נושא אחר, לפי חשקו באותו רגע, פעם עיון ופעם בקיאות, פעם בבלי ופעם שו"ע, וכן הלאה, לא יצליח לגדול בתורה כראוי.

אבל אם אין מטרתו לגדול בידיעת התורה, אלא "כריב ותני" דהיינו לקדש עצמו בתורה, כמרומז בכרובים שאחז"ל בחגיגה יג שהופך האדם מאפי זוטרי לאפי רברבי. במקרה כזה, עדיף שילמד מה שחושק באותה שעה, ולית הקפדה בזה כלל.

(ואפש"ל גם כפשוטו, שאם הוא כריב ותני דהיינו שהוא רק חוזר על מה שכבר למד בעבר, אין קפידא בכך שעובר מעניין לעניין, ועיין בגמ' חגיגה י. "וליוצא ולבא וכו'").

והסיר ה' ממך כל חולי - אמר רב זו עין.

שאי שמירת העיניים גורמת כמעט לכל חולי.

דף קח

אתא רבה בר רב הונא אשכחיה דקייץ אמר מאן קצייה תקוץ ענפיה (וזה היה רבה רבר רב הונא).

ומצווה לבאר עניין הקללה, ופשוט שראשונים כמלאכים אין בהם ענייני כעס כלל ומקרא יוצא מידי פשוטו. וגם קשה וכי מי שקיצץ ענפים מחצר חברו יתחייב מיתה? ואם הוא חטא בנים יומתו על אבות? וגם קשה המילים הקשות שאמר רבה בר רב נחמן ואמאי ציווה לקוץ, וכי מותר לעשות דין בידיים?

ואולי אפש"ל שכוונת שני שרפי מעלה הייתה רק לטובה, ואת והב בסופה וכל אחד דאג לשלומו של חבירו, שלא יאונה לו כל רע.

רבה בר רב נחמן לא רצה שיחולל שם השם ע"י רבה בר רב הונא, שיאמרו שהחכמים אינם מקיימים בעצמם את מה שמחייבים את כולם. (וייתכן שאף אילו היה יודע שהעליון והתחתון של המושל היה מצווה לקוץ, כי הרואה אינו יודע ונגרם חילול השם). וכידוע (קידושין מ.)שאין מקיפין בחילול השם, ורצה למנוע הסכנה הנוראית מעל ראשו, ולכן ציווה לקוץ מייד, כי כל רגע יכול להתרחש אסון.

ואילו רבה בר רב הונא ידע את כל אשר נעשה. אך ידע גם שהיזהרו בתלמידי חכמים שעקיצתן וכו'. ויותר ממה שחשש מהקיצוץ חשש מהמילים הקשות שיכולות להזיק לאומרן. ולכן אמר שיגידו לו מייד לבוא ולתקן דבריו, על מנת שחלילה לא ייקצצו ענפיו. ואינו בלשון קללה אלא עובדה, כפי שרואים בחוש, שמי שמזלזל בתלמידי חכמים, לסוף בניו יוצאים לתרבות רעה שהיא קשה ממיתת הבנים.

אבל לאוכלוזא לא, דרבנן לאו בני מיפק באוכלוזא נינהו. **(אוכלוזה, פי' בערוך - המון העם).**

אפשר לומר בצחות, שהפטור הזה הוא רק לתלמיד חכם שנוהג כמו תלמידי חכמים, שאינם נוהגים ללכת למקומות שהמון העם הולך. אך אם כן נוהג כך, אין לו מעלת תלמיד חכם לפטרו, גם אם הוא יודע ספר.

דף קט

ולימא ליה אנת מנתא דילך הב ליה לאריסא ואנא מנתא דילי מאי דבעינא עבידנא ביה? אמר ליה: כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי לי.

ולא ברור הקשר של שחיטת קדשים להכי. וגם קשה אמאי לא ענה לו לעצם הקושיא? וגם ראיתי שמקשים איך אפש"ל שרב אשי נהנה מהקושיא, והרי ראינו במקומות רבים שאמוראים לא שמחו בקושיות תלמידים שהפריכו את דבריהם?

ואולי אפשר לומר בדרכי אגדה ולא לפשט: דהנה הקב"ה נקרא בעל הכרם ("יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו" "אנו כרמך ואתה נוטרנו") והצדיק הוא כמו נוטע נטיעות בכרם. ואברהם אבינו זרע את יצחק וישמעל, ומיצחק נבחר יעקב מעשיו. ויכול לומר להשי"ת שיפסיק כל השחיטות וההריגות של בית ישראל, משום שאברהם אבינו ייקח את הרבע הנותר מדין נוטע, דהיינו בני יעקב, ובהן יעשה כרצונו וכביכול לא יהיו שחיטות.

את כל זה הבין רב אשי מקושיית רב אחא בריה דרב יוסף. ולכן התלהב, ולא רצה לענות לו (כי בקל יכל לדחותו כמבואר בכל המפרשים) משום שרצה באמת לשאול קושיא אדירה זו את בורא כל העולמות, כדי שייפסקו השחיטות.

וזה אמר לו: איני רוצה לענות לך. אדרבה, שאל בני שאל, תצעק קושיא חזקה זו אל הקב"ה, שיפסיק כבר את שחיטת הקדושים הי"ד.

דף קי

איבעי לי לממחי, וכי לא מחי מאי הוי? איהו דאפסיד אנפשיה.

דכירנא בטליותי, ראיתי את זקני לעתיד רבי יעקב מאיר יעקבזון, צועק 'שבת' על מטוס שחלף בשמי רום, והתפלאתי מה שייך למחות כשהטייס אינו יכול לשמוע? ורמז לי שאדם חייב למחות לא רק בשביל המחלל שבת, אלא בשביל עצמו, שלא יתקרר אצלו השבת.

ורמיזא הכי: "איבעי ליה לממחי" בכל מקרה, בין אם ישמע המחלל ובין אם לאו. "וכי לא מחי מאי הוי?" ומה כבר יקרה אם לא ימחה, הרי בכל מקרה לא יקשיב המחלל? והתשובה היא:

"**איהו** דאפסיד אנפשיה!"

אם לא תמחה, תפסיד בנפשך את הרתיעה הרוחנית מחשש חילול שבת!

דף קיא

אבל משום בל תשהא וודאי עובר. (לומדים איסור הלנת שכר מפסוק במשלי "אל תאמר לרעך לך ושוב ויש איתך"

הדין המחודש של בל תשהא, שעיקרו בדף הקודם, צריך ביאור: א) איך ייתכן שאם מעכב יום אחד עובר על דאורייתא ואם מעכב יותר עובר רק על איסור "בל תשהא" שהוא ממשלי? ב) מאימתי לומדים איסורים חדשים ממשלי שהוא בעיקרו ספר מוסר? ג) במשלי כתוב "ויש איתך" כלומר רק אם יש, נמצא שאם אין לו כסף אינו עובר כלל, וזה לא מסתבר.

ונראה לומר, שהכוונה היא, שיום אחד לפעמים אדם עשוי לאחר לשלם משכורת, ולכן צריך קרא שאסור. מכאן ואילך אינו בגדר אנושי, להעסיק אדם ולא לשלם לו זה ממש היפך האנושיות, וכפי שרואים במשלי שהוא חדל אישים.

זהו פירוש עפ"י דרך מוסר, וצריך לבדוק אם זה מתאים להלכה ולפשט.

ודכרינא (עקב עשרות שנים, ייתכן שינוי בפרטים) ששמעתי מר"ח משיקובסקי שר' חנניה צולק עלה לגרא"מ שך עם עשיר גדול שרצה לתרום לעזר מציון לעניין של פיקוח נפש, בתנאי שישמע מהרב שך עצמו שזוהי הגדולה שבצדקות. להפתעתו הרב שך ענה לו באריכות שזה מצווה גדולה והחשיבות וכו', אך לא רצה לומר לו שזה יותר חשוב מלתת ללומדי תורה. הרב צו'לק לא ידע מה לעשות עם עצמו, ובדיוק פגשו את הגרב"מ אזרחי, הוא ניגש והסביר את הדברים לגביר, ואמר לו שהרב שך התכוין שכאשר יש מקרה של פיקוח נפש לא מתפלפלים בהלכות צדקה, שבהם השאלה איזה צדקה צריך אדם לתת. ומי שמתפלפל אז ומתחיל לברר איזה צדקה טובה ביותר, הוא אינו בגדר אדם כלל.

דף קיב

מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה לא על שכרו.

ידוע שהקב"ה מקיים את התורה, ומידה טובה מרובה. היינו שהשי"ת יודע לחשב לא רק את המצווה עצמה, אלא את כל

הסיכונים שאדם נוטל על עצמו בגוף ובממון, בדרך לקיום המצווה. בפרט במצוות שיש בהם סיכון מיידי, כגון מילה, הקמת סוכה, שילוח הקן וכו'.

וא"כ יוצא חידוש, שזה שאנו אומרים בשני וחמישי כי עליך הורגנו כל היום, אין הכוונה רק לדורות קודמים, אלא כל אחד בעצמו, בכל יום, עושה דברים שיש בהם סיכון כלשהו, למען קיום המצוות.

דף קיג

כל ישראל בני מלכים.

וקשה, וכי החולקים על התנאים הללו, לא סבירא להו שכל ישראל בני מלכים?

וי"ל שבני מלכים - כמו בנש"קים - יש להם גם מחוייבויות. אם הבן מלך אינו שומר עליהם, לא ברור שהוא נשאר רק עם הפריבילגיות.

ולימא ליה לאו עליה קא רמית? אמר ליה אביי איברא עליה קרמי משום שנאמר ולך תהיה צדקה.

היינו, שאם מגיע לך עניין של צדקה שאתה יכול לעזור יותר מכולם, אינך יכול להפילו על הציבור.

וכפי שמספרים על האמרי אמת, שהגיעה אליו אלמנה שבעל הבית רוצה לגרשה היות שלא שילמה שכר דירה, והוא חסיד של האמרי אמת. קרא לו הרבי וביקש שיוותר לה, ענה החסיד: מדוע רק אני? שיעשו מגבית וגם אני אתן קצת כמו כולם. הראה לו הרבי את הגמ' בחגיגה שחציו עבד וחציו בן חורין כופין את רבו לשחררו, ולכאורה קשה שמה רבו אשם שהשותף שחררו, ואם משום שאינו יכול לישא ישראלית, אפשר לעשות מגבית? אלא רואים שאם יש לך אפשרות לעזור במעשה אחד, אין ממתינים עד שיעשו מגבית מכלל הציבור.

ולכאורה מהגמ' דנן יש ראייה חזקה יותר ומקרא מלא דיבר הכתוב.

דף קיד

ולאו כהן הוא מר?

מוכח מכאן שאליהו הנביא זכור לטוב הוא אדם עם כל האיסורים והחיובים כגון כאן שאסור להטמא למתים, וכן מוכח גם בעירובין לגבי השאלה איך נסע ממקום למקום בשבת קודש להעביר התורה לאזני רבא, וכן בעוד מקומות.

והיקשו הראשונים שהרי ראינו שאינו מחוייב במצוות, ולראייה שהוא משתתף בשבת קודש במכה בריתות בקצווי תבל?

ותי' החת"ס (ח"ו ליקוטים צ"ח) באופן נפלא, שלפעמים הוא מופיע כאדם בגוף ואז מחוייב במצוות, ולפעמים הוא נשמה לבד ואז אינו מחוייב במצוות.

ולול"ד היה אפש"ל לפי דברי התוס' הכא (ד"ה אמר) שפיקוח נפש שאני, שאילו לא יגיע יהא הילד בספק נפשות, וגם בלאו הכי הוא חלק מהברית, ולכן אפשר לו לבוא.

ובזה מבואר מה שהוקשה לי בעבר, איך המוהל אומר אליהו מלאך הברית עמוד על ימיני וסמכני. והרי קיי"ל שלו לבדו ראוי להתפלל, ואליו ולא למידותיו?

אלא להנ"ל א"ש, שאחר שביקש לישועתך קויתי השם, הוא מבקש גם מאליהו הנביא שיעזור לו, כדי שבכך הוא נצרך לברית ואינו עובר על הלכות תחומין.

דף קטו

לא ירבה לו.

ומבואר בגמ' דנתייחדה מצווה זו, דרחמנא גופיה גליא טעמא דקרא. וצריך ביאור בשיטתו של רבי שמעון, דבעלמא דריש טעמא דקרא, והכי אסר אפילו כשרה כאביגיל?

(**והתי'** השגור בזה הוא שמכיון שרבי שמעון דריש תמיד טעמא דקרא, הרי היכן דפירש לן קרא, בא ללמד דין חדש. ועיין יבמות כג.).

והמעיין ברמב"ם יראה דהגילוי של "יסור לבבו" אינו רק על אשה שאינה כשרה, אלא עצם העניין מסיטו מעבודת השם ודביקות בבורא ית"ש.

ועיין בכלי יקר על אתר, דשלוש פעמים נאמר "לא ירבה לו", ושלשתם מרחיקין לב האדם מבוראו. סוסים-משום שמפחיתים האמונה והביטחון כידוע ("אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה"א נזכיר"-משמע שהתנאי ל'נזכיר' הוא שהסוסים והרכב אצלם). כסף-שהרי העשירות מביאה לידי 'שמנת עבית כשית' חלילה. ונשים כדביאר הרמב"ם וכל אחד מבין לבד.

ומסיים הכלי יקר, דלהכי נאמר אח"כ והיה כשבתו על כס"א ממלכתו, ר"ת כ'סף ס'וס א'שה.

ואפשר להוסיף שמי ששולט על שלושה אלו לשם שמיים, הרי הוא יושב על כסא ממלכתו בעולם הזה, ונעשה אדם לשבת על הכסא (עי' ליקו"מ ו) וטוב מושל ביצרו מלוכד עיר.

דף קטז

אדם דר חציו למעלה וחציו למטה.

האדם השלם הינו אחד שגר חציו למעלה, דהיינו בעולם הבא, גם אם עדיין מכורח הנסיבות חציו למטה, והוא מוכרח בו זמנית להסתובב למטה בעולם הזה.

ועליו נאמר בהמשך הגמ' "הדר בעלייה אין לו בקרקע כלום" דהיינו מי שהוא בן עלייה כל ימיו ודר בענייני קודש, אין לו שום שייכות עם עניינים גשמיים.

"**אמנם** האיש הזוכה לידיעת התורה...הוא הולך בין אנשים ונדמה ... כבן אדם אבל באמת הוא מלאך הגר עם בני תמותה וחי חיי אצילות ומרומם על כל ברכה ותהלה." (אגרות חזו"א א' י"ג).

דף קיז

עלייה קביל עליה, עלייה וירידה לא קבילי.

הנשמה יורדת לעולם הזה בגלגול, ולפעמים פוגמת יותר ממה שירדה לתקן. ואז מתחננת לבורא כל הנשמות: קבלתי על עצמי

להתגלגל בכדי לעלות ולא על מנת לרדת עוד יותר (בבחי' "עולה עימו ואינה יורדת עימו" הנאמר בכתובות מח.).

רבי יוסי אומר התחתון נותן את התקרה.

מבואר בגמ' שרבי יוסי הוא זה שסובר שהתחתון צריך לתקן, ומביאה אסמכתא את הפסוק "ויוסף הורד מצריימה"

והדברים צריכים ביאור, שאינו נפוץ עניין כזה של אסמכתא כזו כאשר המחלוקת פשוטה. וגם קשה שתינח ויוסף הורד, מה צריך לכאן את מצריימה?

ונראה בדרך אגדה, דרבי יוסי הוא דס"ל הכי משום דס"ל לקמן שעל הניזק להרחיק עצמו מן המזיק. ולפיכך רמזו חז"ל את היסוד של מידת היסוד, דהיינו לברוח מהמזיק. והמורה הגדול לכך הוא יוסף הצדיק שנאמר עליו וינס.

וזה מרומז בתחילת הפרשה במילים המתחילות ויוסף הורד מצריימה, שזהו כל עניין המסופר אחרי זה על המזיק והבריחה ממנו.

דף קיח

החצב שמסר לסתת הסתת חייב הסתת שמסר לחמר החמר חייב החמר שמסר לכתף הכתף חייב הכתף שמסר לבנאי הבנאי חייב הבנאי שמסר לאדריכל אדריכל חייב ואם הניח אבן על הדימוס והזיקה כולן חייבין.

לפעמים רואים צעיר נופל ל"ע ברוחניות. במקרה כזה אין מלמד אחד שניתן להאשימו (אם בכלל ניתן להאשים מישהו בעבירותיו של הזולת) אלא כולם יחד חייבין. כפי שרואים כאן באבן, שאם כל אחד היה מתאמץ יותר, ודואג שהאבן תהיה מושלמת ולא רק לצאת ידי חובתו בתורו, האבן הייתה יושבת ולא נופלת.

ומידה טובה מרובה: שאם צעיר מצליח ללמוד תורה ולהתעלות בעבודת השם, אין זה רק עבודה מוצלחת של מחנך זה או אחר

בשרשרת החינוך של הצעיר, אלא אות הוא כי כל אחד התאמץ והשקיע כל יכולותיו, וכולם יחד בברכת יוצר האדם.

דף קיט

אמרוה קמיה שבור מלכא ואמר להו אפריון נמטייה לרבי שמעון.

וקשה ממה נפשך, מאימתי מעניין אותנו מה יאמרו הגויים? ואם נאמר שיש בזה צד קידוש השם, אמאי זו הפעם היחידה (כמעט) שרואים שהמלך הגוי קילס, והרי פשוט שאם התעניין בתורת ישראל היו לו עוד כמה דברים ששכלו הגויי הצליח להבין ולהסכים?

ונראה לפשוטן של דברים, שמדובר במעין חתימה על כלל מסכת בבא מציעא. שאמנם כאן כתוב שהוא נהנה (ואולי אף חוקק זאת). ומכאן תדע שבכל מסכת בבא מציעא, עד מקום שידו של גוי מגעת, הוא הסכים. ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. שכל דברי חכמים בבבא מציעא הם גם מתיישבין על הלב.

מסכת בבא בתרא

עם תחילת מסכת בבא בתרא, הארוכה בש"ס, אקצר במילין לחיזוק הלומדים:

הנה בפרשת וילך כתוב "כי המצוה הזאת... לא בשמיים היא ולא מעבר לים... כי קרוב אליך הדבר מאוד".

הנה ידוע כי הפרשה הארוכה בתורה (נשא) היא 176 פסוקים, כך גם הפרק הארוך בתנ"ך (קי"ט - 176 פסוקים), ומספר הדפים במסכת הארוכה בש"ס (בבא בתרא - 176 דפים) , וכן מספר העמודים בליקוטי מוהר"ן (כולל ההקדמה, גימטריא לקו"מ).

דא עקא (=176), שהיצר מנסה להפיל את האדם בדעתו, שזה רחוק מהשגתו לסיים כה הרבה, ויאנחו בני ישראל מן העבדה (=176). ולזה בא הפסוק לומר מראש: כי קרוב (=176) אליך הדבר מאוד.

ומספרים על הצדיק רבי שמואל שפירא, שחיבב ביותר את מסכת בבא בתרא "כי יש בה רשב"מים ארוכים לשבירת היצר".

דף ב

הכל כמנהג המדינה. (עושין לפעמים גדר גזית, אבנים, וכל חומר אחר, לפי מנהג המדינה).

יש להמליץ שעם ישראל בכל מקום שגלה היה צריך לגדור גדרים אחרים על מנת להימנע מהתערבות בסביבה, בכל פעם ומקום גדר אחר לפי מכשולות המדינה "הכל כמנהג המדינה"...

היזק ראיה ברה"י.

מצאנו מחלוקת אי היזק ראיה ברשות היחיד שמיה היזק או לא, אך הכל מודים שבהיזק ראיה דרבים שאני ושמיה היזק.

וניתן ללמוד מכאן, שגם דברים שיש מתירין לאדם פרטי לפי מצבו ולצורך פרנסתו, אך כשהוא יוצא לרשות הרבים, צריך לנהוג בחומרה יתירה, שלא ילמדו ממנו אחרים.

דף ג

חזי ביה תיוהא, סתרי ובני. (אם יש סדקים בקירות בית הכנסת מותר לסתרו ולבנות חדש).

וקשה, איפה יתפללו בינתיים (כדחיישינן לעיל)?

וי"ל (בדרך דרוש) שהכוונה גם לסדקים רוחניים שנוצרו ב"קירות" בית הכנסת, וכשזה קורה חייבים לצאת משם מיד, גם אם אין עדיין מקום ראוי אחר.

וזהו משאחז"ל "סתירת זקנים בנין", לפעמים הסתירה היא הבניין של בנין חדש וראוי יותר.

כדאמרי אינשי תא נעביד פלוגתא - חלוקה. (ששני אנשים מסכימים לחלוק ביניהם).

בכדי ליצור מחלוקת גדולה, שמערבת אנשים נשים וטף, צריך ששני הצדדים יחליטו שהם מעוניינים בה, אם אחד מהם יחליט שאינו מעוניין ויבליג, היא תסתיים.

דף ד

שחתכוהו (לדניאל) מגדולתו.

ונתקשו המפרשים מי חתכו. י"א שמן השמיים הורידוהו (אחר שנתן עצה לנבוכדנצר איך להינצל), וי"א שנבוכדנצר הורידו, וי"א שהוא הוריד את עצמו.

ואולי אפשר לומר, ששלשתן אמת. כמבואר בסנהדרין צ"ג. שדניאל לא היה במעשה כבשן האש בבבל. וזה היה גם מצד הקב"ה וגם מעצמו וגם מצד נבוכדנצר כמבואר שם.

ואכן, בפעם השנייה, אצל בלשאצר (כאן כבר לא נתן לו שום עצה איך להינצל, ואכן "ביה בליליא קטיל בלשאצר"), כתוב שהודיעו למלך שיש חכם (דניאל, ועי' מגילה ג.) שיפתור את הכתובת על הקיר. ואילו היה בן בית בארמון המלוכה מן הסתם היה המלך מכירו. מכאן שהוא גלה משולחן המלך.

ובבא בן בוטא היכי עביד הכי. (למה נתן עצה להורדוס להינצל? ומת' הגמ' שלמד מדניאל).

ועל דניאל עצמו לא הוקשה מדוע נתן עצה לנבוכדנצר, משום שהוא הכיר את בנו וממשיך דרכו בלשאצר (שהרי גדל אצל המלך ומסתמא הכיר את ילדיו) וידע שהוא מתעלה על אביו בפשעיו, כפי שאכן השתמש בכלי קודש רח"ל. וא"כ היה סבור שעדיף מלך כנוע שקצת שב בתשובה, מאשר צעיר מתהולל שיבוא אחריו.

משא"כ הורדוס, אילו היה מת, מן הסתם היו ישראל מקבלים חזרה את המלוכה. ולכן שואלת הגמ' על התנא הקדוש בבא בן בוטא היכי הצילו ממוות בטוח והשבת המלוכה מידי העבד.

ובזה מבואר אמאי מרדכי הצדיק חש להציל את אחשורוש מבגתן ותרש. משום שהבא אחריו יכול להיות גרוע יותר, ועדיף מישהו שחייב לעם ישראל משהו.

דף ה

רוניא זבן ארעא אמיצרא דרבינא. (ולפני כן מסופר שרבא רכש שדה).

ונתקשו המפרשים מה הקשר בין שני הסיפורים מלבד השמות הדומים (שזה יש בעוד מקומות)?

ועוד נתקשו אמאי אמר לו רבא לרוניא זיל פייסיה במאי דאיפייס ואי לא דאיננא לך דינא כר"ה אליבא דרבי יוסי (שאם לא תסכים לשלם דמי שמירה תחוייב במלוא עלות הגדר), והרי ממ"נ אם זה מה שמגיע לרבינא, למה מחייבו רק חלק מזה?

וחדא מתורצת בחברתה. שמעיקר הדין היה יכול לחייבו כל המחיצות. והא דלא מחייבו היינו מצד שתלמיד חכם צריך לנהוג לפנים משורת הדין.

וזה גם תורף המעשה השני, שת"ח מצופה ממנו לנהוג לפנים משורת הדין.

ארבעה לצלא וד' לצללא.

פרשב"ם: "אני שמעתי צלא רצען עני וצללא רצען עשיר"

וליישב לישנא קמא ברשב"ם אפש"ל דרמז לו שימחול למען ירוויח בעולם העליון. כאומר, הרי שני הרצענין קונים את העור באותו מחיר, אלא שהעני עושה ממנו נעליים זולות והעשיר עושה ממנו נעליים יקרות ונפלאות. והנמשל הוא, שבשביל רוניא הקרקע מאוד חשובה, בעוד הוא הרי אמורא קדוש, מצדיקי הדורות, וראוי לו שיוותר למען ירוויח בעולם הבא, וכך יעשה מהקרקע הפשוטה עולם הבא נפלא.

ונקט דייקא לשון עור ועור, לרמז על הפסוק באיוב (פ"ב): "עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו". שהכוונה שם היא שאל מול חיי הגוף, כל הרכוש נחשב כמאומה והכל שווה ליתן בעדו. והנמשל מובן, שראוי לרבינא לוותר בעניין זה "בעד נפשו" לתועלתו הנצחית.

דף ו

מ"ט לא עבדת משום דמיתרע אשיתך. (למה לא עשית מעקה לביתך? כי יסודותיך חלשים).

אם אין עושים "מעקה" לבית, לחסימת השפעות אשר יפול הנופל ממנו, זה סימן שהיסודות של הבית הזה חלשים...

אמר רב הונא תחתון בונה מכנגדו ועולה, ועליון בונה מכנגדו ועולה.

כאשר אדם בונה עצמו מלמטה, הקב"ה מודד לו כנגד מידה, ובונה אותו מלמעלה (יעו' יומא לט.).

ורב חסדא אמר עליון מסייע מלמטה ובונה.

רב חסדא מוסיף שלא רק שהקב"ה בונה כנגדו, אלא אפילו בקצת שהוא בונה מלמטה, גם בזה הקב"ה מסייע לו.

ומסיימת הגמ' : "תניא כוותיה דרב חסדא" היינו האמת היא שהקב"ה עוזרו לפתוח חודו של מחט.

דף ז

לא תתלי בוקי סריקי ברב נחמן. (אל תאמרו בשם רב נחמן דברים של שטות).

מצאנו ביטוי זה כמה פעמים בש"ס וכמדומה שתמיד הוא בשם רב נחמן, ואולי אפש"ל בצחות, כי חז"ל גילו את אשר יקרה באחרית הימים, שכל משוגע שיש לו איזה דבר שטות או אפילו דבר עבירה, תולה עצמו באיזה מימרא מקדוש ישראל רבי נחמן מברסלב ומפרשה כרצונו...

רבנן לא צריכי נטירותא.

ידועה הקושיא ששאלו את החזון איש, מה יקרה אם כולם יהיו תלמידי חכמים מי ילך לצבא וישלם מיסים? וענה כי אמנם במקרה כזה היו צריכים שהת"ח יקימו את החומה, דאין סומכין על הנס. אך אם יש ע"ה בעיר הם צריכים לשלמה, כי הם מביאים את דרך הטבע לשלוט בעיר.

כלומר, שהפטור לת"ח הוא עניין של עמי הארץ שצריכים לבקשו כדי להרבות זכות בדרך הטבע.

דף ח

א"ל פרנסני ככלב וכעורב... אוי לי כי פירנסתי עם הארץ.

והקשו מה יש לו להצטער מאחר שהוא קיבל על עצמו לפרנסו, מה יש להתחרט על כך. ותו קשה דהרי גם לפרנס עם הארץ זה מצווה דאורייתא ובפרט בפיקוח נפש?

ואפש"ל דיש כוונה נוספת ב"ככלב וכעורב", דהנה טבע הכלב שהוא מעביר מזון ממקום למקום ("נטל חררה" ב"ק כא: ועוד), וכן מצאנו גם בטבע העורב ("ואת העורבים ציויתי לכלכלך" אצל אליהו הנביא, "כד הוה נטיל עורבא בשרא" (לקמן צ"א). וכן לעיל כז ע"ב "דלמא מייתי עורב טומאה ושדי התם" ועוד מקומות). רואים מכאן ששני בעלי חיים אלו הם היכי תמצי להעביר מזון ממקום למקום, והם שלוחיו של הקב"ה לכך.

ולהכי אמר ליה פרנסני ככלב וכעורב, שמבינים שהם קיבלו משמיים את המזון על מנת להעביר הלאה, כך תעביר לי גם אתה ותהיה צינור להשפיע עלינו.

ועל דא קא בכי לאחר שיצא. משום שאם הוא נעשה צינור להעביר שפע לעמי הארץ, ראה בכך אות שאין תורתו נחשבת כל כך בשמיים. אחרת היה הקב"ה שולח להאכיל את עמי הארץ באמצעות עם הארץ אחר, דמגלגלין חובה ע"י חייב (לק' קי"ט).

דף ט

אמר ירמיה לפני הקב"ה...אפילו בשעה שכופין יצרם ומבקשים ליתן צדקה... הכשילם בבנ"א שאינם מהוגנים.

מצווה לבאר הדבר. ושמעתי מפי רבי מרדכי דרוק זצ"ל על משאחז"ל (פסחים ח.) "הנותן צדקה לעני ע"מ שיחיה בני הרי זה צדיק גמור" וק' שהרי אין כוונתו לשם שמיים? ותירץ שאת העני זה לא מעניין הכוונות, אם הוא קיבל ארוחת בוקר הוא שבע.

ולפי"ז אפש"ל דירמיה הנביא התכוין במקרה שאינם נותנים לשם שמיים, ואז הזכות היחידה היא שעכ"פ העני זקוק לכך, במקרה כזה בלבד - הכשילם בבנ"א שאינם מהוגנים, שגם הזכות הזו לא יהיה להם. (אבל במקרה שנותנים לש"ש יעלה להם למצווה בכל מקרה כדאחז"ל (קידושין מ) חשב לעשות מצוה ונאנס כאילו עשאה).

דף י

כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה לראש השנה, כך גם חסרונותיו של אדם קצובים לו מר"ה לר"ה.

ונתקשו המפרשים מאי קאמר.

ואפש"ל בפשטות, שדרך האדם שגם אם מאמין בכל ליבו ומאודו בדברים הטובים שבאו משמיים, וכן גם בדברים הפחות טובים, אך כל זה הוא בדברים שבאו משמיים. אך בדברים שהוא גרם לעצמו או שאחרים גרמו לו, דרכו של אדם להאשים את עצמו או את הזולת על טעויות שנעשו.

לזה באה הגמ' ללמדנו שאם אתה מאמין שהקב"ה גרם לטוב, תאמין שכבר הוכרז עליך בר"ה שתפסיד ולא מעצמך פעלת כל זאת.

דף יא

שבזבז אוצרותיו.

שמעתי מהאדמו"ר מתולדות משה, שזקנו היה גביר לפני השואה, וחילק כספו לצדקה ולפיכך התגורר בבית פשוט. וכהחלו להציק ליהודים התחילו בגבירים והוא ניצל והקים דור של אדמו"רים ורבנים, והכל בזכות שחשבוהו לעני בגלל מראה ביתו.

והיה נוהג לפתוח הגמ' הזאת ולהקריא לצאצאיו, שיראו איך הבזבוז לכאורה הוא זה שהצילו.

דף יב

מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו, כדרב גידל דא"ר גידל רבים שבררו דרך לעצמן מה שבררו בררו.

מנהג שאתה רואה שרבים מהיראים נוהגים, ואתה סבור שצריך לתקנו, הנח לו ואל תקלקלו (אא"כ נאמר ע"י גדולי ישראל אחרת).

והטעם: כי רבים שבררו לעצמן סימן שזה הדרך שצריך לילך בה, ומה שבררו בררו.

דף יג

חציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד.

ק' שהיה צריך לכתוב "עובד את רבו יום אחד ויום אחד משוחרר"?

אלא שאדם לעמל יולד, או שעובד את רבו שבשמיים או את עצמו ותאוותיו (וע' סנה' צט: דרופתיקי וכו').

דף יד

רב אחא בר יעקב עבד ס"ת רחבו כהיקפו נתנו חכמים עיניהם בו ונח נפשיה. (הוא הצליח לעשות הידור גדול בספר תורה ונפטר).

ורבו המפרשים מדוע קיבל עונש כה קשה כאשר כל מטרתו הייתה להדר במצווה?

ולולי דבריהם היה אפש"ל דאם היה עושה עוד כמה ס"ת זה היה מטיל פגם בכל הס"ת בעולם שהרי שום סופר אחר לא יכל לעשות כן זולתו.

ודכירנא שהיה חכ"א שרצה לעשות המקוואות החדשים בעירנו שיהיו בשיטת כ"א סאה ומו"ר מרא דאתרא סירב (וכמדומה שהקצה להם בור אחד סודי שרק המקפידים יודעים עליו), ושאלתי אותו מה איכפת לן לבנות את המקוואות החדשים בהידור, למרות שאינו להלכה, בזמן שלכו"ע אין בזה שום פגם ורק למעליותא?

וענה לי יסוד גדול: "אם נעשה כך במקוואות החדשים, זה יוציא לעז על כל הישנים וכל מי שהשתמש בהם ינקפנו ליבו ".

ודכירנא נמי שיצאו לאור תפילין פרודות בטכניקה מיוחדת, שזה הידור שלא היה מימות משה מסיני עצמו. ומו"ח זצ"ל שכל ימיו תפילין בראשו שמח עד מאוד, ואעפי"כ כשהצעתי למכור את

התפילין שלי ולקחת כאלו, סרב, באמרו (בערך) שזה אמנם מהודר הרבה יותר, אך זה לא התפילין שהניחו רבותינו ואבותינו.

דף טו

גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם.

וצ"ע איך אפשר לומר שהיה איוב גדול מאברהם אבינו?

ואולי הכוונה שביחס לדורו (שהיה שטוף בעבירות כמבואר כאן) וביחס לעירו היה בדרגה גבוהה ביותר (ובזה ניחא גם מה בא להשמיענו שהוא בא מארץ עוץ).

ואולי אפשר להמליץ גם על איוב כדאחז"ל על נח (לישנא ב' ברש"י, בראשית ו, א) שבדורותיו היה צדיק, אך אילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום.

רב ועצום כוחו של מעשה קטן של יהודי שנמצא בין אנשים פחותים.

דף טז

בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין.

היצה"ר הוא כמו תבלין לתורה, כי יש הרבה דברים שנצרכים ליצה"ר לקיום התורה כמו שצריך הרבה תבלינים לתבשיל: שמינית שבשמינית גאוה, אכילה לש"ש, שנאת רשעים וכיוצ"ב. אלא שכמו תבלין, צריך להיזהר לא לתת יותר מידי, שאם נותן קצת יותר ממה שצריך יכול להקדיח תבשילו ח"ו.

ובזה מיושב מה שמקשים בוידוי של יו"כ "על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע" וכי יש חטא שאינו ביצר הרע? ולהנ"ל א"ש, שהיינו צריכים להשתמש עם יצר הרע אבל חטאנו שהשתמשנו יותר מדי.

דף יז

שלושה הטעימן הקב"ה מעין עולם הבא...

ע"ד מש"כ בליקוטי מוהר"ן ד' "כשאדם יודע ש כ ל מאורעותיו הם לטובתו זאת הבחינה היא מעין עוה"ב". היינו שמי שמאמין שהכל לטובה הוא חי בעוה"ז כבעוה"ב שהרי הוא בעולם שכולו טוב.

היינו הדגש על המילה "כל" והיא נאמרה אצל שלושת האבות הק' כדפרש ואזיל. והחידוש הוא כי אצל שלושתן היא נאמרה בשיא תוקף הייסורים: אצל אברהם "בכל" בחזור מהלוויית שרה (וכדאמר השטן שהובטח לו כל הארץ ואפילו קבר לא מצא), אצל יצחק "מכל" כאשר "ויחרד חרדה גדולה", ואצל יעקב "כל" בפגישתו עם עשיו פן יבוא והיכני וכו'. היינו שדווקא אז, בתוקף הקושי והייסורין, הם קיבלו עליהם שהכל לטובה, ולכן היה להם מעין עוה"ב.

דף יח

עד עשרים וחמש אמה שורשין מזקי לבור.

ע"ד משאחז"ל (אבות א, ז) "נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע" שצריך להתרחק הרבה ממנו ולא די בכך שתקיים "ואל תתחבר לרשע" דהיינו שאתה לא ממש צמוד אליו, משום ש"אל תתייאש מן הפורענות" כלומר, שתחשוב שאתה כבר רחוק והוא לא יכול להזיקך, תדע שאם לא תתרחק, השורשים הרעים של הרשע יכולים להשיגך מתחת לפני הקרקע בלי שתראה כלום בעיניים.

דף יט

יגיד עליו רעו.

בשנת תשפ"ד התפללתי בביה"ק בקרקוב, יש שם מציבה (לא בטוח שראיתיה כי היתה צמחיה גבוהה) ועליה כיתוב לא ברור, אך שלושה מילים מאוד ברורות "יגיד עליו רעו", והסיפור מאחריו מסמר שיער:

צעיר זר הגיע לגבאי ח"ק וביקש לקנות קבר סמוך ל"מגלה עמוקות", הגבאי סרב בטענה שהוא ציווה שלא יקברו סביבו איש, ההלך התעקש והגבאי שלשל לכיסו את הכסף בלי לרשום מאומה.

למחרת נפטר האלמוני בפתאומיות, הגבאי שתק, וההלך נקבר כנהוג, בפאתי ביה"ח באלמוניות, ללא שם. בלילה הגיע בחלום לגבאי ותבעו לד"ת, הגבאי נחרד ופנה לב"ח שאמר לו שהד"ת יתקיים אצלו וכך הוי. נפסק כי אם הסיפור אמת על המת להעביר עצמו, ויהי כן, בבוקר קמו וראו שהקבר ריק ואילו ליד המגלה עמוקות יש קבר חדש בלתי מוכר.

יגיד עליו רעו מקנה אף על עולה. (הפסוק המלא באיוב לו, לג).

תרגום אונקלוס על פסוק זה הוא ארוך וכולל שלוש גירסאות, וייתכן שהיוצא מכולם הוא דבר אחד: אם החבר הוא טוב הוא מעלה אף אותך, ואם החבר רע אז ההיפך רח"ל.

ואולי זה היסוד למאחז"ל "וקנה לך חבר" היינו מלשון מקנה כאן...

כל דבר הראוי לקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה.

לפעמים חושבים שיעשו משהו בעייתי "להצלת הדור" מטומאה חמורה יותר, והמציאות היא ההיפך: שהמקבל טומאה לא רק שאינו מציל אלא אף מביא את הטומאה עצמה.

דף כ

עושה אדם שני צבורי מלח ומניח עליהם קורה שהמלח מעמדת את הקורה והקורה מעמדת את המלח.

מצאנו שני דברים שנקראו "ברית מלח" הכהנים (במדבר יח, יט) ומלכות בית דוד (דברי הימים ב, יג). ואפשר לרמז, שהם שניהם מחזיקים את "הקורה" המחזקת את עם ישראל. וקאמר הכי שהמלח, היינו הכהנים ובית דוד, אמנם מחזקים את הקורה, אך מצד שני הרבה יותר הקורה מחזקת אותם, שאין מלך בלא עם ואין כהנים בהיעדר עם ישראל.

ועוי"ל ע"ד משאחז"ל (כתו' סו:) שצדקה נקראת ברית מלח שזה מחזיק את הכסף, ועיין בליקו"מ כ"ג שזה גם עניין של ברית כפשוטו. נמצא שיש כאן "שני צבורי מלח" שהם מחזקים הקורה והקורה מחזקת אותם.

דף כא

כי מחית לינוקא לא תמחי אלא בערקתא דמסנא. (הכאה לבנו לחנכו, רק בשרוך הנעל).

הנה אחז"ל כידוע (סנה' עד:) דיש למסור את הנפש אערקתא דמסאנא, ורבו הפירושים בזה.

ואפשר להוסיף, לחזק את הפשט שם, דזה מרמז על ענייני חינוך כמבואר הכא, שהוא כידוע לצנינים בעיני הגויים והדומים להם, אשר אינם מבינים את דרך החינוך המסורה, ורוצים להתערב בזה. ועל זה שפיר יש למסור את הנפש עד כלות.

וגם לרמז שלא להעניש סתם על כל דבר אלא על מה שהוא מעיקרי היהדות כמו ערקתא דמסני.

דף כב

רב דימי מנהרדעא אייתי גרוגרות בספינה א"ל ריש גלותא לרבא פוק חזי אי צורבא מרבנן הוא נקיט ליה שוקא... בעא מיניה פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי מהו.

מצוה לבאר דברי חכמים, אמאי בחנו דווקא בסוגיא זו.

וגם מה שהק' תוס' על רש"י איך ייתכן שרב דימי לא ידע משנה מפורשת?

ואפש"ל בדרך הרמז, שפשוט ששניהם ידעו את המשנה, אלא שרב אחא ב"א רצה לרמז לו לשאול, שכמו שסל הנצרים שהיה בגוף הפיל, לא השתנה במאומה עקב כך, אם כן מדוע התמרים (עי' שבת קמו.

וברשי שם ד"ה חותלות) שנמצאים בידי רב דימי חשובים יותר מהתמרים של שאר העיר עד שצריך לעצור את השוק ולתת לו בלעדיות על מכירתם?

ועל זה "לא הוי בידיה", שרב דימי אכן לא ראה עצמו כה צדיק עד כדי כך שהתמרים שלו חשובים יותר משאר העיר.

א"ל מאן דלא שהייה לאוניתא דמלכא דאדום לא נשהייה לאוניתיך.

וקשה וכי לא מצא רב יוסף דימוי לאמורא הקדוש רב אחא ב"א אלא אדום הגרועים שבשונאנו?

ואפש"ל דאדרבה, שעניין אדום שם שונה מכל המעשים שבתנ"ך, שהרי היה מותר לכתחילה לאדום להרוג את בן מלך מואב כמו בכל מלחמה. הטענה הייתה על ההתעללות בגופה.

אף כאן רצה רב יוסף למימר, שרב אחא ב"א צדק לגמרי בכך שלא נתן לו מבוקשו, אך יש קצת טענה על העניין עם הסנדל שלא היה כל כך בדרך כבוד.

דף כג

ביושבת (העיר) **בין ההרים.**

פרשב"ם: "שאין דרך רוצחים לבא" (לגבי דין עגלה ערופה).

בזה אפשר לפרש במתיקות את דברי נעים זמירות ישראל: "ירושלים הרים סביב לה וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם" היינו שדוד מלכא מודה לקב"ה על שבחר את מקום המקדש במקום שאין דרך רוצחים לבוא.

וממשיך "למען לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים" שהרוצחים לא באים, ולכן "לא ישלחו הצדיקים בעוולתה ידיהם" שהצדיקים של ירושלים יכולים לעבוד את השי"ת ברוגע ואינם צריכים לשלוח את ידיהם באחיזת נשק וכדומה. (ועיין מש"כ בפרשת חוקת בשם הגר"א מילר על פסוק זה).

דף כד

קידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא.

מבואר בזוהר (תיקון י"ג) כי בכל אדם פועלים כוחות משותפים והפוכים של חמימות רעה והתורה מקררת את החמימות (לפי פירוש ליקוטי מוהר"ן ע"ח), וכך הוא נשאר באמצע.

הזוהר הקדוש ממשיל זאת לגוף האדם, שהלב רותח והריאות מכניסים אויר קר המקררו (כמו רדיאטור ברכב), "אלמלא כנפי ריאה דנשבין על ליבא הוי אוקיד כל גופא".

כמו תמיד מדהים להיווכח עד כמה חז"ל בחכמתם הקדימו את כל חכמי האומות. גם בעניין זה נשתברו קולמוסים והוקמו תאוריות שונות (הידועה שבהן נקראת "אפקט רינגלמן" ובעברית "בטלנות חברתית". ובעצם כל השיטה הקומוניסטית שסחפה מליארדים ורצחה מאות מיליונים מבוססת על חוסר הרצון של מייסדיה (רובם לצערנו מעמנו) להכיר בעיקרון חז"ל פשוט זה.

דף כה

הרוצה להדרים יחכים ולהעשיר יצפין.

בפשטות אנו חושבים שהכוונה כמובן לסגולה מיוחדת ויש לנסוע לצפון או לדרום, אך הנה פלא: הרשב"ם מפרש "ידרים- בתפלתו יחזיר פניו לדרום", כלומר הכל מדובר על תפילה.

ובזה מבואר מה שמק' העולם אהא דאחז"ל (עירובין פו) "רבי מכבד עשירים" הייתכן?

אלא שלהנ"ל א"ש שכנראה התפלל מאוד בכוונה על כך, ולכן שפיר יש לכבדו.

ושמעתי מהגאון רבי מרדכי דרוק על סימני ראש השנה (וכמדומה שאמר זאת על כל סגולות חז"ל ואיני יכול לזכור) שאינם סתם סגולה בגלל הלשון של כרתי וסילקא וכו', שאם כן צריך לאכול עוף שיעופו שונאינו וכו'. אלא הכוונה היא לעורר לב האוכל שהתפילה תהיה יותר בכוונה.

לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר.

וקשה שהרי "לא לחכמים לחם" וחזינן שרוב החכמים עניים ורוב העשירים משוגעים?

ואולי הכוונה שאם יש לו קצת שכל רואה שאינו צריך את העשירות, ואיזהו עשיר השמח בחלקו.

וסיפר לי אאמו"ר שהתגלגל לצרכי צדקה לוינה, ושבת יחד עם עוד יהודים אצל הגביר האדיר בעל החסד לדורות רח"מ סטרולוביץ, ובסעודה שאל כל אחד איזה חסידות וכו' ואבי ענה ברסלב, ואז הוא שאלו: "האם זה נכון שרבי נחמן מברסלב אמר שרוב העשירים משוגעים?"

אבי נפל למבוכה, והחליט שלא להחניף אלא לומר את האמת שאכן כך כתוב (ליקו"מ כ"ג).

רח"מ מאוד נהנה מהתשובה הישירה וקרבו מאוד, וגם קיים בו "ממחרת השבת תספרו" ואמר: "תדע לך שרבי נחמן היה חכם כזה שאפילו אתם לא יודעים עד כמה הוא צדק"...

דף כו

א"ר חנינא לא שכיב שיבחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה. (בנו של רבי חנינא נפטר בעוון קציצת עץ תאנה קודם זמנה).

ודבר זה מצווה להסבירו, איך חייב מיתה על קציצת עץ בעלמא?

וראיתי שרבי אביגדור מילר מסביר בדרשה, כי כל פועל ה' למענהו, ותכלית העץ לתת פרי ולהודות להשם. ואם קצצו קודם זמנו היה בזה משום בחינת זלזול בחסדי הבורא, ומכיון שהיה בנו של גדול הדור, היה חשש שילמדו ממנו כאילו אין תכלית כלל בכל הבריאה. והיה צריך להיענש על קידוש השם למען ישמעו ויראו.

דף כז

אילן מקצתו בארץ ומקצתו בחו"ל... הכא במאי עסקינן דמפסיק צונמא... מר סבר

אוירא מבלבל ומר סבר האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. (בין שני חלקי האילן יש סלע גדול, והמחלוקת היא האם מעבר לסלע משתלבים חזרה באויר, או שהסלע מפסיק לחלוטין).

לכל יהודי יש ענייני "ארץ ישראל" וענייני "ארץ העמים", וחייב לעשות הפרדה מוחלטת ביניהם, שלא להכניס את צרכי הפרנסה לתוך ביהמ"ד, ואעפי"כ לא לפי כולם זה עוזר, משום שה"אוירא מבלבל" (האוירה הזרה שהוא נמצא בה בשעות של "חו"ל" מבלבלת ונכנסת גם לשעות של "ארה"ק")...

דף כח

עד נגיחה רביעית לא מיחייב.

ומבואר בראשונים (בהערות שס לובלין בהמשך) ששור שנוגח פעם אחת מלמדים עליו "זכות" שאולי רק במקרה השתגע, וכך גם בשנית אולי משהו הכעיסו, ורק בשלישית הוכח שהוא נגחן.

וכמה צריך ללמוד מכאן קל וחומר, כששופט את חבירו שמעד פעם אחת, אולי נכנסה בו רוח שטות חד פעמית, וגם אם עבר ושנה דלמא הוא משוגע, אבל עדיין לא פושע שצריך להוקיעו ברבים.

דף כט

עצה טובה קא משמע לן.

מקשים המפרשים מהמשך הפסוקים שירמיהו הנביא מציע לישראל לישא נשים ולהקים בתים, ובוודאי אין מדובר בחיוב או לימוד הלכתי כלשהו. ולמה לא למדו משם שהוא סתם משיא עצה טובה?

ומתרץ הדברי מלכיאל (הו"ד בעו"ה) שחז"ל אינם מייעצים סתם עצות, אלא תמיד זה משהו שיש בו עניין של מצווה, כמו בנישואין של ירמיהו.

ומכלל לאו אתה שומע הן והן, דכל העצות שחז"ל לימדונו בכל התורה, גם עצות גשמיות לכאורה, יש בהם צד מצוה, ואם מקיימם

מקיים מצוות לשמוע בקול חכמים ועוד מצוות התלויות בהן (ועי' כתו' קג.).

דף ל

עביד איניש דטריד שלושים יום בשוקא.
(ייתכן שהו א היה טרוד כל חודש השוק, ולא הספיק למחות בפני שלושה על הפולש לקרקעותיו).

הבה נזכר במה ובמי מדובר: האיש הזה ירש מאביו קרקעות ששוויים הוא מן הסתם הרבה יותר מכל מה שיכול להרוויח בכל היריד הזה. והוא עלול להפסיד הכל אם לא יעשה מחאה.

ומאידך, מה מבוקש ממנו על מנת להציל את כספו ? הוא אינו צריך לפתוח תיק בבית הדין ולתבוע את הפולש, אלא רק דבר אחד: לכנס שלושה יהודים בשוק ולומר להם שהוא אינו מוחל לפלוני, זהו, שלושים שניות והקרקע ניצלה.

ואפילו לזה לא היה לו פנאי, כי הוא הרי "טריד בשוקא" למכור עוד איזה כד יין או לקנות איזה כבש.

כך בדיוק אנחנו נראים בעולם העובר הזה!

דף לא

הוי ליה עדות מוכחשת. (אין מעידים ב' כתי עדים באופן שברור שאחת מהם שקרנים).

היקשה החידושי הרי"מ שהרי כל מקום שעד אחד מחייב מאן דהו בשבועה, אחד משניהם עובר או על שבועת שקר או על עדות שקר, ולא מצאנו שייפסל? ונשאר בצ"ע.

ולו"ד היה מקום לומר (ויש לבדוק אם זה אמת) דהנה אחז"ל "עדיו בחתומיו זכין לו" (שבחתימת העדים הקנו הדבר מפלוני לאלמוני), ובעוד מקומות ראינו, שפירוש הפסוק "עפ"י שנים עדים יקום דבר" אינו רק נאמנות, אלא הוא סוג של כח שנתנה תורה לשני עדים, לחייב את פלוני ולזכות את אלמוני.

ולכן, אפשר לומר, שכח כזה חזק זה אי אפשר לתת לשתי כיתות שאחת מהן משקרת. משא"כ בעד אחד שהוא רק עניין של נאמנות וככל הוכחה וראיה, לא מצאנו להחמיר כל כך כשאין לו את הכח הזה.

דף לב

לא אעביד עובדא, נפק עבד עובדא. (הבטיח שלא יעשה כך ואח"כ כן עשה).

וצ"ע הייתכן?

ואמנם הראב"ן גורס "נפק למעבד" וכנראה עקב קושיא זו, אבל קשה לכל שאר הראשונים שאינם גורסים הכי.

ובדרך פלפול בעלמא (ולא לאמת) אפשר לומר שהוא התכוין בתמיה: וכי בגלל הברייתא הזו לא אעשה כך, והלא תנאים גדולים חלוקים על הברייתא?

ובדרך מוסר אפשר ללמוד מכאן דרך כיצד להתנהג בגדולי הדור כאשר הוא יודע שפסק הדין הוא שונה לחלוטין: לא תמיד צריך לחלוק, אלא לפעמים צריך לתת כבוד לזקני הדור ולעשות אחר כך מה שצריך. ודבר זה נתון רק לגדולים באמת.

לא חיישינן לזילותא דבית דין. (צריך להחזיר הכסף שניתן בטעות ואין חוששים לכבוד בי"ד).

וקשה הרי אמרינן הכי דבחשש אשת איש, אם כנסה לא תצא דחיישינן לזילותא דבי"ד. ואיך ייתכן שחמורות שבחמורות מתחשבים בכבוד בית דין, ואילו בכסף גרידא לא מתחשבים?

ואפש"ל דהנה פירשו המפרשים עניין זילותא דבי"ד, שיאמרו שהרי ידוע (יבמות צ"ט. ועי' תוס' שם) שאין הקב"ה מביא תקלה ע"י חכמים, ואם הביא סימן שחסר בצידקות שלהם. ובאמת אינו כן, דזה נאמר רק על איסורא ולא על ממונא.

וא"כ שפיר אפש"ל דבאשת איש, יש עניין של איסור חמור, ולכן חיישינן לזילותא ובצדק, כי הקב"ה לא יביא תקלה חמורה כזו בידי בי"ד, אך בממונות אין שייך חשש זה ולפיכך לא חיישינן.

גחין לחיש ליה לרבה אין שטרא זייפא הוא מיהו שטרא מעליא הוה לי ואירכס.

ברשב"א דן כיצד היה מותר לו לעבור על לאו דאורייתא של שקר בשביל להציל ממון, והאחרונים דנים אם איבד נאמנותו בכך, ואולי זה שורש המחלוקת בין רבה לרב יוסף.

סיפר לי הגאון רבי צבי לפקוביץ שהוא למד בישיבת פרשבורג בעת האסון הנורא בתשכ"ג שבו נהרגו ארבעה בחורים מופלגים ורבים נפצעו בהתהפך אוטובוס בדרך למירון, ולאחר מספר שבועות הגיעו סוכני הביטוח לישיבה וגבו עדות מכל בחור מה היה לו בתיקו, כאשר הם משלמים הכל לפי שוויו, ובחורים החלו "להיזכר" בשעוני זהב ומשכיות כסף שהיו איתם... ושאלו הבחורים את ראש הישיבה (מן הסתם בעל ה"דעת סופר") אם מותר הדבר.

ראש הישיבה התפלפל בלימוד והמסקנה הייתה שיש מקום להתיר, אך הוסיף "שכל מי שעושה כך מובטח שלא יצא תלמיד חכם כראוי", וסיים הר"צ שהוא מכיר את כולם וכך הוי בדיוק.

וכן שמעתי (כמדומה מאבי) שהלכו כקבוצת בחורים יחד עם רבי שמואל שפירא לכותל לאחר השחרור, וקופות הצדקה היו פרוצות וכל אחד יכל לקחת מהם מה שרוצה. וגם אז התבטא באופן דומה להנ"ל, שמעיקר הדין ייתכן שמותר לקחת, אך מי שעושה כן משחית את נפשו.

דף לג

זהו שאומרים עליו אדם גדול הוא? אמאן קא סמיך מר אהאי, הא קאמר קריביה אני.

וקשה מה שייך הכי אם הוא אדם גדול, שהרי ראינו שיש בכך מחלוקת אמוראים והוא ס"ל כאשלי רברבי אבייי ורבא?

ואפש"ל בדרוש, שהכוונה היא שאדם גדול במידות היה מתאים לו לעשות לפנים משורת הדין, גם אם הוא סובר שמשורת הדין גזלנא הוא, ולמחול לאדם שהודה לו ולא התווכח להכריחו לבוא לבית דין.

דף לד

הוי יתיב רב אמי קמיה.

בתוס' (ד"ה הוי) מחדשים שגם אם אמורא קורא למשנהו רבי או שואל ממנו עצה ותושיה, אין הוכחה שהוא היה רבו, אלא שנקט כן דרך כבוד.

וקל וחומר לפשוטים כמונו, שעלינו לכבד את הזולת בתכלית הכבוד ולא לחשוש שמא בטעות כונה פלוני הרה"ג למרות שמגיע לו רק תואר הרב.

דף לה

המחליף פרה בחמור וילדה.

לפעמים אדם עובד בכל כוחו על מידה אחת, ולמענה מזניח כל שאר עבודותיו, ולבסוף מבטל אמנם מידה זו, אך מקבל במקומה מידה אחרת שאינה טובה הימנה, והיא רק גדלה וגדלה.

וזה פירוש: "המחליף פרה בחמור" האדם הזה רצה להיפטר מהחומריות, ובסופו של דבר קנה במקום זה בנפשו את הבהמיות, ולא רק שקנאה, אלא ש"ילדה", כלומר הביאה עוד מידות רעות בהמיות בנפשו...

דף לו

מוכר בעין יפה הוא מוכר.

ומבואר שאם מכר לחבירו שדה ובו בור לא יחסוך מהקונה את האפשרות לנצל את מלוא התמורה לכספו.

ובפנים יפות (הו"ד בפניני השס בשס לובלין) שהקב"ה הוא המוכר לנו את התורה, עיי"ש שמתרץ כמה קושיות עם יסוד זה.

ולפי"ז אפשר להוסיף, שהקב"ה נתן לנו את התורה שרבות ממצוותיה הינן כרוכות בכך שיהיה לאדם רכוש או בנים שכמה מצוות תלויות בהן. ואפש"ל שהוא נותן לנו גם את האפשרות לקיים את

המצוות הללו, ואת הדרך להגיע לקיום המצוות, כמו המוכר שנותן לקונה את "הדרך" וכל מה שצריך על מנת ליהנות מהממכר.

דף לז

האי מאן דזבין דקלא לחבריה קני ליה משפוליה עד תהומא.

העצה של זכירה תמידית שאנו בדרך לקרקע עוזרת לעבור משברי החיים בשמחה.

אם ביזוהו והוא חש "שיפולי" (מושפל) או שהיצר בא להשליכו לתהום - לכולם יזכיר שממילא הולכים לקרקע וכך ינצל.

דף לח

פלניא גזלנא דיתיב בארעוהי בגזלנותא ולמחר תבענא לי בדינא - הוי מחאה. (אם אמר סתם לשון 'אני מוחה' על השימוש בקרקע לא הוי מחאה, אלא אם השתמש בלשון חריפה).

לומדים כאן למחאה בענייני שמיים, שלא די בסתם מחאה מנומסת ("לדעתי פלוני עובר על האמור בשלחן ערוך לפי הנהוג אצלינו") אלא יש לזעוק ולהריע כפי שצפוי מאדם שגנבו את הקרקע שלו.

וגם להזכיר לו "ולמחר תבענא ליה בדינא" - יש מחר לאחר זמן, וכשיגיע אותו זמן פלוני יצטרך ליתן דין וחשבון.

דף לט

כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא.

אמי נתקדשה בזהירות מופלגת מלשון הרע, למרות שכל היום דיברה עם אין ספור נשים לחזקן, ואשה בכל אלה לא מצאתי.

ונצרב הדבר בליבנו, שכאשר היינו מדברים על אדם כלשהו, אפילו דבר שאינו ממש לשה"ר, כגון לספר שפלוני התגרש, ולא הבנתי מה

הבעייה בכך, אמרה לי אם: "אילו הוא היה עומד כאן היית אומר את זה? אם כן, תמשיך. אם לא, תפסיק".

זוהי כל תורת שמירת הלשון על רגל אחת, ואידך זיל גמור.

דף מ

מסירת מודעא. (אם אדם מודיע לפני הקנין שהוא עושה כן בעל כרחו, לא חל הקנין).

לכאו' קשה איך מועיל מסירת מודעא, שהרי תליוהו וזבין זביניה זבינא דאגב אונסיה גמר ומקני? אלא שראיתי חכ"א שהביא בשם רבי שמעון שקאפ שחז"ל אמדו דעת בני אדם, שרוב בנ"א אגב אונסיה גמר ומקני, אך אדם זה הרי צווח שהוא שייך להמיעוט שאינו מקנה ולכן לא קנה.

ואמרתי לבאר לפי זה את הנוסח הידוע מהבן איש חי לאומרו מידי פעם (י"א בכל יום) ויש בו מסירת מודעא שכל הרהורים וכעס וכו' שיעלה על ליבו, הוא מוסר מודעא מראש שהוא מבטלן.

וקשה שהרי סוף סוף נהנה מן העבירה?

אלא להנ"ל א"ש, דכיוון שהוא צועק שאינו רוצה לעבור רצון בוראו רק שאור שבעיסה אונסו, הרי הוא כאילו אומר שהוא שייך למיעוט שהוא (כאילו) אנוס על פי הדיבור ואינו מתכוין למרוד חלילה, ואונס רחמנא פטריה, לכל הפחות לצנן לו גיהנום.

וידוע שרבי נחמן מברסלב אמר: מי ששומע לי, גם אם הוא עובר עבירה חלילה, עושה אותה בלי ידיים ובלי רגליים (והמלאך רע הנברא מזה הוא חיגר וסומא).

דף מא

כגון זה (משלי לא-ח) פתח פיך לאלם הוא. (היינו שצריכין בי"ד לטעון טענות לטובתו גם אם הוא עצמו אינו יודע לטעון אותה).

ובהמשך הפסוק במשלי "אל דין כל בני חלוף". ואמרתי לבאר הפסוק, עפמש"כ בספה"ק (ליקוטי מוהר"ן ח"ב רפ"ב ועוד) שכאשר דן

את חברו לכף זכות, מעלה אותו באמת לכף זכות, דהיינו שהופכו לצדיק. ככתוב בפסוק "בצדק תשפוט עמיתך" (שמזה נלמד כף זכות) ועל ידי כך המשך הפסוק "ולא תישא עליו חטא" כי יתהפך לצדיק.

וזה פירוש: "פתח פיך לאילם" תלמד זכות עליו אפילו טענות שהוא עצמו לא טוען, כגון שהוא טוען על עצמו שהוא רשע ואתה מכחישו שהוא רק מעד עקב שטות. ובזכות זה "אל דין כל בני חלוף" יתחלף האיש לצדיק וירדו ממנו כל הדינים.

דף מב

רמי ליה רבי אבא לרב יהודה במערתא דבי רב זכאי מי אמר שמואל שותף יש לו חזקה.

ופירש היעב"ץ שהוחבאו במערה מפני הגזירה, וללמדך שאף שם למדו סתרי תורה. (ולגירסא במעצרתא וודאי אפש"ל דבא ללמדנו שגם ביקב צריך ללמוד).

ויש לנסות להבין מה קשורה המימרא לאירוע?

ונראה לומר ברמז, דעסקו בעניין שותפות, כדי לעורר עליהם רחמים בזמן הגזירה. שהרי אחז"ל (סנהדרין ז.) שכל דיין דין אמת נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. וא"כ כביכול יש להם קצת בחינת שותפות עם הקב"ה וצריך כביכול לחזקם ולהצילם, שהרי שנינו בהמשך: "השותפין מחזיקין זה על זה ומעידין זה על זה ונעשים שומרי שכר זה לזה".

דף מג

נוגעין בעדותן הן.

וקשה איך הקב"ה יכול להיות דן ויודע ועד, שהרי הוא נוגע בדין, שהרי אבינו הוא?

וי"ל בדרך דרש, שאם הנתבע עצמו מסכים ורוצה בכך, הרי זה מותר לכתחילה. כדין "נאמן עליי אבא ואביך", ואנחנו הרי רוצים שאבא יהיה השופט...

דף מד

בתוד"ה דלא הוי ליה קרקע מעולם: אי נמי דאין לך אדם שאין לו ד' אמות לקברו.

וקשה שהרי יקנה הקרקע רק לאחר פטירתו ואז הרי לא יוכל להקנותו? וי"ל בדרך מוסר, דאם חושב כל הזמן על יום אחרון, הוי ליה כאילו מוכר כבר עכשיו. דהרי אפי' למ"ד אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, הוא רק בדבר שאינו עבידי דאתו וחיישינן שמא לא אתי. וכאן הוא ודאי עבידי דאתו, במוקדם או במאוחר...

(**תמכתי** יתדותיי על הסבר בשם החת"ס שמתרץ על החלק הראשון של תוס' שאין לך אדם שאין לו קרקע בארץ ישראל, והסביר שמכיון שהיום בקולו תשמעו, ויגיע משיח ויהיה שלו).

דף מה

דסלקין לעילא ודנחתין לתתא האי בר ישראל דזבין ליה חמרא לישראל חבריה וקא אתי עכו"ם ואניס ליה מיניה דינא הוא דמפצי ליה מיניה... שנאמר 'אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר'. (בי"ד מכריזים: העולים לארץ ישראל והיורדים לבבל: להוי ידוע שאם הגוי אנס את הישראל להביא לו את החמור עליו לתבעו).

כל מי שנמצא ב"עלייה" וכל מי שנמצא ב"ירידה" צריך לדעת, כי אם לומד תורה עם חברו (חמרא מרמז על יששכר חמור גרם, וכן יינה של תורה) וחבירו מאבד את התורה ונופל בתחבולות היצר, הוא (המלמד) יקבל שכר בכל מקרה.

ונקט לישנא דמפצי, לרמז לרישא של הפסוק "פצני והצילני מיד בני נכר אשר פיהם דיבר שוא וגו'" (תהלים קמ"ד).

ונקט דוד מלכא משיחא "ימינם" דייקא, שאפילו כשהיצר מציע איזה מצווה או הנהגה טובה מסיטרא דימינא, זה שקר. קל וחומר כשהוא מציע עבירה.

דף מו

תא אחוי לך רמאי דפומבדיתא מאי עבדא... איברא לא מפיקנא ליה. (**החייט גונב טליתו של הלקוח וטוען שזה של לקוח אנונימי, וכאשר מבקש הלקוח לראותו בעדים אומר לו שאינו יכול להראותו מחמת פגיעה בפרטיותו של אותו לקוח האנונימי**).

זה דרכם של "רמאי דפומבדיתא" כלומר גנבים חשובים: הם נוקטים בצדקנות יתירה לכסות על פשעיהם. ובמקרה הזה: הוא כל כך חושש לפרטיות של הלקוח, שחלילה מישהו יראה את טליתו, עד כדי כך שהוא מוכן כביכול אפילו שיחשדו בו שהוא גנב את הטלית.

השיטה נותרה, גם הרמאים, רק הפומבדיתא התחלף בערים חשובות דהאידנא.

לא צריכנא לשומא דידך כבר שמוה קמאי דקמך. (**כשמציע לחייט הגנב לשום את הטלית [במטרה לראות אם תימצא בידו הגניבה], אומר לו שאין צורך, שכבר שם אותו על ידי אחרים**).

כמו הגנב הזה, כך גם הגנב דעלמא (היצה"ר), כשבאים לאדם לתקן דרכיו ולשפר מעשיו, פתאום היצר הרע מזכירו זכות אבות, והוא מתחמק מחשבון הנפש, בטענה צדקנית שאינך צריך לשום דרכיך מחדש ולראות אם אתה ממלא חובתך בעולמך, אלא תסמוך על הדרך שנהגו אבותיך, עמי הארץ.

עמל"ק סימן.

הכוונה סימן לארבעה סוגי עדים ע'רב מ'לוה ל'וקח ק'בלן.

וכבר הק' רבים איך משתמש בשם שמצוה למחותו כדי לזכור את הגמ'?

וי"ל שהיא היא הנותנת, שחז"ל רצו לומר שדברי תורה אינם מקבלים טומאה, וכל זמן שלומד לשם שמיים יכול אף להשתמש בשם טמא על מנת לזכור הלימוד. ואדרבה, הוא התיקון של קליפת עמלק, כשאחז"ל (גיטין נז:) "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק" הדגיש

בני בניו, שהם מחוייבים מחייה, ואעפי"כ, כיון שלמדו תורה קבלום. וכפי שכתב רבינו רמב"ם שאם עמלקי מקבל עליו עול תורה, אפילו חלקי (ז' מצוות ב"נ) שוב אין חיוב למחותו.

ובצחות אפש"ל שלפני שאתה מקיים את המצווה של מחיית הרע והכאת הזולת, בדוק היטיב בכל התורה כולה אם זה מה שצריך לעשות, ובחן את עצמך קודם, האם אתה זוכר את כל התורה כולה...

דף מז

אגב אונסיה גמר ומקנה.

חז"ל בחכמתם אמדו שיש לאדם בו זמנית שני רצונות מנוגדים, והשאלה איזה מהן חזק יותר?

והתשובה היא ששניהם חזקים באותה מידה, בו זמנית. ומכאן שאם יש לו יצה"ר ואפילו אם עובר עבירה במעשה אין זה מוכיח מה חזק יותר. רק אומדנא של חז"ל שקבעו איזה רצון חזק יותר.

ודכירנא בטיש של האדמו"ר מטולנא שסיפר כי פעם נפטר עשיר גדול, ובנו התקשר לאדמו"ר לפני ההלוויה שאינו מסוגל לברך גם "דיין האמת" וגם "הטוב והמטיב" באותו מעמד.

האדמו"ר שתק, והתקשר בינתיים למנהל העסקים או הבנק של המנוח, שיתקשר לבן לשאלו משהו דחוף בענייני המניות. הבן כעס על אותו מנהל שמתקשר לפני ההלויה ושאינו מסוגל וכו'. אך לאחר שהמנהל הזהירו שאם לא יטפלו בזה הרגע יהיה הפסד מרובה, העמיק את השיחה וכמעט דחה את הלוויית אביו מחמת חשיבות ההפסד כביכול.

כאן גילה לו אותו "מנהל" שהוא מתקשר בפקודת האדמו"ר שרצה להוכיח לו שאם חז"ל אומרים שבנאדם יכול להיות עצוב ושמח בו זמנית, סימן שהוא יכול, וכל דבריהם אמת וצדק.

דף מח

כופין אותו עד שיאמר רוצה אני.

שמעתי מאאמו"ר עצה נפלאה בחינוך, מה עושים כאשר ילד אומר שאינו רוצה לעשות ציווי, ופירש בצחות: "קויפן (קונים/משחדים = יידיש) אותו, עד שיאמר רוצה אני..." (ועי' תענית כה.)

דף מט

נחלה הבאה לו ממקום אחר.

מבואר שעל נחלת אבות אינו יכול להתנות שלא לקנותה.

יש לאדם שני סוגים של מידות, יש נרכשות ויש שקיבל מהוריו. מה שרכש בעצמו בחייו הוא יכול לוותר. אך מה שראה אצל אביו אי אפשר להוציא ממנו, לטוב ולמוטב. (עי' עדויות ב,ט)

קנה מיד הבעל ואח"כ מיד האשה - לא קנה.

הנה מצאנו ב' פעמים שבישר מלאך לזוג קדוש כי יפקדו בבן קדוש מרחם: בפרשת וירא בישר לאברהם ואח"כ לשרה, ואילו בספר שופטים בישר לאשת מנוח ורק אח"כ למנוח, וצ"ע ההבדל.

ולהנ"ל א"ש, דבלידת יצחק לא רצה מהם כלום, אלא רק בא לבשר ובמקרה כזה עדיף להקדים לבעל, כדרכו של עולם.

אך אצל שמשון המלאך רצה "לקנות" בתמורה התחייבויות קשות לגבי הילד התלויים באמו כמבואר שם ("נזיר יהיה הילד"), וקניינים צריך לעשות קודם עם האשה...

דף נ

ספק נפשות להקל.

בכל המצוות שנוגעות לדיני נפשות, כגון "הוכח תוכיח" "ובערת הרע" וכיוצא באלו, אם יש עדיין ספק קל שבקלים שאותו יהודי אינו כל כך רשע, יש ללכת להקל.

כספו הוא - כספו המיוחד לו. (**העבד נחשב קניין כספו רק אם באופן מוחלט עבדו**).

למדנו שיש דין מיוחד ש"כספו" נקרא רק אם הוא עבד שלו ועושה מה שהוא אומר לו,

ובוודאי לא כשהוא עבד של כספו...

דף נא

אמר ליה רב נחמן לרב הונא לא הוה מר גבן באורתא בתחומא דאמרינן מילי מעלייתא אמר ליה מאי מילי מעלייתא.

ומצאנו כהאי לישנא בב"ק (כ:) אצל רב חסדא ורבב"ח.

אריכות הדברים צריכה לימוד, שהרי ה"ל למימר כפשוטו באורתא אמרינן המוכר שדה וכו' .

ואולי מילתא אגב אורחא קמ"ל כי כדאי שהרב יעורר את הסקרנות של התלמיד, ועל ידי זה יזכור יותר את הלימוד.

וביאר לי מורי רמ"ש כהן בעת למדי בישיבת טשעבין, את הפסוק: "פלאות עדותיך" - אם זה מפליא ומרתק בשמיעה הראשונה, "על כן נצרתם נפשי" - זה גורם לזכור לכל החיים. וראיה לאמיתות הווארט שהרי זוכרני אותו בחלוף שנות דור ודור.

דף נב

דביתהו דרבה בר בר חנה כי קא שכבה אמרה הני כיפי דמרתא ובני ברתא אתא לקמיה דרב.

וקשה איך יכל רב לדון ביניהם, שהרי היה כידוע (סנה' ה.) אחיינו של רב חייא (מאב ואם באופן מיוחד) וממילא היה גם בן דוד ראשון של רבה בר בר חנא ואחיין של מרתא ובן דוד של בני מרתא ?

וצ"ע במקום ששני הצדדים קרובי משפחה באותה מידה בדיוק, האם מותר לדון, שהרי בטלה קירבה לזה יותר מזה (לפי"ז י"ל שמרתא כבר נפטר אז, וכן משמע גם מזה שהם שייכים לבניו. שכן אחרת יוצא שהוא

קרובו של צד אחד יותר מהשני. ולכן גם לא יכלו לשאול את בני מרתא אם זה שלהם, למרות שהיו אמוראים קדושים ונאמנים).

ובלאו הכי י"ל בפשטות דמיירי שהם הסכימו כדאחז"ל שיכולים הצדדים לומר "נאמן עליי אבא (שמו של רב היה כך - חולין קלז:)". וזה קצת דחוק דכמדומני שרבינו תם מעיד בספר הישר שזקנו ר'בן ש'ל י'שראל לא רצה לדון בעירו משום שהכל היו קרוביו. ואולי שם לא היה זה ברצון וכאן כן.

ובאופן אחר תירץ חתני הרה"ג ר' שבתי משה קעניג הבקי בחושן משפט, שאינו בגדר הכרעה בד"ת אלא שאלה (שמסתבר שלא היה אומר בפניו אם אתה מאמינו) באומדנא דדעת תורה של רב, כמי שהכיר את כל הצדדים, מה הייתה כוונת המנוחה.

הכי נמי מסתברא, משום שמסר ההכרעה חזרה לשואל ולא רצה להכריע (ואולי לכן לא רצה להכריע).

בקימץ עיסתו.

שיטת חלק מהראשונים היא שאעפ"י שלא קימץ כסכום הנטען נאמן, שכן אמרינן שהוא קימץ ומשמיים שלחו ברכה בעיסתו.

ויש מכאן לימוד נפלא, שכאשר אדם מקמץ עצמו רק מה שנחוץ שולחים לו סייעתא דשמיא מיוחדת שלא יצטרך יותר, ואפילו מקבל ברכה של שפע.

דף נג

שני בתים זה לפנים מזה, החזיק בחיצון לקנותו קנאו, לקנות אותו ואת הפנימי חיצון קנה פנימי לא קנה... החזיק בפנימי לקנותו קנאו, לקנות אותו ואת החיצון קנה שניהן.

הגמ' בשבת (לא.) משווה את יראת שמיים לחצר חיצונה ואת התורה לחצר פנימית. ולפי"ז אפש"ל כאן לרמז, שאם עוסק ביראת שמיים וחושב שעי"ז יזכה גם לתורה - טעות היא. אך אם עוסק בתורה על מנת לזכות ליראת"ש - ממילא יזכה גם ליראת שמיים.

דף נד

דרב לא קני לגנתא דבי רב אלא בצורתא. (הוא קנה את השדה באמצעות ציור שלו).

מהו הציור שצייר רב, ומדוע הקפיד שלא לקנות את השדה בקניינים הרגילים אלא רק בציור?

ומסתברא שהצורה הייתה חתימתו הקדושה, כמו כל אחד שרוצה להראות בעלות וחותם על נכס.

ומה הייתה צורת חתימתו? מבואר בגמ' לקמן קס"א "רב צייר כוורא" (דג)

ומדוע דווקא דג? ביארתי שם שזה כנגד עיין הרע כידוע, משום שרב חי ד' מאות שנה, ואזדא לשיטתו (לעיל ב:) שאסור לאדם לעמוד בקומת חבירו מפני עה"ר.

ולכן, אולי, הקפיד לחתום בשדה בציור הזה, שהרי בזכיה כזו יכול להזיק עה"ר.

דינא דמלכותא דינא ומלכא אמר לא ליקני ארעא אלא באיגרתא. (חוק המלך שקניין קרקע מתקיים רק בשטר).

הקב"ה הוא מלך העולם והוא קבע שאת העוה"ב (שנקרא "לעולם ירשו ארץ") קונים רק כשכר על לימוד התורה ("הליכות עולם לו") הקרויה "איגרת" (עי' עירובין כא.).

ודכירנא כד הוינא טליא פנה אליי בעל ה"כרם חמד" הגר"י רבינוביץ, ותמה על מש"כ רבי נחמן מברסלב לגבי זכייה בעולם הבא. והקשה שהרי אומרים בכל שבת שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב?

ועניתי לו, שהרי אומרים בכל יום שכל השונה הלכות וכו' שהוא בן עוה"ב, ולמה צריך ללמוד הלכה, שהרי כל ישראל יש להם וכו'? אלא רואים שיש מדריגות בעוה"ב.

וקילסה מאוד ב"ה.

דף נה

כרגא אקרקף דגברא. (מס המלך מונח על ראשו של כל אחד לשלמו, אחרת ייענש).

י"ל עפ"י סוד וגימטריא: כרג"א א = קליפה (225), קרק"ף = לילי"ת (480), גבר"א = ראה (206). היינו שאדם דואב על ייסוריו ואינו מבין שהוא גרם בראיות אסורות לקליפת ל' ולצרותיו.

"**אוולת** אדם תסלף דרכו, ועל ה' יזעף לבו" (משלי י"ט)

דף נו

מאי חצובא? אמר רב יהודה אמר רב שבו תיחם יהושע לישראל את הארץ.

ומרומז בשם הצמח "חצו-בה" שחוצצת לגמרי בין אחד לשני.

ואפשר להסמיך לזה את הפסוק במשלי "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה" שפרש"י שמרמז על החכמה שיש בבריאת העולם בששה ימים. וק' מה קשר רישא לסיפא? ולהנ"ל א"ש דחצבה, היינו שהפסיק הקב"ה בין יצור אחד ליצור שני, כגון הבדלת שמים וארץ, אור וחושך וכיוצ"ב וזו החכמה הגדולה ביותר (אשר יצר בחכמה וברא וכו' היינו שחוצה בתוך כל יצור) ועי' ברכות לג. גבי הבדלה.

דף נז

עוצם עיניו מראות ברע... אי איכא דרכא אחרינא רשע הוא.

צ"ע האם זה אזיל על כל הפסוק ("הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע") דהיינו האם יש חיוב ללכת בדרכא אחרינא גם על מנת להימנע משמיעת דברים אסורים, מניסיונות בממונות וכל הדברים המנויים שם?

והנה מצאנו בכמה מקומות בש"ס לשון זה דאי איכא דרכא אחרינא אינו אנוס, כגון בב"ק כט. שלא ראה את המים ונכנס עם גמל

חבירו, וכן ע"ז מח: לגבי אשירה שמקשה על מעבר בדרך, וכן בפסחים קי"א. לגבי האיסור לעבור בין שני דקלים.

אמנם זה עונה רק על השאלה אם צריך להיזהר בממון חבירו במקום דאיכא דרכא אחרינא. ואולי אדם דן קל וחומר בעצמו לאסר איסר על נפשו לשמוע דברים אסורים, שהרי אחז"ל (בספר יצירה, בקטע שאומרים בליל שבועות) שאזנו של אדם לאו ברשותו, דהיינו שאפילו לא שייך אוטם אזנו כמו עוצם עיניו.

(ואל תשיבני מכתובות ה. "שאם שמע דבר שאינו הגון יניח אצבעו באוזניו" שזה אינו עוזר לגמרי).

דף נח

ההוא דאמר להו חביתא דעפרא לחד בראי חביתא דגרמי לחד בראי חביתא דאודרא לחד בראי. (גוסס ציווה חבית עפר לבן א' חבית עצמות לבן ב' וחבית נוצות לבן ג').

חז"ל לא מביאים סתם סיפורים אלא רק לצורך מוסר השכל. כאן צריך להבין מדוע אותו אבא שכיב מרע נהג בחידות, ולא אמר מפורשות "הקרקעות לפלוני, הצאן לבן אלמוני, והכרים וכסתות לפלמוני"?

אלא שהוא רצה שני דברים שכל אבא נוטה למות רוצה: שלא יריבו וישיישארו יראי שמיים.

ולכן אמר להם את זה בלשון זלזול בנכסים, שאינם דבר שראוי לריב עליו.

וגם שמזכיר להם שבקרוב גם הם יהיו במצבו, שכן כל אחד הוא חבית עפרא וגרמי.

ועל האודרי רצה לרמז להם בהיפוך: שהנוצות כל אחת בפני עצמה אין לה כל שווי, אך אם מאחדים אותם, עושים מהם כרים וכסתות למלכים, ושוקלים משקלם בזהב, ומכאן ילמדו להיות באחדות ולא לריב על הירושה.

וכן שאם שומרים היטיב בקיץ על נוצות שאין להם שווי כביכול נהנים ממגן מצינה בחורף, וכך גם המצוות בעולם הזה שומרים מהצינה לעולם הבא.

דף נט

לא ניחא ליה דתיתרע אשיתאי. (תרגום: קול הבנייה עלול לערער את יסודות הבניין).

לומדים כאן כמה צריך להיזהר שלא לשמוע קול של דעות כוזבות, ושהילדים לא ישמעו דברים, שעלולים לערער את יסודות האמונה, וכל מה ששמעו כל החיים.

ואולי לזה כיוון דוד המלך (תהלים יא, יג) "כי השתות יהרסון צדיק מה פעל", אם נותנים ליסודות להיהרס, מה יעזרו כל דיבורי הצדיקים וברכותיהם.

והחוט המשולש לא במהרה ינתק. (ג' דורות של ת"ח).

והרשב"ם ציין לגמ' (ב"מ דף פה.) ".כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם"

וקשה שהרי אנחנו רואים נכדים של גדולי ישראל שהם אפיקורסים? וההסבר הוא שאין הבטחה שכולם יהיו כך אלא שתורה מחזרת, דהיינו תמיד יהיה ת"ח אחד מדורותיו (כי התורה מחזרת אך צריך שמישהו יפתח לה את הדלת).

וכשהייתי אצל הגר"א שלזינגר בלונדון סיפרו לי (לא שמעתי מפיו) שכשהציעו לו השידוך עם בת רבי משה בלוי, זירזו החזו"א לסיים השידוך, באומרו, שבניו של רבי משה אינם ת"ח מופלגים, ולכן הבטחת התורה תתקיים כנראה בבת הזקונים, שבעלה יהיה גדול בתורה. וכך הוי.

דף ס

ראה (בלעם) **שאין פתחיהן מכוונים אמר ראויה שתשרה שכינה עליהם.**

ובגמ' סנהדרין קה. "מה טובו אהליך-אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות".

דכירנא כד זכינו לביקורו של האדמו"ר ממודזיץ בברכפלד (בטרם הבניין המפואר הנוכחי), והוא חש שהחסידים מרגישים קצת לא בהרחבה כשכל הקהילות מסביב על תילם בנויים.

בטיש התייחס לכך האדמו"ר, ומכיון שהיה זה פרשת בלק, פתח בפרשתא דא ואמר ששני הפירושים חדא הם:

גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות צריך שלא יהיו פתחיהם מכוונים זה לזה. לא צריך להסתכל מה יש לקהילה השנייה...

דף סא

והצלעות צלע אל צלע שלוש ושלשים פעמים ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב להיות אחוזים ולא יהיו אחוזים בקיר הבית. **(מלוא הפסוק ביחזקאל מ"א אותו מזכירה הגמ' לגבי סדר בניין חומות בית המקדש).**

יש לרמז לרשב"י, אשר גילה את תורת הסוד, שהיא נסתרת כמו הצלעות הללו בביהמ"ק אך עליהם עמד בית השם-כך גם תורת הסוד נסתרת אך בלעדיה לא תקום תורת הנגלה.

וכן שהם אחוזים ולא אחוזים בקירות הבית-כך הנסתר קרוב לנגלה אך אינו אחד עימו.

ולפיכך צריך להיות ל"ג (הילולא דרשב"י) פעמים "תא"-שהרבה מהזהר מתחיל ב"תא".

אעפ"י שמצר לו מצרים החיצוניים... מצרים הרחיב לו. **(מדובר גבי קביעת גבולות השדה).**

י"ל שהקב"ה אמנם מכניס אותנו לפעמים למצרים (או שהכנסנו עצמנו בעוונותינו), ואעפ"י שהוא זה שמצר לנו, מרחיב לנו בתוך

המצרים. ע"ד מש"כ רבי נחמן מברסלב (ליקו"מ קצ"ה) על הפסוק "בצר הרחבת לי" דהיינו שבצרה עצמה מרחיב לנו.

דף סב

שודא דדייני. (הדיינים רשאים להחליט מה שרוצים במקרה ספק כזה).

וכבר התקשו הראשונים שכמעט לא מצאנו לתת לדיין להחליט בלי שום טעם, ותי' מה שתי'.

ואפש"ל בדרך מוסר, שאלוקים ניצב בעדת א-ל והוא זה שבעצם שופט ונותן לדיינים את המחשבה ליטול מזה ולתת לזה, כדבר שנאמר "ישפט תבל בצדק ועמים במישרים" היינו שהכל בצדק ומישרים.

ובזה יש לבאר למה כתוב (בקבלת שבת) פעם אחת "במישרים" ופעם אחת "באמונתו" ?

וי"ל ששניהם אחד: שאנו מאמינים שהקב"ה ישפט תבל בצדק ובמישרים.

דייקא נמי: "שודא דדייני" בגימטריא "ישפט" (ככתוב, בכתיב חסר) והוא פלאי.

דף סג

אע"ג דכתב ליה עומקא ורומא צריך למיכתב ליה קנה לך מתהום ארעא ועד רום רקיעא.

וי"ל בהקדים דברי רבי נחמן מברסלב (משיבת נפש א') עה"פ "אם אסק שמים שם אתה ואציע שאול הינך", שעל האדם עוברים מעברים, לפעמים הוא בגדלות ואז צריך להזכירו שהשי"ת גבוה מעל גבוה, ולפעמים הוא בקטנות ואז צריך להזכירו שה' שפל יראה.

ולפי"ז אפשר לבאר הכי, שמי שרוצה לקנות לעצמו "בית" בעוה"ב (עי' מו"ק ט.), צריך להיות חזק בזה. ולא מדובר על קצת עלייה או קצת ירידה, אלא ירידה הכוונה גם אם עד תהום ממש, ועלייה הכוונה גם אם עד רום רקיעא, תמיד תמיד הוא קנוי לקונה הכל.

כיון דאמר ליה "על מנת שמעשר ראשון שלי, שיורי שיריה לעצמו מקום המעשר.

כלומר, לוי שמוכר שדה לישראל ומתנה זאת בכך שהמעשר ראשון שלו [ולא ללוי אחר] הרי זה שלו כי נעשה כאילו אמר לו שאת החלק של המעשר אינו מוכר כלל.

הקב"ה נותן לנו כספים, והוא ציווה בידי עבדיו שנפריש מעשר, א"כ יוצא שאין אנו נותנים לו, אלא שזה עדיין שלו, כמו אצל הלוי.

דף סד

אחד הבור ואחד הדות בקרקע אלא שהבור בחפירה והדות בבנין.

היצר טומן לאדם בורות בכל מקום, אלא שלפעמים הוא מגולה וראים את הבור ולפעמים הוא בונה סביבו בניין יפה, ע"ד שאחז"ל "מתלבש עצמו במצוות" ושניהם דבר אחד הוא.

אין אדם רוצה שיתן מעותיו וידרסוהו אחרים.

אף אחד אינו רוצה לתת למי שאינו מכבדו. אך מצד שני אין צריך להגזים עד שיפרח באויר ויתחיל לחשוב שהכבוד הוא אמיתי "אין אדם רוצה שיטלו מעותיו ויפרח באויר".

דף סה

האחין שחלקו אין להן לא דרך זה על זה ולא סולמות זה על זה, ולא חלונות זה על זה ולא אמת המים זה על זה. (אחים שיורשים את בית האב אין להם טענות אחד על משנהו בדברים אלו).

מרמז כי מחלוקת בין האחים רעה היא ושניהם מפסידים כמה דברים: את הדרך של אבא זצ"ל, את ההתעלות שאחד יכול לתת לשני, את הסולמות של העלייה, ואת הארת פנים ("החלונות") זה לזה, ובעיקר את התורה של האבא ("אמת המים") שהולך לאיבוד במעבה המלחמה.

דף סו

כל המחובר לקרקע כקרקע. (ואינו מקבל טומאה).

כל מי ש"מחובר לקרקע" דהיינו שזוכר תמיד כי יסודו מעפר וסופו לעפר, אזי הוא עניו ("ואנוכי עפר ואפר") ואינו מקבל טומאה.

דף סז

מר סבר חצר לאוירא קיימא ומר סבר חצר דומיא דמשכן.

יש כאלו שמשתייכים לחצר אליה הם משתייכים, בשל האוירה והגישמאק שיש שם, וגם זה טוב.

אך יש מי שהם בעלי מדריגה והם באים לחצר משום שהם מחפשים את קרבת אלוקים.

ועל שניהם נאמר "חצרו של אדם קונה לו מדעתו ושלא מדעתו, והני מילי בחצר המשתמרת" היינו שהחצר שמסתובבים בה היא שמורה מהרחוב...

דף סח

שלחייך פרדס רימונים.

ופרש"י (שה"ש ד' י"ג) שכוונת הפסוק בשיר השירים הוא שגם היהודים שהם יבשים ממצוות כמו שדה יבשה, גדלים מהם רימונים.

ונקט דייקא רימונים, עדמש"כ (עירובין יט.) "אפילו ריקנים שבך מלאים מצוות כרימון".

ומדוע באמת זוכים לזה?

מפרש הספורנו שזה משום המשך הפסוק "עם פרי מגדים" משום שמחוברים לתלמידי חכמים ונותנים להם ללמוד, ומצרף משאחז"ל (סנהדרין מח.) "אלמלא דוד עוסק בתורה לא עשה יואב מלחמה".

ואולי אפש"ל דלהכי זכו השלטונות בארץ הקודש לסייעתא דשמיא בכל המלחמות, משום שנתנו לת"ח ללמוד תורה. וכאשר רפו

את ידיהם בשנת תשפ"ג-ד וביטלו את האפשרות הזאת כזכור, מייד "ויקם עמלק וילחם עם ישראל ברפידים", וסימנא דמילתא שהאסון הכואב ביותר קרה ביום שמחת תורה...

דף סט

לר"מ דמתקנן אע"ג דלא סדרן לרבנן הוא דסדרן.

השאלה היא האם האבנים נמכרו יחד עם השדה כדי שיעשה מהן גדר. לרבי מאיר די בכך שהוא "הזמין" את האבנים לגדר, ולרבנן רק אם הוא כבר סידר אותם כדי לעשות מהן גדר.

אפשר ללמוד מכאן שכאשר יהודי "מזמין" עצמו לשוב בתשובה שלימה לעבודת ה', הוא נחשב לרבי מאיר כאילו כבר נתקדש. דר"מ הוא דס"ל בפסחים (מח: ועי' מנחות נב: נד.) לגבי שאור ("שאור שבעיסה מעכב") "אין לך כל סדק מלמעלה שאין כמה סדקים מלמטה" היינו שאם הקב"ה פותח "סדק" אות הוא שהאדם הכין עצמו מלמטה עם כמה "סדקים" שסידד ברצונותיו, וכפי שס"ל רבי מאיר ביומא (יא וכן הוא בשבת ועוד) דאמרינן "חוקקים להשלים" דהיינו שאם האדם עושה "מחיצות" וחסר לשיעור, הקב"ה ישלימן.

דף ע

אימור דמלאך המות אנסיה. (בספק מסויים אם המנוח הותיר חוב, דייני גולה ס"ל שהיתומים פטורים משום שאילו היה פורעו היה מודיע לבניו, ודייני א"י ס"ל דחייבים, כי ייתכן שנאנס ומת ולא הספיק להודיע).

וצ"ע המחלוקת ביניהם, שהרי דרך אנשים שאינם דואגים דאגת מיתה?

ונראה ברמז ודרוש, דהנה דייני גולה היינו שמואל, ושמואל לטעמיה דאמר שמואל "מאן דסייר נכסיה כל יומא משכח איסתרא" (חולין קה.) ומרמז שם כנראה גם לעניין שמסייר כל יום בנכסיו משום "ושוב יום אחד לפני מיתתך" (אבות ב,י) והיינו שבכל יום בודק אם חייב איסר למאן דהו (או אם יש איסור בידו שצריך לתקן), והוא בעל

המימרא הידועה (בעירובין נד.)"חטוף ואכול דהאי עלמא כבי הילולא". היינו שהיה חזק אצלו שכל אחד צריך לחשוב כל יום שייתכן שזה יומו האחרון ולא להותיר לבניו דברים לא ברורים.

אך רב אמי ורב אסי ס"ל להיפך שלא להרבות בדאגה, כדאיתא (יומא עה.) "דאגה בלב איש-ישחנה. רבי אמי ורבי אסי, חד אמר: ישיחנה מדעתו, וחד אמר: ישיחנה לאחרים" והיינו שצריך שלא לשקוע יותק מידי בדאגת מחר (הגם שוודאי יש לזכור לכו"ע את האי עלמא). ולכן סובר שהמנוח לא שת ליבו לספר לילדיו כי לא דאג יותר מידי דאגת מחר.

דף עא

המקדיש את השדה לא הקדיש אלא חרוב המורכב וסדן השקמה ותני עלה אמר ר"ש מה טעם הואיל ויונקין משדה הקדש.
(בניגוד למכירת הדיוט שמוכר את השדה ללא האילנות, בהקדש זה כולל גם את העצים כי הם יונקים מהקדש).

אם אדם רוצה שיגדלו בחצרו אילנות קדושים שיתנו פירות קדושים, עליו "לקדש" את השדה עליו הם גדלים וממנו הם יונקים.

דף עב

דלא הקדיש אלא חרוב המורכב וסדן השקמה.
(בהקדיש את השדה ולא אמר אם זה כולל את האילנות, והפירוש הוא ששני אילנות הללו נשארות עם השדה).

נחלקו הראשונים אם הני אילנות דייקא, ורש"י בערכין יד. ס"ל דדייקא הני, שהם זקנים וחזקים ויש להם הרבה שורשים בקרקע.

נלמד מכאן, שכדי שהאילנות יהיו ממש דומים לשדה עד שיהיו חלק ממנו, הם צריכים להיות חזקים ומשורשים היטיב, באופן שאי אפשר להעלות על הדעת לעוקרם משם.

והנמשל מובן, כי האדם עץ השדה ואם רוצה להישאר חלק מהשדה צריך שורשים חזקים.

וברמז אפש"ל דשמא קא גרים: "חרוב" ו"שקמה", שאם השורשים חזקים, גם אם חרב ח"ו אפשר לשקם.

דף עג

רבי נתן בבלאה הוה קארי לה בוצית כדאמרי אינשי... סומכוס דבר ארץ ישראל קארי לה דוגית כדכתיב (עמוס ד ב) ואחריתכן בסירות דוגה. (נחלקו אמוראים איזה שם לתת לסירה קטנה).

וקשה היכי שביק מקרא מלא בלשון הקודש ונקיט לישנא דבני אדם בארמית?

וי"ל דהוא משום שהפסוק בעמוס הוא נבואה קשה הנוגעת לחורבן, ולאו סימנא מילתא.

(**ובפשטות** י"ל ע"ד משחז"ל חולין לז: "לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד" וע"ע קידו' ע.).

דף עד

הני ריתמא הוי. (הם צלו אש וחזרו לאחר שנה ועדיין הגחלים היו עוממות ולא נכבו, וזה משום שהם היו מעץ הרותם, שיש לו תכונה שהגחלת ממשיכה לעמעם גם לאחר זמן רב).

מעודי נתקשתי, בגמ' שהמלמדים בחיידר נהגו תמיד להזכיר לי (חגיגה יב:) "כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה-מאכילין אותו גחלי רתמים". וקשה איך ייתכן שעונשו של מי שלומד (ומפסיק לכמה דקות כדרך בנ"א) הוא יותר ממי שאינו לומד כלל, שעליו לא שמענו אכילה כזו?

ונראה בדרך דרש לפי הגמ' הכא לתרץ לשבח, דאדם שלומד בהתמדה וקצת נפנה לדבר באמצע, מגיע היצר ואומר לו שכבר נתכבה כל הלימוד ותלך לטייל ומחר תתחיל מחדש עם 'ברען' חדש.

ע"ז נאמר לו: הלימוד דומה לגחלי רתמים, גם אם הפסקת לא נורא, האש ממשיכה ללחוש בפנים, רק תחזור והיא תתלבה עד שתהא שלהבת עולה מאליה.

דף עה

אמר לו הקב"ה לחירם מלך צור בך נסתכלתי ובראתי נקבים נקבים באדם. (שלא יתגאה)

יוצא מכאן 'געפיהל' (הרגש) חדש בברכת "אשר יצר", שאם עד היום ידענו כי צריך להודות על העבר ולהתפלל על העתיד, הרי שיש כאן גילוי, כי כוונת יוצר האדם הוא למען נדע פחיתות ערכנו. וכדאחז"ל (שבת קנב.) שהאדם הוא חבית מלאה לכלוך ופיו שותת וכו' ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל זבל.

דף עו

אותיות, בין מסר ולא כתב בין כתב ולא מסר, לא קנה... עד שיכתוב וימסור.

לפעמים הקב"ה מאיר לאדם איזה וואט נפלא בגדר אותיות פורחות באויר, ואם הוא מוסרו לאחרים ולעצמו זה טוב אך עדיין לא "קנה" בנפשו את העניין עד שיכתבנו לדורות. וגם אם כותב לדורות אך אינו עושה עם זה כלום בעצמו, נותרות אותיות פורחות, אלא צריך לעשות שניהם.

דף עז

כיצד במשיכה קורא לה והיא באה או שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה.

כל אחד ומלחמתו בנפש הבהמית ויודע כל צדיק נפש בהמתו. יש אחד שדי בכך שהוא "קורא לה והיא באה". יש אחד שצריך קצת "להכיש במקל". ויש אחד שכל זה לא עוזר ואז לכל הפחות (בשלב הראשון) "יעקור יד או רגל", דהיינו שגם אם נכשל חלילה יהא זה בלי טעם ובלי ריח.

כמו שאמר רבי נחמן מברסלב "גם אם, חלילה, אחד מאנשי יעבור עבירה - היא כבר תהיה בלי ידיים ובלי רגליים".

נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות בכסף שטר וחזקה.
(מטלטלין נקראים אין להם אחריות והם נקנים אגב קרקעות שאם קנה את הקרקע קנה גם את המטלטלין).

עוה"ז והבליו "אין להם אחריות" ומי שיש לו אחריות לא שוקע בהם, עוה"ב והתורה "יש להם אחריות". אלא ששלושה תירוצים יש לאדם מדוע הוא פונה לדברים בטלים:

בריאות, ("יותר מדי לימוד מזיק לבריאות"), פרנסה ("אם אין קמח אין תורה"), וחינוך ("אין זמן לשיעור, הילדים צריכים אותי בבית").

וגילתה כאן התורה שאם ישקיע מרצו בתורה ועוה"ב, יקבל משמיים אגב אורחיה גם את עוה"ז: כסף (פרנסה), שטר (יוחסין, היינו נחת) וחזקה (שיהיה בריא וחזק).

דף עח

המוכר ספר תורה בהמה ומרגלית אין בהם הונאה.

ומצווה ליישב הלשון הקשה, שכולל יחד ספר תורה ובהמה.

ונראה לרמז, שיש שלושה דברים שאינם באים בהיסח הדעת אלא ביגיעה קשה: תורה ("ספר תורה"), מידות ("בהמה"), ונחת מהצאצאים ("מרגליות" שמרמז על ילד טוב בין שאר הילדים, עיין לדוגמה בילקוט שמעוני תרצ"ב ויש הרבה דוגמאות לכך).

שלשתם, מרמזת לנו הגמ', אין בהם הונאה. אי אפשר לרמות בזה, אלא שרואים בסוף מי עמל באמת ומי עשה עצמו כאילו לצאת ידי חובה...

דף עט

כל הפורש מדברי תורה אש אוכלתו שנאמר ונתתי פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם.

ע"ד מש"כ צדיקים בפרשת מטות "כל אשר יבוא באש תעבירו באש" שיש אש תורה ויש אש היצר. הרבה פעמים אדם אומר לעצמו, לא אהא ת"ח אך גם לא אפיקורס, אלא סתם עם הארץ.

לימדונו חז"ל כאן שאין דרך אמצע, או אש התורה או אש זרה, אין חצי אש כזו וחצי כזו.

דף פ

מתוך שפיהן חד חוזרות ואוכלות את דובשנן. (הדבורים אוכלות חרדל וחריף להן בפה אז הן אוכלות את הדבש שהטילו לפני כן.

יש אנשים הנוהגים כפי המרגלים בפרשת שלח, מתחילה מהללים ומשבחים אדם במעלותיו, ואס מוסיפים "ואולם, יש בו חסרון פלוני" והדברים נכנסים לאוזן.

ע"ז מרמזת הגמ' שהפה החד חוזר ואוכל את הדבש שנתן בתחילה... (וע"ע ערכין טז.).

דף פא

דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בביהמ"ד כדי לביישני. (היינו שלא לשאול ברבים את הרב מה שלא יכול לענות).

בשוטנשטיין מביא שמכאן למד הרמב"ם (מכירה יד, יד-אך לא מצאתיו שם וצריך לחפש איפה כן, ועי' תענית ט. מו"ק ה. ושבת ג. בכולן בסוף ע"א מש"כ שם) שאסור לשאול אדם בדברי תורה אם חושש שאינו יכול לענות.

ובצעירותי אמרו על פלוני עם הארץ שהיה בעל הדרת פנים מיוחדת, ובאו צעירים ושאלוהו שאלות והתבייש שלא ידע מה לענות. לשמחתו הוא ידע את הרמב"ם הזה בעל פה, והיה מצטט להם את

הרמב"ם ונוזף בהם ששואלים בנאדם שאינם יודעים אם יודע, ולכן לא יענה להם "למרות שהוא יודע את הפשט בתוספות"...

דף פב

מכדי פסוקי נינהו ליקרי? א"ל דמחזי כשיקרא. (בספק ביכורים מביא ואינו קורא את הפסוקים, ושואלת הגמ' מה בכך אם יאמר כמה פסוקים? ומתרצת שנראה כשקר).

והנה ידועה העצה שבמקום שיש ספק פדיון הבן ואין רוצים שכולם ידעו שיש ספק, אומר אבי הבן את השלחן ערוך כלשונו ("שולחן ערוך" יו"ד סימן ש"ה סעיף י'): "בשעה שנותן הפדיון לכהן מברך, אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על פדיון הבן, וחוזר ומברך, שהחיינו...", לכאורה מכאן ראיה שאסור לעשות כן.

אך שמא שאני התם דהתורה הקפידה על כבוד הבריות ומותר לשנות מפני השלום.

ובפשטות אפש"ל שבבית הגדול והקדוש נדרשת זהירות מופלגת משקר כזה רחוק וכדאמר רבי עקיבא (חגיגה יד:) "כשאתם מגיעים למקום אבני שיש אל תאמרו מים מים שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני" והוא משום שבביהמ"ק נאמר "אדם כי יקריב" ובשקר נאמר "תרחק" והם כמו שני מקומות רחוקים, שאי אפשר להתקרב לאחד מהם בלי להתרחק לגמרי מהשני.

דף פג

וכרב יוסף מי לא תנן?... אפילו הכי מעשה עדיף. (למרות שזו משנה מפורשת, העדיפה הגמ' להביא גם מעשה רב שאמוראים אכן נהגו כמו המשנה).

רואים מכאן שלמרות החשיבות בלימוד התורה בעיון, אם יש "מעשה" דהיינו סיפור מרתק שאפשר להכניס (או כל וואט מעניין) עדיף, כי כך יזכרו יותר את הלימוד.

והוא אשר ניסיתי קצת בחיבור זה.

ושמעתי מהגר"י גלינסקי "לא המדרש עיקר אלא המעשה"- לא הדרשה היא העיקר אלא הסיפור...

דף פד

רע רע יאמר הקונה.

מסופר שרבי נתן, תלמידו של רבי נחמן מברסלב, מצא עבור רבו אתרוג יקר המציאות, הוא סיכם עם הסוחר שהוא יראהו לרבי ולפי תגובתו ישלם.

לתדהמתו, הרבי לא הראה כל סימני התלהבות מהאתרוג, והפטיר: "אם אתה רוצה לקנות, אפשר לקנות את האתרוג". רבי נתן יצא מאוכזב מאוד, גם הסוחר התאכזב והסכים לרדת במחיר.

לאחר שרבי נתן חזר, קיבלו הרבי במאור פנים "כזה אתרוג לא היה לי מעולם". שאל רבי נתן למה הרבי קודם לא התלהב? ענה לו רבי נחמן: "מכירני אותך, אילו היית רואה התלהבותי היה הסוחר מעלה את המחיר ואתה היית מוכר את דירתך על מנת לקנות את האתרוג, עכשיו קנית אותו במחיר סביר".

דף פה

ברשות מוכר לא קנה עד שיגביהנה או עד שיוציאנה מרשותו. (מדובר על קניין של בהמה דקה).

כלל גדול הוא שאי אפשר להילחם ב"נפש הבהמית" כל זמן שעדיין נמצאים ברשותו של היצר, קודם כל יש "לצאת מרשותו", או לכל הפחות "להגביה" עצמו קצת.

דף פו

שאני פשתן דמשתמיט. (פשתן אינם מחזיקים בחבילות גדולות, אלא בקטנות).

אחת הדרכים לשימור היהדות היא להיות בחבורה של יראי השם. אך לפעמים החבורה כ"כ גדולה, כך שזה מאבד את המשמעות, ו"משתמיט" ואינו מועיל כ"כ.

ולכן מי ששייך לארגון גדול מאוד, מוטב שישתייך גם לשטיבל קטן מקומי, ושמעתי עצה מכ"ק אדמו"ר מפרימשלאן להתפלל שחרית במניין קבוע של אנשים מהחוג שלי וכך מתקשרים לציבור, ואכן מיום שהתחלתי כך ראיתי הצלחה.

דף פז

ואם היה סרסור ביניהם נשברה החבית נשברה לסרסור. (הסרסור הוא השליח של המוכר לקונה, וכל זמן שטרם הגיע ממוכר ללוקח, הנזק של הסרסור).

והנה משה רבינו נקרא סרסור בלשון חז"ל על שמסר התורה לישראל (עיי' ירושלמי מגילה א' ד' ובבלי ברכות מה.). ומצאנו (שבת פז.) שהודה לו הקב"ה על שבירת הלוחות "יישר כחך ששיברת" ופרש"י (עה"פ "פסל לך") "משל למלך...והניח ארוסתו... יצא עליה שם רע, עמד שושבינה וקרע כתובתה, אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך" היינו שבשבירת הלוחות הציל השושבין (סרסור) את ישראל.

ולזה אפש"ל דמרומז הכי: "נשברה החבית נשברה לסרסור", היינו שמשה רבינו מסר נפשו על מנת שייקרא שנשברה אצלו ולא אצל הלוקח דהיינו עם ישראל.

(וראיתי מהרבי מליובאוויטש דלפיכך הן המילים המסיימות את התורה, למרות שבד"כ אין מסיימין בדבר שאינו טוב. וזאת משום ששבירת הלוחות היא בעצם דבר טוב, שהרי בזכות המסירות הזו יש לנו את כל התורה").

דף פח

הכא בירא שמים עסקינן כגון רב ספרא דקיים בנפשיה ודובר אמת בלבבו. (הגמ' מביאה את רב ספרא כדוגמה לירא שמיים באופן מיוחד, ועל כזה מדברת הברייתא "הלוקח פירות").

הרשב"ם מביא מעשה שרב ספרא מכר חפץ והגיע קונה בדיוק בקריאת שמע ולא רצה לענות לו, והעלה הקונה הצעת המחיר ולא ענה רב ספרא, לאחר סיום ק"ש מכר לו במחיר המקורי שכבר עלה בדעתו למכור לו.

גם במכות (כד.) ישנו לשון דומה: "דובר אמת בלבבו כגון רב ספרא". ועיין בחולין (קלג.) בנוסף למעשה שהרשב"ם מביא הכא, מסופר שרב ספרא (שכנראה היה כהן) לא רצה לאכול ממתנות כהונה שלא היה ברור לו שהבעלים נתן לו בלב שלם, ובזה החמיר יותר מגדולי האמוראים שהיו שם וכן אכלו.

וקשה איך אפשר לומר לשון הברייתא כאן "תנו רבנן הלוקח" שזה אינו משמע שמדובר בחד בדרא אלא כל אחד ראוי לנהוג כך?

והנה בגמ' במכות (שם) הביא ריב"ן הסיפור הזה בשם השאילתות, בשאילתא ל"ו פרשת ויחי, ושם מבואר להדיא שכך ראוי לכל יר"ש: "...אפילו גמר בליביה לזבוני ליה אף על גב דלא אפיק מן פומיה לא מיתבעי ליה למיהדר ביה, דכתיב הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו. כי הא דרב ספרא וכו'...".

א"כ אפש"ל דאף הגמ' כאן אין כוונתה לומר שיש חד בדרא ביר"ש שנוהג כך, אלא שראוי לכל יר"ש שינהג כגון רב ספרא. (והראוני ב"פרשב"ם העיקרי" שכ' כן להדיא דבתרו"מ דמיירי הכי ראוי לכל יר"ש לנהוג כן).

דף פט

נפש - מאזניים תלויה באויר. (נפש - הכינוי לברזל שעליו הלשונית של המאזניים).

לא לחינם נקרא נפש, משום שנפשו של אדם כך היא: כל הזמן זזה לימין ולשמאל, וכל ימיו בעמוד ושקול קאי, כלשון אדוננו הרמח"ל מס"י פ"א "הנה עומד בשיקול גדול".

דף צ

ר"י בן בתירא מתיר ביין מפני שממעט התיפלה. (היין גורם לצרות ולכן מותר להוציאו מא"י).

איך ייתכן שאותו יין, אשר מקדשין בו את השבת ומנסכין אותו על גבי המזבח, הוא גם מקור של היפך הקדושה?

ואולי אפש"ל שטעם שקבעו חז"ל שבמצוות רבות, כגון נישואין, ש"ב, ברה"מ, ברית והבדלה, יעשו את הברכה על היין. לא **למרות** שהוא מקור לצרות, אלא **בגלל** שאפשר לעשות עמו דברים רעים, וכדאחז"ל סנה' ע. "זכה משמחו לא זכה משממו".

כלומר, שבזמן הברכה אנו מצהירים שאכן גם אנחנו אוכלים ומתחתנים ושמחים, אלא שאנו איננו כמו הגויים, אנו עושים את זה בקדושה ועל פי ה'.

ולכן מחזיקים יין ביד בשעת הברכה, לומר שהמעשים הללו של האכילה וכו' הם כמו היין, שיכול להיות תכלית הקדושה ויכול להיות תכלית ההיפך, וזה נמצא בידיו של כל אחד אם לטוב או לא.

ולהסמיך שאחז"ל (ערכין י"ד) שאין שירה אלא על היין, ותוס' פסחים סד: מבאר שהכוונה לשעת קרבן, וק' איך קורא לקרבן יין? ולהנ"ל א"ש שהיין עצמו מרמז על קרבן, שיהודי מקריב את רצונו לפני ה' כנ"ל.

ומדאתינא הכי נימא בה מילתא, שאמר לי מו"ר הר"מ קסלר שטעם הקידוש בשבת אינו דומה לטעם הברכה על הכוס בשאר מצוות, אלא יסודו הוא משום עונג שבת (שבזמנם יין היה העונג הגדול ביותר). והוסיף לראיה שבשבת יש חיוב של שתיה בידי המקדש, ואילו בשאר מצוות יכול אחר לשתות.

וסיפר ששאל הגרא"מ שך את תלמידיו בשיעור "מה הטעם של יין בשבת?" (כלומר מדוע מקדשים על היין), הוא מותיב והוא מפרק לה: "דער טעם פון ווין שבת איז גישמאק" (הטעם של היין הוא טעים, כלומר שעושים קידוש למען עונג שבת).

דף צא

אימיה דאברהם אבינו אמתלאי בת כרנבו.

וכידוע הזכרת שמה הוא סגולה נפלאה בשעת צרה, ואולי זה משום שמסופר בזוהר (לא מצאתיו בפנים אך שמעתי וראיתי שמביאים) שהיא הרתה את אבינו אברהם שלא בקדושה, משום שהקב"ה מוריד נשמות מיוחדות באופן כזה, על מנת שלא יופרעו מהשטן.

ובמילא אפש"ל, שאנו מזכירים בשעת צרה, שגם אם חלילה איננו ראויים כעת לנס, אך מחמת העתיד שייתכן שייצא מעימנו דברים טובים, כדאי שייעשה לנו נסים ונפלאות, כמו שנעשה לה.

וסיפר לי ר' א' ע' שהוא שאל את מורי הרי"מ שכטר, שמציק לו שרבו הצדיק גדל במשפחה שהייתה רחוקה מיראת שמיים, והיפנה אותו הרי"מ לזוהר הזה, להראותו שנשמות מיוחדות יורדות דווקא באופן הזה.

ויותר ממה שהתפעלתי מהתשובה הקולעת והמנחמת, השתוממתי ממידותיו של מורי, שהרי הרי"מ הוא מגדולי הקנאים וחלוק מאוד על אותו רב. ואעפי"כ כשהגיע תלמידו בתמימות, לא עודדו לעזוב את רבו ומקור חיותו, אלא אדרבה ישב לפשט לו העקמומיות והקושיות על מנת שיידבק ברבו.

אימיה דדוד נצבת.

ופרשב"ם: לפי שכל אמהות של מלכים כתובות בנביאים.

ומדוע באמת נכתבו שמות אימהות המלכים בנביאים?

בפשטות י"ל שהיות שלמלך האב היו כמה נשים, רוצים להודיע מאיזה אם.

אך יש כאן גם מסר נוסף: התכונות הטובות של המלך מגיעות גם מהחינוך של אמו, כמו שאחז"ל (סנהדרין ע:) כי בת-שבע אם שלמה, הייתה מייסרתו גם לאחר שכבר מלך, וק"ו בילדותו.

והיינו דאמרי אינשי: מאחורי כל אדם גדול 'ניצבת' אמא גדולה.

דף צב

אין הולכין בממון אחר הרוב.

מי שנוהג בענייני ממונות והשקעות כמו רוב האנשים, יישאר כמוהם, עני ואביון.

מי שרוצה להתעשר צריך לנהוג ההיפך מההמון, לקנות כשהם מוכרים ולהיפך.

והשווה העצה הנפלאה מחז"ל (ברכות סג.) "בשעת המכנסים פזר, בשעת המפזרים כנס".

דף צג

שור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצידו, אעפ"י שזה מנוגח וזה מועד ליגח... אין אומרים שזה נגחו.

מדובר בשור שהוא מועד ליגח, כלומר שכבר נגח לפחות שלוש פעמים, ורואים שור הרוג עם סימני נגיחה, ורק שניהם באזור. אעפי"כ מלמדים זכות שאולי אין זה הוא.

על מי מלמדים זכות כה רחוקה? על בהמה! קל וחומר כמה צריך ללמד זכות על אדם, יהודי.

"**כמיתת** השור כך מיתת הבעלים" (יעו' סנה' טו.).

דף צד

כך וכך גברי איכא בהדן כך וכך כלבי איכא בהדן כך וכך זוקתא פסיקא לן ואזל ושקל מיניה מאי א"ל הרי הוליכן למקום גדודי חיה ולסטים. (הרועה הזהיר את הגזלנים שיש לו הרבה אמצעי שמירה ובעצם בכך הוא גילה להם את כל הסודות והם הגיעו).

אפשר לרמז דלא יאמר זכיתי ליבי ויכול להתגרות ביצר הרע, שעל כגון דא אמר האור החיים הקדוש (ויקרא יח ב) "לא תכנס עם פתוייך

בטוען ונטען, כי אריכות הרגשת החושב אפילו לבחינת השולל תפעיל הגברת החפץ ותהפך הרצון אליה".

דף צה

בורר צרור מגרנו של חברו נותן לו דמי זרע.
(שהזיקו, שהיה יכול למכרו יחד עם החיטים, אבל כשלעצמו הוא פסולת.

לפעמים יהודי הוא בבחינת צרור חסר תועלת ותוחלת, אך כשהוא נמצא בין יהודים הוא מתערב וטוב לו. כיון שהוא פורש מהציבור נתעוררין עוונותיו.

וכשאחז"ל בסנהדרין ז: "רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה מיכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב אמר כי היכי דלימטיי' שיבא מכשורא" היינו שאם נענש בעבירה יחד עם הציבור מקבל עונש על חלק קטן, אך אם הוא נענש לעצמו עונשו גדול יותר.

דף צו

ריחיה חלא וטעמיה חמרא חמרא... אלמא ריחיה חלא וטעמיה חמרא חלא כגון דאשתכח חלא סיפתקא.

היינו, שהגמ' מסתפקת אם יין שטעמו טוב וריחו רע נקרא עדיין יין או חומץ, ומסיקה שתלוי אם זה ריח רע חלש או חזק.

כידוע יין מרמז על התורה (עיין ע"ז לה: "יינה של תורה" ועוד), טעם היין מרמז על מתיקות התורה (דברים רבה ד "ושתו יין מסכתי") וריח מרמז על מידת יראה"ש ("והריחו ביראת השם" ישעיהו י"א) וריח של חומץ מרמז על חוסר יראת שמיים ח"ו, (עפ"י ב"מ פ"ג ע"ב. "חומץ בן יין" ישעיהו א' "אשרו חמוץ" תהילים עא "מעוול וחומץ" ועוד).

לפעמים יש יהודי שטעמו כיין היינו שמלא וגדוש בתורה, אך היראה"ש חלשה. והשאלה האם עדיין נקרא יין דהיינו שהתורה נחשבת או שאינו אלא חמור נושא ספרים ומוגדר כחומץ-רשע?

וע"ז הסיקה הגמ' שאף אם יש בו ריח חומץ (חוסר יראו"ש), אלא שהוא ריח חלש, (עי' ברכות לב: "ארבעה צריכים חיזוק") עדיין הוא נחשב כת"ח שצריך חיזוק ביר"ש.

אך אם חלילה הריח של החומץ דהיינו חוסר יר"ש מאוד חזק, אז דינו כחומץ לכל דבריו וד"ל.

דף צז

למיעוטי יין שריחו רע... הקריבהו נא לפחתך הירצך... (למרות שמותר לשתות יין שריחו רע, אסור לעשות עליו קידוש משום שאין זה ראוי להקריב כזה יין לה').

בהמשך לדף הקודם: רואים מכאן שאף אם יהודי עדיין נקרא יין ואין לו ריח כל כך של חומץ (חוסר יר"ש) עדיין נקרא טוב.

אך כשבא להתקדש ולעשות "קידוש", כגון לקבל מישרה כלשהי וכדו' אז צריך להיות בדרגה גבוהה יותר של יראו"ש.

דף צח

חמרא מזלא דמריה גרים שנאמר 'ואף כי היין בוגד גבר יהיר'. (היין מחמיץ בעוון גאוות בעליו).

בהמשך לדפים הקודמים: יין מרמז על התורה והחמצתו על איבוד התורה, כדאחז"ל (פסחים סו.) "כל המתייהר, אם הוא חכם חכמתו מסתלקת ממנו".

רבי עקיבא קתני לה... פעמים שאדם עושה דירתו (פרשב"ם: בית חתנות) רפת בקר.

ואזדא ר"ע לטעמיה, שכן אחז"ל עליו בנדרים נ. על רבי עקיבא "ואיתנסיבה ליה בסיתוא הוה גנו בי תיבנא" (לאחר נישואיו ישן ברפת), היינו שכאשר הוא עצמו התחתן התגורר בתנאים כאלו, ובזכות זה יצא רבי עקיבא.

דף צט

כאן באין עושין רצונו של מקום. (הפסוק שכתוב שהכרובים היו "פניהם אל הבית" ולא "פניהם איש אל אחיו" מדבר בזמן שאין עושין רצונו של מקום).

לפעמים אדם יכול להשקיע כל כוחותיו בבית השם, דהיינו לבנות בית כנסת מפואר וכדו' ולשכוח שיש לו בית ובני בית שהוא צריך לדאוג להם. במצב כזה אעפ"י שפניו אל הבית המקדש כביכול, הוא בגדר של אין עושין רצונו של מקום...

ודכרינא לפני שנות דור, כאשר שבת אצלינו הרה"ח ר' נתן ליברמנש, ניגש אליי במוצש"ק ואמר לי: "אני רואה שאתה חדור ברצון לבנות ביכנ"ס גדול ולעשות דברים גדולים להשם, תדע לך שהשי"ת רוצה זאת אך הוא רוצה גם את הדברים הפשוטים של השלחן ערוך (כגון בית וכו'). היזהר שלא תשרוף כל השבעים שנה רק לעסקנות למען ביהכ"נ, שלא תהיה בבחינת "עובד לעץ ואבן לשם שמיים". (הוא אף נקט בשמו של א' מגדולי אנ"ש שגם היה כך, ותפס עצמו בצעירותו לעבוד את השם וללמוד תורה, ובסוף גם זו וגם זו עלו בידו).

דף ק

כל מן הצד דרך עקלתון היא קרובה לזה ורחוקה לזה.

הרבה דרכים למקום, אין ספור שיטות להגיע למקומו של עולם דהיינו לעבודת הבורא בשלימות, לפעמים יש דרך שלאחד היא מביאה לשלמות, ואילו לחברו היא נראית כעקלתון ורחוקה ממנו.

כל זמן שהדרכים בתוך התורה, נאמר בהם הכלל שמסיקה הגמרא "מיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו", דהיינו אם קבוצה מסויימת סבורים שזו השיטה הנכונה לעבודת השם, אסור לזלזל בה בפניהם (כמובן הכל בתוך התורה כאמור ועפ"י שו"ע).

וסיפר לי מורי הר"מ שאצל הגרי"ז מבריסק היה מתפלל דוקטור אהרונוב, שהיה חסיד ליובאוויטש. והיה מקפיד מאוד על לבישת הגארטל על כל דקדוקיו ומנהגיו. יום אחד נטפלו אליו כמה מהנכדים הילדים וגיכחו על העניין שלא היה מוכר להם.

גער בהם הגרי"ז ואמר להם משפט חשוב לדורות, ועד היום חרות בלבבם:

"**לזלזל** בגארטל של חסיד (בפניו), זה כמו לזלזל ביידישקייט!"

דף קא

ברותא הוא. (הסברא הזו מופרכת ומתאימה רק מחוץ לישיבה).

לשון זה נמצא הרבה בש"ס, פעמים עם רי"ש "ברותא" ופעמים בדלי"ת "בדותא", וכבר נתקשו בזה ראשונים כמלאכים (עיין ביד מלאכי "כמו זר נחשב בעיניי לומר על האמוראים קדישי עליונים שמלבם יוציאו מלין" ועיי"ש מה שתי' מהראשונים).

והנה נשים לב לדבר מעניין: חלק גדול (ואולי אף רוב) הפעמים שנאמר "בדותא" הוא על רב אשי. וזה עוד יותר קשה שהרי רב אשי כידוע סידר את הש"ס ואיך יכתוב על עצמו שהוא כביכול בזה דברים מליבו?

אלא הפירוש הוא (אולי) שרב אשי ברוב ענוותנותו כתב כן על עצמו, מרוב שהיה קשה לו הקושיות על המימרות שלו. ודן עצמו לכף חובה ששכח ולא דק חלילה, ולא שאמרו עליו כך.

מה שאין כן כאשר מדובר היה באמוראים אחרים, נקט לישנא מעליא של "ברותא", דהיינו שהוא מחוץ להלכה הפסוקה.

ובסוגיין, אמנם היה יכול לומר סתם שאינו להלכה. אך נקט ברותא משום שהוא חרוז למילת חרותא שהיא הדין שלהיפך מזה, וכדרכם הקדושה למצוא דברים שיזכירו הלימוד.

דף קב

חדא באלכסונא אמרינן תרי באלכסון לא אמרינן.

ידועה הקושיא שהרי כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו על מנת שיקיימו בו מצוות, ואיזה מצווה אפשר לקיים עם שכל עקום? ותירצו צדיקים כי שכל עקום נצרך על מנת ללמד זכות על השני.

נשאלת השאלה מתי יודעים להפסיק ללמד זכות ולהבין שצריך להתרחק מאיש זה?

והתשובה (כמובן בדרך אולי, וצריך לשאול): כשצריך כבר פעמיים שכל עקום, דהיינו שצריך שני תירוצים דחוקים למעשי הזולת, אחד על השני.

והיינו דאמרו חז"ל הכי: "חדא באלכסון אמרינן, תרי באלכסון לא אמרינן"...

הי מינייהו דשפיר שפיר ודלא שפיר ליהוי לציבי. (עצים הטובים לבנייה, והרעים להסקה)

מי שמצליח ללמוד תורה, אשריו. וגם מי שלא שפר מזלו, ליהוי לפחות ציבי (עצים למאור ולחימום) לתועלת הני עמודי העולם.

דף קג

ואם היה סמוך למצר אפי' כל שהוא.

מבואר שאם מכר לו שדה עם סלעים גבוהים עשרה או נקעים עמוקים עשרה, אינם נמדדים עם השדה. ועוד מבואר שבתחילת השדה אפילו פחות מכאן אינו נמדד וצריך להתחיל את המדידה אחריו.

ואפש"ל דמרמז כי כל יהודי יש לו חלק בתוך כלל ישראל, גם אם חטא ואינו ראוי. אך זה בתנאי שאין לו גאווה יותר מדי ("גבוה מעשרה") ומאידך שאינו פושע יותר מידי ("עמוק מעשרה").

ובכל מקרה, "הראשון", דהיינו רב ומנהיג לקהל השם, צריך להיות שהוא נקי לגמרי, הן מגאווה והן מחטאים.

דף קד

ואם הייתה תשעה קבין חוזרת.

מבואר שזהו השיעור ששדה נמדדת בפני עצמה. ובזה אפשר להסביר את העניין עם הלשון של "תשעה קבין" שנקטו חז"ל

בהרבה מקומות. לומר לך שאינו בטל לשאר, אלא עומד בפני עצמו.

ריכבא דדיקלא מהו שתפסיק.

ופירש רבינו גרשום דהיינו שורת דקלים שתפקידם להפסיק בין השדה הפנימית לשדה החיצונית השייכת לאחרים.

וכידוע שמרן רשכבה"ג מסאטמאר וממשיכי דרכו בקודש שם משפחתם טייטלבוים שהוא דקל ביידיש. וזה היה עיקר תפקידם: להבדיל בין שדה לשדה ובאמת הסתובבתי כמעט בכל קהילות החרדים ברחבי העולם ורואים הבדל עצום בי. וידועים דבריו של מרן הגרא"מ שך שאלמלא הדברי יואל היה עומד בפרץ היה הוא צריך להיות קנאי...

(**ומי** שרבו אינו בשיטתם הקדושה, יוכל למצוא רמז בהמשך שהגמ' לא פסקה הלכה כוותייהו אלא נותרה בתיקו. שעד ביאת גוא"צ לא נדע מהי שיטת האמת, ובורא עולם רוצה את שניהם).

דף קה

כור בשלשים סאה בסלע אני מוכר לך, ראשון ראשון קנה. (המוכר אמר לקונה שני מחירים זהים: כור בשלושים וסאה בסלע (בכור יש שלושים סאה) הוא קונה כל סאה שעברה לו).

חשבתי לפרש מה שקשה בפרשת פקודי "מאת הכיכר, כיכר לאדן" וקשה, שאם יש מאה כיכר ומאה אדנים (צ"ו דחצר וד' דפרוכת) הרי שכל אדן היה כיכר?

ולהאמור כאן א"ש, דרצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם מצוות. שמבואר כאן שאם אומרים בנפרד, יש כאן שתי מצוות: אחת של כל הכיכרים והאדנים, ובנוסף עוד מצווה על כל כיכר ואדן באופן נפרד.

והנה מבואר לקמן קז. שחז"ל תיקנו דבר זה לטובת שני הצדדים. היינו שגם אם יחזור אחד הצדדים לפחות נעשתה חלק מהעיסקה.

והמוסר הגדול שאפשר ליקח מכאן הוא שאם למשל אחד קיבל על עצמו לסיים את הש"ס או המסכת, ולא זכה לכך. הרי כל דף וכל מילה שכן למד נמדדת באפי נפשה, בלי קשר לזכות הגדולה של סיום כל המסכת או הש"ס.

תפוס לשון אחרון. (אם אומר שני לשונות סותרים, הולכים אחרי האחרון).

והיינו דאמר בלעם (במדבר כ"ב) "אם יתן לי בלק מלוא ביתו כסף וזהב", ולהבדיל גם רבי יוסי בן קיסמא ("אם יתנו לי כסף וזהב ..איני דר אלא במקום תורה") היינו תפוס לשון אחרון, שלא רק כסף אלא אפילו זהב.

אלא שקשה מהפסוק "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף", איך אפשר לומר תפוס לשון אחרון. הרי זהב שווה יותר, ולשון בני אדם מהקל אל הכבד. ומעולם לא שמענו שיאמר אדם טוב לי דבר פלוני ממאתיים, ולא רק ממאתיים אלא אפילו ממאה הוא שווה לי יותר?

עד שהייתי פעם בחלאקה של בני שלום שיחי' והרבי (ישראל הופמן) שאל את הילדים בקול אחרי ששרו שיר זה "מה עדיף תורה או כסף וזהב?" וכולם צעקו "תורה", ואז הרבי, שידוע בחוש ההומור שלו, שאל שוב "מה עדיף התורה או ממתק?" נשתררה מבוכה בכיתה, חלק צעקו תורה וחלק צעקו ממתק... והיינו שעל כסף וזהב היה קל להם לוותר כי אין להם מושג בהם. אבל בממתק יש להם מושג.

ואז הבנתי דברי מלכנו דוד: לא רק מאלפי זהב טוב לי תורת פיך. ושמא תאמר שאין לי השגה באלפי כיכרי זהב (זה סכום מוגזם אפילו בשביל מלך שנאמר וכסף וזהב לא ירבה לו), הרי שאלפי כסף וודאי יש לי השגה, ואעפי"כ טוב לי תורת פיך.

דף קו

כתחלת ארץ ישראל... בקלפי ואורים ותומים.
(הארץ חולקה בגורל בקלפי וגם באו"ת).

וקשה למה צריך גם קלפי וגם אורים ותומים לחלק את הארץ?

וי"ל בצחות, שגם אם אחד מנצח את חבריו ונבחר למינוי כלשהו בקלפי, זה על פי אורים ותומים.

ושאלתי את מו"ר הר"מ איך פלוני שנבחר בקלפי ע"י גדולי ישראל, והתברר אח"כ שאינו ראוי (כמו ר"ע שטעה בבר כוזיבא בירו' תענית פ"ד)?

והשיב שגם זה סיבבו מן שמיא, שיבחרו גדולי ישראל את מי שאינו ראוי, והוא מנפלאות תמים דעים, כי מגיע לאיש זה את המינוי הזה מטעמים כמוסים שאין בן אנוש יכול להכיר.

דף קז

אחין שחלקו... רב אמר בטלה מחלוקת ושמואל אמר ויתר ורב אסי אמר נוטל רביע בקרקע ורביע במעות אמר רב פפא הלכתא בכל הני שמעתתא... אמימר אמר בטלה מחלוקת והלכתא בטלה מחלוקת.

אחת הסוגיות הקשות במעגל החיים היא חלוקת הירושה ומחלוקת בין אחים ואכמ"ל.

ואפשר דרך מוסר, לומר שיש כאן כמה שיטות איך לפתור את המחלוקת, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי:

"**רב** אמר בטלה מחלוקת" הדרך הראשונה היא שהאחים ילכו לרב שיפסוק ויקבלו מה שיאמר וממילא תתבטל המחלוקת.

"**ושמואל** אמר ויתר" הדרך השנייה אם אחד מהם יוותר יהיה מצוה גדולה וישכין שלום.

והדרך השלישית היא "מקמצין" או "רביע ורביע" דהיינו שכל אחד מקבל חלק אחר ומתקזזים ברוח טובה.

והרביעית היא "אמימר אמר בטלה מחלוקת" לאמר רק מילים שמבטלים מחלוקת ולא להיפך.

ואם עושים כך, "הלכתא בטלה מחלוקת", הלכה למעשה הסתיימה המחלוקת וישבו אחים יחדיו.

דף קח

יש נוחלין ומנחילין וכו'.

מרמז על ד' דרגות בללמוד וללמד, מורשה להנחיל:

הטוב שבכולם "יש נוחלין ומנחילין כגון אב ובנו" גם לומד וגם מלמד.

פחות מכאן "נוחלין אבל לא מנחילין" לומד אבל אינו מצליח ללמד.

פחות מכאן "מנחילין ולא נוחלין" בעל כשרון לעורר אנשים אבל הוא עצמו צריך חיזוק.

הפחות שבכולן "לא נוחלין ולא מנחילין".

דף קט

כי היה לי הלוי לכהן.(עדות מיכה ש"הצליח" לגרום לנכד משה רבינו להיות כהן לע"ז).

הפסוק הזה מלמדנו דבר נורא:

היצר הרע מתאמץ במיוחד בבניהם של קדושים או באנשים שיש להם תפקידים, כי זה כבוד ויקר בשבילו. כפי שרואים כאן, שהיה בנש"ק הכי גדול שאפשר, בן אחר בן ממשה רבינו, והיה שמו קדוש (יהונתן, ומסתמא סבו הגדול נתן לו שם זה). והוא אפילו לא ממש נתכוין (כפי שנראה בדף הבא). ואעפי"כ סיבב לו היצר את הראש עד שגרם לו לסייע בעבודת ע"ז. כמה צריך להיזהר גברא רבא דאית לי כל שום וחניכא!.

דף קי

מינהו על האוצרות. (כדי למצוא פרנסה חילופית לנכד משה רבינו, מאשר כהן לע"ז).

ולכאורה קשה, שהרי אם יש לו חמדת ממון אסור להפקידו על אוצרות המלך?

והנה בתחילת עיקר הסיפור נכתבו המילים "ויואל הנער לשבת את האיש", ופירש במצודות דוד: "כמו ויואל משה לשבת את האיש".

כלומר, אותן המילים בסבא והנכד, רק המטרות הפוכות בתכלית, להבדיל בין קודש הקדשים לאבי אבות הטומאה.

אלא שרואים מכאן, שהבעל דבר יכול לסבב לו את הראש ולהסביר לו שהוא עושה מצווה וכו' (וכפי שרואים בחוש) אך דבר אחד הוא אינו יכול: לשנות את תכונותיו החיוביות כפי שירשם מזקנו, ובראשן התכונה של ההתמסרות הבלתי מסוייגת לכל דבר שצריך לעשות, ולא רק לצאת ידי חובה.

וכך, עם אותו 'ברען' של הסבא קדישא, ניגש גם הנכד, בסילודין ובזריזות, להיפך ההפכים שהיא חמדת הממון, אך ביסודה היא התכונה החיובית של ההתלהבות.

את כל זה ראה דוד המלך עליו השלום, והבין, שיש כאן יהודי מיוחד, עם התכונות החשובות של איש האלוקים, ולכן ראוי שהוא יהיה מופקד על האוצרות.

ובפשטות אפשר לומר שהממונה על האוצרות הוא לאו דווקא זה שמחזיק את המפתחות לגנזי המלך, אלא עיקר עיסוקו הוא להגדיל את ההכנסות של בית המלוכה. ולזה שפיר צריך אחד עם חמדת ממון.

דף קיא

לית דין צבי למילף.

לעיתים מצאנו אמוראים קדושים מתבטאים בחריפות כלפי מאן דאמר שאין הלכה כמותו. אך בדף הזה מצאנו כמות נדירה של ביטויים חריפים במיוחד ("אפס זכריה..." "מפיקנא לך רב חיננא בר שלמיא מאונין..." "כי נח נפשיה דרב הונא איתריסת לקבלי..." "לית דין צבי למילף...") כלפי דעתו של התנא הקדוש זכריה בן הקצב, שבמקרים מסויימים הבת יורשת עם הבן. ומצווה להעמיד דברי חכמים.

ונראה בפשטות, שעניין ירושת הבת, הוא אחד הניסיונות הגדולים ביותר שאדם יכול לעבור בחייו. בפרט בזמנינו (וכפי שמבואר במעשה של השוחד עם רשב"ג ואחותו אצל השופט הגוי (שבת קטז.), מתברר שאין חדש תחת השמש והיה כך גם בזמן חז"ל) שאצל הערכאות כן מקבלת הבת, ויש מתירים, והניסיון גדול.

ולכן רצו להשתיק כל אפשרות של אמירת "קים לי" שהוא כידוע הטענה הניצחת בבתי הדין, והיה חשש שכל אחד יגיד קים לי כשיטת רבי זכריה בן הקצב, ולפיכך לא הייתה ברירה אלא להשתמש במילים חריפות במיוחד כנגד שיטתו הקדושה.

דף קיב

נמצא צדיק קבור בקבר שאינו שלו.

מכאן למדו (חת"ס ח"ב ש"ל ושל"א) שמצווה לרכוש את הקבר עבור המנוח. ואכן, דכירנא בפטירת מו"ח זצ"ל ביקש איש חברה קדישא שנשתתף בסכום פעוט מאוד בהוצאות (המשולמות על ידי ביטוח לאומי כידוע) אך הוסיף שצריך שיהיה דייקא מכסף שהיה בוודאות של הנפטר, כגון מכיסו וכדומה.

וקצת קשה על כך, שהרי מנא ידעינן שהכסף הוא כסף טהור (במקרה של מו"ח הגה"צ לא הייתה שאלה, אלא באופן כללי), שהרי אם חלילה הכסף אינו טהור זה רק עלול לקטרג עליו (ולדבר זה לא יעזור שיקנה בחייו)?

ואולי כיון שכבר נפטר אין הכסף שלו, והקטרוג כבר אינו, או שהוא חלש מאוד. ולעומת זאת, ההרגשה הנוראה שקבור בחלק שאינו שלו, היא תמידית. וראיה לכך ממעשה הידוע בחסיד שלן בבית הקברות (ברכות יח:), ולמרות שהייתה קבורה כבר כמה שנים, עדיין היה קשה לה זה שהיא קבורה במחצלת של קנים.

וראיתי חידוש עצום בתשובות והנהגות (ח"ב תר"ד) שיש עניין דווקא לרכוש חלקת קבר מחיים, כדי שהחיצונים לא יוכלו להיכנס לקחתו משום שאדם אוסר את שלו. ולפי"ז חידש שצריך לשנות את הנוסח של הח"ק היום שאינם מוכרים ממש את הקרקע, אלא רק את הזכות להיקבר. עיי"ש

ולול"ד היה אפשר לומר דהרי הח"ק אינם בעלי הבית של הבית עלמין בדרך כלל, אלא קיבלוה מהממשלה, ולא במתנה (אינם יכולים לבנות בניין מגורים שם) אלא רק להחליט מי ואיך לקבור. וא"כ שפיר

מה שכותבים בשטר הקנאה שהם מוכרים את הזכות הזאת ותו לא. ואדרבא אם יכתבו שמוכרים את הקרקע ממש, יכול להיות פגם בקניין, דכיצד הלה עושה סחורה בקרקע שאינה שלו.

ובצחות אפשר לומר שמה שנהגו לכתוב כך, לרמז לו לאדם החי, שיתן אל ליבו, ויבין שגם החתיכת קרקע הקטנה שהוא משלם במיטב כספו על מנת לשכב עליה בבוא יומו, אינה שלו.

דף קיג

בתוד"ה תרווייהו, ופעמים שלא היו בקיאין בפסוקים. (כי מקושיית הגמ' נראה כך).

ועיין מה שכתבתי שם בב"ק (נ"ה.) לתרץ, והתירוץ אינו יכול לעלות לכאן.

והנה פשוט וברור הדבר שאין אחר התוספות ולא כלום, ואם אנו חושבים שיש לנו תירוץ קל אין זה אלא מחלישות דעתנו שלא הבנו את הקושיא. ואעפי"כ לולי דבריהם היה אפשר לתרץ בפשיטות שהרבה פעמים שואלים בחז"ל קושית "רגנשבורג" דהיינו קושיא שהמקשן ידע את התירוץ (בעברית נקרא "שאלה רטורית" עי' מהר"ם שיף שבת קטו:) אלא לחדד את הדבר.

אף כאן הקשה שהרי תרוויהו "ידבקו" כתיב, למרות שידע היטיב מה ההבדל בין "ידבקו" זה לזה.

וזה לך האות: שלא המשיך להקשות שהרי תרווייהו מטות כתיב? שהרי המעיין בפסוקים יראה שבשניהם כתוב "איש", "ידבקו", ו"מטות". וא"כ מאי אולמה האי מהאי? אלא מחוורתא כדשנינן, דהיינו ששניהם ידעו שיש הבדל ביניהם ולא הוקשתה קושיא אלא לחידודא.

וכמובן כל זה רק לולי דברי התוס', והשתא דלא תירצו הכי, בטלו דברים אלו.

דף קיד

אין עד נעשה דיין.

וקשה איך אנחנו אומרים "כי אתה הוא דיין ומוכיח ויודע ועד ותזכור כל הנשכחות"?

וי"ל (לברר אם זה אמת, וגם לברר אם מותר לאמרו, ובכל אופן זה פשט'ל יפה), דאם הנידון עצמו מבקש שהעד יהיה דיין, כי זה פועל לטובתו, במקרה כזה זה אפשרי.

וזה לטובתנו והכרח שיהיה גם דיין וגם עד, כי אפילו מלאכי השרת אינם מבינים כראוי את הניסיונות שעובר האדם. כפי שאמר להם משה רבינו "כלום קנאה ותחרות יש ביניכם", ואין אנו רוצים שידונו אותנו דיינים שאינם מבינים את הקושי.

אך הקב"ה בעצמו, שהוא יוצרם רק הוא יודע יצרם. והוא יכול להבין עומק הניסיון ולדון לכף זכות.

ובזה ניחא מה שהוקשה לי, הרי בראש השנה אסור להתוודות, וא"כ איך אנו מבקשים מהקב"ה ותזכור כל הנשכחות? הרי אדרבה איננו רוצים שיזכיר הכל?

אלא להנ"ל אתי שפיר. שאומרים לו כביכול, אתה אמנם יודע את הפעמים שנפלנו בניסיון, אך אתה יודע את כל אלפי הפעמים שכן עמדנו בניסיון! אדרבה, תזכור כל הנשכחות, את אלו שאנחנו כבר שכחנום כי עברנו מיד לדבר אחר. אבל אתה, הרי זוכר כל הנשכחות, ותפתח את ספר הזכרונות, ורק אחרי שייקראו לפניך זכויותינו וכל הפעמים שכן התגברנו, רק אז, ותגזור את גזר דינם.

דף קטו

בארבעה ועשרים בטבת תבנא לדיננא... ואותו היום עשוהו יום טוב.

וקצת צריך ביאור עניין קביעת יום טוב, על כך שהיה ויכוח בין רבי יוחנן בן זכאי לזקן אחד מהצדוקין בהיכי תמצי נדירה ביותר בענייני ממונות.

ועוד צריך ביאור, שאנו מוצאים כאן שהצדוקי היה מנומס ביותר כלפי ריב"ז ("רבי, משם אתה משיבני"), ואילו דווקא התנא האלוקי גדול הדור זלזל בו ביותר ("שוטים שבעולם" "זקן שהיה מפטפט" "שוטה" וכו'). והלא דבר הוא ומצוה לבאר דבריהם.

ונראה לומר, שהיה חובה לגדור גדר ולעמוד בפרץ, שלא ינהו אחריהם צעירי הצאן. ולכך היה צריך להשתמש במילים חריפות ומזלזלות ביותר, ולהראות איך הם משבשים את התורה ומסלפים את דברי הקב"ה, אפילו לשיטתם.

ולפיכך נקבע אותו יום ליום טוב לדורות, לידע ולהודיע שכך היא הדרך לנהוג עם כל מי שמנסה לסלף את התורה, ואפילו בדבר נדיר שקשה לבוא למעשה, ולהראות עצמו כאילו גם הוא מקיים את התורה, ואפילו קצת תלמיד חכם לפעמים. שקץ תשקצנו ושוטה תקבענו, שלא יהיה לאיש הוי אמינא שיש שם משהו.

דף קטז

מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש רחמים עליו.

וקשה מהא דמביאים ראייה שאינה מפורשת מהכתובים הקדושים, והלא מקרא מלא דיבר הכתוב "כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה"?

ודכרינא לפני שנים ארוכות שהיה לנו קרוב משפחה חולה, והלכתי לבקש ברכה מהרי"מ שכטער, והורה לי ללכת להגרי"ש אלישיב. והסביר שמקובל מרבי נחמן מברסלב, סגולה לחולה ללכת לפוסק הדור שהוא יפסוק שהחולה צריך להיות בריא, וכשם שנקבע בבי"ד של מטה כך ייקבע לבי"ד של מעלה.

והלכתי להגרי"ש, ולא הבין מדוע אנחנו רוצים שיאמר שכך צריך להיות ולא מסתפקים בברכה, אבל אחרי שהודענו שלא נצא מחדרו, הסכים לרצותנו ולומר הנוסח שביקשנו, העיקר שניתן לו כבר לחזור לתלמודו (והתקיימו דבריו במלואם)...

ולפי זה אפשר להסביר כאן, שבתורה אנחנו מוצאים ברכה מצדיק הדור: "כי נביא הוא", אך כאן מדובר על ברכה מיוחדת של "חכם

הדור", שזו הגדרה אחרת, והיא מדברת על פוסק הדור, ולכן צריך פסוק מיוחד.

דף קיז

מתלוננים ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ.

מבואר שהמתלוננים והמרגלים, והמתלוננים שבעדת קרח, לא נחלו חלק בארץ ישראל. ואילו מחללי שבת ועובדי ע"ז (עגל) נחלו כמו כולם. וצריך עיון הייתכן שהמתלוננים והמרגלים, שלא שיקרו, עד שהתורה העידה עליהם שבאותה שעה כשרים היו, הם גרועים ממחלל שבת ועובדי ע"ז?

ונראה כי יש כאן לימוד חריף מאוד: כל הכופר בטובתו של הקב"ה אינו יכול ליהנות מאותה טובה!

לעומת זאת למדנו בסוגיין, כי לחד מ"ד נתחלקה הארץ לפי יוצאי מצרים, וקשה ממ"נ: אם לא זכו בעצמם, מדוע זכו בניהם הרי כל מה שיפה כח הבן הוא מכח האב ואם האב אינו יורש איך ינחל הבן?

ורואים כאן חיזוק גדול: כל מי שסבל וכל הזמן התחזק שתיכף יעלו לארץ המובטחת-גם אם הוא עצמו לא זכה, צערו לא היה לשוא, וילדיו ינחלוה בזכותו.

ודכירנא שהלכתי לנחם ידיד בעל תשובה ביושבו על אביו, ולא היה לו מה לומר על אביו שהיה מחלל שבת, ובקשתי שיספר את סיפור חייו. ומתברר שאביו נולד חרדי באירופה העשנה ויוותר רק הוא לבדו ואמו החרדית ועלו לארץ. ואחרי כזו שואה לא עמד בניסיון ונסחף אחר יצה"ר וכל בכיות אמו ותפילותיה כביכול לא עזרו, עד שנפטרה מרוב צער עליו.

אמרתי לו "אינך מבין שזהו השבח הגדול ביותר לאביך? שהוא עצמו לא זכה לחזור בתשובה, אך בנו יחידו (כמדומני) חזר וגר בקרית ספר והקים דור לתפארת. אביך הוא ההוכחה הגדולה ביותר שאין שום תפילה הולכת ריקם, ואם לא יעזור אצל דור ראשון יעזור לדור שני!

דף קיח

אנא מזרעא דיוסף קאתינא.

מבואר שבני מנשה אמרו ליהושע שרוצים חלק גדול לפי הגידול העצום שלהם, והוא ניסה להניאם שזה יעשה להם עין הרע, והם ענו לו "אנן מזרע יוסף קא אתינן דלא שלטא ביה עינא בישא".

וקשה, א) שהרי גם יהושע היה מבני יוסף (אפרים) ואיך ייתכן לומר "אנן"? ב) אם בני מנשה רבו כ"כ בזכות הברכה וידגו לרוב, איך בני אפרים לא גדלו והלא הברכה אחת היא לשניהם?

ונראה בהקדים מש"כ בסה"ק (עיין למשל בהעמק דבר ובן איש חי ועוד), שמנשה רומז על מחזיקי התורה ואפרים על לומדיה שהם במעלה גדולה, ולכן "שיכל את ידיו" באופן שהברכות הגשמיות חלו על מנשה והחלק הרוחני על אפרים.

והשתא א"ש, שיהושע רמז להם שהברכה שלא יהיה עין הרע לא תתקיים, שהרי בני אפרים לא גדלו, משמע שהברכה היא על רוחניות.

ובזה ענו לו שפיר, שאין הכי נמי לגבי אפרים התקיימה ברוחניות (ולא יקשה לך על ירבעם שהוא מאפרים, משום שהוא נולד עם כוחות אדירים שאין להם כמעט דוגמא במקרא, אלא שהוא ניצלם לרעה), שהרי יהושע עצמו - ממלא מקומו של משה רבינו "כאשר הייתי עם משה אהיה עימך" - הוא קיום הברכה (והוא עצמו לא היה לו בן היינו שהברכה הייתה רק ברוחניות). אך לגבי מנשה התקיימה בגשמיות, והא ראיה שדגו לרוב, ולכן אין להם לחשוש מעיין הרע, שגם זה נלמד מהפסוק וידגו לרוב.

ומדאתינא להכא אימא בה מילתא מתוונא דליבאי:

דלכאורה קשה איך נתקיימה ברכת יעקב אבינו באפרים שהוא יהיה גדול, והרי אנו פוגשים את אפרים בתנ"ך כסמל של עוברי רצונו יתברך?

ואולי הפירוש כי יעקב אבינו שיכל את ידיו, "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו" היינו שכל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, "וזרעו יהיה מלוא הגויים" הוא לאו דווקא ברכה אלא מציאות קשה של התחברות לגויים, ולכן דווקא הוא צריך את עיקר הברכה.

ויש כאן מסר מהדהד עד היום ועד בכלל שראוי לכל אב מתמודד ללומדו:

אם חננך הקב"ה בילד מתמודד רוחנית, יצרו גדול מאחיו וקשה לו-הוא הזקוק ביותר ליד ימין מקרבת ולברכותיך, בו תשקיע את עיקר המאמצים והתפילות ותרווה נחת.

ועל כך מתפללים בבכיות בימים נוראים "הבן יקיר לי" לא ישכר הלמדן או לוי הפרוש, אלא אפרים הסורר, הוא הבן יקיר וילד השעשועים העיקרי! "על כן המו מעי לו רחם ארחמנו".

דף קיט

בנות צלפחד חכמניות היו.

מסופר כי בנות צלפחד היו חכמניות, צדקניות, וגם היו להם נכסים רבים של קרקעות. וקשה איך ייתכן שעם כל היתרונות הללו, הן התחתנו רק אחרי גיל ארבעים?

ואפשר ללמוד מכאן שהכל בידי שמים, ושידוך אינו תלוי לא בחכמה ולא בצידקות ואפילו לא במצב כלכלי, אלא הכל נגזר משמים.

ובדרך הלצה אפש"ל שהרי העיד הכתוב שהם חיפשו "לטוב בעיניהן תהיינה לנשים" ומי שמחפש את "הטוב בעיניו" ואינו מוכן להתפשר (ולחפש הטוב בעיני ה'), גם אם יהיו לו כל המעלות וכל הון דעלמא, ימתין עד גיל ארבעים...

דף קכ

זה הדבר.

שלושה דינים נלמדו מהמילה "זה (הדבר)": התרת שבטים, ראשי המטות, ושדין שחוטי חוץ הוא על כל ישראל. וחשבתי לרמז במילה ז"ה שהיא בגי' י"ב שמרמז על שלשתם: י"ב שבטים, י"ב ראשי המטות, ועל שחוטי חוץ שחלים על אהרן ובניו וכל י"ב שבטי ישראל.

יוכבד.

צ"ע מדוע נעשו כל כך הרבה נסים ליוכבד שתוכל לילד את משה רבינו, והרי עמרם היה יכול לישא אשה צעירה ויחסנית ולהוליד את משה ממנה?

ואולי נעשו כ"כ הרבה ניסים על מנת שהמנהיג של כלל ישראל יהיה אחד שנולד בבית של "לפני המלחמה"! יוכבד נולדה כידוע בין החומות לאחר שאמה נתעברה עוד בארץ ישראל, והספיקה להכיר את יעקב אבינו עד גיל י"ז שזה די זמן לספוג את הקדושה של הבית הקדוש.

דף קכא

שקול כנגד רוב הסנהדרין.

אולי לכן יש ל"ו צדיקים נסתרים בכל דור, שזה בדיוק רוב סנהדרין.

בשלמא יו"כ מחילת עוונות.

וצ"ע מה הקשר בין מחילת עוונות לחיפוש שידוך?

ואולי הכוונה שאז כל הבחורים טובים וצדיקים, ולכן אפשר למצוא שידוך בקלות...

לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב.

יש קו משותף בין כל האירועים שארעו ביום ט"ו באב, והוא המזל שיש ביום הזה לישראל.

ואולי לכן זה יום מסוגל לחפש שידוך.

דף קכב

כאשר שאל.

מבואר שיהושע קיבל את תמנת סרח ככתוב בפסוק: "כאשר שאל", וצ"ע מה יש לנביא הקדוש, ממלא מקומו של איש האלוקים,

לשאול על קרקע כזו או אחרת? ותו למה באמת רצה דווקא קרקע זו ובפרט שידע שאין לו בן אחריו?

ואולי ראה שיש התמרמרות בקרב אנשים שקיבלו קרקע פחות טובה, ולפיכך רצה דווקא לקבל קרקע הכי גרועה, כמבואר כמה היו פירותיה חרס או סרח, ואז אחר שיגור בה יהפכו הדברים בזכותו למקום הטוב ביותר כמבואר. וזאת במטרה להראות לכולם שאין הפרנסה תלויה במקום שנחל ואין נפק"מ אם זכה בהר או בבקעה, אלא המקום מתעשר בזכות הצדיק הגר שם בבחינת "ויברכני השם בגללך", הכל תלוי בשאלה מי גר שם ואיך הוא מתנהג.

דף קכג

בחרבי ובקשתי - בתפילה ובקשה.

עי' בליקו"מ תו' ב' שמביא פירוש התרגום: "בצלותי ובבעותי" ומסביר החילוק בין תפילה הנקראת חרב לתפילה שהיא בחינת קשת.

ובפשטות אפשר לומר שחרב פוגעת תמיד ומיד, ולכן התפילה נקראת גם "פגיעה" ("ויפגע במקום" בראשית כח)כי היא חובה ואותה יוצא באמירה.

ואולם "בקשה" היא משהו מיוחד שמתחנן ולא תמיד מתקבל, או שמתקבל מאוחר יותר, כמו קשת שיורה ולא תמיד פוגע, או פוגע רק לאחר זמן.

אלא שקדמתה לאה ברחמים.

מכאן שאפשר לשנות שידוך ברחמים (ואולי לאה בכוונה הניחה לעיניה להיות רכות, כדי שלא ירצנה אותו רשע), כמבואר בשו"ע הל' תשעה באב (תקנ"א ס"ב) שמותר לעשות שידוך בת"ב שמא יקדמנה אחר ברחמים.

ועל יסוד זה קבלתי פסק הלכה ממרן הגרי"ש אלישיב שגם ברכישת דירות, אם יש חשש סביר שמא יקדמנה אחר מותר לחתום בתשעת הימים.

ובני ראובן בכור ישראל.

הגמ' מספרת שהבכורה עברה מראובן ליוסף, וגם מסבירה מדוע.

והנה הקשר מעניין, כי מובא (כמדומני במדרש רבה) "וישמע ראובן ויצילנו מידם" כי ראובן שמח על כך שהוא החשיבו בתוך י"א שבטים, כי אחיו החרימוהו מאז מעשה היצועים והוציאוהו מכלל שבטי קה ויוסף החזירו. (ובברכות ז: נאמר שראובן ידע שיוסף יקח ממנו את הבכורה ואעפי"כ הצילו).

ומזה מובן שאם הוא נאלץ לוותר על הבכורה, רצה הקב"ה שהיא תעבור למי שגרם לו להישאר בתוך השבטים, וגם כך יפחת הכאב של ראובן באהבתו את יוסף.

משום צניעות שהיתה ברחל.

ומקשים מה עניין הצניעות כאן למידותיה הטובות?

והנה ק' איך יעקב אבינו לא ראה את פניה בשעת החופה ולא זיהה את קולה בשעת סימנים?

וי"ל דמנהג כלות צנועות לכסות פניהן בשעת החופה ולפיכך לא ראה יעקב, ואת קולה לא שמע כי דיברה בלחש משום צניעות.

דף קכד

עשה כדברי רבי עשה כדברי חכמים. (אין הכרעה מוחלטת בדין, ולפיכך איך שינהג הדיין טוב הוא).

לפעמים אדם מקבל הוראות מרבו המובהק, ומתבלבל בראותו כי רוב גדו"י סבורים אחרת. אל תיפול רוחו כי הוא חייב לשמוע בקול רבו, משום שאף החכמים רוצים שיעשה כרצון רבו מובהק, ולא דיברו אלא במי שאין לו הוראה אחרת.

וזה פירוש "עשה כדברי רבי" אם עושה כהוראת רבו המובהק, "עשה כדברי חכמים" הריהו עושה את הרצון האמיתי שלהם שכל אחד יעשה לו רב וילך אחריו.

דף קכה

אמר רבי אלעזר דבר זה התחיל בגדולים וסיים בקטנים.

ויש כאן דבר נפלא שמציינים המפרשים, שהרי רבי אלעזר הוא הוא החולק על רב הונא והשתא בא לבאר דבריו, ולא עוד אלא שנוקט לשון כבוד מופלג ביותר לרב הונא ומקטין עצמו בהפלגה לעומתו, ואעפי"כ לא חזר בו ממחלוקתו.

ללמדך לכל התורה, בכל מקום שתמצא מחלוקת בין הצדיקים, שאין שום פחיתות כבוד חלילה ביניהם רק זה אומר בכה וזה אומר בכה לשם שמיים.

דף קכו

הואיל ויתרתה במקצת ויתרתה בכל הנכסים כולן. (לגבי בכור שויתר בתוך חלקו)

כשיהודי ("בני בכורי ישראל") מוותר קצת ליצר הרע, הוא בסכנה שיוותר בסוף על הכל.

גמירי בוכרא דאבא מסי רוקיה בוכרא דאמא לא מסי. (רוק של בכור מאבא עוזר נגד עין הרע).

הרמב"ם הקדוש לא הזכיר דין זה, אך מצווה למצוא רמיזא באורייתא, דלשון "גמירי" היינו ידיעת חז"ל מוחלטת, ודבר אחד מדבריהם לא ישוב ריקם:

והנה מקור עין הרע בתורה הוא בברכתו הכפולה של יעקב אבינו ליוסף "וידגו לרוב" (כמו הדגים שאין בהם עיין הרע) "בן פורת עלי עין", וצ"ע מדוע דווקא יוסף זכה לברכה זו?

ואפש"ל בפשטות, שמכיון שהעניק לו פי שניים מאחיו כדין בכור ("ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך") לכן היה חשש לעין הרע, והיה צריך לברכה מיוחדת שלא תחול עליו.

ולפיכך, כל בכור שמקבל פי שניים, יש לו ברכה מיוחדת כנגד עין הרע, ולכן רוקו יש בו כח מיוחד.

ולמה דווקא בעין מובן, שכן עסקינן בעין הרע, אך למה דווקא ביריקה?

שכן מצאנו שהתורה הק' אמרה שרוקו של זב יש לו כח כמו של גופו ("וכי ירוק הזב"), ואם מעביר טומאת הגוף, מסתמא גם יכול להעביר כוחות הברכה השורים על הגוף.

וכל זה שייך רק אצל בוכרא מאבוה שמקבל פי שניים ולכן זקוק לברכה נגד עיה"ר, אך בוכרא דאימא לא.

וא"כ קשה למה היה ה"א שבוכרא דאימיה גם יהא בגדר הברכה שהרי אינו מקבל פי שניים?

וי"ל דהרי יסוד הסגולה הוא מיוסף הצדיק יסוד עולם, והוא לא היה בכור אביו אלא רק בכור לאמו, וא"כ ה"א שגם בכור לאמו בכלל הסגולה.

קמ"ל, שזה רק בבכור לאביו, ויוסף הצדיק היה בגדר בכור לאביו, שהרי מבואר לעיל שיעקב שלימאה נטל הבכורה מראובן ונתנה ליוסף, וא"כ נעשה באותה שעה בן בכור לאביו.

וא"כ הכל על מקומו בא בשלום ואני מאמין באמונה שלימה שכל דברי הנביאים אמת.

דף קכז

אוקי רבא אמורא עליה: דברים שאמרתי טעות הן בידי. (ציווה למתורגמן להכריז שטעה).

יש כאן שיעור ב"ביטול היש", שכן לרבא היו כל הסיבות שלא לתקן את ההלכה שאמר:

מדובר בכבוד התורה של גדול האמוראים (מבחינת כמות מספר הזכרת שמו בש"ס).

העניין פעוט של ספק ממונות בסכום לא גדול (רק על חלק מהפי שניים של בכור).

המקרה הוא נדיר ביותר שספק אם אי פעם קרה או יקרה.

הטעות לא הייתה בסברה אלא שלא ידע שרב ינאי סובר אחרת.

כל צדיקי הדור הקודם לא התנגדו להלכה ("שאלתי כל רבותי ולא אמרו לי דבר").

השמועה משמו של רבי ינאי לא הייתה כרגיל אלא ("ברם אמרו בשם ר' ינאי").

ועוד כמה צדדים שהיה יכול להותיר הוראתו על כנה, ואף אם החליט לשנות החלטתו, היה די שיודיע למקרוביו באי ביתו או לתלמידו המובהק כנהוג.

אך הוא לא נהג כך, אלא קרא ל"אמורא" שזה היה ה"רמקול" של ימיהם, ואם היה צריך מתורגמן מקצועי, מן הסתם מדובר בכמות גדולה מאוד של מקשיבים, והוא כינס את כולם שוב, והפעיל את הרמקול, רק כדי לומר משפט אחד "דברים שאמרתי טעות הם בידי".

ואסור לתלמיד ללמוד מכאן לעשות כן לרבו, אלא רב פפא הוראה מיוחדת הייתה לו מרבא שהוא יקשה עליו כל פעם שקשה לו על אמרותיו, כדאחז"ל לקמן ק"ל.

מעניין לציין כי סיפור מאוד דומה ארע לרבא גם בזבחים צ"ד:, שם פסק שמותר לכבס נעל בשבת, וגם שם היה זה רב פפא שהעיר לו כי קיבל אחרת, וגם שם אוקי רבא אמורא עליה וכו'.

והנה מצאנו הבדל אחד בין הסיפורים: כאן פירש רשב"ם שרב פפא העיר "בעת שדרש כן" היינו שלא המתין עד סוף השיעור (וצ"ל שהמתורגמן כבר קם או יצא, אחרת לא היה צריך לאוקימו שוב). ואילו בזבחים פי' רש"י שרק לאחר השיעור ניגש אליו עם הדברים.

והאף שאיכא למימר שיש מחלוקת הראשונים, אפש"ל בנקל יותר, שאחר שראה רב פפא מה שארע בבבא בתרא, שכביכול הועם כבודו של רבא, שהוכרח להודות ברבים שטעה, החליט שהפעם הוא יגש אליו רק לאחר השיעור.

אך זה לא עזר לו, כי גם לאחר השיעור חזר רבא והזמין את המתורגמן להכריז את הדברים.

ועוד יש מקרה אחד דומה בש"ס, במסכת נידה (סח.), וגם שם רב פפא הוא המקשה וגם שם אוקי רבא אמורא עליה. אך שם, בניגוד לשני המקומות הראשונים, מדובר במקרה שהוא באמת נוגע בהלכות טהרת נידה שהיא החמורה שבחמורות, ולכן היה פשוט שרב פפא יעיר לרבא והוא יקים אמורא לומר דברים שאמרתי טעות הן בידי.

אמר בני הוא וחזר ואמר עבדי הוא אינו נאמן עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא נאמן.

אם יהודי עובר ממדריגת "בן" למדריגת "עבד"- סימן שירד קצת באמונתו (עי' לעיל יא.).

אך אם עובר ממדריגת "עבד" למדריגת "בן"- סימן שאמונתו שלימה וטהורה.

כשם שאדם נאמן לומר זה בני בכורי.

אעתיק מש"כ ע"ז בקידושין ע"ד והוא יסוד גדול בקבלת לשון הרע:

"**כשם** שנאמן אדם לומר זה בני בכור" כמו ש"מאמינים" לאדם שמספר בשבחו של בנו עד כמה הוא מובחר ומוצלח ואיש אינו לוקח את הדברים ברצינות, "כך נאמן לומר" באותה מידה צריך ל"האמין" לו כשהוא מדבר לשון הרע על על יושבי תבל ומספר "זה בן גרושה וזה בן חלוצה"...

דקארו ליה עבדא מצר מאה מאי מצר מאה מצר עבדא ק' זוזי. (העבד הזה שווה מאה מטבעות).

והנה הרשב"ם בחלק הראשון פירש מאה דינר, ובחלק השני פירש מאה זוזי, והאף ששניהם שווים בערכם, מצווה לבאר מדוע שינה לשונו מלכתחילה מלשון הגמ' שכ' זוזי?

ואפש"ל דרבותא אתי לאשמועינן, שהיה מקום לומר שהאב התכוין לשבח, לדינרי זהב, שהם שווים הרבה יותר מדינר כסף (עי' תוס' ב"מ מד: וכתובות צט.). קמ"ל שכיוון שהפתגם המקובל מתכוין

למאה זוז שהוא סכום נמוך ביותר לקניית עבד (אם לא לפי שיטת החזו"א במאתיים זקוקים כסף), הרי שאין אדם משתמש בו לבנו גם לא בלשון זהב.

דף קכח

שלושה רועי בקר.

מבואר ברשב"ם שנקט "בקר" ולא רועי "צאן" משום שרועי הצאן בחזקת גנבים.

וקשה שהרי האבות הקדושים, ומשה רעיא מהימנא ודוד מלכא, ושבטי י-ה, כולם רועי צאן היו?

וי"ל שדייקא משום הכי גדלו, דרעיית הצאן הינה ניסיון גדול, ומי שעומד בה הוא ראוי למדרגות.

ובזה ניחא הא דיוסף ביקש מאחיו לומר לפרעה "אנשי מקנה" ולמה שינו "רועי צאן היו עבדיך"?

והנה מפרשים שיוסף לא רצה שיתגרו בפרעה לאמר "צאן" אלא להשתמש במילה "עדינה" יותר.

והטעם כמובן, כי תועבת מצרים כל רועי צאן, אך גם כוונה נסתרת שאינם גנבים.

ועל זה אמרו לפרעה, שאמנם "רועי צאן היו עבדך" אך לא כמו כל רועי צאן, אלא "גם אנחנו גם אבותנו", כלומר ישרים כמו האבות שהיו ידועים בעולם כאנשי אמת.

דף קכט

תנו שקל לבני לשבת.

מבואר שאם אמר שיתנו לבנו שקל כל שבוע, אפשר להגדיל אבל לא בהרבה, ומפרש רשב"ם דכוונת האב הייתה לזרזינהו.

עצה טובה קא משמע לן, שגם אם יש לו הרבה כסף לתת לבניו, אל ירבה בהוצאות על מנת שלא יהפכו להיפך הזריזות, משום שהבטלה מביאה לדברים לא טובים.

דף קל

אמר להו רבא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע כי אתי פסקא דדינא דידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא לא תקרעוהו עד דאתיתו לקמאי אי אית לי טעמא אמינא לכו ואי לא הדרנא בי. (אם תמצא קושיא על דברי הבא אלי, או שאצליח לישבו או שאחזור בי).

ואכן, מצאנו כמה פעמים בש"ס שרב פפא שאל לרבא והוא הכריז בקול גדול שהוא חוזר בו מפסק דינו.

התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה (מבניו).

אפשר לומר שהכוונה גם על הנחלת התורה והיראה לבניו אחריו.

היום מקובל לעשות קורסים למלמדים, ומסבירים שאין הכשרה טבעית למלמד וחייבים לשמוע את כל ההשקפות הלועזיות בענייני חינוך, על מנת להצליח.

ונשאלת השאלה, איך אב יכול לחנך עשרה ילדים גם אם לא למד שום קורס או מכללה לחינוך?

והתשובה היא ש"האלוקים עשה את האדם ישר", והתורה נתנה רשות להנחיל אם רק ירצה, ובראו השי"ת מחנך טבעי ונותן לו הכוחות והתבונה.

דף קלא

אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות.

ומבואר בראשונים שאם למשל רואה דם יבש אין צריך לחשוש שמא כשהיה לח היה טמא אלא מטהרנו כדהאידנא.

על בורא עולם נאמר "והוא דיין ומוכיח ויודע ועד" שלמרות שהוא רואה הכל ויודע הכל, אינו דן אלא לפי אותה שעה, כדמצאנו בישמעאל "באשר הוא שם", ואם חוזר בתשובה מיד יקבלו.

והנה רמז נפלא, שר"ת "הנער באשר הוא שם" גימטריא שי"ב שהוא שם של תשובה (י"ב פעמים הוי"ה) שהוא גם אותיות יב"ש כדאמרינן הכי שאין מסתכלין עם היה לח אלא כיון שעכשיו יבש מחטא - טהור.

אמר רבי ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי.

וק' בתרי: הרי הקושיא היתה על ניסוח של המשנה, ורבי הקדוש הרי היה עורך המשנה בכבודו ובעצמו, וברור שהיה צריך לומר לו את הניסוח המדוייק שהוא עצמו ניסח? ושנית, אם כל כך מכבדו מדוע אין קורא אותו בתואר רבי?

אלא שבא ללמדנו דרך ארץ, שאפילו שרבי היה הגדול ונשיא הדור ורבי נתן תלמידו (כך משמע), עם כל זה מדבר בהפלגה כזו מחמת ענוותנותו, קל וחומר לדידן.

הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאה אלא אפוטרופא.

ונקטא הגמ' לשון מיוחד שזה "הלכתא בלא טעמא" כי על אף שיש חזקה שאין אדם משאיר בניו בלא כלום, עם כל זה עדיין היה צריך לפי הכללים הרגילים להעביר לאשתו הכל, מאחר שזה מה שהוא ביקש בפשטות ודברים שבלב לא הוי דברים.

ובאמת זו קושיא גדולה, אלא שיש כאן יסוד בהלכות צוואות: ניתן כח לדיינים לקרות בין השורות מה היה רצונו האמיתי של המנוח ולא רק מה הוא כתב!

וראיתי בעצמי כמה אנשים שחתמו על צוואה תחת השפעת קרובי המשפחה, ובמקרה שיש חשש כזה בי"ד (ולהבדיל גם בערכאות תקנו דבר זה שחז"ל כבר ידעו אז) מבטלים את הצוואה.

דף קלב

דניחא לה דתיפוק עלה קלא.

כלומר, שאפי' שאין כסף באמת, היא שמחה שבאופן זמני יחשיבוה.

וקשה וכי אדם מוותר על שיעבוד העתיד תמורת רווח זעיר מיידי?

ובשוטנשטיין מביא בשם הרבה ראשונים, שאכן, נוח לו לאדם להשתמש בכלי מפואר יום אחד גם אם למחר ישתבר, כך לפחות ירגיש יום אחד כמו עשיר, (והוא כעין שאמר רבי אלעזר בן עזריה ברכות כח.).

והלימוד מזה הוא חזק ובוקע סלעים. שהרי כל אחד יש לו זמני התעלות והתעוררות, והבעל דבר מגיע אליו בשיא ההתלהבות, ולוחש באזנו: "גם אשתקד בפורים הייתה בכאלו אורות, ולמחרת אתה זוכר איך חזרת אחורה. זה בדיוק מה שיקרה מחר", והוא אכן יודע את זה שכך עומד לקרות. אעפי"כ למדנו כאן שאסור לו ללכת אחר פיתוי זה ולהחלש, אלא יזכה לפחות לחיות כראוי יום אחד.

דף קלג

אכסיף, קרי עליה אני ה' בעתה אחישנה.

אפשר להוסיף על פירושי הראשונים, בדרך הרמז, שהפסוק הזה אזיל אחר הפסוקים הקודמים ובעיקר הרישא של פסוק זה "הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום". הכוונה לומר, שאמנם נכשלת כי אתה צעיר (כמבואר בסנהדרין צ"ח על פסוק זה, שהגאולה תבוא אחר ייסורים), אך מובטח לך שבסוף תהיה גדול בישראל. והתנאי הוא שלא יהסס להודות בטעות הוראה.

מעניין לציין כי רבא עצמו אמר לעיל (קל:) לרב פפא שאם יהיה לי טעות אני מבקש שיעמידוני על הטעות. ואכן, נתקיים ברבא עצמו כמה פעמים בש"ס, שהעירו לו והוא חזר בו מדבריו ברבים ולא בוש. ואולי בזכות זה זכה להיות האמורא המוזכר (כנראה) ביותר בש"ס והלכה כמותו כמעט תמיד.

ובכל הפעמים (מה שמצאתי) מי שהעמיד את רבא על הצורך לחזור בו, היה רב פפא (עירובין קד. זבחים צד. ונדה סח.)

דף קלד

אמר רב יוסף מריה דאברהם תלה תניא בדלא תניא?

מצאנו הרבה פעמים בש"ס (עי' במסורת הש"ס) שרב יוסף נקט האי לישנא של מריה דאברהם, ולא מצאנו שום אמורא אחר שנקט האי לישנא. והלא דבר הוא.

ונראה בדרך שמא, דהנה אחז"ל (נדרים לב: והובא ברש"י בפרשת לך לך) דאברהם אבינו ע"ה חשש למול עצמו, שהרי יאבד את שלימות גופו. וע"כ אמר לו הקב"ה אדרבה, היום חסר לך ה' איברים (ב' עיניים ב' אזניים והמילה) אחר החיתוך דייקא אז תהיה שלם. ולכן יקראוך אחר המילה בשם אברהם, שהוא גימטריא רמ"ח לומר שהוא שלם.

כלומר, שהקב"ה מלמדנו בזה את סוד היסוד: שלימות אבר אינו נמדד בשלימותו הגופנית, אלא במידת שעבודו לדבר השם. ולכן, כביכול היה נקרא "חסר עיניים" עד המילה (כי לא היה מצווה על שמירתן כל כך) גם אם ראה היטיב, וכן גם דווקא החיתוך של הגוף לשמו יתברך, הוא המקנה לו את התואר "תמים" ומשלימו לרמ"ח איברים.

וממילא אפשר לומר, שרב יוסף הרי היה סגי נהור כידוע. ולכן, הזכיר לעצמו תמיד דבר זה, לידע שבעצם אינו עיוור כלל, אלא אדרבה הוא הוא השלם בעיניו. ולפיכך נקט דייקא בלישנא של מריה דאברה"ם, היינו דרמ"ח כנ"ל. שהתפלל להקב"ה שבזכות היותו שלם בעיניו יזכה להבין את התורה וליישב את הקושיא. (הקדמת "מריה דאברהם" היא כעין תפילה לבורא עולם לפני הקושיא, שיאיר עינינו להבין).

(**ובזה** יבואר מה שקשה איך רב יוסף מקשה על דברי עצמו? אלא שלהנ"ל א"ש, דכיון דסגי נהור היה, וכל תורתו הייתה בעל פה, רצה להבטיח שאכן חוזר על המימרא במדוייק).

דף קלה

יתיב רבה בר רב הונא... ואין שטר לאחר מיתה אמר להו רבי אלעזר איזדהרו בה. רב שיזבי אמר רבי אלעזר אמרה ואמר להו רבי יוחנן איזדהרו בה. אמר רב נחמן בר יצחק כותיה דרב שיזבי מסתברא.

ואח"כ מבואר שרבי אלעזר שלחה לכל הגולה עם לשונות של זהירות. וקצת קשה מה שייך לשון של אזהרה על עניין נדיר מאוד מאוד (שטר שנמצא על מת שהוריש לזר וכו' שזה כמה דברים לא מצויים) של ממונות?

וגם קשה, שהגמ' הסבירה מדוע כוותיה דרב שיזבי מסתברא ולמה לא הסבירה גם מה סבר רבה בר רב הונא? וכי מה עניין לתלמיד לשבח דברי רבו?

ואפש"ל בדרך מוסר. שעיקר הלימוד כאן הוא לייסר את העם, לומר לך שאפילו על כספך שלך אינך בעל הבית לומר היום מה יעשו עם זה רגע אחד לאחר פטירה (אם לא בקניין עכשיו שזה עניין אחר), ואם כן מה יתן לך ומה יוסיף לך לרדוף אחר הממון כל ימיך.

את זה רצו להדגיש, ובזה, צריך להיזהר ביותר.

דף קלו

א"ל רב הונא לרב נחמן... את בעי מיניה אי הלכה או לא, ואנא אימא לך טעמא. (רב הונא ביקש מרב נחמן לשאול הלכה מרבה בר אבוה בשכבו על ערש דווי).

ולמה דווקא ביקש מרב נחמן ולא מתלמיד אחר?

כי רב נחמן היה תלמידו חביבו של רבה בר אבוה עד שביקש לקחתו לחתן (יבמות פ: ויש הסבורים כי אכן היה חתנו).

א"ל רב הונא לרב נחמן... את בעי מיניה אי הלכה או לא, ואנא אימא לך טעמא.

קודם כל צריך לדעת את ההלכה מה לעשות. ורק אחרי שההלכה ברורה, אפשר לחפש טעמים (עי' עירובין סז:).

דף קלז

איזהו רשע ערום זה המשיא עצה לראשון למכור.

מה היא ההגדרה של רשע ערום יותר מרשע רגיל?

שאלה זו שואל האור החיים הקדוש בפסוק "והנחש היה ערום" מה ערמה שייך כאן יותר מרשעות רגילה?

ומסביר (אם הבנתי נכון) שהערמה היא לקחת משהו שהוא אמיתי, ולהלביש עליו סברות של שוא, עד שיפעל כרצון המסית הערום. ואף כאן, הוא נותן לו לחשוב שהוא ידידו וליבו בל עימו.

ולהיפך אתה מוצא במגילה י"ב "כל ערום יעשה בדעת זה דוד שנאמר יבקשו למלך וגו'", והיינו שנותן לבעל דבר לחשוב שהוא הולך בדרכו, ולמעשה כוונתו בהיפוך.

דף קלח

כו"ע צווח מעיקרא לא קני, וכו"ע לא פליגי שתיק ולבסוף צווח קני.

לפעמים נכנסת הנהגה פסולה בנפשו של אדם או בביתו שמגיעה מהרחוב ("כולי עלמא"). ואז, אם הוא תופס את עצמו מייד וצווח להפסיקה, מועיל לו. אך אם שותק ורק לאחר שמתחיל להבין את הנזק, אז צווח, לפעמים זה מאוחר מידי וכבר קנה הרחוב שביתה בביתו.

אמר רב נחמן אמר לי הונא.

ראינו שרב נחמן קרא לרב הונא בשמו הפרטי, מה שמוכיח כי לא היה רבו אלא חברו, וכן מצאנו בעוד מקומות. מאידך מצאנו שרב

נחמן חלק כבוד מיוחד לאשת רב הונא לאחר פטירתו, ומכאן משמע קצת שהוא כן היה רבו?

ואולי י"ל שהיה כאן עניין מיוחד לפייסה, שהרי בשל מעשה שהיה עם רבו האמורא האלוקי רב אדא בר אהבה, הקפיד עליה ונענשה במיתת חלק מבניה. ומן הסתם הייתה שבורה מכך, ולפיכך רצה רב נחמן לפייסה בכבוד זה.

דף קלט

בתוד"ה מתני' בשרכא, בכל הספרים כתוב שרכא בריש ובערוך גרס שדכא בדלית.

דכירנא לפני שנות דור, באירוסין של אחי וריישי שמעתי מפי הג"ר אליהו ברוך פינקל, שזהו המקור למילה שידוך, שמביא שקט ומנוחה לנפש. והביא סמך לדבריו מהפסוק בנח "וישוכו המים" ותרגמו ירושלמי "ואשדכות מיא".

ובבדיחותא אפשר להוסיף את דברי רבינו גרשום כאן על אתר: "בשדכא עסקינן. כלומר אדם בטל... אבל אחר שמרויח מאי דעבד עבד", שזה מרמז על השדכן שהוא לא ממש עובד אלא רק מתווך בין הצדדים, ואחר שהרוויח לא איכפת ליה התוצאה, ומאי דעבד עבד"...

דף קמ

בשביל שאני זכר וראוי אני לעסוק בתורה הפסדתי, אמר ליה רבא אלא מעתה מאן דעסיק בתורה הוא דירית דלא עסיק בתורה לא ירית?

הדברים צריכים ביאור ומצווה ליישב דברי חכמים.

ונראה להקדים יסוד גדול, טעמא דקרא אמאי בת אינה יורשת במקום שיש בן. והגם שאי אפשר לעמוד לסוד עומקה של תורה, כבר כתבו טעמים חלקיים, אשר אולי ירגיעו את הבנות והחתנים שעיניהם כלות לראות שיפול מצידם אלף ורבבה מימינם ואליהם לא יגש רק הבנים לוקחים הכל.

וביארו הצדיקים שזה עניין של תיקון נשמות שנעשה על ידי הבן ברכוש האב. (למשל, ליקוטי הלכות לרבי נתן מברסלב (סוכה ה יא): "כי הבנים הם מתקנים תקון שלמות העצה, כי ברא כרעא דאבוה... ועל כן הבנים שנמשכין מבחינת עצות הם מתקנין ומשלימין תקון שלמות העצה שהוא עקר תקון נשמת המת, ועל כן הם מקבלין הירשה...")

כלומר, שעל ידי שהוא לומד תורה בזכות ממון אביו ואינו צריך לעבוד לפרנסתו בזכות הירושה, זה התיקון נשמה לאב, ולימוד התורה שייך יותר לבנים.

וזה כוונת הגמ' (אולי) בה"א: אמנם יש צורך לחזק את הבנות, אך מהיכי תיתי לבטל את הדאורייתא של יסוד הירושה לבן שהוא מצד לימוד התורה?

ועל כך אמר ליה רבא: שאם לדבריך שזהו הטעם היחיד, היה צריך להיות שאם החתן למדן והבן עם הארץ, תירש הבת ויוכל בעלה ללמוד תורה. אלא מחוורתא שאמנם זהו אחד הטעמים בירושה אך לא היחיד. ולכן ניתן בידי חז"ל להחליט אחרת במקרים מיוחדים כגון דא (שפשוט שתיקון הנשמה תלוי בכך שהבנות לא תלכנה לחזר על הפתחים שאינו מדרכי הצניעות ואין דרכה של אשה לחזר על הפתחים).

והשווה: כתובות מט. נחלקו תנאי הי מינהו עדיף למזונות, האם ברא משום תורה, או בת דזילותא.

דף קמא

בת תחילה סימן יפה לבנים.

אפש"ל עפ"י תורת הסוד, דבנים מרמזים על חכמת התורה, ובת מרמז על בת עין. שתנאי להצלחה בתורה זה "בת תחילה" קודם כל לשמור על העינים.

ומרומז בסמיכות הפסוקים בקפיטל קי"ט "גמול על עבדך אחיה, ואשמרך דברך" דהיינו שאשמור על העינים, כי עיקר יצרא דבישא בעינא תליא. ואז בזכות זה ממשיך דוד מלכנו "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך".

וגם מרומז בדברים (ל"ב י) "יבוננהו יצרנהו כאישון עינו" הרוצה להבין את התורה ינצור עיניו.

ורבי עקיבא שיינפלד מצא רמז בכך שנסמכה "ולא תתורו למען תזכרו" דהא בהא תליא.

ואח"כ ראיתי שכיוון לדעת של מרן רבי עובדיה יוסף, שגילה שזה סוד זכרונו וסמך לפסוק זה (בספר שלהבת יוסף חי).

אמר רב חסדא לדידי עדיפא לן בנתן מבנין.

ונתקשו הראשונים בפירוש הדבר, עד שכתב הרשב"ם ביטוי נדיר: "ולא נתיישב לי יפה דעתו של רב חסדא" שהרי שנינו לעיל (קטז.) שמי שאינו מניח בן הקב"ה מתמלא עליו עברה? והתוס' תירצו דה"ל חתנין מגדולי הדור, אבל לרשב"ם (שגם הוא הכיר את הגמ') לא הוי ניחא בהכי, דהרי גם בניו היו אמוראים חשובים.

ולולא דבריהם הק' היה אפשר לומר, דהנה מבואר בגמ' (ברכות מד) שרב חסדא היה כהן. והנה לגבי אזהרה מטומאת מת נאמרו שני דברים: א) להזהיר גדולים על הקטנים. ב) בני אהרן ולא בנות אהרן. היינו שמוטלת על האב חובה להשגיח בכל עת על ילדיו פרחי הכהונה שלא ייטמאו למת (וזה היה קשה מאוד בבבל כפי שרואים בכל הש"ס, כגון בזבחים קיג: "למה נקראת שנער? שננערו כל מיתי וכו'" ומבואר שם שבבל קשה מאוד לכהנים), אך לבנות אין אזהרה כ"כ.

לזה כיון רב חסדא, שלדידי היינו לי, ככהן שיש לו הרבה ילדים ב"ה, ומחוייב כל הזמן לדאוג שלא ייטמאו למת, ותורה מה תהא עליה. לפיכך עדיף לי ברתן שלא להיכשל חלילה בדבר הלכה ויוכל לעסוק כל ימיו בתורה.

(**ולגבי** עברתו של הקב"ה אפש"ל שכוונת רב חסדא אינה שלא יותיר בן, אלא שהרוב יהיו בנות. וגם אפש"ל שעדיף עברה מאשר חלילה סרך איסור).

דף קמב

רפויי רפיא בידיה.

וברשב"ם, לא נתכוונו להחזיק לגמרי דהא מספקא להו.

בפרשת בשלח (שמות י"ז) "ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים", ואחז"ל (בכורות ה וסנהדרין ק"ו:) שריפו ידיהם מהתורה.

ופרש"י שם "לפיכך בא עליהם עמלק". ומצווה לבאר את הקשר ביניהם.

ולהנ"ל אתי שפיר, דידוע כי עמלק בגימטריא ספק, דהיינו שהוא מכניס ספקות בלב כל אחד. והנה מבואר הכי דרפיון הוא בחינת ספק, כלומר שהחזיקו את התורה אבל עדיין נסתפקו באמיתותה. ולכן הגיע עמלק והרחיב הספקות עד כדי שיהא כופר הכל.

דף קמג

קני את וחמור... לא קני (להלכה).

ישנם אנשים שרוצים לקנות את קנייני התורה באופן מושלם, אך בלי לעזוב את הבלי העולם הזה וחומריותו.

זה בלתי אפשרי.

קני את וחמור לא קני. (אי אפשר להקנות לבעל חי).

בספר "והערב נא" מביא שנשאל הגר"י זילברשטיין, בזקן שישן בעת אש, וכלבו נבח והשכן שמע וחש להצילו. וכתב בצוואתו שיתנו סך גדול לשכן ועוד סך לכלב.

ולכאורה עפ"י גמ' כאן (להלכה) היה צריך דלא לקנות כלל. אלא שהגר"י חידש בגאונותו המתוקה, שכוונת המת הייתה להכניס את הכלב לפנסיון שיטפלו בו כראוי עד סוף ימיו, מכיון שיש זקני עמי וגויי הארץ שנוהגין כך. ואם כן אפשר לקיים דברי המת.

דף קמד

הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים.

וק' שבמק"א נאמר שהכל בידי שמיים חוץ מיר"ש (ועי' תוס' על אתר הפשט)? ועוד ק' היפלא מה' דבר? ועוד ק' שהרי כמה תפילות ערוכות על חיים שיש בהם יראת שמיים?

ואולי אפש"ל שכאשר הקב"ה מעמיד אדם בניסיון הוא גם נותן לו הכוחות לעמוד בו, ("בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין" "אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו" (קידושין ל:) ועוד רבים).

אך כל זה בניסיון שהגיע מן השמיים. ואולם אם מכניס עצמו בנסיונות בכוונה ("פחים") או שמצנן את היראה הטבעית שבו באמצעות קוצים ודרדרים המשחיתים את הנפש ("צינים") אז צריך להתמודד לבדו, וכבר אינו בידי שמיים.

דף קמה

כל ימי עני רעים זה רחמן וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי.

ולכאורה פליאה איך יכנה את הרחמן כמי שימיו רעים ואת האכזר למי שהוא טוב לב?

ונראה לומר דשפיל אסיפא דקרא, שהפסוק הבא אחריו הוא "טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב מלא מהומה". כלומר שלמרות שהאכזרי נראה רצוי יותר. הקב"ה אוהב דווקא את הרחמן למרות שנראה שימיו רעים (עפ"י יסוד דברי המלבי"ם שם).

דף קמו

בן סירא אומר אף לילות בשפל גגים גגו ממטר גגים לגגו ברום הרים כרמו מעפר כרמו לכרמים. (לומדים מכאן כמה הלכות שכנים).

הנה כלל הוא בגמ' (סנהדרין ק: "מילי מעלייתא דאית ביה דרשיה") שאין מביאין מספר בן סירא אלא מילי מעלייתא, וצ"ע מה הלימוד כאן?

ואולי דמידת הגאווה ניתנה לאדם (בין היתר) על מנת שלא יושפע מהסביבה הנחותה של הגויים וכו', ואילו מידת הענווה כדי שילמד מהטובים יותר וק"ו שלא ישפיע רע על אחרים.

והכסיל הזה עושה ההיפך: כשזה מגיע להשפעה מאחרים נעשה עניו ונותן לכולם להשפיע מהרע שלהם, כמו גג נמוך שגשם כל הגגות

יורדין עליו. וכשצריך להיות נמוך אז יגבה ליבו, ואדרבה ישמיע דעותיו שלא דעת תורה ויקלקל את כל הסביבה, כמו גינה שעומדת מעל כל הגינות וזיבלה יורד לכל הצדדים.

דף קמז

היה חולה ומוטל במטה... שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני ונודע שיש לו בן... מהו דתימא צעריה הוא דקא מדכר קא משמע לן.

יש כאן לימוד עצום: מדובר בגוסס שמבין שאלו רגעיו האחרונים והוא מחלק את ירושתו. ברור לו שהוא עוזב את העולם בלי ילדים. ואעפי"כ אומרים חז"ל שהוא לא התכוין להזכיר צערו גרידא, אלא לרמז שאינו מתייאש, ושאם בכל זאת יעשה הקב"ה נס ויחיה או לפחות שיהיה לו בן, הוא קודם לכולם.

ובימינו זכינו לראות את הג"ר צבי קושלבסקי, שהוליד בן כבן תשעים, והעיד על עצמו שזכה לכך משום שמעולם לא התייאש לרגע אחד מאמונה שיהיה לו בן, ואין שום ייאוש בעולם כלל.

ולכן הסמיכו חז"ל מיד שני סיפורים הפכיים בעניין זה:

המעשה של חזקיהו המלך, שאמר לו ישעיהו הנביא "מת אתה ולא תחיה", והוא לא התייאש. ומשם לומדים (ברכות י.) את הכלל הידוע ש"אפילו חרב חדה וכו' אל ימנע עצמו מן הרחמים".

והמעשה השני לעומתו הוא של אחיתופל, שהיה בתחילה בדרגה גבוהה ביותר, עד שנאמר עליו בשמואל "כאשר ישאל איש בדבר האלוקים". אך כשנפל לעניין מסויים, התייאש עצמו מן הרחמים, ולא חזר בתשובה, (ומסתמא לא היה נהרג, וגם אם כן היתה מיתתו כפרתו כשאחז"ל בסנהדרין כ"ג: שהמומתין אומרים תהא מיתתי כפרתי) עד שהלך וחנק את עצמו רח"ל".

והתוצאות:

על חזקיהו נאמר אחר כך "ולא היה כמוהו בכל מלכי יהודה הבאים אחריו ואשר היו לפניו".

ועל אחיתופל נאמר "ואלו שאין להם חלק לעולם הבא".

שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו - אל תהיו במחלוקת, ואל תמרדו במלכות בית דוד, ויום טוב של עצרת ברור זרעו חיטים.

וכבר נשברו קולמוסים על הקשר בין הצוואות, וגם על התימא וכי זה הדבר החשוב ביותר לומר לפני הפטירה? ותו, אחיתופל שפיקח היה (הציל את העולם בחכמתו) מה ראה לשטות זו להתייאש ולאבד עצמו?

ואולי אפשר בדרך מוסר, וגם אם אמת אין כאן, לימוד יש כאן:

אחיתופל סבר, כי הנהגת הקב"ה בעולם הוא ע"י מזלות. והרבה חכמים נפלו בזה כידוע (כי בכל זאת יש עניין במזלות, ועי' שבת קנ"ו.).

ולכן רצה להתנצל בפני בניו, שאינו אשם במצב שנוצר, (כידוע מחז"ל שהוא חשב שעושה לשם שמיים כי היה גואל הדם של אוריה החיתי ואכמ"ל, ובמקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך), אלא שהמזל פשוט לא היה לטובתו ועבד כנגדו כביכול.

ולזה רימזו שלושת הדברים: המחלוקת רעה כי אינך יודע בצד של מי המזל. לא לריב עם מי שהמזל משחק לו. ולהחליט על השקעות לפי מזלות השמיים.

וזו טעות המביאה לידי דברים נוראיים, עד כדי כך שיום מתן תורתנו יכול להפוך ליום חקלאות של תחזיות מזג אויר. ואת אחיתופל עצמו הביאה עד לדבר הנורא ביותר שיש בעולם: איבוד עצמי לדעת ואיבוד החלק לעוה"ב.

דף קמח

והלכתא חזרה במקצת הוי חזרה בכולא.

יהודי שמתחרט על חלק מהעבירות (מה שהוא זוכר) הוי חרטה על הכל, גם על מה שלא זוכר.

דף קמט

איקפד רבא אמר קא מגמרי טענתא לאינשי ומפסדי לי.

מסופר בגמרא, שגר צדק, אביו (הביולוגי) של רב מרי, הפקיד אצל רבא סכום גדול, וחלה. ורבא השתדל שהכסף יישאר שלו, ולבסוף כאשר סייעו לגר להעביר הכסף לרב מרי, הקפיד רבא.

ומקשים כל המפרשים, אמאי לא רצה לקיים דברי המת, שבוודאי רצה שילך הכסף לבנו (ובפרט שידוע (חגיגה ה:) שרבא היה עשיר מופלג ומה זקוק לכסף זה)?

ואפשר להוסיף על תירוציהם, דהנה מצאנו ביבמות מ"ה: שרבא היה רבו של רב מרי, ואף דאג לו למינוי מכובד מאוד למרות שזה לא היה פשוט. והנה מצאנו בגמ' (לעיל קכ"ט "תנו שקל לבני בשבת" וכפרשב"ם שם) שאם אחד רוצה שבנו ילמד כראוי או יעבוד כראוי ולא יבטל עצמו, העצה היא להוריש לו את הכסף באופן שיקבל כך וכך לכל שבוע, ולא שיהיה לו בבת אחת סכום עצום שיוצאנו מהעולם (הקניין והתאוות ממון והמקנה כבד -מוציאין את האדם מן העולם).

ואפש"ל שרבא רצה שרב מרי, שהוא כל כך דאג לו וטיפחו, ימשיך להתעלות בתורה, וחשש מעושר שמור לבעליו לרעתו, לפיכך רצה שהכסף יישאר אצלו והוא יעביר לו כל הצטרכויותיו.

ובזה מבאר מה שהגמ' הדגישה איפה היה רב מרי באותה שעה "ובבי מדרשא הוי", ומסתמא אם היה תלמיד של רבא היה זה בקירבת מקום ויכלו לקרוא לו. אלא להנ"ל א"ש שרבא לא רצה להוציאו מהלימוד, לא עכשיו ולא בעתיד, אלא שייתן לו כל צרכו והוא יישאר בבי מדרשא עד שיגדל ויהיה לאמורא הקדוש רב מרי.

דף קנ

רב פפא הוי לי תריסר אלפי זוזי.

עיין מה שכתבנו ע"כ בב"ק ק"ד ושם נתבאר מה מיוחד במעשה זה עד שמוזכר כמה פעמים בש"ס.

אמר נכסיי לפלוני עבדא מיקרי נכסי דתנן וכו'.

וכך הגמ' ממשיכה על מקרקעין ומטלטלין וכל סוגי הנכסים, שהם נקרים נכסים, ועל כל אחד מביאה הגמ' ראייה מברייתא שחז"ל כינוהו בשם נכס.

וקשה, איזה הוי אמינא יש, שרכוש לא ייקרא נכס, והרי הש"ס מלא בכך?

וי"ל בדרך מוסר, שהרי אין מלוין לו לאדם כל "הנכסים", אלא רק מצוות ומעש"ט (אבות ו, ט), ולכן הוי אמינא שרק הם נקראים נכסים שהם שייכים באמת לאדם (ובפרט כשהאדם נמצא על סף המוות כסוגיין הכא). ולכן צריכים הוכחות מחז"ל שגם זה נקרא נכסים, כי אזלינן אחר לשון בני אדם.

דף קנא

דאתי ממולאי אמרי מילתא דמולייתא. (אתה אומר דברים כאלו משום שאתה בא מהעיר מולאי - לשון נופל על לשון).

כעין זה יש בכמה מקומות, ובגמ' בבא מציעא מצאתי לחכ"א שהביא דברי זקננו השל"ה הקדוש (תורה שבעל פה, יד) שאין כאן חשש זלזול, אלא התכוון לדבר חכמה ומוסר. שכיון שרב ביבי בא מבית עלי (שהרי היה בן אבייי) שעליהם אמרו בגמרא (ראש השנה יח, א) שבזבח ובמנחה לא יכופר עוונם, אבל בתורה וגמילות חסדים - יכופר. ולפיכך עליו להתבונן בדברי תורתו ביתר שאת - שלא יהיו דברים ממולאים אלא תורת אמת, כדי שאכן יכופר לו על ידם עוון עלי.

ולולי דבריו גם היה אפשר לדחוק שהכוונה למולייתא היינו לשבח, שהרי הפירוש המילולי של מולייתא הינו מזון ממולא ומשובח (ועי' פסחים עד.). אלא שהתכוין לומר לו שיבדוק היטיב מה טיב המילוי שהכניס בדברים, כמו במזון שאין די בכך שהמעטפת טובה אלא צריך שגם התוכן יהיה טוב.

דף קנב

ארכביה אתרי ריכשי. (הנפטר הרכיב את צוואתו על שני סוסים, כל' חיזק את צוואתו).

בדרך כלל בש"ס המילה סוס מתורגמת לסוסיא, וכאן נקטו לשון ריכשי. ואפש"ל דהנה במגילת אסתר (ח, י) על הפסוק "הסוסים רוכבי הרכש" פירש האבן עזרא "רכבי הרכש- מרכוש המלך" כלומר, שמדובר בסוסים מיוחדים וגיבורים שרק למלך יש כמותם.

(ואגב, כמה פעמים בתנ"ך המילה סוס מוחלפת במילה רכש ותמיד זה בהקשר של סוסי המלך, מלכים א' ה' ח' ומיכה א' י"ג לפי' המלבי"ם)

ולפיכך הדגישה הגמ' כאן שלא מדובר בסוסים פשוטים, אלא טובים במיוחד.

ובפשטות יש לומר שאיידי דעסקינן בהקניית הרכוש, קרי ליה ריכשי.

ואחוי בידיה ושתיק.

מסופר, שרבא ורב נחמן בר יצחק ישבו אצל רב נחמן, והק' רבא מברייתא דלא קני במתנת ש"מ שאמר קנו. ורמז לו ר"נ בידו שהתם מיירי שייפה את כוחו.

ולכאורה קשה אם יש לו תירוץ כל כך טוב מדוע מחוי בידיה (וכדחזינן בחגיגה ה: שאין הרבה יודעים שפת הסימנים) ולא שיתפו עם כולם?

ואפש"ל בפשטות, שלא רצה שידעו את העניין הזה, וינצלו את השכיב מרע (שבד"כ לא היה מקנה אילו סבר שיחיה).

דף קנג

ההיא דאתאי לקמיה דרבא עבד לה רבא כשמעתיה... אמרה ליטבע ארביה... לא איפרק

מטיבעא" (רבא פסק כנגד אשה אחת, היא קללה אותו שתטבע ספינתו וכך ארע).

מעשה נורא זה דומה למעשה שראינו בגיטין לה. "ההיא דאתאי לקמיה דרבה בר רב הונא... אמרה ליה אפכוה לכורסיה... לא איפרק מחולשא".

בשני המקרים מדובר באשה מרת רוח שאיבדה את כספה כתוצאה מפסק דין וקיללה את הדיין ונתקיימה קללתה. וקשה מה נשתנה שני מקרים אלו מכל אלפי פסקי הלכות שנאמרו בש"ס ולא ראינו קפידא כזו?

יראתי בפצותי שיח להשחיל, אך תורה היא וללמוד צריך, וכדרך שאחז"ל (ברכות ה:) שגם במקום אמוראים קדושים אומרים דלא חשיד קב"ה ליעביד דינא בלא דינא.

ואולי אפש"ל (אחרי שראיתי שהמאירי כותב בחריפות רבה) שאין שום חיסרון בפסק הדין (גם למ"ד שטעה בדין, לכל היותר צריך לשלם מכיסו הנזק, אך לא הפיכת ספינה, ובוודאי לא מחלת הגוף), אלא שלומדים מכאן, שגם כשצריך לומר דבר קשה לשואל (או לתלמיד, וקל וחומר לבן משפחה), יש לדבר ולהסביר באריכות ולשמוע עד שיבין שזה הדין, או לכל הפחות שאין כאן קלות דעת. וכעין שאחז"ל על יעקב אבינו עה"פ "ויחר אף יעקב" (בראשית ל, ח, ברש"י ומקורו במד"ר) "אמר לו הקב"ה: כך, עונים את המעוקות?! חייך, שבניך עתידים לעמוד לפני בנה".

דייקא נמי, שבשני המקרים, האשה המקללת הוסיפה "הסבר" שאינה מקללת על עצם הדין אלא על הסתירה (בגיטין) או על עניין התוספת לפסה"ד.

ולמה דווקא קיללתו בספינה?

משום דלקמן (קנג:) מקשה אביי לרבא בעניין דומה קצת: "ומה ספינה שרובן לאבד נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים חולין שרוב חולין לחיים לא כל שכן".

והיינו שהאשה רמזה לרבא, שהיה צריך לשמוע לקושיא של אביי (ועל אף שאינו דומה ממש, אפשר לדמות מילתא למילתא, שהעיקרון הוא אחד).

דף קנד

מודה בשטר שכתבו צריך לקיימו.

אם אחד כותב ספר ובו דברי מוסר לאחרים, עליו לקיימו בעצמו!

ואם תאמר אדם איך יכתוב והוא עדיין מצפה להיות טוב? י"ל עפ"י מה ששמעתי בימי חרפי מפי רבי מרדכי דרוק כי ה-מגיד רבי שלום שבדרון העיק לו שהוא מדבר בדרשות בדברים שהוא חש שהוא רחוק מהם בעצמו, ושאל את החזו"א ופסק לאכזבתו שצריך להפסיק לדרוש אם כן...

רבי שלום יצא מבית החזו"א נסער ופגש חכ"א (כמדומה רבי חיים ברים) ששאלו למה נפלו פניו, ולאחר שסיפר לו דברים כהווייתן, יעץ לו לחזור לחזו"א ולומר לו שבכל זאת זה משפיע עליו כשהוא מדבר, שהוא מתעורר להתחזק בדברים אלו גם אם אינו אוחז בהם עדיין. הוא חזר לחזו"א ואכן פסק לו שיחזור לדבר.

סיפור זה הוא היסוד לכל הספר הזה...

דף קנה

אם יודעת בטיב משא ומתן מקחה מקח וממכרה ממכר.

פעמים כאשר מגיע למילי דשמיא, אדם משכנע את עצמו ואת כולם שאינו יכול ללמוד/להתפלל/לקיים מצוות וכדומה, פשוט אין לו את הכוחות/כשרונות/סבלנות/זמן.

אך כאשר מגיע למשא ומתן שצריך להשקיע כספים ולהרוויח, פתאום פנים חדשות באו לכאן, והוא נעשה מבין ויודע וסופר ומונה...

דף קנו

מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כבינתי לבתי... ומתה וקיימו את דבריה, אמר להן 'בני רוכל תקברם אמן'.

(ומבואר בגמ' שקנסום חז"ל שהיו מגדלים קוצים בכרם).

וקשה בתרי, חדא מהיכי תיתי להטות משפט בשל עבירות של אחד הצדדים? ותו, דהלשון 'תקברם אמן' קאי על העתיד, ואיך תקברם אם כבר נפטרה?

ונראה ביסוד מש"כ רבינו בחיי (ויקרא י"ט י"ט) לבאר טעם איסור כלאים עפ"י סוד: "והמחבר אותן יחד מסלק השלום מן העולם כי הוא מערבב הכחות העליונים ומשים קטרוג בין פמליא של מעלה". כלומר, שגורם רעה לכל העולם, ולכן שפיר יכולים חכמים להתערב ולגרום שיהיה כמה שפחות כלאיים, במקום שברור להם כי הירושה תאפשר להם עוד ועוד כלאים. (ואולי זהו היסוד שגזרו חז"ל שריפת כלאיים אף בחו"ל - קידושין לז.).

וממילא אפש"ל שגם האם עצמה התכוונה להביא לבת כדי שיהיה לבנים פחות אמצעים לעשות עוד כלאי הכרם שאסור ליהנות מהם. ומרומז במילים "תקברם אמן" משום שיין כלאיים היוצא מכרם כזה דינו בקבורה (תמורה לג: וברש"י שם ד"ה את שדרכן). והיינו "תקברם אמן" שהיא רצתה למנוע מהם את ההנאה לעתיד מכלאיים, כפי שהקבורה מונעת הנאת היין.

דף קנז

מהדורא בתרא אמר לן רב אשי.

וברשב"ם: "רב אשי חיה ששים שנה... ומהדורא קמא היינו שלשים שנים ראשונים ומהדורא בתרא הן שלשים שנים אחרונים".

ומקשים דאם חי ס' שנים, איך ייתכן שלמד ס' שנים. וכי למד כבר מיומו הראשון? ולכן גרסו "ה י ה שישים שנה" דהיינו שהיה ראש ישיבה ס' שנים.

ולול"ד היה אפש"ל דמר אמר חדא ולא פליגי. משום שהחיים של רב אשי נמדדו אצלו רק מזמן שלמד תורה.

ודכירנא שזכיתי להסיע הרבה פעמים את הגרמ"מ קארפ למרן הגרי"ש אלישיב בלילי שישי לדבר בלימוד.

פעם אחת הגענו ובחזור הנכד התורן (כמדומה ישראלזון ממ"ע) השיח לפי תומו ששמע היום מהסבא שאין לו טעם בחיים כי אינו יכול ללמוד כראוי. ושאלו הנכד שהרי סבא לומד בגמרות המיוחדות (שהדפיסו לו כל עמוד בגודל של שולחן כדי שיוכל לקרוא) וכן אפשר לדבר בלימוד? וענה לו הסבא בשאלה "דאס הייסט לערנען?" (זה נקרא ללמוד?).

הגרמ"מ שמע זאת והחויר כולו, ולחש לי "אם הרבי אמר כך ליבי מבשרני רעות מאוד", ביטלתי את דבריו שכך דרכם של זקנים לדבר וכו' והוא מאן להתנחם.

בשבוע שאחרי זה כבר לא נסענו כי מרן נפל למשכב שממנו לא קם...

דף קנח

כי סליק רבי זירא, קם בשיטתיה דרבי אילא... אמר רבי זירא שמע מינה אוירא דארץ ישראל מחכים.

וקשה שהרי רוב התורה המסורה עתה בידינו נמסרה בחו"ל, כך תורה שבכתב, תלמוד בבלי, רמב"ם ורוב הראשונים והאחרונים? ואיך אפשר לומר שאדוננו הגר"א ומורנו הבעש"ט וכו' היו חכמים פחות מעמי הארץ שבארץ ישראל?

וראיתי כתוב בשם רבי צדוק הכהן מלובלין (אך לא מצאתים בפנים) שכאשר יהודי לומד תורה, זה עצמו בחינת ארץ ישראל, וכאילו אינו נמצא בחו"ל עכשיו.

ובזה מתורצים הרבה מאמרי חז"ל בשבח ארץ ישראל ובגנות יושבי חו"ל. (כמו שפשוט שמי שמדבר דברי תורה בחו"ל ביידיש מדבר בלשון קודש יותר ממי שמדבר דברי הבאי בעברית).

דייקא נמי שבכל המקומות שהוזכרו בש"ס דאוירא דארץ ישראל מחכים, מדובר בהבנת סברות (ויש מרבותנו שפירשו עניין זה במזג האויר הנפלא של ארץ הצבי).

למרות זאת יש לזכור כי "אין תורה כתורת ארץ ישראל" (והכוונה היא כנראה שאותה תורה עצמה שווה יותר אם היא בארץ ישראל, או שהכוונה

רק לשבח את התלמוד ירושלמי, אך לא לומר שתורת הגר"א והרשב"א חשובים פחות מהתורה שלנו)

רבי נחמן מברסלב (תורה מ' ליקו"מ תניינא) מבאר את הגמ' כך: ע"י שמחכים ולומד תורה הרבה, אז יכול להרגיש טעם ארץ ישראל.

כלומר, שתנאי להרגשת החכמה בא"י הוא הכנה כראוי.

ואכן, מסופר בגמ' (ב"מ פה.) שרבי זירא התענה מאה תעניות לפני שעלה לארץ ישראל.

דף קנט

תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ (תהילים מה, יז, הובא בגמ').

אפש"ל בצחות, שאם רוצה אדמו"ר שבניו יהיו תחתיו, כמו שהוא היה במקום אבותיו, בלי מחלוקת בין החסידים, העצה היא לפזרם בחייו בכל הארץ, כל אחד במקום אחר. כפי שנהגו הרבה מצדיקי הדור ועלתה בידם.

דף קס

וכתוב בספר וחתום עצה טובה קא משמע לן... ועבדי רבנן תקנתא אדהכי והכי מיתבא דעתייהו.

מבואר שאותו פסוק משמש לשני דברים: עצה טובה קמ"ל והטרחת הכהן בגט לצורך יישוב דעתו.

ואפש"ל שהם אותו דבר ממש: עצה טובה קמ"ל שאם אדם כועס יכריח עצמו לעצור לפני נקיטת צעדים שיתחרט עליהם, שכידוע בא לכלל כעס בא לכלל טעות.

וכמדומה ששמעתי מחו"ז הגרי"מ יעקבזון על אביו הגרח"י ראש המלמדים בעץ חיים, שהיה נוטל ידיו לסירוגין לפני שהעניש תלמיד,

והסביר על פי גמ' זו, שהוא רוצה להשיל מעצמו כל חשש לכעס כלשהו, על ידי מעשה כזה.

דף קסא

רב צייר כוורא ר' חנינא צייר חרותא רב חסדא סמ"ך רב הושעיא עי"ן רבא בר רב הונא מכותא.

אולי אפשר למצוא רמזים בכל אחד מארזי הלבנון (וכמובן אינו לפרש, וכדברי רשב"ם "המפרש אמאי צייר כך אינו אלא טועה").

רב חתם בצורת דג - דידוע שהוא נגד עיין הרע (ברכות כ.) ורב חי כמה מאות שנים (עמש"כ החיד"א ביעיר אוזן (מערכת א אות מד)) והוא זה שאמר לעיל (ב:) שאסור לאדם לעמוד בקומת חבירו מפני עין הרע. ורמז שלא יטילו בו עה"ר, וכמבואר לעיל ציווה לצייר דג בשדהו - אולי מאותה סיבה.

רב חנינא צייר ענף דקל (תמר) - מבואר בסנהדרין (יד.) שהוא לא הוסמך כרב למרות שהיה ראוי לכך, וזאת מחמת היותו מיוחס לעלי הכהן. ובא הענף לרמז שהוא ענף מ"צדיק כתמר יפרח".

רב חסדא צייר האות ס' ולא כל שמו - אולי מצד עניוות שהרי נאמר עליו (גיטין ז.) "חסדא שמו וחסדים מיליו", וכן שזה עיגול המרמז על גלגל החוזר בעולם, שהיה עני ביותר והפך לעשיר ביותר.

רב הושעיא צייר האות ע' משמו - מסופר בפסחים קיג: שהוא התעלה בשמירת העיניים באופן מבהיל, עד שהעיד עליו יודע תעלומות בעצמו, וזה מרומז באות עי"ן.

רבה בר רב הונא צייר מכותא (תורן של ספינה) - ע"ש נס שארע לו בספינה כמסופר בחולין קה:

וכמובן שהכל בדרך האפשר.

דף קסב

אין למדין משיטה אחרונה.

לא ילמד רק את הקיצורים שבימינו המביאים רק את השיטה האחרונה הנוגעת להלכה למעשה מבלי להסביר טעמי הדברים ומקורותיהם הטהורים.

שהרי אויר סוכה פוסל בשלשה סכך פסול פוסל בארבעה.

לפעמים, הבטלה גרועה ופוסל את המוח, יותר מאיסור אחר או לימוד חול.

וחלילה ללמוד ספרים חיצוניים, ואם ראית ת"ח שעשה עבירה אל תהרהר כו'.

דף קסג

בהאי גוונא אין מקיימין אותו מן העדים שלמטה אלא מן העדים שלמעלה.

שהרי אמרו חז"ל (קהלת רבה יב, ב וכן הוא בשבת קנג.) שבשעה שאדם נפטר מן העולם הקב"ה אומר למלאכי השרת "מה הבריות אומרות עליו". ולפעמים אינו טוב לאדם שישאלו את הבריות, כגון שהיה צדיק נסתר וכדומה. במקרים אלו נאמר שבהאי גוונא דנין אותו לפי "העדים שלמעלה" ולא לפי מה אומרים עליו למטה.

דף קסד

אינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק שתי פעמים.

הנה אחז"ל באבות (ד, כ) "הלומד זקן למה הוא דומה? לנייר מחוק", ואם אמור יאמר האובד, זקנתי מהיות לאיש, לא אוכל עוד לצאת ולבוא בתורה, מה זה כבר משנה אם אלמד עתה או בעוד כמה שנים, שהרי בכל מקרה אני נייר מחוק?

על זה באה הגמ' לומר שאינו דומה מי שזקן קצת, שאמנם דומה לנייר מחוק, אך כפי שראינו כאן בגמ' שאפשר לכתוב על נייר מחוק בלי שישימו לב בכלל שאינו חלק, לנייר מחוק שתי פעמים, כלומר עוד יותר זקן...

ולהעיר כי הדברים באבות מובאים מאלישע בן אבויה, שהוא עצמו אולי נשבר מהמאמר הזה כדאחז"ל ששמע בת קול "שובו בנים שובבים חוץ מאחר" וייתכן שחשב לעצמו שהוא כבר נייר מחוק אחר שעשה מה שעשה, וטעות היתה בידיו כדאמרינן.

פנטיגון.

פירשב"ם, [בית ש]יש לו חמש פינות.

ואכן, משרד ההגנה האמריקאי המפורסם נקרא פנטגון על שם שהוא נמצא בבניין של ה' קירות, פעמים רבות רואים כי הראשונים ידעו הרבה שפות (כנראה בעקבות נדודיהם ממדינה למדינה, או שהעיר עצמה נדדה משלטון לשלטון כל הזמן, כידוע כמה סבלו רובם באופנים קשים), כדאמרינן במגילה שהסנהדרין דיברו שפות רבות.

רבי יהודה חייטא כתבו.

נשים לב לנקודה מעניינת: בפעם הראשונה, לגבי כתיבת הגט, אמר "רבי יהודה". בפעם השנייה, לגבי כתיבת התהילים, אמר "יהודה חייטא כתבו" בלי רבי. והלא דבר הוא?

ואפש"ל דלגבי גט, צריך להיות תלמיד חכם גדול על מנת לכתבו (קידושין ו.), והשאלה הייתה על תוכן הכתיבה ולכן הדגיש שהוא חכם.

ואילו בפעם השנייה, שאין כל עניין בתוכן אלא בצורת האותיות, היינו שהוא גרפיקאי טוב, אין לזה קשר לתלמודו, ולכן לא קראו רבי (ואולי לזה רמז שלא יאמר לשון הרע, כאילו שהוא רק בקי בכתיבה יפה).

כלך לך מלשון הרע.

ונתקשו המפרשים איזה גנות יכול לבוא מכך.

ואולי אפשר להוסיף פירוש בדרך המוסר, שלומר על תלמיד צדיק, שבזמן שיכל ללמוד נגעים ואהלות, השקיע הזמן בכתיבת תהילים, זה קצת פחיתות כבוד עבורו. על אף שלכל אדם רגיל זהו שבח.

במושגים שלנו כל לימוד נקרא מצוה ואכן כך הוא, אך אצל גדולי ישראל שאין אצלם בטלה כלל אלא רק חוששים מביטול תורה באיכות, וצרובים דברי הספדו של רבי יצחק זילברשטיין בהלוויית חמיו הגרי"ש כי הוא חש קצת ביטול תורה באיכות כאשר למד בבין הזמנים רמב"ם במקום גמרא.

שלושה דברים אין אדם ניצול מהם כל יום.

ומקשים שהרי צדיקים פשוט שהם ניצלים גם מאלו?

ואולי אפש"ל שהכוונה שאכן ניצולים, אך לא בכל יום, כי בכל זאת לפעמים בא להם לפחות ניסיון בעניין הזה. כגון ששומעין לשון הרע גם אם משגיחין בכל מילה שמדברים.

דף קסה

ועל דא עיילוהו לבית המדרש. **(החזירוהו, אחר שהוציאוהו כששאל דבר מסויים).**

וצריך ביאור מה זה קשור לשאלה. וכן קשה אמאי לא השיבוהו על השאלה הראשונה שענה כהלכה, ורק על השנייה?

ואפש"ל בדרך רמז, שהם רצו להחזירו ושלחו לו שאלה שיבין מתוכה שהוא צריך לשוב. והיא שהרי לפי רבי נתן צריך ששני העדים יעידו כאחד. ואם כן, הרי רבים מהדברים שנאמרים בביהמ"ד הם עדות מפי הצדיקים הקודמים (על זה מבוסס כל הש"ס) וא"כ צריך שיבואו יחדיו ללמוד באותו ביהמ"ד. ועל זה השיב להם שמצטרפין שני עדים בבתי דינים שונים, וא"כ אינו צריך לבוא.

שלחו לו שוב, שדיינים צריכים להיות יחד בשעת הדין, וזה רמז שהוא צריך להגיע לדון יחד עימם. וכיון שענה שצריכים להיות יחד, חזר לביהמ"ד.

דף קסו

קפל מלמעלה וספל מלמטה מאי מי חיישינן לזבוב.

ופירש הרשב"ם שקפל מרמז על טלית וספל הוא כלי אכילה גדול, וחיישינן שהזבוב טישטש את הדיו שהפך קפל לספל.

ונראה לרמז, שכך דרכו של הזבוב הידוע (יצר הרע דומה לזבוב-ברכות סא.), שמשנה את ה"דיו" דהיינו הכתובים, עד שהופך את הטלית (המרמז על הקדושה) לתאוות אכילה ושתיה (המרומז בספל).

(ועיין בגמ' שבת קד. שאות קו"ף הוא "קדוש" והיינו שהזבוב מטשטש את הק' כדי להפך הקדושה)

דף קסז

אחוי ליה בריש מגילתא הוה קא נגיד ביה א"ל כבר קדמוך רבנן.

שמעתי מהמלמד שלי רבי יהודה פישר, מעשה שארע באותן ימים (וכמדומה שהוא הכיר את הפרטים) עם בעל ה"מנחת יצחק", שבאו אליו שניים לדין, זה מוציא שטר חתום ע"י הזולת בחתימה מסולסלת, כי הוא חייב 5000$. ואילו זה צווח: אכן, זו חתימת ידי ללא פקפוק, ואני אכן מכיר את האיש שהוא שכני, אך מעולם לא לוויתי ממנו דולר אחד.

בי דינא לא ידעו מה לעשות כי היו ניכרין דברי אמת, ומאידך מודה בשטר שחתמו צריך לקיימו. עד שהמנחת יצחק פנה אל הנתבע בשאלה: "האם השאלת לו פעם ספר כלשהו?" והלה ענה "כן, כמה פעמים" ציווה המנחת יצחק שיביא לבית הדין את כל הספרים שהשאילו בעבר. וכאשר פתחו את כל הספרים וימצא באחד מהם גזור בראש העמוד הראשון, במקום כתיבת השם.

מתברר כי הוא פשוט גזר את חתיכת הדף עם השם, וכתב מעליו שהוא חייב וכו'.

ברוך שחלק מחכמתו ליראיו! (וע"ע כתובות כא.)

דף קסח

ליקח עם הארץ בהדיה.

ובבבא מציעא יט הק' התוס מכאן על מה שנאמר שם שרק ת"ח משיבין לו כלי על פי טביעות עיין. ותירצו, דהוא עניין של נאמנות, שהעם הארץ אינו נאמן.

וקשה שהרי אם לא מאמינים לו על שוה פרוטה, איך כאן מאמינים לו על אשת איש?

והתירוץ פשוט: הנגיעה! בב"ב אין לו נגיעה ובב"מ יש לו.

רואים מכאן מה גדל כוחה של נגיעה המשבשת דעתו של אדם. שאפילו נגיעה של שו"פ חמורה יותר מאיסור של יהרג ואל יעבור.

ועיין מה שכתבתי שם.

דף קסט

מידע ידעי דמאן דמסיק ארעא בזוזי לא מפייס.

מי שיודע שמסקנת האדם ארעא וסופו לעפר, אי אפשר לקנותו בממון.

דף קע

אמר ליה אביי אם כן פלוגתא לדמר.

ולעיל (קסח) מסופר שלחצו על אביי לכתוב שטרות באופן שאינו כדין, ואביי התחכם לעשות את השטרות באופן שאינם מועילים.

ראיתי לחכ"א שהביא מהספר הנפלא "חשוקי חמד" (פסחים צח:) שנשאל הגר"י זילברשטיין בגבאי צדקה שלחץ על אדם לתרום יותר מכפי יכלתו, ונתן לו לבסוף צ'ק עם שירבוט כלשהו שאינו חתימתו, וכמובן שהבנק החזיר הצ'ק, והגבאי צדקה כועס.

וסיפר לגיסו הגדול מרן הגר"ח קנייבסקי, שענה לו על אתר מהגמ' דנן שרואים שהדבר מותר, ועם עיקש תתפתל.

דף קעא

אמר מאן יהיב לן מעפריה דרב ושמואל רמינן בעיינין הא רבי יוחנן והא ריש לקיש דאמרי תרוייהו כותבין שובר.

לשונות כאלו מצויין ברחבי התורה, ובונים בניין אב, שבכל מקום שיש צורך לפסוק הלכה כרבים, או לנהוג לפי רבותינו, ראוי להדגיש קודם את גדולתם של הצדיקים שאין אנו נוקטים כוותיהו, ואת הטעם שאיננו פוסקים כמוהם, שלא ייראה חלילה לרגע כאילו אנו מודדין גדולת הצדיקים ומכניסין ראשנו ביניהם.

והא דאינו נפוץ כל כך, היינו משום שאי אפשר כל הזמן לחזור על כך. ובא זה ולימד על הכלל.

דף קעב

אין חוששין לנפילה דיחיד, אבל חוששין לנפילה דרבים.

לפעמים אם יחיד חורג מהמסורת, אין צורך לצאת נגדו למלחמה. הוא יחזור יום אחד בעזרת השם, וגם אם לא, לפחות בניו אחריו יחזרו לתלם.

אך אם הציבור חורג כמלוא הנימה מהמסורת, יש להאבק כנגד זה, משום שהציבור בדרך כלל לא חוזר בו.

דף קעג

אם יש נכסים ללווה אין נפרעין מהערב.

במדרש שרהש"ר פ"א ד,א: "בשעה שעמדו ישראל לקבל התורה אמר להם (הקב"ה) .. הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואתננה לכם"..."בנינו ערבים אותנו... מיד קבלן הקב"ה ונתן את התורה

לישראל". א"כ יוצא שכאשר יהודי אינו שומר את התורה יש ללכת לערבים חלילה...

אלא שהקב"ה רב חסד ציווה כאן בתורתו, שאם יש נכסים אין נפרעין מהערב. לפיכך שופך חמתו על עצים ואבנים במקום להיפרע חלילה מהערבים.

וידוע המעשה מרבי אהרן קיבליטשער שהיה עני ואביון וכל פרנסת ביתו היתה מפרה. יום אחד מתה הפרה וחששו איך לספר לו כזה דבר. ובאו מומחים ובישרו לו קמעא קמעא כנהוג. וכאשר הבין את העניין החל לרקוד, חשבו שמרוב צער נשתבשה דעתו. אך הוא הביא את המדרש הזה ואמר: "שפיר יש לרקוד, שהרי בוודאי עשיתי משהו לא טוב, ורצה הקב"ה לגבות מהערבים, וברוך השם שמצא את הפרה תחתיהם".

דף קעד

מצוה הוא דעבד ולאו מידי חסרה.

כשעושים מצוה לא מפסידים, גם אם זה נראה לפעמים שכן.

בתר עניא אזלא עניותא.

כידוע אחז"ל (נדרים מא.) "אין עני אלא בדעה", היינו שעם הארץ נקרא עני.

ולפעמים נדמה שאם יעני (שיעזוב הלימוד) יתעשר. ולכן אחז"ל שהמציאות היא הפוכה. שבתר עניא, היינו אחרי עזיבתו את התורה, לא יהיה לו לא רק תורה, אלא אף אזלא עניותא, גם מעניות כפשוטו לא ייחלץ. (אין כאן הוראה גורפת שלא לעבוד וכל אחד ישאל את רבו, וכפי ששמעתי מרבי אביגדור מילר, שכל חיזוקי האמונה זה עד הרגע שהאשה מבקשת שיקיים כתובתו, אך לא לתלות בזה את כל יהבו).

ולפעמים אפשר לומר גם להיפך: שאם הוא מתמסר לתורה, והופך לכאורה לעני, יידע שאזלא עניותא, היינו שמרגע זה כבר לא יהיה לו

עניות ממש. וכפי ששמעתי ממו"ר הר"מ שעוסק בצדקה כבר שנות דור ולא ראה מעודו צדיק נעזב ות"ח מבקש לחם.

דף קעה

הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה כמוהו, והרוצה ללמוד דיני ממונות ישמש את רבי שמעון בן ננס.

וקשה: א) אם ר"ש בן ננס הוא גדול הדיינים בדיני ממונות מדוע אין כמעט הלכות בשמו? ב)למה אמר "ישמש" ולא "ילמד אצלו"? ג) מדוע לא תמיד הלכה כמותו בממונות?

ואפש"ל דהנה מצאנו בגמ' מגילה כ"ח. "במה הארכת ימים?...וותרן בממוני הייתי", היינו שהזהירות בממון חברו (עד כדי וויתור) היא סגולה לאריכות ימים, וכדי להגיע לכך יש לדעת טוב חושן משפט.

ולכן אחז"ל שהרוצה להחכים יתחיל מדיני ממונות, שכך יאריכו ימיו ויהיה לו די פנאי ללמוד גם את שאר חלקי התורה.

והא דנקט דייקא ר"ש בן ננס, אפש"ל דאיתא במדרש נעלם, (הובא בהקדמה לעין יעקב) "בן זומא אומר מצינו פסוק כולל והוא 'שמע ישראל וגו'. בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא 'ואהבת לרעך כמוך'". היינו שהוא היה זהיר בהפלגה בעניין זה, עד כדי שזה יותר כולל מ'שמע ישראל'.

ולכן אין ממנו הרבה מימרות, וגם לא תמיד נפסקה ההלכה כמוהו, משום שהוא היה מחמיר ב"ואהבת" וב"וותרן בממוני" לפנים משורת הדין. וגם נאמר לשמש ולא ללמוד, כי לפנים משורת הדין אינו לימוד אלא מעשה.

או יאמר, דמי שרוצה ללמוד תורה, צריך שיכניס לליבו היטב, כי הממון מהקב"ה לבדו. ולא יפחתו מזונותיו מחמת הלימוד.

והיינו "הרוצה שיחכים" היינו בכל תחום בתורה "יעסוק בדיני ממונות" היינו שילמד ויפנים כי הממון משמיים, "שאין לך מקצוע בתורה כמוהו" שאין משהו שצריך "להתמקצע" בו כל ימיו יותר מהתחזקות באמונה. "והרוצה שילמד דיני ממונות ישמש את שמעון

בן ננס". שכן מצינו בביכורים (ג,ט,) דהוא סובר שעל הכל מביאין ביכורים מעוטרין (ולא רק שבעת המינים) היינו שהוא ס"ל שצריך להודות להשי"ת שהכל משלו.

ואפש"ל ברמיזה צחה דשמא קא גרים (וראיתי ספה"ק שמפרשים כאן עד"ז בפירוש אחר, ולכן העזתי): דרבי שמעון (היינו שמע ה' בקולי - כלומר שהכל ע"י תפילה) בן (מלשון בינה) ננס (גימטריא כסף). שצריך להבין ולהשכיל כי השי"ת שולח את הכסף לפי התפילות.

דף קעו

חלוק היה רבי ישמעל (על ר"ש בן ננס) אף בחנוק והלכה כמותו אף בחנוק.

להסביר הדברים בדרך מוסר אפש"ל, דפשוט הדבר שאין מדובר בחונק ממש, שהרי רוצחים אינם באים לבית דין (בד"כ), ובמקרה כזה היה ר"י מודה מצד פיקוח נפש. אלא הכוונה שהמלווה הלחיצו קצת. ור"ש בן ננס שהיה מיוחד באהבת ישראל (כמבואר לעיל), הרגיש את צערו של הנלחץ כאילו חונקים אותו.

אך רבי ישמעאל הסתכל על זה בעיני השכל ואינו נקרא חונק. ולפיכך חלק עליו. ועל אף שחלק עליו כה התפעל מדבריו, עד שהמליץ לכל תלמידיו לשמש את בן ננס.

מסכת סנהדרין

דף ב

מדוע קראו חז"ל למסכת בלשון יווני (סנהדרין = מועצה ביוונית)?

ואולי אפש"ל דהרי אחז"ל 'מרדכי בלשן היה', שהיה יודע שבעים לשון משום שהיה מן הסנהדרין, ומכאן י"ל דצריכים דייני סנהדרין לדעת את הלשון המדוברת ג"כ, ולכן נתנו להם שם זה, שמלבד שהם צריכים להיות בין דין שאלוקים ניצב שם, הם צריכים גם לדעת ולהבין ענייני העולם ושפתו כדי שיוכלו לדון.

וראיתי שהאחרונים הקדושים מצאו סימנים במילה סנהדרין, ניסיתי גם את כוחי, ויצאו לי שלוש גימטריאות: "ללא שוחד" (אלא שבתורה כתוב בלי ו') "השמלה" (שזה עבודת הסנהדרין, לבירור הדבר כשמלה, וגם בדיני ממונות שייך כמבואר בב"מ "אף השמלה הייתה בכלל וכו'", והגימטריא היא "סנהדרין" עם הכולל, דהיינו שביחד עם יחידו של עולם יגיעו לאמת) "בשלום" (עם הכולל, כדאחז"ל לקמן ז. עה"פ "בשלום" שאפילו המפסיד בדין הולך לביתו בשלום ושמחה כדפרש"י). ויש עוד גימטריא עם הכולל "ברב יועץ" היינו גם שהסנהדרין מתייעצים בהרבה דעות שמשמיעין יחד ומתווכחים עד שמגיעים לאמת, וגם שהולכים בסוף לפי הרוב.

ואין עדה פחות מעשרה שנאמר 'עד מתי לעדה הרעה הזו'.

ובגמ' ברכותלמדו גזירה שווה לעדת קרח "היבדלו מתוך העדה", ומזה לומדים שצריך עשרה יהודים למניין.

ולכאורה קשה איך נלמד דבר קדוש כזה מעדת קורח?

ואולי ללמדנו, שאין לנו מושג כלל בדור המדבר, דור דעה מקבלי התורה ועוברי הים, לא בהם ולא ב'חטאיהם', עד כדי שאפילו את המצוות שלנו, אנו לומדים מה'חטאים' שלהם.

דף ג

נאמר אלוקים למטה ונאמר אלוקים למעלה, מה למטה שניים אף למעלה שניים. (הגמ' דנה לגבי מספר הדיינים לבית דין).

לכאורה אפשר לשאול כשיש שתי דעות בין הדיינים, איך ייתכן ששניהם אמת?

אלא שהאמת היא כמובן ששניהם דברי אלוקים חיים, וגם למעלה בשמים, שניהם אמת, כדאחז"ל (גיטין ו.) "אביתר בני כך הוא אומר. יונתן בני כך הוא אומר".

וזה אפשר להמליץ כאן: מה למטה שניים (שתי דעות) אף למעלה שניים.

דף ד

כפרה בכדי לא אשכחן. (קרבן כפרה אינו בא בחינם ללא חטא).

אחז"ל (ברכות ה:) "הרואה שייסורין באין עליו ימשמש במעשיו" היינו שאין ייסורים בלא עוון (שבת נה), כי לפעמים אי אפשר לכפר "בחינם" אלא צריך "לשלם" בייסורים.

והנה אנו מבקשים בתפילת יו"כ "אבל לא ע"י ייסורים וחליים ר ע י ם", וקשה וכי יש ייסורים טובים?

ואולי הכוונה לייסורים קלים שהם טובים כי צער קטן מכפר על עוון גדול, כדאחז"ל שאם הכניס יד לכיסו ויצא מטבע אחר שזה כבר מכפר.

טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים. (חיוב ארבע בתים בתפילין מרומז ב"טטפת").

וקשה למה כתבה תורה בלשון כה משונה בשתי שפות שונות שאין כמעט יהודי אחד שמכירם?

ואפש"ל דלפעמים יהודי מקל לעצמו בכמה מצוות משום שהוא גר במקום נידח, ולזה רמזה תורה שלא משנה אם אתה בכתפי או באפריקי או בכל מקום אחר שאין שם יהודי אחד - התורה היא אותה תורה, והתפילין הם אותם תפילין בדיוק.

דף ה

ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדים תורה ברבים. (ברכת יהודה בן יעקב התקיימה בזרעו שהלל היה משבט יהודה).

הביטוי "רגליים" מרמז גם שהולכים (ברגליים) בדרכיו, כפרש"י בשמות י"א עה"פ וכל 'העם אשר ברגליך' - "ההולכים אחר עצתך ובהילוכך".

ולכן דייק לומר "מבין" רגליו ולא "כל" רגליו, כי לא כל יוצ"ח מלכי יהודה הלכו בדרכיו כידוע.

לעניין חטאת בעינן מים חיים, הכא אכשורי כל דהו מכשרי. (לעניין טומאה רגילה אפשר להיטהר בכל מים, אבל בפרה אדומה להיטהר מטומאת מת, זה רק במים חיים).

עיין בדעת זקנים עה"ת שהמים הללו מרמזים על התורה הקדושה, שהיא תיקון לאבי אבות הטומאה. ולפי"ז יש רק להוסיף, שהתורה מנצחת את הטומאה, רק אם לומדים אותה בחיות.

ויתפרש מאחז"ל: "לעניין חטאת" אם רוצה באמת תיקון שלם לחטאותיו, "בעינן מים חיים". ואם לומד בלי חיות, עדיין זה עוזר אבל רק קצת ולא תיקון שלם, "הכא אכשורי כל דהו מכשרי" נעשה אדם כשר גם אם לומד ללא חיות, העיקר שלומד תורה.

דף ו

אהרן היה אוהב שלום ורודף שלום.

הלשון רודף אינו מתאים כ"כ לכאורה, שהרי משמעותו לרוץ אחר דבר שבורח ממך, וכאן איך השלום בורח דווקא מאהרן?

אלא שאפש"ל בדרש, שהתורה צוותה "מדבר שקר תרחק" יותר מכל דבר אחר (רק לגבי שקר כתוב תרחק), ואהרן איש האמת לימד עצמו לברוח ולהתרחק מהשקר בתכלית הריחוק, ועכשיו למען השלום היה צריך קצת שקר והוצרך לרוץ אחריו לחפשו בניגוד לטבעו.

וזכורני שהיה פעם עניין של פדיון שבויים שהייתי צריך לסטות מהאמת והיססתי (מפחד שיתפסוני וגם שהוא בניגוד לטבעי), ושלח לי כ"ק אדמו"ר מתולדות אהרן (איני זוכר אם אמר זאת מיוחד אליי או כהוראה כללית לכל העוסקים בכך) שע"י שאומרים שקר לצורך הצלת נפשות, מתקנים עם זה את עוון השקרים שאומרים באיסור.

דף ז

האי תיגרא דמיא לצינורא... כיון דרווח רווח.
(מחלוקת היא כמו אמת המים שמתחיל בזרימה קלה ומתרווח עם הזמן)

ואולי לכן נענשה עדת קרח שפצתה האדמה את פיה, דהיינו שהוא מתחיל בנקב זעיר מאוד שמתרווח והולך עד שבולע רעים וטובים, בדיוק כמו המחלוקת.

ושמעתי מר"א בידרמן למה נאמר "ויהי ריב" לשון זכר ואח"כ אומר "אל נא תהי מריבה" לשון נקבה?

ופי' דזכר אינו מוליד, והכוונה שהיה ריב ואפשר להשאירו כך, ובבקשה אל נא נהפוך את הריב למריבה לשון נקבה, דהיינו שתוליד ריבים הרבה...

אגר בקיץ בן משכיל. (פסוק במשלי משבח את החוסכים בקיץ לימות החורף).

ומה קשר פסוק זה לענייני מחלוקת שדן בהם?

אפשר לרמז שאוגר זה מי שעוצר את המילים בשעת מחלוקת, "בקיץ" אפש"ל דהוא מלשון קוצץ שקוץ במילים שכבר כן אומר, הוא

"בן משכיל" שהרי המשכיל בעת ההיא ידום ("בן" הוא בזהר בחי' חכמה, והוא היפך "נב" שהוא בחינת דיבור).

מניין לדיין שלא יפסע על ראשי עם קודש שנאמר 'לא תעלה במעלות'.

ידוע פירוש הגר"א על הפסוק "קטונתי מכל החסדים" שהוא פסוק שמיני בפרשה השמינית, לרמז שת"ח צריך שיהיה לו שמיני שבשמינית גאווה.

ולפי"ז אפשר לומר אוף הכי איהי, נשים לב כי הלכה זו מובאת בשלחן ערוך סימן ח. והנה הכרך הזה הוא שמיני בכרכי השלחן ערוך. היינו שת"ח הרי צריך שיהיה לו שמינית שבשמינית גאווה (סוטה ה.) לפיכך חובה עליו להיזהר שלא יהפוך השמינית שבשמינית להגיע חלילה לפסוע על ראשי עם קודש.

וה' בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ.

התנוצץ לי שמרומז כי בביהמ"ק היו שומעים את השם המפורש יוצא מפי כהן גדול, אבל בכל שאר מקומות משתמשים בשם אדנ"י.

והיינו "והשם" היינו השם המפורש, זה רק "בהיכל קדשו", אבל ב"כל הארץ" היינו שאר העולם "הס" (גימטריא אדנ"י) אומרים אדנ"י במקום הוי"ה.

דף ח

בחוששין ללעז קמיפליגי. (המחלוקת בין האמוראים היא האם חוששים שיצא לעז).

כל המחלוקות מתחילות כשמתחילים להאמין ללשון הרע בלתי מבוסס.

אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו ללמדך שמגלגלין חובה ע"י חייב. (פרשת מקושש עצים נכתבה על שם צלפחד).

וקצת צ"ע שהרי אדרבה זכות היא לו שנזכר שמו בתורה הקדושה וכל הלכות סקילה וירושה לומדים ממנו? וכן לקמן ע"ב דאי' בגמ' למ"ד דאינו חייב עד שיודיעוהו מראש איזה מיתה הוא חייב, וקשה שהרי צלפחד לא ידע במה ימות (שהרי משה רבינו עצמו לא ידע, ואמנם בפשט מבואר שהוראת שעה הייתה ועדיין צ"ב למה נאמרה דווקא אצלו)?

והתי' שצלפחד התכוין לשם שמיים (עיין שבת קי"ט: תוד"ה אפילו), ולכן זכה לכך, וגם כיון שהיה לש"ש ורצה למות על קידוש השם, לא איכפת ליה באיזה מיתה יומת (שהרי זהו טעם הפשוט של ההתראה, שלא יוכל לומר אילו ידעתי שמיתתי כך וכך לא הייתי עושה זאת).

ודכינרא שמורי רבי יעקב מאיר שכטר נתן לי בבר מצוה ספר קטן "ליקוטי השס" מהאריז"ל, (ויקר בעיני כי קבלתיו מאדם חשוב ולכן עסקתי בו), ושם כתוב שר"י בר אלעאי היה גלגול של צלפחד, ולכן לא תיקן את הפירצה בגדר (שחשב עליה בשבת, עיין שבת קנ: והאריז"ל גילה שכל מקום שנאמר "מעשה בחסיד אחד" הוא ר"י בר אליעאי) משום שרצה לתקן חילול שבת של צלפחד. ושכרו היה שגדל לו "צלף-חד"

דף ט

אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע. (אדם אינו נאמן להעיד על עצמו שחטא).

אם אדם אוהב את עצמו, מומלץ לו כי לא יתרגל לומר על עצמו דברים רעים (מלבד במקומות שחז"ל תיקנו), משום שיש לדברים השפעה. (ועיין בליקוטי מוהר"ן ח"ב רפ"ב שאם מלמד על עצמו זכות עולה באמת לזכות, ומכלל הן אתה שומע מה קורה אם חלילה מלמד על עצמו חובה)

מה הנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, אף הנטפל לעושה מצווה כעושה מצווה. (המתחבר

לעושי מצוה מקבל שכר והנדבק לעושי עבירה מקבל עונש)

וכבר הקשו מדוע בעבירה כתוב רבים "כעוברי" ובמצווה יחיד "כעושה"?

ואפש"ל אולי, עדמשאחז"ל (קידושין מ) "חשב לעשות מצוה ונאנס - מעלה עליו כאילו עשאה, אבל עבירה - כאילו לא עשאה" וההסבר שם שנפש הישראלית רוצה באמת טוב, וכשנאנס ולא עשה מצוה - הוא אונס גמור, ואילו בעבירה - הוא בעצם שמח עם כך שנאנס ולא עשאה.

ה"ה הכי, בשביל לעשות מצוה די להיטפל לצדיק אחד, אך בשביל לרדת לדרגה של עושה עבירה צריך להידבק לכמה רשעים כדי להתגבר על טבעו הטוב...

דף י

בעינן מכות הראויות להשתלש. (מספר המלקות למחויב צריך להיות מספר שראוי להתחלק לשלוש, לכן הוא 39)

הנה כבר הק' רבים בהגדה של פסח מדוע היה צריך רבי יהודה לתת במכות סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב?

ואפש"ל עפ"י האמור כאן, דהקב"ה הרי מקיים את התורה כידוע (עיין במדרש רבה שמות ל ועוד) ועשר המכות אינן משתלשות, לכן עשה מהן ר"י כעין שלוש קבוצות, והמכות הללו מחולקות לשלוש קבוצות, אשר עיקרן שתיים מאחוריו ואחת מלפניו כפי שרבו המפרשים להסביר את מהות הקבוצות.

ורבי יהודה לשיטתו שהוא סבירא ליה במכות כ"ב שניתן להישלש גם אם אמרינן ארבעים מכות (ומכה אחת היא מיוחדת שהיא בין הכתפיים) ולפיכך הוא מחלק כאן לשלוש קבוצות, כאשר מכת בכורות מצורפת לשלישית ואינה חלק ממנה שכן היא שונה בכך שהקב"ה עבר עצמו לא ע"י שליח וכו'.

אחר שלקה אחיך הוא. (לאחר שהנדון קיבל את המלקות הוא ככל אחד וחייבים בכבודו).

אפשר ללמוד מכך על הפסוק "הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" שאחר שהוכחת עמיתך הוא, היינו שכמו שבמלקות צריך לדאוג שיהיה עדיין "אחיך" חי לאחר המלקות, כך גם צריך לדאוג שהתוכחה יהיה בדרך שאח"כ תוכלו לחזור להיות בגדר עמיתך, ולא שיפרוש ממך ומאלוקיך.

בזמנו מקדשין שלא בזמנו אין מקדשין. (לגבי קידוש החודש).

גם אם יוצא בדיעבד בתפילה לאחר הזמן, אך אין זה קדוש באותה מדריגה כמו בזמנה...

שבעה רואי פני המלך. (מכאן רוצה הגמ' ללמוד מספר הדיינים בבית דין).

והק' תוס' על רש"י איך אפש"ל שהגמ' למדה מאחשוורוש? ותי' דהכוונה לפסוק אחר.

ולקיים שיטת רש"י אפש"ל דהיה להיפך, דהיינו שאחשוורוש למד מישראל שצריך שבעה להחלטות חשובות, וקרא אסמכתא בעלמא הוא (כדפירשו כמה מפרשים) דייקא נמי שנאמר שם "יודעי העיתים" ומה עניין יודעי העיתים לכאן?

אלא שיש בידיעת העיתים חכמה גדולה של ראיית הנולד, כגון שצריך לחשב שאם אני מעבר את השנה באדר ירד גשם בחזרתן של עולי רגלים בסכות (כמבואר להלן), וזה גם העניין של ושתי, שצריך לחשב מה ההשלכות הרחוקות של כל דבר.

דף יא

אמר שמואל הקטן אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר את השנה עליתי אלא

להלכה. (רבן גמליאל רצה שלא יהיו יותר משבעה דיינים וגילה שיש שמונה).

וקשה, בשלמא מה ששינה שהוא זה שעלה ללא רשות, היה כדי שלא לבייש אדם אחר, אך מדוע היה צריך להמשיך לשנות "ולא לעבר השנה עליתי" שהרי זה כבר שינוי שאינו נצרך לדרכי שלום?

ואולי אפש"ל, שזה היה בכדי לא לפגוע ברבן גמליאל, דמחזי כחוסר כבוד שהתלמיד החשוב אומר אני עליתי שלא ברשות, כאילו אינו ירא מרבו, ולכן היה עליו לתרץ שכביכול חשב שבמצב כזה לא התכוין הרב שלא לעלות, כי דייקא לעבר את השנה אסור שיהיו יותר משבעה דיינים אבל אם נמצא במקום אדם משום עניין אחר לית לן בה.

ראויין כל השנים שיתעברו על ידיך. (תגובת רבן גמליאל לענוותנותו של שמואל).

ומצווה לבאר לשונות חז"ל שכל דבריהם אמת וצדק, דקשה מה עניין מומחיות עיבור השנה למידות טובות?

ונראה אולי, דהנה בין השיקולים לעיבור השנה זה השאלה אם שמחים או עצובים, שצריך הנשיא לשקלל את כל הצער שעלול אולי להיגרם מהחלטתו, כמבואר לקמן, וזו עבודה קשה שבמקדש, כי מצוות עשה של אביב עומדת מול צער של עולי רגלים בסוכות וכדומה.

ולפי"ז אפש"ל שרבן גמליאל הבין היטיב את מה שעשה שמואל וכיון שראה את רוב רגישותו לצער הזולת, התבטא שהוא הוא הראוי להחליט על העיבור.

ובפשטות אפש"ל שהתכוין ששמואל מאוד מומחה ביותר בעיבור השנה, כמבואר בעירובין נו, וכמימרא הידועה (ברכות ט:) "נהירין לי שבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא" וצ"ע אם שמואל הקטן היינו שמואל האמורא.

והא דקבעו שאסור שיהיו שם יותר משבעה (אף שכל דבר שבקדושה צריך בדרך כלל מניין) הוא משום מה דאיתא לקמן יב: "ולא הניחן אדומי" שהמלכות גזרה שלא לעבר, ולכן רק מי שמוכרח להיות נמצא שם.

ועוד אפש"ל דכידוע מהמהר"ל (נצח ישראל פרק יט ועוד רבים) דהמספר שבע רומז על הנהגת הקב"ה בדרך הטבע, ואין לך התגלות כזו יותר מאשר בתהלוכות השמש והירח.

דף יב

אין מביאין ירק מחוצה לארץ... חוששין לגושיהן... (גזרו טומאה על ארץ העמים).

אפש"ל בליצנותא דע"ז, דירק מרמז על הדולרים, שאם מביאם מחו"ל, היינו את כל המושגים הכרוכים עם תעשיית ההון שם, חוששין לגושיהן, היינו שנעשה בעצמו א שטיק (גוש) חו"ל, וד"ל.

דף יג

יום תקופה גומר יום תקופה מתחיל. (לגבי חישובי הלוח).

שמעתי ממורי הרי"מ שכטר בבחרותי כי הדרך להבחין מיהו בחור מתמיד אינו דווקא מי שמתחיל ללמוד בתחילת הזמן אלא דווקא זה שתופס עצמו ביום האחרון של ה"זמן", ומתחיל ללמוד אז בזמן שכולם גומרים, מובטח לו שיצליח בתורה.

דף יד

כל מין דין כל מין דין סמוכו לנא. (שיר ששרו לתלמיד הנסמך להוראה).

צ"ע על הישנות הדבר פעמיים, ובסמיכה עצמה "יורה יורה ידין ידין" וכיוצ"ב, מהו כפל הלשון?

ואפש"ל בצחות, דלפעמים מורה הוראה מתברר כטעות בבחירת הרב, שאעפ"י שעמד היטיב בכור המבחן אין תוכו כברו. ולכן מרמזים לו שגם אחר שתקבל את הסמיכה יבדקו מידי פעם אם אתה עדיין "מן דין"...

דף טו

ערכין המטלטלין בשלושה. (בודקים את שמאות המטלטלין בבי"ד של שלושה).

אם אתה מתחיל להעריך את ה"מטלטלין" ולרצות לצבור מהם, הסתכל ומדוד את שוויים אל מול שלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה: מאין באת, לאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דו"ח...

דף טז

מיד נכנסו אליו (לדוד המלך) חכמי ישראל וא"ל עמך ישראל צריכין פרנסה.

וקשה מדוע נכנסו כל יום מחדש כאשר ידעו את התשובה מראש?

ושמעתי מפ"ק האדמו"ר השלהבת דוד מביאלה ב"ב לבאר שהצדיקים צריכים להשפיע בכל פעם מחדש את השפע.

וכשהרציתי הדברים לפני דודי ר"פ הגר אדמו"ר מסוואראן הוסיף לי (כמדומה בשם זקה"ק מפשיסחא שהוא מהדיר תורתו) שאילו חכמי ישראל לא היו טוענים שאין הקומץ משביע, הוא כן היה משביע, שאם כך גוזר צדיק הדור - הקב"ה מקיים.

ולבאר דבריו יש להסמיך את דברי זקה"ק בעל הנועם אלימלך שפירש בפרשת בהר בשם אחיו זקה"ק רבי זושא מאנפולי (אחד משני מקומות שמביאו, ונראה שמצטטו רק בשני מקומות אלו משום שמדובר במדריגה שרבי זושא עצמו היה מופלג בה ביותר) עה"פ "וכי תאמרו מה נאכל? וציוויתי את ברכתי!" וביאר שאם לא היו שואלים היה מעצמו השפעת הברכה, אך כיון ששאלו וכי תאמרו מה נאכל, מיד נפסק השפע, והיה צריך כביכול הקב"ה להשפיע מחדש "וציוויתי את ברכתי".

בנשיא שבט שחטא עסיקנן. (שצריך לדונו בסנהדרין גדולה).

וקשה איך פגע פנחס בזמרי ללא סנהדרין?

אלא דאמרינן לקמן (פ"ב:) שפנחס שאל את משה והוא הורה לו, והנה אמרינן לקמיה בדף זה "דאוקי סנהדראות" ופרשב"ם: "...ומשה היה שופט ודיין על פי הדבור ושקול כסנהדרי גדולה.."

ולפי"ז אתי שפיר, שמשה רבינו הוא שקול כנגד כל הסנהדרין (וכדאיתא בסוגיין) ועפ"י הדיבור ושפיר יכול לשפוט נשיא שבט.

דף יז

אמר להם (משה רבינו לזקנים) בואו וטלו פתקיכם... מי שעלה בידו חלק, אמר: המקום לא חפץ בך... (כך נבחרו חברי הסנהדרין בגורל).

וקשה אמאי נקט האי לישנא שיכול לשברם ולכופף את רוחם?

ואולי רצה לומר להם "המקום לא חפץ בך" היינו שהקב"ה אינו רוצה שתשרתהו באופן של זקן בסנהדרין (ומרומז דנקט דווקא בלשון "המקום" היינו שהקב"ה חפץ בך אך לא במקום הזה, וכדאומרים לאבל המקום ינחם והכוונה שהקב"ה יודע איזה מקום עדיף לנפטר) אלא מועיד לך תפקיד חשוב יותר, כמו אלדד ומידד שלא רצו להימנות לסנהדרין וזכו לדברים שאפילו נביאים לא זכו להם כמבואר הכי.

והתורה מספרת לנו את זה שנדע בכל דור ודור, שאם אין אדם מתמנה לתפקיד כלשהו אשר חשק בו מאוד, אין הפשט שהקב"ה לא חפץ בו כלל, אלא ייתכן שנועד לגדולות יותר, וכל אחד מאיתנו מכיר עצמו כמה פעמים רצה משהו ולא הצליח ובדיעבד הובר הדבר למפרע דהא דהמקום לא חפץ בו היה כדי שיזכה לדבר חשוב בהרבה.

עניין הגורל אינו רק היכי-תמצי לפתרון סכסוכים, אלא כפי שלומדים כאן הוא על פי השם. מכאן נלמד שכל מי שהקב"ה הביאו להנהיג עדה קדושה, הוא ברצונו יתברך, וכדא' בב"ב צ"ג אפילו ריש גרגותא (מחלק המים) משמיא ממנו ליה.

ודכירנא ששאלתי בנערותי את בן גילי הרה"צ א"מ מבעלזא "מדוע אתה תהיה אדמו"ר לרבבות ואני כלום?" וחשב הרבה על כך ולבסוף ענה לי שיש גמ' שכהן גדול שחדל מתפקידו והניח אחריו בן ראוי הוא יורשו אף שיש צדיקים גדולים יותר, (רואים שהכל משמים וסידרו שהוא יהיה בנו של פלוני כ"ג כדי לרשתו).

ועם הזמן שחלף מאז, הבנתי וראיתי שוב ושוב, איך הקב"ה מכוון את הדברים שתמיד יעמדו בראשי העדות הקדושות, אנשים ראויים ביותר.

דף יח

מן המקדש לא יצא. (נאמר על כהן גדול).

עפ"י מש"כ זקה"ק הנועם אלימלך בפרשת אחרי בשם אחיו זקה"ק רבי זושא, עה"פ "ואל יבוא בכל עת אל הקודש" ופי' שלא יהיה כמי שנכנס ויוצא, פעם בקודש ופעם מחוץ חלילה, אלא האדם צריך להיכנס פעם אחת אל "הקודש" ולא לצאת לעולם.

ולפי"ז אפש"ל הכוונה "ומן המקדש לא יצא" היינו שיישאר בקדושה תמידית, וכדאמרינן לקמיה "מן הקדושה לא ייצא".

(ולמה זה רק כאן ועוד מקום הביא בשם אחיו למרות שהיו יחדיו עשרות שנים? אלא שמדרגה כזו יכול לומר רק מי שיש לו שייכות לזה וזה רק רבי זושא בעצמו).

דף יט

חלשא דעתיה סבר קא חדי בי. (הכהן גדול יחשוב שהסגן שמח בכך שהוא יושב שבעה).

וכן להלן ב' משפחות בירושלים מתגרות זו בזו. (ויכוח מי יהיה הראשון לנחם האבלים).

רואים כאן שגם בעת האבל, כאשר רואה שהכל הבל, יצר הכבוד אינו חדל לחבל.

אומרים בשם רבי נחמן מברסלב שגם המת עצמו, אילו רק יכל, היה מתרומם לרגע מהמיטה ובודק לראות כמה אנשים היגיעו להלוויה החשובה...

דף כ

שקר החן' זה דורו של משה ויהושע, 'והבל היופי' זה דורו של חזקיה, 'אשה יראת ה' היא תתהלל' זה דורו של ר' יהודה ברבי אילעאי.

וקשה איך אפשר לומר שדור דעה הם כביכול שקר והבל מול דור מאוחר?

שאלתי חכ"א בילדותי איך אפשר לקרוא לתורת הקבלה "תורת האמת", וכי הנגלה חלילה הוא פחות אמת? והשיבני שכל דבר שהוא קרוב יותר למקור הטהור נקרא יותר אמת, ולא חלילה לומר כי הרחוק יותר הוא אכן שקר אלא שהוא פחות אמת.

ולפי"ז אפש"ל שהרי דורו של משה היו מאוכלי המן ו"שמלתך לא בלתה" כך שלא היה להם דאגות פרנסה, ולכן האף אמנם שתורתם אמת ושכרם עצום, עדיין מי שלומד בדחק כזה אצל דורו של ר"י בר אילעאי הוא יותר "אמת", דהיינו יותר קרוב אל הלימוד לשמה.

וכך אפש"ל גם לגבי דור חזקיה, שהיו כה חכמים בתורה עד שלא נראתה קשת בימיהם (עיין הסברו ברבינו בחיי על בראשית ט יג), וגם כאן אין הכוונה להבל כפשוטו חלילה, אלא שאז למדו באופן של "נעץ חבר בביהמ"ד" (לקמן צד) אלא שכאן למדו באופן שהחרב הייתה דווקא על מי שנותר ללמוד וזה הרבה יותר אמת.

ומה הקשר 'אשה יראת השם'? ואם עסקינן בלימוד התורה יותר מתאים שהוא יתהלל ולמה היא תתהלל?

משום שהגמ' מספרת (נדרים מט) איך רבי יהודה בר אילעאי ואשתו היה להם בגד מכובד אחד בלבד, או שהוא הלך עם זה, או היא.

וזה סבל גדול לאשה שהרי בשלמא הוא נהנה מהתורה וכל צער לא נחשב לעומת ההנאה הזו, אך היא הרי אינה נהנית מהתורה כמוהו ויש לה רק את הצער בעוה"ז.

כלומר כל התורה שלו היא בזכות אשה יראת השם, לכן "היא" תתהלל על התורה שלו.

ושמעתי ממו"ר הר"מ מעשה שהיה בעירנו גט ל"ע של ת"ח והיה ויכוח איפה יהיו הילדים, ומרן בעל "אילת השחר" פסק שיהיו אצלה, משום שהוא ת"ח ופותח גמ' ושוכח מכל העולם ומכל צרותיו, ולה אין את זה...

כי יד על כס יה... להעמיד להם מלך תחילה ואין כסא אלא מלך.

דייקא נמי: "כס יה" בגימטריא "כסא דוד" וגם "המלך" וגם "המן" (שהוא עמלק, כשזה קם זה נופל)

דף כא

מה צדוק מחצה לו מחצה לאחיו אף נגיד מחצה לו מחצה לאחיו.

'נגיד' הכוונה בד"כ לעשיר בשפת ימינו, ופירושו איפה, שאם הקב"ה נתן לאדם עשירות, עליו לחלוק מחצה לו ומחצה לשאר אחיו עם ישראל.

אריד בשיחי בהיזכרי בידי"נ אבלחט"א רבי זלמן פישמן, שהספיק בימיו הקצרים להקים את כולל "ליבו חפץ" הגדול שבקריית ספר, תוך שהוא מוזיל לצורך כך כמעט את רוב כספו שהרוויח במסחרו, וכל ליבו ומעייניו רק לכולל, גם בלילות ששהיתי עימו במחלקה האונקולוגית ובגולת אמריקה כל הזמן דאג על הכולל. וכאשר שאלתיו כמה פעמים אם אינו מגזים עם הנתינות הללו שהרי נאמר אל יבזבז יותר מחומש, ענני כי כל מה שהקב"ה נותן לו הוא משתדל לקחת מעשר ולהשאיר הכל לאחרים, אך לכל הפחות לא יותר מחציו להשם וחציו לכם.

ארבע מאות ילדים היו לו לדוד בצבאו, וכולן בני יפת תואר.

ופשוט שאינו פשוט להלמו על רגל רביעי במרכבה, ושמחתי באומרים לי כי רש"י בקידושין ע"ו. ד"ה ילדים כתב: "בחורים, היו לדוד בחיילותיו ולא היו בניו".

לא ירבה לו.

עיין מש"כ בעניין זה בב"ק קט"ו ופרשה זו יפה נדרשת לכל אדם.

שהייתה חביבה עליו כעגלה, 'לולא חרשתם בעגלתי'. (נשות שמשון ודוד כונו עגלה).

וצ"ע מה הקשר של עגלה לכאן, ומדוע לא מצאנו כינוי עגלה לאשה אלא בדוד ושמשון?

והנה אחז"ל ביומא כב: עה"פ "וירב בנחל": "בשעה שאמר לו הקב"ה לשאול לך והכית את עמלק אמר ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה", וכידוע ששאול הפסיד המלוכה משום עניין זה שחס על עמלק. וגם אחז"ל בסנהדרין ק"ה עה"פ "כנחלים נטיו" (מלשון "וירב בנחל") שרמז בלעם שמלכות שאול לא תימשך כמו נחל (שלכן נערפת העגלה בנחל, שהרי עגלה באה לכפר על הילדים שלא יהיו להרוג זה).

והיינו דוד המלך שכה אהב את שאול ורצה שתימשך מלכותו, ראה בבת שאול את המשך המלכות, דהוי ליה חתנא דביה נשיאה, וילדיהם המשותפים אולי ימשיכו את המלוכה, ולכן נקראת עגלה, כי היא מביאה את הפירות ומתקנת את העניין של העגלה ערופה האמור.

ואפשר להוסיף בפלפולי חריפתא דאף שמשון הגיבור, בנו היה גוליית (עיין בדרשות חת"ס דף רצ"ז) והוא היה "השדכן" בין דוד לשאול כידוע, ולפיכך אף שמשון כינה אשתו עגלה מהטעם הנ"ל (אם כי ע"ד עפ"י סוטה מב: משמע שגוליית לא נולד מדלילה אלא סתם מפלישתית, ולפי"ז אפש"ל שקראה עגלה כשם כולל).

ולהוסיף עוד סנסן, דהנה בשמואל ב' נאמר "שבעה מבניו...בחיר ה'" ואזיל על בני שאול שנהרגו על קידוש השם, והנה "מבניו" גימטריא "עגלה", דהיינו שבאמצעותה רצה דוד להמשיך זרע שאול במלוכה במקום בניו.

ובזה אפשר לפרש משאחז"ל בפרשת ויגש שיוסף הצדיק שלח עגלות ליעקב להזכיר לו שלמדו סוגיית עגלה ערופה, והיינו שרצה לרמז לו שיש המשך לזרעו אחריו דרכו.

דף כב

אמר רב בגימטריא אכתיב לון. (הכתובת שראה בלשאצר על הקיר).

"**מנא** מנא תקל ופרסין" בגימטריא "שמע ישראל ה' א' ה' אחד".

ושאר האמוראים רמזו דאיך שלא תנסה להפוך את העולם, בסוף יישאר רק "שמע ישראל".

"**יטת** יטת אַדַּדְּ פוגחמט" בגימטריא "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'"

בת קול יוצאת ומכרזת בת פלוני לפלוני.

והא דלא נקיט רק שם האיש והאשה, י"ל דהקב"ה מתאים לא רק את השידוך אלא גם את המשפחות.

קשה לזווגם כקריעת ים סוף.

וצ"ע מה הקשר ביניהם ובין מה שאחז"ל (פסחים קיח) "קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף"? וכן יש לתמוה וכי יש לפניו דבר קשה חלילה והרי הוא אמר ויהי הוא ציוה ויעמוד?

ונראה להוסיף על אין ספור פירושים, דבשני מקומות הללו, הישועה של האחד היא הצרה של השני, משום שאם החתן מתפלל ומקבל שידוך שהוא אינו ראוי לה, הוא מאמלל את הכלה ולהיפך, וכן אם הקונה עושה עסק טוב בהכרח שהמוכר מפסיד ולהיפך.

וזה בדיוק מה שהיה על הקב"ה להכריע בקריעת ים סוף, שאם בני ישראל ניצלים המצרים טובעים ולהיפך חלילה, וזה לא היה פשוט, כדאמרו המלאכים "הללו והללו עובדי ע"ז", וזה רק הקב"ה יודע להכריע.

מלך מסתפר בכל יום.

שהרי אמר לעיל (כא:) שהכתר הולם רק למי שיש לו חריץ מיוחד להורות משמים שהוא היחיד שראוי למלכות. וא"כ מן הסתם החריץ הזה היה דק שבדק (אחרת היו רואים ולא צריכים לנסות להלביש הכתר) וקצת שער כבר גורם שלא יהלמנו הכתר, ולכן מסתפר כל יום.

כהן גדול מסתפר מע"ש לע"ש.

שהרי אחז"ל (זבחים יח) ששער יוצא בין ציץ למצנפת ושם מניח תפילין, היינו שיש עניין בקצת שער (אולי כי השער הוא קליפות ומותרות כמובאר בזוהר ומכתירים התפילין מעליהם, ועיין באופן אחר בפע"ח שער הציצית ג), מצד שני הרבה שער לא טוב שהרי הן קליפות, ולכן מסתפר בע"ש, שכן בשבת לא מניח תפילין וביום ראשון כבר יהיה מקצת שער.

כהן הדיוט מסתפר אחת לשלושים יום.

שהרי אחז"ל (נזיר טז) סתם נזירות שלושים יום, כלומר שיותר מכך כבר נראה שהוא בכוונה אינו מסתפר.

רבי אומר לא על חנם פיזר בן אלעשה את מעותיו אלא כדי להראות בו תספורת של כהן גדול. הדרן עלך כהן גדול. (המילים מסיימות את פרק 'כהן גדול')

רבי היה חמיו של בן אלעשה כמבואר בנדרים (נא) וגם משמע שם שבן אלעשה לא היה גדול בתורה, ואעפי"כ שיבח רבי את חתנו (שכן יש לשבח את החתן בפני רעייתו בכל מקרה) שיש לו הרבה אמונה, שהוא משקיע הון תועפות בלימוד הלכות תספורת כ"ג אף שכבר כמה

דורות אין בית המקדש ולא כהן גדול, וזה מגודל אמונתו ש"הדרן עלך כהן גדול" עוד יחזור הכהן הגדול ויש ללמוד ההלכות להתכונן לכך.

דף כג

נקיי הדעת שבירושלים... לא היו נכנסים לסעודה אלא אם כן יודעים מי מסב עימהם.

במעשה החורבן המפורסם אמר בר קמצא (גיטין נה:) קשה מדוע לא הסכים המארח לקחת דמי הסעודה ולהשאיר את בר קמצא? ומדוע באמת שתקי רבנן ולא ניסו להפיס את בעל הבית שיותירנו?

ולפי סוגיין מיושב, שהרי ישבו שם נקיי הדעת שבירושלים כמבואר שם ("מדיתבי רבנן") והם לא הסכימו לשבת בסעודה שיושב שם ברנש כזה, אשר סופו הוכיח על תחילתו ועל מידותיו.

דף כד

פה קדוש איך יאמר דבר זה.

וראיתי בעלון "איש לרעהו" (אדר א' תשע"ו) שהביא דבר נפלא בשם מרן בעל "איילת השחר" שהקשה שהיה מתאים יותר לומר "גאון אדיר איך יאמר דבר זה" ומה הקשר פה קדוש?

אלא ביאר הגראי"ל שטיינמן כי "גאון הגאונים" שיטעה, אין זה פלא שכן כל אחד עלול לטעות. אבל מי ששמר את פיו והפה שלו קדוש, אזי גם הקב"ה שומר את פיו שלא תצא מפיו כל טעות!

ולמה נאמר כך רק כאן ולא במקומות אחרים בש"ס?

אפש"ל עפימש"כ הרמב"ם (יסודי התורה ח,ב,) שהאמנת שני עדים אינו רק מצד בירור המציאות, אלא שהקב"ה קבע שמה שהם אומרים זה יהיה המציאות, ולכן יוצא שפקפוק בחוזק העדים עלול להביא לזלזול במצוות, כגון ימים טובים שנקבעים על פי עדים, ועל זה התכוין "פה קדוש" ע"ד "חכמים היזהרו בדבריכם".

דף כה

אמר רבי יהודה: אימתי - בזמן שאין להן אומנות אלא הוא, אבל יש להן אומנות שלא הוא - כשרין. (לגבי לפסול עדים משום שעוסקים באומנויות אסורות).

ומכלל לאו אתה שומע הן: שאם עוסק בתורה אך יש לו עוד אומנות, הוא כבר לא בגדר "תורתו אומנתו".

ובזה מבואר מה דאי' בקידושין (פב.) "רבי מאיר אומר: לעולם ילמד אדם לבנו אומנות קלה ונקיה... רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה" ולכאורה קשה שהרי כידוע רבי נהוראי היינו רבי מאיר (עירובין י"ג:) ואיך חולק על עצמו?

ולהנ"ל א"ש דס"ל כר"י הכא, שאם יש עוד משהו מלבד אומנות התורה, כבר אינו נקרא תורתו אומנתו. והאף אמנם שאינו אסור ואף לכתחילה כהוראה לרבים, אך לגבי עצמו "מניח אני", שכן על מנת להיכלל כתורתו אומנתו (שיש לזה נפק"מ להלכה לגבי ק"ש וכדו') זה רק אם אין אומנות אלא תורה.

(**ולפי"ז** מובן מדוע הגמ' מתאמצת כאן שלא יהיה מחלוקת בין ר"י לת"ק, מה שלא תמיד מוצאים, שהרי סתם ת"ק רבי מאיר הוא (עי' יומא סא.) וא"כ יסתרו דבריו הכא להתם).

דף כו

שבנא.

הנה בתנ"ך מופיע שמו שתי פעמים באותו פרק (מלכים ב' י"ח), בפסוק י"ח כתוב שבנה עם ה', ובפסוק ל"ז מופיע שבנא עם א', ולא מצאתי פירוש להבדל ביניהם.

ואולי אפש"ל דבין לבין, מסופר שהוא ביקש מרבקשה, שר צבא אשור: "דבר עימנו ארמית ולא יהודית כי שומעים אנחנו" כלומר, שרצה לדבר בשפה שהעם לא מבינים, רק הוא ושותפיו, כנראה כדי לומר את מה שכתב בפתק.

ולכן, שינה הנביא את שמו בסיומת א' כנהוג בארמית, במקום ה' הנהוג ביהודית.

דף כז

מומר אוכל נבילות לתיאבון - דברי הכל פסול, להכעיס - אביי אמר פסול, רבא אמר כשר.

יש אנשים העוברים על התורה, אך כאשר באים אליהם בטענות הם מצטדקים "לפחות אינני להכעיס, רק לתאבון" לאלו יש להראות את הגמרא כאן, שלרבא (ואין הלכה כמותו) לפעמים הלתאבון'יק חמור יותר מהלכעיס'ניק.

הלכתא כאביי ביעל קגם. (בשש מקומות אלו בלבד הלכה כאביי מול רבא).

ב' מתוך ו' נמצאין בסוגיין, אמינא בה מילתא, לחיזוק ולא לאמת, חיזוק עצום בכל השש:

יאוש שלא מדעת - לא הוי יאוש, והלכתא "כנחמני" שאין שום יאוש בעולם כלל...

עד זומם - למפרע הוא נפסל, ומידה טובה מרובה שהעושה תשובה למפרע הוא נכשר.

לחי העומד מאליו - הוי לחי. גם אם אחד מקיים מצוות כי נהנה מהם, עולה לו כאילו כיוון.

קידושין שלא נמסרו לביאה - הוי קידושין, משנחליט להתקדש נתקדש גם אם ניפול אח"כ.

גילוי דעת בגט -גם אם מתחרט על מצווה ותוהה עליה אחר כך, לא מבטל המצווה.

מומר אוכל נבלות להכעיס - מומר, אך לתאבון אינו מומר - חיזוק עצום לכל באי עולם.

יע"ל קג"ם.

בגי' (עם הכולל, כלומר עם הכוונה הנסתרת) 'לא כרבא'.

דף כח

רב איקלע למזבן גווילי, בעו מיניה מהו שיעיד באשת חורגו. (רב חיפש קלף ובדרך נכנס לעיר ונשאל לגבי היתר נישואין לאשת אביו החורג).

ולכאורה לא מובן הקשר בין מה שחיפש שם לבין השאלה שנשאל?

ואפש"ל חיזוק מכאן, שהוא חשב שהוא הולך לקנות גויל, אך מהשם מצעדי גבר כוננו להורות הלכה לדורות.

והוא כעין דמצאנו לקמן סא. דרב המנונא אירכסו ליה תורי וכשחיפש את שוריו מצא את רבא ויצא ממיפגש זה הלכתא רבתא לגבי מסית לע"ז אי סגי באמירה עיי"ש, וגם שם לא מובן הקשר שנאבדו שוריו, ולהנ"ל א"ש שהוא חשב שהוא הולך לחפש את שוריו אך מאת ה' הייתה זאת להחיות עם רב, וכעין שמצאנו אצל שאול שהלך לחפש את האתונות ומצא את המלוכה (שמואל א' ט') וכן רבים בתורה (כגון נדה כד: "רצתי אחר צבי").

(**ובדרך** פלפול אפש"ל שרב היה אחיינו ומנהל עסקיו של רב חיא (בבא קמא ק__), שהוא היה קונה גווילין על מנת לכתוב בהן תורה ליתומין (ב"מ פה), ולכן רב הגיע לקנות תוך כדי הפצת תורה בגופו).

ועל הקשר לנושא הנלמד אפשר לומר דהרי חורגו הוא זה שגידלו אחר שאביו מת (בד"כ זה הפירוש) והשאלה האם יש לה שייכות של קירבה עימו מצד זה שהוא כאילו ילדו (לעיל יט), וזה מרמז על עסקו של רב חייא עצמו אשר לימד כל כך הרבה ילדים ואחז"ל (שם) שגם כל המלמד בן חברו כאילו ילדו.

ושמחתי כאשר מצאתי את ההשוואה הזו, אם כי בתירוץ אחר מה"יד רמה", בקובץ "האוצר" שבט תשפ"א, שהסיפורים באים להורות שבכל מצב למדו תורה, גם תוך כדי כל עיסוק אחר.

ואף שהוא תירוץ פשוט יותר ומקורו קדוש, לא מחקתי גם את המוסר השכל שלי, שהקב"ה שולח לכל בריה את הווארט המתאים להחזיקו ולהחיותו, ויש בו חיות לדורות שאדם חושב שהוא עושה א' ומצטער שלא עלתה בידו, ואינו מבין שעשה ב', ואינו סותר לפשט הפשוט של יד הרמ"ה.

דף כט

אמר להו אטו בקבא דקירא אידבקנא בכו דלא קאמינא פסילנא לכו לדינא אלא משום דלא צייתיתו דינא.

כלומר, שאם דיין חושב שלא יצייתו לדינו, יוצא שאין נפק"מ מה הוא סובר, וא"כ הוא פסול לדין זה.

קל וחומר אם הדיוט יושב ודן, בעיני עצמו או עם חברותא, את פלוני אם זכאי או חייב, ואין שום נפקותא לשאלה מה חושב על אותו פלוני, הרי שהוא פסול לדונו ויחזור לענייניו.

עדי שקר אאוגריהו זילי.

בנערותי למדתי בישיבה למיוחדים "זיו התורה", ראש הישיבה הגרי"מ שלומון קיבל עדות שאני מתחבר עם נערים מנוערים מחוץ לישיבה. במקום לצעוק עליי, הוא נקט בתרגיל שרק לאחר שנות דור ודור, עמדתי עליו.

הוא ביקש ללמוד איתי את הסוגיא הזו "שהוא בדיוק אוחז שם" ותיאר איך שוכרי העדות טופחים על שכם העדים "חברה'מן" אבל מאחורי גבו צוחקים על רפיסותו. ומכאן עבר לתאר איך שלפעמים יהודי חרדי, "או אפילו בחור", הולך לדבר עם נערים חלשים וחושב שמכבדים אותו וקוראים אותו חברה'מן, אך למעשה הם צוחקים על זה שהוא נחיתי ובא לדבר עימם...

יותר לא הלכתי לשם.

ספרתי זאת כי הוא נצרך ביותר לדורנו. ואם אב/רב אחד ינהג פעם אחת כך, והיה זה שכרי.

דף ל

גברא אגברא קא רמית?

אין שום השוואה בין אדם לחבירו, וגם אם אתה בטוח שאצלך לא היה קורה כזה דבר שקרה לפלוני, אין אפשרות להקיש מאחד לשני.

מעות שהניח לו אביו ובא בעל החלום ואמר לו כך וכך הן במקום פלוני הן של מעשר שני הן זה היה מעשה ואמרו דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין.

אמנם זו ההלכה, אך אין זה אומר כי הבנים פטורים מבירור, ובאזני שמעתי מפי בן דודי רבי דוד קלצקין שבירר הדבר עד תומו, כי בימינו היה אברך שהכרתי קצת, הרב ידלר שנהרג בל"ג בעומר תש"ף, ובא בחלום לבני ביתו ואמר להם שחייב סך מסויים לפלוני שנתן לו מוצר מסויים ושכח לשלם לו, והוברר כי אמת נכון הדבר ומכוונים הסכומים.

דף לא

הולך רכיל מגלה סוד.

בשוטנשטיין מציין לדברי רבינו יונה, דעצה טובה קא משמע לן, שמי שהולך רכיל ומגיע אליך לספר דברים על פלוני, אל תגלה לו סודך, כי למחר הוא הולך לפלוני לגלות את סודך.

לדזיו ליה כבר בתיה שלם. (שלום למי שמאירין פניו כמו משה רבינו בן בתיה).

וצ"ע מה השווה עניין קרן אור פני משה למר עוקבא, ואמאי נשתמש בשם בר בתיה שהיא בת פרעה הרשע?

והנה רבינו בחיי עה"פ קרן אור פני משה (שמות ל"ד ל"ה) הק' אמאי הוזכר משה ג"פ באותו עניין?

וחידש שכוונת הכתוב לרמז שכבר השם משה שנתנה לו בתיה "כי מן המים משיתוהו" בכך היא רמזה שכך יהיה כל ימיו, שישב במי הדעת והתורה.

ולפי"ז א"ש דכוונתם לא הייתה שמר עוקבא מאיר ממש כמו אדוננו משה, אלא שהוא היה ראש הגולה ומנהיג הדור כמוהו ועוסק בתורה, וממילא מתאים לומר שיש לו בחינה זו שעליו חשבה בת-יה כאשר קראה שמו משה.

רמזים: ובתורתו יהג"ה יומם ולילה (תהילים א, ב) גימטריא זיו, היינו שזה גורם לזה וכדחזינן בחוש.

מ"ר עוקבא ראשי תיבות משה רבינו.

דף לב

דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה.

כלל הוא לכל החיים: אם אתה שומע על פלוני לשון הרע בענייני ממונות, והנפק"מ האם לעשות עימו עסקים, אז גם אם זה עד אחד, למיחש מיבעי, ואפשר ללמד חובה ולא לעסוק עימו, גם אם בתחילה לימדת עליו זכות.

אך אם לחשך אדם לומר פלוני רשע הוא ונפק"מ לגבי להתרחק ממנו וכדו' - אז רק על פי שניים עדים יקום דבר, וגם אז מצווה להפוך בזכותו, וכיון שלמד זכות אין מלמד חובה.

ודרכם של בריות להיפך: להתעלם מהאזהרות מפני העושקים, ולהחרים כל שחושדין בו ואין בו.

דף לג

הלכה חמורך טרפון.

והק' האחרונים שהרי כידוע (נדרים סב.) היה רבי טרפון עשיר מופלג ומה כאב לו כ"כ? ותי' בכמה אופנים, כגון שהיה בבדיחותא (תפארת ישראל).

ולולא דבריהם היה אפש"ל שכאב לו שהוא נכשל לכא' בדבר הלכה, שאפילו חמוריהם של רבי חנינא בן דוסא ורבי פנחס בן יאיר לא נכשלו (חולין ז.) ולכן נאנח בכאב שכבר אינו זוכר כמו שהיה, אלא "הלכה חמורך" שכידוע ת"ח מרומז בחמור שהוא שבט יששכר, ונשאר בו רק החלק של הזבולון כמבואר שם שהיה מחזיק תורה עצום.

דף לד

אדמוקדך יקיד זיל קוץ קרך וצלי. (כל זמן שהאש דולקת אפשר לצלות דלועים).

הלשון אינו מובן מה הקשר להכי שהוא דן בדין בעל עבירה לפי הצדוקים.

ואפש"ל דמילתא אגב אורחא קא משמע לן, דהרי קרא הוא דלעת ואחז"ל שיש לו שתי משמעויות "שיקראו לפניך זכויותינו ויקרע גזר דיננו" שאפילו מי שנכשל בחטא החמור ביותר, כל זמן שהאש של נשמתו עדיין דולקת יכול לתקן ולחזור בתשובה, ויקרע גזר דינו ויהפכו זדונותיו לזכויות.

דף לה

ולאחותו - לאחותו הוא דאין מטמא אבל מטמא למת מצוה.

מצאנו א"כ ארבעה לימודים למת מצוה: אביו אמו אחיו ואחותו, והלא דבר הוא שהיכי תמצי כה נדירה (שכהן גדול יהיה גם נזיר ויהיה בדיוק לבד וכו') צריכה ארבעה פסוקים?

ואולי בדרך צחות אפש"ל, שכלל גדול נאמר כאן, יכול להיות שאדם יחשוב שהוא נזיר וכהן גדול וראש העסקנים שצריך לדאוג לכל צרכי הדור, אבל אביו ואמו ובני ביתו יישארו מתי מצווה...

דף לו

מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד... אף אני אומר מימות רבי ועד רב אשי.

ומצוה לבאר מדוע חז"ל הטריחו כל כך להוכיח שלא היה, ולמאי נפק"מ דהרי מאי דהוי הוי?

ואפש"ל בפשטות, שאין דבר כזה בעולם שאדם יקבל את שני הדברים, למעט בשלושה מקרים בתולדות עם התורה, שהיה צריך להוראת שעה על מנת להעביר את התורה, ולכן היה נצרך שיהיה גם בעל הדעה וגם בעל הדעת, כדי שיקבלו כל דבריו באמת וצדק: משה רבינו קיבל תורה שבכתב, רבי את המשנה ורב אשי ערך את הגמרא.

דף לז

וירח את ריח בגדיו.

ובתוס' נתקשו מה עניין ריח להכי, ותי' דמיירי בדם.

ולול"ד היה אפשר לתרץ בפשטות, שהנביא ישעי' (יא) מתנבא על משיח "והריחו ביראת השם" ומבואר שם במצודת ציון, שאפשר "להריח" מי ירא שמיים ומי לא.

ועיין בליקו"מ ב' על פסוק זה בשם הזוהר "מנוקבא דפרדשקא (האף) משיך רוחא דחיי למשיחא".

דף לח

אמרו לפניו [מלאכי השרת] מה אנוש כי תזכרנו וגו' הושיט אצבעו קטנה ביניהן ושרפם.

וצ"ע עניין שריפת המלאכים, וכן מה שייך אצלו אצבע קטנה והרי לא ישיגוהו משיגי הגוף?

והנה מצאנו (כתובות קד ועוד) שרבי העיד על עצמו שלא נהנה מהעולם הזה "באצבע קטנה", והיינו כפי שביארו התוס' (על אתר, ובברכות נד. ביתר ביאור), שהוא קידש עצמו אפילו ממטעמים שהיו על שלחנו ולא נגע בהן.

מאידך מצאנו (ברכות כד.) שכל המסתכל באצבע קטנה כאילו הסתכל וכו'.

היינו שהראה להם הקב"ה "אצבע קטנה" היינו של האדם, שאמנם צער גדול הוא יכול להביא לשכינה באצבע קטנה (שזה היה טענת המלאכים), אך מאידך קל וחומר כמה נחת רוח הוא יכול להביא אם נוהג כרבי באצבע קטנה, שבכוחה "לשרוף" את המלאכים. (ועיין בליקו"מ ב' א' "איש הישראלי נברא שיהיה לו ממשלה על המלאכים" ובגמ' שבת פח: "אמר לו הקב"ה למשה החזר להם תשובה" ושמעתי מרבי נתן ליברמנש שהכוונה "החזר להם" במעשים, תוכיח להם שאדם גדול ממלאך).

כופר בעיקר היה, משוך בערלתו היה.

והא בהא תליא ומקרא מלא דיבר הכתוב לגבי נשים זרות "פן יסירו את לבבו" דהיינו שהפגם מביא לכפירה.

והראני ר' אליעזר אורבך בליקו"ה (גילוח ד ה"ט) דהם עניין אחד, דעיקר הפגם מגיע מכפירה וגם מביא לכפירה. (דייקא נמי שמוסר המימרא כאן הוא רבי נחמן).

דף לט

דאית לך בפומך לא ידעת, דאית ברקיעא ידעת?

אם אינך מקפיד מה אתה אוכל, לא תוכל לדעת תורת שמיים, שומר פיו ולשונו (מה הוא אוכל) שומר מצרות נפשו (גם בגשמיות) ואפשר להמליץ משאחז"ל "למען תהיה תורת השם בפיך" אם רוצה לזכות לכך, התנאי הוא שיקפיד על "מן המותר בפיך".

גדול שנאמר בעובדיהו יותר מהנאמר אצל אברהם דאילו באברהם לא כתיב מאד.

וכמובן שאין לנו השגה בכך, וכבר הסבירו כל המפרשים שאין הכוונה שהיה גדול מאבי אומתנו.

ולפשוטו של מקרא אפשר להוסיף, שאצל אברהם אבינו נאמר יראה אלוקים כאשר רצה לשחוט את בנו, ואילו אצל עובדיה נאמר (מלכים א, ד) "ועבדך ירא את ה' והנושה בא לקחת את הילדים" היינו שהוא סיכן את חייהם של כמה ילדים, ולא רק את חייהם אלא את עתידם הרוחני שזה ניסיון יותר מעקידת יצחק, ולכן נאמר בו "מאד" לגבי עניין מסוים זה.

דייקא נמי שלא אמרו "גדול עובדיהו מאברהם" אלא רק "גדול הנאמר בו יותר וכו'".

דף מ

המלמד חובה חוזר ומלמד זכות, המלמד זכות אינו חוזר ומלמד חובה.

רואים מכאן ומכל מהלך הגמרא כמה צריך כל אדם ללמד זכות על כל אחד מישראל, עכ"פ בדיני נפשות, דהיינו כשמביאים דיבתו וצריך להחליט אם עת לעשות להשם או עת לשתוק.

וראיתי להעתיק מתוך דברי ספר החינוך (עז) עד כמה צריך אדם ללמד זכות על זולתו. הוא ממשיל זאת לאב שבנו אחד הרג את השני, והוא השופט אם להרגו כמשפט הרוצחים למען קיום העולם: "מה יש לו לעשות ואל יראה במות בנו השני, יחזר על כל פנים בכל צד שיוכל לפטרו מן הדין".

ועובדא הוי בנהג חרדי ששכח ילד ברכב רח"ל למותו, ופרסמתי דבר זה, לומר שמכיון שאי אפשר להחיות את הילד אין נפק"מ לדיבורים, אנחנו צריכים להתייחס לכך כאילו "ואל יראה במות בנו השני" שהרי את הנעשה אין להשיב ולמה נרדוף אחר הנופל, והודה לי על כך מאוד אחר כך.

דף מא

בן עזאי בדק בעוקצי תאנים. (חקר את העדים איזה סוג עוקץ היה לתאנים אשר נמצאו במקום הרצח, וכיון שאחד אמר עוקצים דקים ואחד אמר עבים, פסל את העדות).

י"ל דהתאנים מרמז על הרשעים, כפרש"י עה"פ בשה"ש "התאנה חנטה פגיה" ועיין מדרש רבה (בראשית סו ח) "עץ שאכל אדה"ר תצאנה היתה", וממשיל לבן מלך שסרח עם שפחה, ורק אותה שפחה פתחה לו, לפיכך לבשו עלה תאנה.

ובזה אפש"ל שר"י רצה לדעת מה היה קודם לרצח, האם הנרצח ניסה לתקוף את הרוצח, כגון בא במחתרת וכדו', והיינו שבדק בעוקצי תאנים, כלומר שצריך לבדוק לא רק את הרשע שרואים אלא גם מה הביאו להיות רשע כזה, אם "דקים" דהיינו סיבה חלשה, או "עבים" דהיינו סיבה חזקה.

ומרומז בשמו (למ"ד שזה היה ריב"ז), שחננו ועשה אותו זכאי.

דף מב

מסתברא מפרים הנשרפין ה"ל למילף שכן "הוצא אל מחוץ למחנה מכשיר ומכפר", אדרבה משחוטי חוץ ה"ל למילף שכן "אדם חוטא בנשמה פיגול"? מכשיר ממכשיר עדיף ליה!. (מיקבצי דינים לחומרא ולקולא)

פי', מדובר בכללים של הוצאה מחוץ למחנה, לגבי השאלה האם בית הסקילה היה מחוץ לכל המחנות.

יש כאן רמז נפלא למכשירי אוכל-את-הנפש של ימינו:

"**הוצא** אל מחוץ למחנה מכשיר ומכפר" - מוציאים את המכשירים הטמאים וזה מכפר על העבר.

ולמה יש להחמיר כל כך בזה? "שכן אדם חוטא בנשמה פיגול" זה מה שהמכשירים הללו עושים.

והתיקון לזה "מכשיר ממכשיר עדיף ליה", להעדיף מכשיר כשר...

דף מג

כל הזובח את יצרו ומתודה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו כיבדו להקב"ה בשני עולמים... דכתיב (תהילים נ-כג) **'זובח תודה יכבדנני'.**

שני הנו"נין מרמזים על צרות, "מפני מה אין נו"ן באשרי?" - (ברכות ד) והסגולה היא להפך את הנונין כמו בויהי בנסוע (שבת קטו: למה נונין הפוכין? להבדיל בין פורענות לפורענות).

כאשר יהודי מהפך את טבעו כפי שהקב"ה ברא, הוא מהפך את הצרות.

מאבק זה מרומז באקדמות של שבועות: "בקרנוהי מנגח בהמות ברבותא, יקרטע נון לקבלה בציצוי בגבורתא" (נון זה דג בארמית, ואולי לפיכך לא שלטא ביה עינא בישא, כי יוסף שמר על עיניו שזה עיקר זביחת היצר כידוע "אי יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת דילי" (ירושלמי ברכות א, ה,))

המזמור הזה "מזמור לאסף" כבר אחז"ל (קידושין לא) "קינה לאסף מיבעי ליה", כי הוא מדבר על גודל החורבן הנורא. וכידוע הקב"ה בוכה כל יום (חגיגה ה) וכאשר יהודי מתגבר הוא מחיש את הישועה והגאולה ובכך מכבד את השי"ת. ולפיכך מסיים בהמשך הפסוק "ושם דרך אראנו בישע אלוקים" היינו שבזכות דא נפקון מן גלותא.

ואפשר להמליץ את הפסוק כך: "זובח תודה יכבדנני" מי שזובח יצרו ומתוודה - מכבדו (גם את האדם שהוא צלם אלוקים) בשני עולמות (כי גם בעוה"ז אין לך ביזיון יותר ממי שנכשל בקדושה), "ושם דרך אראנו" כתוב שם עם שין שמאלית, שרומז על התורה אשר שם משה, דהיינו שהקב"ה יגלה את עיניו להביט נפלאות מתורתו ודרכיו, "בישע אלוקים" ויושיענו מכל מידת הדין.

ולגבי העניין של שני עולמות, יעו' בליקו"מ (א' ק"א) כי בי"ה ה' צור עולמים, היינו ששני העולמות נבראו באותיות אלו, וכאשר אדם מתגבר על יצרו הוא מגביר את אנפין נהורין על אנפין חשוכין ואת

שלושת מידות החכמה בינה ודעת (שהרי זה מותר האדם מן הבהמה) על הנפש הבהמית, ואז נעשה אדם, וזה לך האות: ש"אדם" גימטריא שלוש פעמים "י"ה".

דף מד

גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין.

בהמשך לדף הקודם: הגמ' מגלה לנו שלמרות החשיבות העצומה של זובח יצרו שהוא כמו הקרבת קרבן שלמים, יש דבר אחד שהוא גדול מכך ואפילו גדול מהקרבת קרבן עולה, וזה לימוד תורה! כי אין היצר שוכן אלא בלב פנוי מן החכמה

ולזה אפשר להסמיך את משאחז"ל (לקמן צט.) "ת"ח עצמו עין לא ראתה אלוקים זולתך" הוא לא רואה כלום מלבד את הרבונו של עולם, ואינו בא לידי ניסיון כלל.

ושמעתי מפי רבי שלום בער סורוצקין "אני ורבי דן סגל יכולים לנסוע לאמריקה בלי להינזק מראיות אסורות, הוא משום שבכל מקום רואה רק את רבש"ע ואני משום שבכל מקום אני רואה רק דולרים"

דף מה

אין יצר הרע שולט אלא במי שעיניו רואות.

בהסמיך לדף הקודם, שנאמר כאן "במי שעיניו רואות" ולא "במה שעיניו רואות" (כך הוא בגמרא שלפני, אם כי בתוס' כן כתוב "במה"), פירושו בדרך מוסר, שאינו מדבר על מה שרואה אלא על האדם הרואה, שהוא עיניו משוטטות בכל הארץ, אך מי שהוא תלמיד חכם ואינו בכלל "מי שעיניו רואות" כי אינו יוצא מביהמ"ד ורואה רק את הדף גמרא, בו אין לו שליטה (ודוק: "אין יצה"ר שולט" ולא שאין יצה"ר כלל כמובן).

וילן שם יהושע בלילה ההוא מלמד שלן בעומקה של הלכה.

יש כאן הדגשה מיוחדת של "הלכה" ולא "תורה" בכלליות כרגיל, ואפש"ל שהכוונה שבלילה עדיף ללמוד תורה שבע"פ כידוע, ויסודו

מפרקי דר"א (מו) שמשה רבינו היה לומד בשמיים תורה שבכתב ביום ותושבע"פ בלילה.

ויהושע הוא הראשון שאחרי תורת משה רבו, והוא החל את התורה שבע"פ, ולכן נאמר בו (ב"ב ע"ה) "פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה" שהשמש ממשלת היום והירח ממשלת הלילה.

דף מו

בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי.

אפשר לפרש לצורך חיזוק, שבאמת הגיע לו הרבה יותר צער, והשכינה מזכירה כביכול, שהוא קל מראשי, דהיינו שמחושב מאוד כיצד להקל כמה שאפשר, ולמה? מפני שהוא קל מזרועי, היינו קל בהרבה ממה שהזרוע הנטויה יכולה וצריכה לתת במצב כזה.

רבי נחמן מברסלב אומר: "ואהבת לרעך" צריך לאהוב את השי"ת גם כשהוא כביכול עושה לנו רע, כי "כמוך-אני השם" ביחס למה שמגיע לך, כל הניתן הוא עדיין בגדר של מידת הרחמים.

דף מז

סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה... שלא נספד ולא נקבר.

ואולי לפיכך לא זכו רוב קדושי עמנו לקבר ישראל, מה שלא ארע אפילו לגרועים שבאומות, והוא כי סימן יפה הוא למת שלא נקבר כלל (לפי שיטת הרמ"ה, הו"ד בעו"ה, ואמנם תוס' ס"ל שהכוונה שנקבר אך לא כהלכה).

ועל כך מקונן בקינה "אדירי התורה" הנאמרת בת"ב: חסיד רבי ישבב...לא הובא לקבורה... יצאה בת קול שלא הניח דבר לשמרה" היינו שהבת קול הכריזה שזה שלא נקבר הוא בגלל שלא הניח דבר שלא שמר וכדאמרן.

ובהא א"ש מה דאמר רב מתנה (ב"ב קכא:) שנקבע ט"ו באב ליום טוב ונקבעה ברכת הטוב שלא הסריחו הרוגי ביתר והמיטיב שניתנו לקבורה. והיקשו שם שהרשב"ם הפך הסדר וכתב קבורה קודם סירחון ואינו מובן.

ולהנ"ל א"ש, דכיון דלא הסריחו הוכח שהיו צדיקים גמורים עד שלא היה להם מה לתקן, ואם כן אין תועלת באי קבורתם.

עבדיך הנך דמחייבי דינא דמעיקרא וכיון דאיקטול קרי להו עבדיך.

ולפיכך אנחנו אומרים "נקום נקמת דם עבדיך" (על יסוד דברי אדוננו דוד תהילים ע"ט, י') כאשר הכוונה היא על כל קדושי מושלכים באש, למרות שחלק גדול מהם לא היו בגדר "חסידיך" האמורים בסוגיין...

דף מח

הזמנה מילתא היא, אזמניה - אע"ג דלא צר ביה, צר ביה - אי אזמניה אין אי לא אזמניה לא.

כלומר, שלדעת לאביי, אם הכין תיק לתפילין אף שלא השתמש בו קדוש, ואם השתמש בלי להכין אינו קדוש.

ולכאורה קשה איך ייתכן שאם הכינו לשימוש נתקדש, ואם השתמש בו בפועל לא נתקדש?

היינו דאמרי אינשי ההכנה למצוה גדולה מהמצוה גופה...

דף מט

אלמלא דוד לא עשה יואב מלחמה, ואלמלא יואב לא עסק דוד בתורה.

אין כאן רק סגולה לניצחון בזכות התורה, אלא בכלל הצדקת קיומה של המלחמה.

דייקא נמי שלא נאמר שבזכות התורה ניצח יואב אלא שבכלל עשה מלחמה.

משום שאין כל הצדקה למלחמה בחזית אם אין לומדי תורה בעורף.

דף נ

מרגלא בפומיה דרבי יוחנן בת כהן ארוסה שזינתה דינה בסקילה ור"ש בשריפה.

מלבד הפשט הפשוט של רש"י מה פשר הביטוי מרגלא בפומיה (שרק שמעו מרבו ולא כתוב בשום מקום) יש גם מקום לשאול דבמקומות אחרים בש"ס שיש ביטוי זה הכוונה לדברים נאצלים שלומדים מזה.

וצ"ע מה יש במימרא זו שהוא חזר עליה עד שמרגלא בפומיה?

ואולי הכוונה לרמז שאם יהודי נכשל, אזי מלבד עצם העבירה הוא ישלם גם על הצער שעושה לאביו שבשמיים. כמו בת כהן שזינתה מאירוסין, שמצד עצמה כבר חייבת מיתה, אלא שמוסיפין עליה עוד מיתה חמורה יותר בגלל ש"את אביה היא מחללת", ומידה טובה מרובה אם היא מתקדשת את אביה היא מכבדת.

וכי איזה כח מרובה, כח המדיח או כח הנידח? הוי אומר כח המדיח!

רבונו של עולם: ראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב, שהמדיח דעלמא (יצר הרע) חזק בהרבה מהנידח, שאלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, עזרנו לבל ידח ממנו נידח.

דף נא

הלכתא למשיחא... אלא דרוש וקבל שכר.

עדיין ק"ק דהקושיא לא הייתה למה צריך ללמוד הלכות אלו, אלא למה צריך לפסוק בסברא של רבי אליעזר בהלכתא שאינה למעשה וכדאמרינן בזבחים מד שגם במקום שצריך ללמוד כדי לקבל שכר למה צריך לפסוק הלכה?

ואולי אפש"ל בדרך רמז, דרצו חז"ל ללמדנו מילתא אגב אורחא, חומר הארוסה, שלכאורה נראה שהיא קלה יותר מנשואה, ולפיכך

הדגישו שההלכה היא שהארוסה בסקילה והנשואה בשריפה, ולימוד זה שייך שפיר גם בזמן חז"ל שהיו ארוסות מן התורה.

ובזה ניחא מה דאמרו (בגמ' פסחים מ"ט ועיין במהרש"א על אתר פירוש נפלא) תורה ציוה לנו משה מורשה "אל תקרי מורשה אלא מאורשה" ולכאורה למה רק מאורסה ולא נשואה, כדאמר 'ביום חתונתו זה מתן תורה'? ולהנ"ל א"ש שגדול עונשה של המאורשה יותר מן הנשואה.

דף נב

ואומרים... ארור שזו ילד ארור שזו גידל...

וק' דהרי לא יומתו אבות על בניהם ומה אשמתו שבתו ירדה מהדרך? ועוד היכי אפשר לומר רשיעא בר רשיעא והרי רבים מאבותינו ורבותינו בניהם היו רשעים?

נזכרתי שת"ח א' נתפס בעבירה שיש עמה קלון עצום, וכשביקרתיו בבית האסורים בכה שהכי כואב לו זה שמשפחתו מתביישים בגללו, והיקשה שהרי בנים לא יומתו על אבותם?

וכשהעברתי השאלה למו"ר הר"מ גנח אנחה השוברת חצי גופו, וענה שמאת ה' הייתה זאת, כי יש אנשים ששום דבר לא ימנע מהם לעשות עבירות, אך כאשר ייזכרו בבני משפחתם האהובים שיתביישו בהם זה הדבר היחיד שיכול לעצרם על פי תהום.

ולפי"ז אפש"ל שמקללים את אביה ואמה כדי שהבת הבאה שתחשוב לעבור על פי השם ולא תחשוש מהעונש, אולי מה שיעצור אותה זה שהיא תבין שאביה ואמה יתביישו בה מאוד.

דף נג

איסור מצוה ואיסור קדושה וכו' מצוה לשמוע דברי חכמים.

לפעמים היצר עושה מאיסור אחד מצוה ומהשני קדושה וכן הלאה, והדרך היחידה להינצל מכך היא להישמע לדברי חכמים גדולי הדור.

דף נד

.לא יהיה קדש

ההבדל בין קדש כפשוטו לבין קדש במשמעות תועבה, הוא בניקוד הדל"ת: אם מנוקד בחולם הוא קדוש ואם בצירי הוא יכול להיות תועבה (אבל יכול להיות גם קדוש, כגון "להתקדש"), ומצאתי להבן איש חי בפרשת כי תשא שהביא רמז מהכתובים "הדלת תיסוב על צירה" היינו אם זה צירי אז "והעצל על מיטתו" שמרמז על היפך הקדושה.

ואפשר להרחיב, דהנה החולם הוא כנגד ספירת המלכות ותפארת, ועיין בפרדס רימונים שער כח פרק ב בראשו: "החולם הוא ראש לכל הנקודות ואם הוא קטן הכמות הוא רב האיכות" כי הוא נמצא בראש והוא החכמה, כלומר אם מוחו קדוש והוא שליט על הלב אזי הוא מלך וקדוש.

לעומת זאת הצירי עיין מש"כ רבינו הרמ"ק בהמשך (שער כח פרק ד) שתי נקודות שוות לרמז שהוא מעורב משני כוחות מנוגדים: "...אש משמאל גבורה, מים מימין גדולה, והרקיע תפארת האמצעי המייחדם".

הדברים עמוקים מאוד ובמופלא ממני לא אדרוש.

דף נה

מה אילנות שאין אוכלין ואין שותין ואין מריחין אמרה תורה השחת שרוף וכלה הואיל ובא לאדם תקלה על ידן המתעה את חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה.

נקט כאן שתי דוגמאות שונות ולכאורה קשה דאין הנדון דומה לראיה, שהרי העצים לא הדיחו איש אלא רק נעברה בהם עבירה? וגם קשה מה עניין אכילה ושתיה להכא?

ואפש"ל בהקדם קושיא דלכאורה אין עונשין מן הדין, דהרי איכא למיפרך, מה לעצים שאין להם יצר הרע וכדאמר משה רבינו למלאכים כלום אכילה ושתיה יש ביניכם, ולפיכך נענשין, אבל יהודי קדוש גם אם חטא זה מצד יצר הרע ואם ישוב מיד יקבלו אביו?

אלא דכל זה נכון כל זמן שהוא לא הסית אחרים שאז אפשר לומר יצרו השיאו, אך אם מסית אחרים ומקלקל את הסביבה, אז הוא אכן גרוע מהדומם ושפיר אפשר כבר להביא קל וחומר מעצים ואבנים.

ומידה טובה מרובה: ומה המתעה את חבירות מדרכי חיים לדרכי מיתה כך, המשיב את חבירו מדרכי מיתה לדרכי חיים - על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עליו.

דף נו

דיברה תורה בלשון בני אדם.

כשמדברים בדברי תורה, צריך להעביר את זה בלשון שבני אדם יקבלו...

דף נז

בכל מקום שנא' השחתה אינו אלא דבר ערוה ועבודת כוכבים.

וכאשחז"ל (לקמן סד.) "לא עבדו ישראל ע"ז אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיה", ומאז ועד היום זה השורש של כל מי שהוא כביכול חלש באמונה, הוא בדרך כלל רק אמצעי להתרת התאוות המאוסות ביותר.

דף נח

רבי אלעזר אומר אין לו תקנה אלא קבורה: שנאמר 'ואיש זרוע לו הארץ' וא"ר אלעזר לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרועות שנאמר 'ואיש זרוע לו הארץ'.

וקשה איך אותו תנא לומד שני לימודים שונים מאותו פסוק עצמו?

ואפש"ל דמרמז כי למרות שכח הזרוע הוא לפעמים הכרח בל יגונה ונדרש כנגד רשעים וגזלנים, זה רק אם זוכר שסופו לקבורה ואינו חושב לרגע שהוא באמת גיבור.

ובזה ניחא גם ההמשך שנראה לכאו' לא קשור: "אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם", שאם זוכר שהוא עבד לאדמה, ממנה בא ואליה ישוב, אז כל מה שיש לו משביע אותו ודי לו, אך אם הוא שוכח זאת, אזי אין שום אפשרות שיהיה שבע, כי יש לו מנה רוצה מאתיים וכו'.

דף נט

עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה... מיתיבי היה ר"מ אומר מניין שאפילו עכו"ם ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול?...התם בשבע מצות דידהו.

וקשה לומר שאם ישמע איזה הלכה שאינו מז' מצוות מייד חייב מיתה, שהרי לא ניתנה למלאכי השרת וכל שכן שלא ניתנה לגויים?

ונראה שיש שתי בחינות בתורה (אם הובנו נכונה דברי הרב בשו"ע שלו הל' ת"ת ג' סעיפים ראשונים, ובזה מבאר מתי ישא אשה ומתי התורה עדיפה): לימוד התורה ועסק התורה, היגיעה והידיעה הם שני חלקים ממצוות תלמוד תורה, הלימוד הוא שהוא שומע איזה דבר תורה או הלכה, ויש 'לעסוק' שזה כבר דבר אחר, נעלה יותר, של סברות לעומקה של תורה, זה אסור לגוי לעשות כי אם בז' מצוות.

ובזה ניחא מה שהק' התוס בחגיגה למה צריך לומר שם שאין מלמדים גוי דברים שאינם מז' מצוות אחר שכבר נאמר כאן? ולהנ"ל היה אפש"ל שאין איסור לגוי ללמוד, אך יש איסור ללמדו ועכ"פ אינו חמור כעוסק, ובזה יתיישבו כמה אמוראים ותנאים קדושים שלמדו תורה עם גויים בלית ברירה ואכמ"ל.

דף ס

א"כ נתמלא כל הבגד קרעים.

מספרים שהציעו למרן הרב מפוניבז' להתמנות כחבר כנסת, ואמר שאין לו כל כך הרבה בגדים כפי שיצטרך לקרוע מידי יום בעקבות הכפירה המושמעת רח"ל.

דף סא

רב המנונא ארכסו ליה תוריה.

ולכאורה מה חשוב הפרט הזה של איבוד השוורים שאינו קשור לסוגיא?

אלא זה בנה בניין אב, שהכל מכוון מלמעלה וכל צער הצדיקים הוא תיקון העולם, שבזכות הצער שהיה לו באיבוד התורים זכה עם ישראל לתורה חשובה כזו לדורות עולם.

דף סב

אי קסבר בית כנסת הוא והשתחווה לו, הרי ליבו לשמים?

מכאן חיזוק עצום, שגם מי שחושב על יהודי אחר שהוא עובד את רבו יותר מידי, אין בכך חשש ע"ז שהרי ליבו לשמיים, ואין להאריך בדבר זה.

מובילנא מאניה לבי מסותא.

עיין מש"כ בב"מ מ"א שני פירושים.

דף סג

כיון דאמר 'א-לי אתה', חיב.

ופרש"י, אע"ג דלא פלחה.

מידה טובה מרובה, ומכלל לאו אתה שומע שאם להבדיל יהודי רק אומר להקב"ה "א-לי אתה" מיד זכאי, ואע"ג דעדיין לא עבדו.

דף סד

תלתא יומי איבעו ביעתא בת יומא לחולה ולא אשכחו.

הייתי מעורב פעם בניסיון למנות שליח ציבור למישרה מסויימת, והיו מגדולי ישראל שטענו כי יש להעדיף ת"ח פלוני שלא רצה כלל בתפקיד, על פני מי שרודף אחר כבוד זה.

אך כ"ק אדמו"ר מקרלין (שהסכמתו נצרכה לכך) התנגד בצטטו גמרא זו, אשר המובן מדבריו הוא כי יש למנות את מי שרוצה לעבוד ולשנות למען הציבור מאשר לשים שם אדם שחושב שהוא עושה טובה בעצם ישיבתו, ואז לא יעשה כלום.

הרי זה עבודתו אע"ג דמיכוין לביזוי.

שמעתי מפי רבי מאיר צימרוט בילדותי, שהחפצא של העבודה הזרה קיימת גם בימינו, כאשר כל המטרה היא לומר שאין שום דבר קדוש ומוסכם, והכל עומד תחת ביקורת.

נזכרתי בזה שנים מאוחר יותר, כאשר הייתי פעמים רבות בכנסת לצרכי ציבור, ובתחילה התפעלתי שהנציגים החרדים מדברים בעד היהדות ואינם חוששים לדבר כנגד המקום הזה עצמו, ואז נזכרתי בדבריו, שזה בעצם המהות שלהם: שיבואו וידברו בשווה על השם ועל משיחיו, זה אומר בכה וזה בכה רח"ל.

לאחר זמן ראיתי דברים אלו באחד מספרי הרה"ק מסאטמאר זיע"א, שזה כזורק אבן למרקוליס (ונקט לשון נקיה שלא לומר שזה בעל פעור), וחלילה לי מלהכניס ראשי במחלוקת בין המחייבים לבין האוסרים (אין מתירים, זה או חובה או איסור).

דף סה

מנחש זה האומר פתו נפלה מידו מקלו נפל.

וידוע שנחלקו הראשונים אם מותר לעשות לעצמו סימנים לקבל החלטות בחיים.

ולמעשה, הגדיר לי רבי נתן ליברמנש בדיוק של איזמל מנתחים כדרכו:

אם הוא יודע בהיגיון מה רצון השם רק שמחפש חיזוקים זה מצויין, אך אם אינו יודע אסור לו לקבוע לפי סימנים צדדיים מה לעשות.

ומעשה שהשתדלתי בעבור ת"ח עניין שהיה נצרך לו והיה בזה שאלה של חב לאחריני, ואמר מו"ר שאינו רוצה להכריע, שכן במקרה הגיעו היום להתלונן על אותו ת"ח שהוא רע מאוד בהלכות שכנים, ועל אף שאינו מקבל לשה"ר רואה בכך סימן למשוך ידיו.

וסיפר שהחת"ס ראה פעם שני תלמידים שהגיעו להיבחן ממחרת חג הסוכות והסכך היה על הארץ בחצר הישיבה, וראה שאחד דרך על הסכך ואחד עקף, את הראשון קיבל ואת השני דחה, ולא משום שיש בזה בעיה הלכתית, אלא משום שאמר שלא לחינם גרמו לו משמיים לראות זאת.

דף סו

אל תתחיל בי: שחרית הוא, ראש חודש הוא, מוצאי שבת הוא. (מבקשים משליח בית דין לא לבוא בזמנים אלו)

ומבואר בראשונים שמדובר בבעל חוב שבאים להיפרע ממנו, וזה דרכם של בעלי חובות להשתמט בכל מיני תירוצים כמו אלו.

דף סז

למה נקרא שמו כישוף שמכחישין פמליא של מעלה.

הרבה פירושים נאמרו בזה, וקובצו בעו"ה, ולפלא שלא נאמר פירוש פשוט, עפ"י הגמ' בברכות י. שחזקיה המלך גנז ספר רפואות והודו לו חכמים, ופרש"י שהוא כדי שיבקשו רחמים.

ולפי"ז אפש"ל הכא שאם חושבים שהכישוף משפיע פשוט שזה מכחיש את התפילה

ועוד אפשר לומר עפ"י הפסוק "נעשה אדם" שהקב"ה התייעץ כביכול עם פמליא של מעלה, וזה כדי לגרום בחירה שיהיה מקום לטעות שיש שתי רשויות ח"ו.

וכאשר יהודי משתמש עם כישוף הוא כביכול מצהיר שיש שתי רשויות כביכול, ולכן הגמ' מביאה את הפסוק "אין עוד מלבדו" כנגד כישוף.

וא"כ יוצא שהוא מכחיש את פירוש חז"ל שהתייעץ הקב"ה עם פמליא של מעלה, ומחזק את פירוש האפיקורסים כביכול יש שתי רשויות ח"ו.

דף סח

טהור, ויצאה נשמתו בטהרה.

פרש"י שאעפ"י שכבר אמר רבי אליעזר דעתו בעניין שאלו שוב, שמא שינה דעתו.

וק' למה שישנה דעתו?

ואולי אפש"ל שהיה לר"ע עוד כוונה, שהרי ר"א טפח בידיו על ליבו עם דברי צער על פטירתו הקרובה, וכוונתו הייתה שחבל על כל התורה שלא תהיה בעולם יותר אלא רק הגוף.

ולכן שאלו ר"ע שאלות באופן כזה להזכירו כי לשיטתו המילוי של הכלי יש לו דין יחד עם הכלי ואינם שני דברים נפרדים, וא"כ גם גופו שמלא תורה נעשה אחד עם התורה ונשארים שניהם בעולם גם לאחר הפטירה.

ומילתא אגב אורחיה קמ"ל רב חילו של רבי עקיבא, אשר התבשר הרגע כי ימות במיתה משונה ביותר, ובמקום לנסות לשנות את רוע הגזירה בעת נר אלוקים טרם יכבה, משתלט על רגשותיו ועוסק בשאלות הלכתיות מסובכות.

דף סט

דב"ש סברי גמרינן מדורות הראשונים ובית הלל סברי לא גמרינן מדורות הראשונים.

אפשר לרמז בהקדם הגמ' בברכות לה: שדורות הראשונים היו מחמירים על עצמם בכל מה דאפשר, ודורות אחרונים מקלים.

ואולי זהו אחד מיסודות המחלוקת בין ב"ש לב"ה, שב"ש ס"ל "גמרינן מדורות הראשונים" היינו שצריך ללמוד מהדורות הראשונים להחמיר, "וב"ה סברי לא גמרינן".

ובזה אפשר להוסיף עוד סנסן במחלוקת לגבי הדלקת נר חנוכה, דב"ש ס"ל פוחת והולך, להזכיר את הדורות הראשונים שהדור פוחת והולך בירידת הדורות, וב"ה חולקין.

ובזה יבואר דלעתיד לבוא תקבע ההלכה כב"ש משום שדורות הראשונים יקומו לתחייה ותהיה ההלכה כוותיהו שהם הרוב.

ויזד יעקב יזיד.

הנה השורש י.ז.ד. פירושו גם מזיד וגם מבשל.

ובזה אפשר לפרש שלא נקט ויבשל יעקב, ללמד שזה היה עם תכנית, והראני חתני רש"ס שפירש האוה"ח הק' על אתר, שאבינו רועינו תיכן כל זה כדי להתקרב לאביו, כדרך שהתקרב עשיו, ואז יוכל לזכות בברכות.

דף ע

לא נברא יין אלא למנחמים... תנו יין לאובד ושיכר למרי נפש.

ובזה אפשר לבאר (כמובן הפשט הוא מה שאחז"ל וזה רק לחיזוק) מה שציווה הקב"ה לאהרן הכהן "יין ושכר אל תשת" תיכף עם פטירת בניו, משום שאם היה אומר לו ביום אחר ה"א שמותר לצורך כה חשוב, קמ"ל דאעפי"כ אסור.

ויבואר גם מה דשנינו לקמיה פרשת נח והכרם, ופרש"י (על התורה) שנח הכניס לתיבה ייחורי גפן ותאנה, ולכאו' למה רק אלו? (הפשט הפשוט הוא כי אלו ניזוקים ביותר ממים) ולהנ"ל א"ש שנח הבין שהוא יהיה בהכרח אבל כאשר יסתיים המבול שהרי רוב קרוביו נמחו עם כל היקום, ויצטרך יין ושיכר, כדאמרינן בפסחים ק"ז שהשיכר המובחר הוא מתאנים.

ויחל נח איש האדמה.

ראיתי שרבי אביגדור מילר (נח פ"ה, אנ') פירש שהטענה על נח לא הייתה על העיסוק בנטיעת הכרם, אלא שעסק בזה יותר מידי לפי בחינתו, והתורה מזהירה כאן לדורות שלא יעסוק אדם בפרנסתו יותר מידי.

דף עא

הישן בביהמ"ד תורתו נעשית לו קרעים קרעים.

וק' דהרי חזינו בגדולי ישראל שעשו כן, וכנאמר אצל יעקב אבינו שי"ד שנים ישן בישיבת שם ועבר?

ואפש"ל בצחות שאדרבה הכוונה היא שהתורה קורעת חתיכות מהנפש הבהמית שלו ומתקדש על ידי כך.

אם לא הייתה אמו שוה לאביו... אינו נעשה בן סורר ומורה.

אם הבן ראה היפך שלום בית ונשברה נפשו עד שחטא חלילה, אינו לא סורר ולא מורה אלא מסכן ואומלל.

דף עב

הצל דמו של זה בדמו של זה.

בלמדי אצל רבי אברהם גנחובסקי שאל פעם חידה: כיצד ייתכן שיהודי צדיק הולך לתומו ברחוב, והוא רודף ומותר להרגו?

והשיב, שאם נהג רכב רואה פתאום שיש קבוצת אנשים במעבר חציה והוא איבד בלמים, הוא צריך לעלות על המדרכה שעליה הולך לתומו אותו צדיק...

דף עג

אפגימא רבה קפיד.

חזינן הכא שאין היתר הריגת הרודף רק מצד האיסור שבמעשיו אלא גם בשל הבושת של הקרבן, ואולי משום שהפגם בדבר הזה שקול כמוות ממש ואפילו חמור ממנו.

ובזה נוח משאחז"ל (סוטה י) נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ולא ילבין פני חברו ברבים, ונתקשו האחרונים למה נקט לשון "נוח" ולא נאמר מותר או חייב וכיוצ"ב?

ולהנ"ל א"ש, שיותר נוח לו לאדם, כלומר פחות כואב כאב השריפה מאשר שריפת הכאב של הבושה בעניין זה (וכידוע בדורנו שכמה יהודים העדיפו ליטול נפשם רח"ל כשנטרפה עליהם דעתם מגודל הבושה הזו).

ובזה מיושב מה שקשה על תמר שהרי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש? והשתא לא קשה מידי, דהרי הבושה היא גדולה מהמוות, ואין דוחין נפש מפני נפש.

וראיתי בגיליון של רבי משה שטרנבוך (וישב פ"ה) שמהרי"ל דיסקין מזג לו השמש כוס תה עם מלח במקום סוכר, והוא שתה כאילו זה רגיל ולא ראו כלום בחוץ, וכאשר הרבנית שמה לב לכך נחרדה שהרי מלח זה פיקוח נפש בשבילו, היפנה אותה לגמ' הזו, כאומר שזה פשוט שעדיף למות מאשר לבייש יהודי.

דף עד

עד מתי לעדה הרעה הזאת מה להלן עשרה אף כאן עשרה.

ק"ק איך נלמד את כל הלכות תפילה בציבור מעדת קורח?

והנה קשה מה נשתנה עדת קורח מכל בעלי מחלוקת שקיבלו כזו מיתה משונה?

אלא ששונה אדם אחד העושה מחלוקת מאשר קבוצה שעושים, מכאן לומדים את כח הציבור, שמורכב מהרבה אחדים וביחד יש להם דין שונה.

ומידה טובה מרובה, ולכן למדו חז"ל שתפילה בציבור כוחה שונה לחלוטין מיחידים.

דף עה

ואלו הן הנשרפין... ובת כהן.

ראיתי בגיליון של רבי משה שטרנבוך (אמור תשפ"א) שהרבה אנשים מחפשים ייחוס מאיזה אדמו"רים מדורות קודמים, ואינם מבינים שזה רק יזיק להם בעולם העליון, כי הייחוס רק מגביר העונש על העבירות, כמו בת כהן דאת אביה היא מחללת באש תישרף.

ואולי אפשר להוסיף שהייחוס הוא כמו אש שיכול להאיר ועלול לשרוף, גם הייחוס נותן יותר כוחות ומצד שני הוא מגדיל את החטא ועונשו, ולכן נידונה באש, שהוא עניין זה.

דף עו

הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו.

הדברים אינם משום חשש שקר, אלא שברגע שאדם יש לו נגיעה הוא רואה בעיקר את המעלות ומקטין את החסרונות מבלי שירצה בכך.

עובדא הוי באחד ששאל בעצתו של הגר"י סילמן אודות השקעה בבאר שבע, והפנה אותו הרב אליי, התלהבתי ואמרתי שיש לי היכרות עמוקה בהיותי מתווך בעצמי דירות שם.

תגובת הרב הייתה: "אם הוא מתווך שם, אז צריך לחפש מישהו אחר להתייעץ עימו".

והמכבדה יותר מגופו והמדריך את בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר וגו'.

הדבר הראשון גורם לשני והכיבוד גורם לחינוך הישר שרואים איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, ואז הם נחטפים בהגיעם לשידוכים.

והמשיאן סמוך לפירקן.

שמעתי ממו"ר ששאלו את החזו"א מתי לדאוג לכסף לנישואי הילדים? והראה לגמ' זו שיש מושג של סמוך לפירקן דהיינו כאשר מתקרבים לגיל השידוכים.

והמלווה לעני בשעת דחקו.

וק' וכי יש לווה שלא בשעת דחקו?

וי"ל בשעת דחקו של המלווה, שאפילו שהוא דחוק בעצמו עדיין גומל חסד.

וזכורני שהייתי בשבת במנצ'סטר והתארח שם האדמו"ר מסקולען וכמדומה שסיפר (או ששמעתי שם מא' החסידים בשמו) שאביו לקח את השמיכה וכיסה בה ילד יתום מהשואה, והוא בכה "טאטע גם לי קר", ואביו ענה לו "הילד הזה לא יכול לצעוק טאטע גם לי קר, לפיכך הוא קודם".

דף עז

כפתו... רב אשי אומר אפילו לפני יתושין נמי פטור הני אזלי והנך אתי. (אם כפת אדם ויתושים עקצוהו ומת פטור משום שהיתושים שהוא כפת כלפיהם עפו והגיעו אחרים).

והק' הר"ן מאי שנה ממים דלא אמרינן הני אזלי והנך אתי? ותי' דמים מדובקים טיפה לשניה עד אין סוף משא"כ יתושין.

שמעתי מרבי דב קוק שיצר הרע דומה ליתוש, שכמו היתוש שמורח חומר מאלחש לפני העקיצה - גם הוא מרדים האדם ומוצץ ממנו דם ומזה שואב חיותו, וכמו ביתוש - כאשר האדם מרגיש בעקיצה זה כבר מידי מאוחר.

ולפי"ז אפשר לבאר הכא, דהיצ"ר לא סגי במה שכפתו, דהיינו שהוא עובד על עניין אחד שלו, כי הוא כמו יתושין, ילך יצר זה ויסיתנו באופן אחר, כפי שרואין שבכל יום נתחדשין גזירותיו ומה שהועיל לכפות אתמול אינו מועיל מחר.

משא"כ התורה שנמשלה למים, ואף אם כל דור יש תורות חדשות ולימודים וחדשים, מיהו הכל מודבק ושם אחד להם, ואם לומד תורה מועיל לו ולנפשו.

דף עח

זרק צרור למעלה, והלכה לצדדין והרגה חייב. (מדובר על רוצח בשוגג שחייב גלות).

הזורק לא רצה לזרוק בכלל לצדדין אלא למעלה והצדדין קרו שלא בידו ושלא בכוונתו ואעפי"כ חייב.

וממנו ניקח לעבוד את השם לתרי צדדין:

מצד אחד, אם עושה עבירה קלה אך היא משפיעה על אדם אחר - זה נחשב כוחו.

מצד שני מידה טובה מרובה - אם עושה מעשה טוב וזה משפיע על אחרים - זכאי.

גם אם הפעולות נעשות לא במישרין ממנו אלא מכח כוחו וכח כחו.

ומעשה שהיה בבחירות תשס"ו שהייתי אחראי היישובים במטה, ושלחתי אברך עם רכב לשכנע מושבניקים ביישובי הסביבה להצביע ג', העבודה לא נשאה פרי לצערי, אך לאחר שנים נודע לי במקרה שיש אברך שנוסע לשם כל שבוע ועושה יידישקייט, בירור קל העלה שזה אותו אברך שכביכול נכשל בבחירות אבל נוצר קשר רוחני שהתפתח מאוד.

דף עט

נתכוין להרוג את זה והרג את זה... ורבי שמעון פוטר.

היינו שרשב"י (הוא רבי שמעון) פוטר במקום שאין כוונה.

ואולי אפשר מכאן עוד הסבר למה שאמר יכול אני לפטור את העולם מן הדין, משום שהאדם יכול תמיד לטעון שלא נתכוין לזה כלל, כמו מלאכה שאינה צריכה לגופה (שגם שם פוטר ר"ש) שהרי אינו מתכוין לעבירה גופה אלא להנאת גופו, ואם כן צריך להיות פטור.

(**שו"ר** חכ"א שהביא מעין דבר כזה, והוכיח שרשב"י בכל הש"ס אזיל לשיטתו שצריך כוונה, כגון דס"ל בשבת דבר שאין נתכוין פטור וכדו')

דף פ

מקושש עצים הוראת שעה הייתה.

עיין לעיל ח. דמקושש לשם שמיים נתכוין ומה שכתבתי בעניין זה בארוכה.

ולפי"ז אפש"ל שהדגישו חז"ל שהוראת שעה הייתה, כדי שלא יבוא אדם ויעבור עבירות ויאמר לשם שמיים נתכוונתי, אלא הוראת שעה הייתה ולא לדורות.

דף פא

לקה ושנה כונסין אותו לכיפה... בכריתות.
(אם עובר כמה פעמים מכניסין אותו לכיפה עם לחם צר וכו' עד שמת).

והק' בסנהדרי קטנה שהרי חייבי כריתות נפטרו במלקות וא"כ אפשר להלקותו וייפטר מהכריתות?

ותי' עפ"י הרמב"ם שהעונש מועיל רק עם תשובה, וזה כיוון שחזר ושנה מוכיח שלא שב בתשובה וא"כ אין מועיל המלקות.

והדברים מבהילים בתרי גווני: גם משום שהכלומר הוא שאפשר שאדם יסבול כל ימיו ייסורים נוראים ויתנחם שלכה"פ לא יהיה לו גהינום וכשיעלה לשם ימתינו לו כל השבעה מדורין משום שלא שב בתשובה, וגם ובעיקר דנפקא מהכי שאם עובר ושונה מוכח שלא שב בתשובה, ומי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי.

כונסין אותו לכיפה... עד שכרסו מתבקעת ומת.

מיתה משונה זו מבוארת בראשונים שהיא משום שאין סמכות להרגו בידיים ממש.

ואפש"ל דלהכי אמר ראובן "אל תשפכו דם השליכהו אל אחד הבורות ויד אל תשלחו בו", היינו שכיון שעדותם הייתה פסולה (כי היו אחים ונוגעים בדבר וגם עד נעשה דיין וכיוצ"ב) אבל מצד שני המעשה עצמו ראו ולא היה בו כל ספק, לפיכך נדון בכיפה שישליכוהו בבור ולא בידיים ממש.

ומדאתינא להכי נימא בה מילתא מעניינא דיומא (חנוכה) דהנה הגמ' בשבת שהשליכוהו לבור ריק אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו.

וקשה מה איכפת לן שאין בו מים, כיון שנחשים ועקרבים יש בו הרי זה נחשב כהריגה בידיים? ומצאתי באוה"ח הקדוש שהם לא ראו את הנחשים שהסתתרו.

ולפי"ז אמרתי לבאר סמיכות המימרות (שבת כב) נר חנוכה שהניחו למעלה מכ' פסול והבור ריק אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו, שהראשון הוא תירוץ לשני: הטעם שאין זה נחשב הריגה בידיים כשהשליכוהו לכלבים, הוא משום שלמעלה מכ' אמה לא שלטה בה עינא, וייתכן שהבור היה עמוק כ' (או שבחושך גם פחות לא שלטה) ולכן לא ראו שיש שם נחשים ורק בדקו שאין מים.

והיכא רמיזא? אמר ריש לקיש 'תמותת רשע רעה' ואמר ריש לקיש מאי דכתיב... 'כדגים שנאחזים במצודה רעה' מאי מצודה רעה? אמר ר"ל: חכה.

הרבה פירושים נאמרו על הסמיכות ועל המהות, ואפשר להוסיף בדרך אולי, דהרשע גורם רעה לעצמו, והזמן הרב שיסבול מהעונש יתחרט מאוד על מעשיו שגרמו לו לכך. וזה דומה לדג שרצה לאכול דג קטן שהיה על החכה ונתפס וכל הזמן הזה עד שירימנו הדיג ויאכלנו, יש לו זמן רב לחשוב על איך הגיע לכאן בלכתו פתי אחר הפיתיון, והחרטה הזו היא רעה מכל הרעות, כידוע מצדיקים שעיקר הגהינום הוא החרטה שמרגישים שם, ואין רעה אלא גיהנום שנאמר וגם רשע ליום רעה.

מאי קסוה? אמר רב יהודה כלי שרת.

וק' אמאי לא משתמש בלשה"ק לומר כלי שרת?

אלא שקוואס פירושו בערבית שומר ומשרת ומכבד, והוא אדם נכבד מאוד שעושה שלושת התפקידים למלך בו זמנית ואין לו דוגמא בלשון הקודש, ורצו חז"ל להדגיש את כבוד כלי השרת.

דף פב

אינשייה. (רב שכח הלכה).

פעמיים בעמוד אחד יש כאן שיכחה של הלכה בידי גדול הדור, כאן ואצל משה רבינו שנאמר בו "נתעלמה ממנו הלכה" ושניהם באותו מקרה עצמו של קנאין פוגעין בו, והלא דבר הוא.

ואולי הקשר הוא שמתוך שכאב לרב שהוא שכח הלכה הביאה הגמ' את הסיפור להוכיח שאף משה רבינו נותן התורה שכח הלכה מסויימת באותו עניין עצמו שאינו פשוט.

ובדרך דרש אפשר לומר, דהנה סוד זכרון התורה הוא השמחה בהם "פלאות עדותיך - ע"כ נצרתם נפשי" (שמעתי מרמ"ש כהן) וא"כ זה בכל התורה כולה, אבל כאשר צריכים לפגוע ביהודי נעשה לצדיק צער רב מאוד ולכן קשה לו להיזכר בפרטי ההלכה.

ולכן גם משה רבינו וגם רב שהיה גדול הדור נתקשו בדיוק באותה הלכה.

דף פג

רב תנא הוא ופליג.

בכדי להתערב במחלוקת צריך שני תנאים:

התנאי הראשון הוא: "רב", שההכרעה שלך מחויבת, אם לצאן מרעיתך או למשפחתך וכדומה, כמו רב מו"ץ, שאם לא כן מה לך פה ומי לך פה להתעבר על ריב לא לך.

התנאי השני הוא "תנא", מלשון לימוד, שאתה תלמיד חכם ולמדת תורה הרבה ויודע לדון בצדדים ההלכתיים.

"**ופליג**", רק בהתקיים שני התנאים תוכל לחלוק, אך עד אז, עדיף לשתוק.

דף פד

בן מהו שיקיז דם לאביו... רב לא שביק לבריה למישקל ליה סילוא, מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוותא, דילמא חביל.

פי', אמוראים לא הירשו לבניהם לטפל בקוץ או להקיז דם שמא יגרמו בשוגג ל"מכה אביו ואמו" ח"ו.

ובהמשך הגמ' ראינו שמקלל אביו ואמו חמור יותר ממכה, משום שהמכה הוא רק בגוף והמקלל הוא בנפש וזה כואב הרבה יותר כידוע (וקצת משמע כן במאירי בריש סוגיין).

והלוא דברים קל וחומר עד שמי שמיא: ומה חשש רחוק של טיפת דם מקוץ הקפידו, עד שאסרו אפילו לטפל באביו לצרכו, על אחת כמה וכמה צריך להיזהר שלא להקיז דם הנפש של אביו ואמו!

ומי יאמר זיכיתי לבי טהרתי מחטאתי.

דף פה

כבוד שמים עדיף.

מכאן ראיה שאם רוצה ללכת למקום שמקבל שם יראת שמים, אינו צריך לחשוש לקפידת אביו (ולעניין הלכה עי' ברמ"א יו"ד סוף סי' ר"מ).

דף פו

שני מעיינות הן נפתח הטהור נסתם הטמא, נפתח הטמא נסתם הטהור. (דם טוהר ודם נדה הם דמים שונים).

וממנו ניקח לעבוד את השם, שברא בעולם שני מעיינות, אחד של מי התורה ואחד של מים הזדונים. והבחירה ביד האדם: אם פותח את זה סותם את זה ולהיפך.

דף פז

אם שיער לבן קודם לבהרת - טהור. (לגבי נגע צרעת).

כידוע, ישנן שיטות רבות שאין ללמוד קבלה, הנקראת "סוד תורה הבהיר", בגיל צעיר, (עיין רמב"ם הלכות יסודי התורה ד, יג ובש"ך יו"ד רמו, ס"ק ו).

וזה מרומז הכא: אם "שיער לבן" היינו גיל מבוגר קודם ל"בהרת" היינו סוד תורה הבהיר - טהור, ומכלל הן אפשר להבין לאו (מלבד כמובן יוצאים מהכלל).

אם בהרת קודמת לשיער לבן - טמא, ואם שיער לבן קודם לבהרת - טהור.

במדרש תנחומא (תזריע יא) משווה כל אחד מהנגעים לגלות אחרת, "בהרת - זו יון שמבהרת דברים" היינו שבהרת מרמז על חכמת יון שהן כלליות חכמות חיצוניות. ולזה רמז, דאף אם לפעמים התירו בהוראת שעה ללמוד חכמה יונית לפרנסה או לצרכי שמים, זהו רק אם הוא די מבוגר עד שכבר מתחילים אצלו שערות לבנות, אך אם לומד בצעירותו עלול יותר לטמאותו.

ונפשי יודעת מאוד.

דף פח

האומר אין תפילין כדי לעבור על ד"ת - פטור, (אך אם אומר שיש בתפילין) חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים - חייב.

נשים לב: בדאורייתא כתוב "לעבור" היינו לעקור מצוות עשה מן התורה, ואעפי"כ פטור.

בדרבנן כתוב "להוסיף" היינו שאינו עוקר אלא רק מוסיף על דבריהם, ואעפי"כ חייב.

ללמדך עד כמה דברי סופרים חמורים יותר מיינה של תורה.

שלחו מתם איזהו בן העולם הבא? ענוותן ושפל ברך, שייף עייל שייף ונפיק, וגריס באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה, יהבו ביה רבנן עינייהון ברב עולא בר אבא.

מימרא זו יפה נדרשת:

מה חשוב להדגיש ששלחו מארץ ישראל? מה הכוונה איזהו בן עוה"ב הרי כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב? מה הכפל שוב ושוב של ענייני ענווה דומים? ואיך נכנס בין כל אלו לימוד התורה? ומה משמיענו מרב עולא בר אבא מאחר שאין אנו יודעים עליו כמעט כלום שלא הובאו דבריו כמעט בכל הש"ס ?

ונראה אולי, דהכוונה "בן עוה"ב", היינו שכבר בחייו הוא מתהלך לפני השם בארצות החיים וחי בגן עדן, וזה רק מי שיש לו ענווה.

והא דשלחו מארץ ישראל לומר שהם חיו כל ימיהם בבחינה כזו (עיין כתובות קיא "הדר בא"י" ועי' ברכות ה: "שלושה נקנין ביסורין תורה עוה"ב וא"י" והם אמרו שלא די לדור בא"י אלא בעי הני ג'.

והא דהוכפל הדבר אפש"ל דענוותן אינו עניו, אלא לומר שהוא מקצוע-ן בכך, כמו למדן שקדן ורצען, היינו שמשקיע בכך הרבה עבודה, "ושפל ברך" היינו שהוא גם עושה בפועל, ומבואר במסילת ישרים שיש עניו שהענווה אינה משפיעה על מעשיו ואינו באמת עניו.

"**שייף** עייל ושייף נפיק" מבואר בבן יהוידע שהוא שומר את עיניו בכל מקום שנכנס ויוצא.

והדגיש את לימוד התורה, שאלמלא לומד תורה אינו עניו אלא סתם דל גאה שהרי במה יתגאה אם לא בלימוד התורה שהיא חכמת האמת.

ונתנו עיניהם דווקא ברב עולא בר אבא, לומר לך שאעפ"י שאין שומעין ממנו כמעט, כי היה נחבא באופן מיוחד, היה חי את העולם הבא בעולם הזה.

דף פט

רוחו של נבות היזרעאלי. (אחאב נהרג במיתה משונה הוא וביתו בגלל גרימת מותו של נבות).

בא וראה נפלאות ההשגחה מידה כנגד מידה: שהרי כל מיתתו של נבות לא היה בידי אחאב כלל אלא בידי איזבל, שהעידו בשם ה', והמעיין יראה שכנראה כלל לא ידע ולכן הכניע ליבו כששמע תוכחת אליהו, ואעפי"כ תלה בו הקולר משום שהיה לו לברר היטיב ולא להאמין בתמימות.

וזה בדיוק מה שקרה במיתתו, שהוא האמין יותר מידי לכל נבואה בלי לברר, ואולי כך נעשה לו קצת תיקון על חטא נבות, שהראה שבאמת יש לו מידה כזו שאינו חוקר האמת ומאמין לכל דבר בשם השם, ולא בגלל שחמד את הכרם.

וכל הפרק מדבר מעונש במידה כנגד מידה, כגון נבואת אליהו שהכלבים ילקקו דם אחאב כמו שלקקו דם נבות, וכן משאחז"ל שידי איזבל ניצלו כי שימחה כלות, וכן בילקוט שמעוני (מלכים רכא) שנבות נענש כי פעם אחת לא עלה לרגל כי רצה לשמור על כרמו, והכל שקול ומדוד מלמעלה.

אמר לו ישמעאל ליצחק אני גדול ממך במצות שאתה מלת בן ח' ימים ואני בן י"ג שנה, א"ל ובאבר אחד אתה מגרה ביי? אם אומר לי הקב"ה זבח עצמך לפני - אני זובח!

לכאורה קשה, מדוע היה צריך להעמיד כל גופו בניסיון ולא די באבר אחד?

אלא שלפעמים ניסיון בברית הוא כמו כל גופו בשחיטה.

ובזה ניחא מה שמקשים למה הקב"ה לא אמר לו ישירות, אלא משום שגם ישמעאל לא שמע ישירות, וזה צריך להיות באותו ניסיון שקול בדיוק.

דף צ

שאפילו מעמיד לך חמה.

שמעתי (כמדומה מדודי רבי פישל ערבליך זצ"ל) בשם קדוש ישראל מרוז'ין, כי בעקבתא דמשיחא יחזור שוב הניסיון של אליהו בהר הכרמל,

אלא שהפעם, האש תרד בצד השני...

כגון חנניה בן עזור.

וקשה שהרי אני מאמין באמונה שלימה "ש כ ל דברי הנביאים אמת"?

ובצחות אפש"ל, שגם אם מישהו דובר אמת, לא תמיד צריך ללכת אחריו בעיניים עיוורות.

שהיו אומרים אין תחיית המתים מן התורה.

הבעייה של הכותים (וצאצאיהם הרוחניים) שהם "אומרים" את התורה ולא "לומדים" אותה, ולכן אין בה את הסגולה של תחיית המתים, שהיא רק ללומדיה.

ובזה אפש"ל גם בהמשך הגמ' "היכרת תיכרת דיברה תורה בלשון בני אדם" היינו שצריך להכרית את המחשבה שאפשר "לדבר" את התורה כמו שמדברים בענייני בני אדם.

דף צא

כלי זכוכית יש להן תקנה.

ע"ד משאחז"ל (חגיגה טו) "דברי תורה קלים לאבדן ככלי זכוכית", דיש כאן נחמה גדולה, שגם אם נראה לו שאיבדן, לא יצטער על לימודו ולא יתהה על הראשונות חלילה, אלא ידע שהקב"ה אוסף ומניחם ואם יצרף עצמו בתשובה יחזרו לראשונה ואפילו יפים יותר (ככל זכוכית שבפעם השנייה יכולה להיות יפה יותר).

המונע הלכה מתלמידו אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו.

והתקשו כל המפרשים בקשר.

ולול"ד אפש"ל דהנה העובר אין לו כלל חיוב מצוות, ולפיכך אינו צריך כלל לדעת שום הלכות, אלא מה שהמלאך לומד עימו הוא תורה של יראה ולאו דווקא של הלכה (שהרי ישכח הכל בצאתו).

והנה נאמר כאן "מונע מחבריו **הלכה**" ולא נאמר שהוא מונע ממנו **תורה**, והכוונה כי הוא חושב לעצמו, שהרי הלכה פלונית אינה נוגעת כלל לתלמיד זה, כגון הלכתא דמשיחא וכל מיני מצוות שאינן אפשריות כלל.

לפיכך, נאמר שאפילו אנשים שהם בבחינת עובר, שאין שום אפשרות שלומד הלכה זו על מנת לקיים, אעפי"כ מקללין אותו משום שמצווה ללמוד הלכות גם אם אינן למעשה.

ועיין בליקו"מ ב ב שעל ידי לימוד הלכה נעשה הולדה בנקל. ובזה מובן שכיוון שמונע לימוד הלכה הוא גורם לקושי הלידה ולכן העוברים מקללים אותו

דף צב

והמרווה יורה.

ואולי לכן נקטו חז"ל בשעת הסמיכה, את הלשון יורה יורה.

גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות (ק-ל נקמות השם).

ומבואר במפרשים כי עניין נקמה הוא גם לתת שכר לטובים וגם עונש לרשעים.

ובהא ניחא שהוא נאמר בשם הוי"ה שהוא רחמים, ונתיישב לי מה דאמרינן בזמירות "משוך חסדך ליודעיך קל קנא ונוקם" היינו שהוא ימשוך חסד להולכים בדרכיו, וזה נקרא גם נוקם וגם חסד.

מי שיש לו דעת יתעשר... מין שאין לו דעת אסור לרחם עליו.

נראה (וצריך למצוא לזה מקורות) שכל המקומות הללו שחז"ל אמרו דעת הכוונה לדעת אלוקים תמצא, שהרי פשוט שמצווה לרחם על השוטים, ואם כנים הדברים יתורצו הרבה קושיות (כגון שת"ח בלי דעת גרוע מנבילה).

דף צג

סוסיא חיורא מעלי לחלמא.

והיינו דאחז"ל בגמ' ברכות נו: "הרואה סוס לבן בחלום בין בנחת בין ברדוף יפה לו" ופרש"י רדוף - כשהוא רץ, והכוונה אפש"ל כי בכל אופן שלומד (כי הסוס מרמז על תלמיד חכם שהדיד שינה מעיניו כסוס), בין אם "בנחת" היינו בעיון, ובין אם "ברדוף" היינו בבקיאות, יפה לו, ויהיה תלמיד חכם.

שאילמלא (לא) בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד.

והוקשה לי איך אפשר לסטור על פיו כשאומר שירה?

עד שראיתי בספר הפלא "מרגליות הים" שמביא מקדוש בית ישראל מגור, אחר שאיבד את כל ילדיו אמר, שיש מדריגה של "וידום אהרן" אך יש מדריגה גבוהה יותר של "יזמרך כבוד ולא ידום", היינו לתת שירה להשי"ת למרות האסון.

וביאר בזה את הגמ' הכא, שהמלאך סטר לו, לראות אם ימשיך שירה לאחר הסטירה.

ונחמיה... מאי טעמא לא אתקריא ספרא על שמיה?... שנאמר 'זכרה לי אלוקי לטובה'.

מצווה לבאר מה טעם לפגם בכך שמבקש שהשי"ת יזכור לו זאת?

והנה בזוהר (חלק א' דף קס ב') כ' דלא כדאי לאדם להתפלל שהשי"ת יזכרהו בלשון יחיד ויזכור את מעשיו, משום שאז מדקדקין עימו ביותר, אלא יבקש בכלליות להיזכר בתוך כל ישראל.

ולהעיר, כי הזוהר הק' לא כתב זאת בשם נחמיה אלא עזרא, "כגון עזרא דאמר זכרה לי

אלקי לטובה" וקשה איך אפשר לומר שעזרא אמר כן, שהרי כן נקרא ספר על שמו (ספר נחמיה הוא חלק מספר עזרא)? ואולי הכוונה שבספר עזרא נאמר כן ובאמת מי שאמרו הוא נחמיה.

והנה המילים הללו של "זכרה לי אלוקי" אמרם נחמיה כמה וכמה פעמים בספר עזרא, ולולא דמיסתפינא הוי אמינא שהוא התפלל בפני הקב"ה שרק הקב"ה יזכור את מעשיו מרוב עוותנותו, והתקבלה תפילתו לעניין שלא יהא ספר על שמו, והוא כעין שהתפלל משה רבינו "מחני נא מספרך" והתקבלה תפילתו שאינו מופיע בפרשת תצוה שהוא שבת שחל בו יום פטירתו.

דף צד

האי מאן דמבעית, אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי.

אפש"ל בצחות דחזי הוא לשון ראוי, והיינו שאם נבעת והיה לו סכנה, לפעמים מצד מעשיו אינו ראוי לנס אבל יש לו מזל...

ולמה באמת לא אמר חזקיהו שירה?

ואפש"ל ע"ד מה ששמעתי ממו"ח אמאי לא אמר יהושע שירה כאשר נעצר הירדן כפי שאמר משה כשנבקע הים ורבי פנחס בן יאיר שבקע את הנהר ועוד? ותירץ דאחר מתן תורה אין בכך רבותא שהים נבקע משום שהכל כפוף לתורה.

ולפי"ז אפש"ל אף הכא, שבדורו של חזקיהו כידוע היה הכי הרבה תורה בעולם, ולפיכך היה ברור ופשוט שהטבע מתכופף לתורה כדמפרש להדיא לקמיה "כדורכי הירדן".

ובזה מבואר מה הפשט שהארץ אומרת שירה? אלא הכוונה אולי שהארץ שאצלה לא שייך תורה, ואעפי"כ ניצלה מטומאת הרשע, היא יכולה לומר שירה, כי אצלה אין זה מובן מאליו.

דף צה

בר ברך קירא ליזבון ואת לא תצטער. (עדיף שנכדך יעסוק בשעווה מאשר שאתה תסבול כבר עתה).

אנשים עובדים וצוברים הון, אשר גם לו יחיו אלף שנים לא יוכלו ליהנות ממנו, ותירוצם בידם שזה בשביל לחתן את הנכדים, וכידוע מצוות הכנסת כלה וכו'

ועל זה רימז כאן שעדיף שהנכד יעבוד בשעווה, שהיא מלאכה בזויה יחסית, ואתה אל תעשה את החשבונות הללו אלא תדאג שאתה לא תצטער לעולם הבא הממשמש ובא שלא תצטער.

והא דנקיט שעווה אפש"ל דמרמז על כך שבזכותו מאיר הנר, והיינו אם נכדך יעסוק במלאכה כלשהי ויעזור לתלמיד חכם ללמוד, הריהו כמו השעווה שהיא ממש חלק מהנר ונעשה בסיס לשלהבת התורה.

אין פגיעה אלא תפלה.

ק"ק למה לא יאמר להדיא ויתפלל יעקב? וגם מה משמעות הלשון, והרי הרבה פעמים פגיעה היא כפשוטה, ואיך יאמר שאין פגיעה אלא תפילה?

אלא י"ל בדרך אולי, דיעקב כל פעם שתכפוהו צרות התפלל להשי"ת שיצילו, ופירושו שאין הפגיעה מגיעה מהשמיים אלא משום שהקב"ה מתאווה לתפילתן של צדיקים, ואשריך שנבחרת להיות זה שמרצה לבוראו בתפילתו.

סך מאתיים ושישים ריבוא אלפין.

וכבר נתקשו ראשונים כמלאכים שזה יוצא למעלה משניים וחצי מיליארד חיילי סנחריב?

ולולא דבריהם היה אפש"ל דאזיל אלעתיד לבוא כפי שמפרש, וזה אמנם המצב היום שקמים עלינו כמיליארד ורבע מוסלמים מכל עבר, ועוד כמספר הזה נוצרים, ועולה כמספר הזה ללא גוזמא כלל, וכולם רוצים להילחם כנגד "אחד" יחידו של עולם ובנו יחידו, וכל דברי הנביאים אמת.

ובפשטות היה אפש"ל דאלפים ריבוא אין הכוונה אלף פעמים ריבוא, אלא אלפים רבים שהם מאתיים וששים ריבוא (שניים וחצי מיליון).

בני מלכים יושבים בקרונות של זהב ועמהן וכו'... וכן באו על אברהם וכן עתידין לבוא עם גוג ומגוג.

ולמה הביאו נשותיהן עמהם למלחמה שהרי אין דרכה של אשה להילחם? אלא שזה אותה מלחמה, מבנות מדין ועד גוג ומגוג שבימינו, והקב"ה מצילנו מידם.

דף צו

עד דן, כיון שראה שעתידין בניו לעבוד עבודה זרה חלש דעתיה.

ומבאר המהרש"א שהמעשים משפיעים על המקום, כמו להבדיל שקדושת ירושלים נמשכת.

ושמעתי מפי הגר"א טויסיג שפעם עצר אלכסיי, העגלון של הבעש"ט באמצע יער ורצה לרצחו נפש, ואמר לו הבעש"ט שימלא בקשתו האחרונה לנסוע עוד כמה דקות לתוך היער, וכיון שנסע כמה

אמות נתעורר בתשובה והתחרט שאינו יודע מאיפה בא לו בולמוס הרציחה, וביאר מרן הבעש"ט שבמקום זה בדיוק רצח קין את הבל ונשאר רשימו עד היום ולכן רצה שיזוז קצת וירגע.

ושמעתי (כמדומה מרמ"צ זילברברג אך איני בטוח) שהאחים זקה"ק רבי אלימלך ורבי זושא היו מחזרין בעיירות ומעוררין לתשובה, ובעיירה אחת ניסו ולא עלתה בידם כלל, ואמרו שמרגישים שעתיד להיות כאן שליטה חזקה של עמלק ולכן אין נכנסים הדברים לאוזני השומעים.

הייתה זו העיר אושפיצין, ובגרמנית: אושוויץ!

וכשהיינו שם על נהרות מוות שם ישבנו ולא בכינו, ורק לאחר היציאה נפתחו ארובות העיניים, ואין לזה הסבר והיה מי שסיפר הסיפור וטען שהמקום מקהה הרגשות עד היום.

ומידי דברי בו זכור אזכרנו, שהייתי אמור בערך בשנת תשע"ב לסייע בהקמת הר יונה והשאלה הייתה מצד הערבים שגרים שם, והכניסני הג"ר יאיר ישראלי בקודש פנימה, אצל מרן הגר"ח קנייבסקי, וענה שזה שיש ערבים שם אינם בעייה בארץ ישראל המלאה מהם, אך מצד המקום (שהיה נקרא אז נצרת עילית על שם העיר נצרת הסמוכה שמשם יצאה ע"ז לכל העולם) המקום הזה אינו טוב.

ניסיתי את מזלי אצל מרן הגראי"ל (דרך הרב איסר שוב) ושני נביאים נתנבאו בסגנון אחד!

כשמוע ראשי העיר את העניין, החליטו לעשות מעשה תקדימי ולהחליף את שם העיר לנוף הגליל ומאז נעשה המקום לתל תלפיות.

הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו והזהרו בווירידין כר' יהודה והזהרו בבני עמי הארץ שמהן תצא תורה.

הקשר ביניהם אפש"ל, שלא לזלזל במי שנראה שכבר לא יצא ממנו כלום, לטוב ולרע:

ת"ח ששכח תלמודו יכול פתאום להיזכר באיזה דבר מעניין שלא ידענו, וכידוע וראיתי זאת בעיני.

עוף עם הכשר של בד"ץ הכי מהודר יכול פתאום להוציא דם ולהטריפו.

ובני עמי הארץ, לעולם לא תדע מי מהם יהיה גדול הדור הבא.

ועוד אפשר לומר שיש שני דברים שהילד רואה את ההקפדה של ההורים ולומד מזה:

הראשון זה איך הם מתייחסים לסבא הזקן ששכח כבר הכל, והשני זה איך מקפידים על כשרות המאכלים כשזה קשה, ומי שמקפיד על שני אלו, זוכה שממנו תצא תורה אף אם הוא עצמו ע"ה.

ודכירנא בטליותי, שהיה לאבי אטליז כשנהגו עדיין להכשיר ע"י המשפחה או לכה"פ בחנות, והכשרתי במו ידי אלפי עופות, והעבודה הקשה שבמקדש הייתה הוצאת שני הורידין הללו (משום שהכל שומני ורטוב וקשה לתפוס בידיים ולמשוך, ומי שקל דעת יכול בקלות להיכשל ולהכשיל), וראיתי את זקני וזקנות ירושלים, איך רעדה אחזתם מהמחשבה שאולי לא הוצאתי כראוי את הורידים, והיה לזה השפעה עצומה של יראש"ש - בלי מילים.

דף צז

וסור מרע משתולל.

פעם אחת ביקש ממני מו"ר הר"מ לברר אודות ת"ח פלוני שעושה דברים משונים, ויש דורשין לשבח שהוא צדיק נשגב ויש דורשין לגנאי רח"ל, אחר שתארתי את ידיעותיי וגם דיבר עם שני הצדדים, וכמדומה שדיבר גם עם מומחה, אמר לי שהגיע למסקנא שהוא לא צדיק ולא רשע, אלא משוגע.

אזרתי עוז ואמרתי שגם בגמ' סנהדרין נאמר סור מרע משתולל, שרואים שלפעמים אנשים חושבים שהוא משוגע ולמעשה הוא צדיק?

ענה לי, שאין גמ' שמשתולל הוא סור מרע, כלומר (להבנתי) שצריך קודם לדעת שהוא סור מרע ואז אפשר לדונו שהוא משתולל, אחרת הוא סתם משוגע.

ג' באין בהיסח הדעת: משיח מציאה ועקרב.

לפעמים הקב"ה שולח לבנאדם ניסיון פתאומי שלא חשב עליו, ויש לאדם שלושה דרכים בכך:

אם יתגבר כארי, יעשה נחת רוח ויקרב קץ משיחא, אם ינהג כעמי הארץ מצוי, ימצא כבר תירוצים ליום הדין, אך אם חלילה יפול ויימשך אחר הניסיון אז זה בחינת עקרב רח"ל.

א"ל (רב יהודה לאליהו) בתחילתו או בסופו? אמר ליה איני יודע. כלה או אינו כלה? אמר ליה איני יודע.

וקשה מה טעם מביאים אם אינו יודע?

אלא לומר לך, שיש דברים שאפילו אליהו הנביא אינו יודע, והוא נשאר אליהו הנביא!

דף צח

אשכח לאליהו דהוי קיימי אפיתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי.

בצחות - מכאן ראיה למתירים להיכנס למירון שהרי אליהו כהן היה ונכנס (ועי' ב"מ קי"ד ובתוס')

אך מאידך אפש"ל שלכן עמד אפיתחא דמערתא ולא נכנס פנימה...

שאמר הקב"ה הללו מעשה ידי והללו מעשה ידי היאך אאבד אלו מפני אלו.

ולמה לא נשאל דבר זה אלא בים סוף ובעקבתא דמשיחא, ולעומת זאת בכל הדורות היה ברור שהשי"ת עם עמו?

וי"ל שאיפה שיש תורה ברור שיש הבדל, אלא שאז היה לפני מ"ת ובימינו בטלה תורה מרוב עמנו, ולכן שוב אין ניכר ההבדל בין בני המלך לבני השפחה.

ושתק רבי אליעזר.

זה לא הלשון הרגיל, בד"כ או שלא מוזכר שהודה או שכתוב שהודה לו, מה שייך שתיקה?

אלא שרצה שייפסק כנגדו (לשיטת הרוב במעשה דתנור של עכנאי שלא בשמיים היא) ולכן שתק.

או אפש"ל שחשש שיצא מפיו קפידה כפי שאחז"ל בפסחים ס"ט שאמר לרבי עקיבא בתוך כדי וויכוח "בשחיטה השיבותני בשחיטה תהא מיתתך" ונתקיים רח"ל.

אין בן-דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב.

זכורני שזכיתי להשתתף באירוע שנאם בו האדמו"ר ה"פני מנחם" מגור (בחצר הסמינר, אך איני זוכר מה היה) ובתוך דבריו עמד על מאחז"ל זה והק' איך ייתכן כזאת שיהא כולו כך או כך?

והטעים שהכוונה היא להיום שהוא דור הגאולה, משום שהחלק שזכאי הוא זכאי עד הסוף עם תורה ומעש"ט, והחלק השני הוא חייב עד הסוף ומנותק מכל יידישקייט.

דף צט

לליבי גיליתי לאבריי לא, לליבי גיליתי למלאכי השרת לא.

ופשוט דלא ישיגוהו משיגי הגוף, אלא הפירוש אפש"ל דרחמנא ליבא בעי ואינו מגלה את דרכיו ותורתו, לא למי שמקיים את כל התורה בכל אבריו וליבו רחק, ואפילו לא למי שנוהג פרישות בעצמו כמלאך, אלא רק למי שנותן את הלב להשי"ת.

כימי נח עד עכשיו שנאמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי.

היינו שמי נח מרמז על חבלי משיח, והנה אחז"ל (שבת קיח) כל המקיים שלוש סעודות בשבת ניצול מחבלי משיח. ולזה רמז הפייטן בזמר "יום שבתון" בסיימו "לבל יעבר בם מקרה רעה כאשר נשבעת על מי נח".

ואולי זה עוד הסבר למה שנהגו חלק מהחסידים שלא לשתות מים בסעודה שלישית.

מקום שבעלי תשובה עומדין שם, צדיקים אינן עומדין שם, שנאמר (ישעיה נז-יט) 'שלום שלום לרחוק ולקרוב...' לרחוק שהוא רחוק מעבירה קרוב שהוא קרוב מעבירה ונתרחק ממנה.

מעודי נתקשיתי בדבר זה, איך ייתכן שגוף קדוש שלא ראה טומאה מימיו יהיה בדרגה פחותה מגוף שהיה במ"ט שערי טומאה. ושמתי לבי שכתוב כאן לשון מיוחד של "קרוב מעבירה" ולא קרוב לעבירה כפי הדקדוק הראוי, היינו שמדובר כאן (אולי) בבעל תשובה שלא חטא עד הסוף אלא רק היה קרוב לעבירה ופירש ממנה שזה קשה יותר ממי שלא היה כלל בניסיון (והא דמקרי בעל תשובה היינו שחייב תשובה על כך שהגיע למצב של ניסיון).

עין לא ראתה אלוקים זולתך יעשה.

רבי נחמן מברסלב כותב שזה ראשי תיבות אליעזר, ואפש"ל שלכן התאמצו כל כך להזכירו כאן לגבי ביאת המשיח, כי לשיטתו אם יעשו תשובה לא יהיו חבלי משיח אלא יבואו בשובה ונחת.

זמר בכל יום.

מנהגו של מרן הגרי"ש אליישיב היה ללמוד בעצמו בביכנ"ס אהל שרה בניגון נפלא ונעים, וזכורני בעת למדי בת"ת מאה שערים הצמוד לשם, היינו מנסים לטעת אוזן לשמוע את הלימוד בעד החלון.

העמיקו ארוני.

ואכן נתקיים הדבר שכל קברי הקדמונים נחפרים, וכן כל הנבואות שאחז"ל הכל התקיים ומתקיים לנגד עינינו רח"ל.

זכיתי לשבות כמה פעמים עם רבי לייב מינצברג ובשבת האחרונה (כמה שבועות קודם פטירתו) האריך לתאר איך הנבואות מתקיימות מול עינינו, אם רק יודעים להתאים המילים למציאות זמננו (כגון שיגדלו לחם ובגדים על העצים הכוונה שיהיה בשפע עצום כפי המצב היום), וככל שהנני לומד סוגיות אלו הנני רואה יותר ויותר איך כל דברי חז"ל אמת וצדק.

דף ק

אוי לו למי שבניו נקבות.

וקשה איך אפשר שבנים יהיו נקבות? וגם איך אפש"ל שאוי לו והרי אנן חזינן שבנות קל יותר לגדל מאשר בנים, וכדאמר רב חסדא לדידי עדיפא לן בנתיה?

ושמעתי בהלצה, שאם הבנים מתנהגים כמו נקבות ואינם עוסקים בתורה כזכרים, אז אוי לו...

דנפח בכסיה לא צחי אמר במאי איכול לחמא לחמא סב מיניה. (מי שמתפנק בשתיה ואכילה אינו רעב וצמא באמת).

אפש"ל שמרמז על התורה כדכתיב לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר ה', היינו שאת דבר השם צריך לשאוף כמו אדם שרעב מאוד וצמא מאוד.

ואולי זה אחד הפגמים בבן סירא, משום שאדם צריך ללמוד בכל מקרה ולא תסוב מיניה לחמא.

בשפל גגים גגו.

עיין מש"כ בב"ב קמ"ו לימוד חשוב מאוד שאפשר ללמוד מדברים אלו.

וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי.

ומצוה לבאר הדברים, ואולי הכוונה להא דאחז"ל (עירובין כב:) דאין התורה נקנית אלא במי משים עצמו כאכזרי על בניו וביתו, וכפי שמסופר שם על רב אדא בר מתנא שהלך ללמוד למרות מצוקת הפרנסה בביתו, ויצא ממנו אמורא חשוב וקדוש, והיינו שגם מה שנראה כהיפך טוב לב הוא רק באופן זמני בעוה"ז, בעוד שבסוף יראו שזה בעצם "טוב לב" במשתה התמידי בעוה"ב.

ועיין מש"ה בב"ב קמ"ה עוד תירוץ בעניין זה.

דף קא

הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר... מביא רעה לעולם.

ואכן שבתתי פעם אחת בצל ש"ב רבי זושא הורוביץ והקפיד כל השבת שלא ישירו שום זמר שמולבש על מילים משיר השירים, וכמדומה שאמר זאת בשם כ"ק האדמו"ר מליובאוויטש.

מצד שני, זכרתי ימים מקדם בהסתופפי בצילא דרצ"מ זילברברג, ופעם אחת בשביעי של פסח שרו במשך זמן רב כל זמר אפשרי שיש בו מילים אלו, ונהרא נהרא ועיין ביד רמ"ה שרק בגדר שחוק אסור, ובסוד קדושים מי יעמוד.

דף קב

א"ל מהיכא דקרים בישולא. (מנשה המלך אמר לרב אשי שחותכין הלחם ממקום שהוא אפוי ביותר).

אפש"ל שרצה לרמז לו שאעפ"י שייתכן שיש מקום אחר שהוא טעים יותר, צריך להדר אחר היכא דקדים בישולא, כי הוא היה קרוב יותר לאש, ובזה רמז לו שהוא הקדימו בעשרות דורות והיה קרוב יותר למעמד הר סיני, ולכן אסור לזלזל בו. (ואולי לזה רמז גם עניין הגלימה שהיה קשה להם לרוץ לע"ז כי היו קרובים יותר למתן תורה וראו נביאים, משא"כ בירידת הדורות).

ובזה ניחא מה שהקשו איך ייתכן שרב אשי לא ידע הלכה זו, שאין הכוונה דווקא להלכה אלא ללימוד.

דף קג

משום רשב"י... בקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיה נסתכל בצדקיה ונתקררה דעתו בצדקיה.

ובהא ניחא הגמ' בסוכה מה: שאמרו משום רשב"י "יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין" וקשה דהרי אין הקב"ה וותרן? אלא שהכוונה שהקב"ה רואה אותו ומיד מציל את הדור בזכות הצדיק (ועי' בפרש"י התם שהצדיק סובל בעבור הדור, ואינו סותר, שהרי מי סבל כצדקיהו).

יכול לפטור העולם - אדוננו בר יוחאי.

כיון שנעשה אדם רש מלמטה נעשה רש מלמעלה.

שמעתי כמה פעמים מפי רבי מרדכי דרוק בשם רבי דוד ברסלבר, שאמנם חובה להאמין במשאחז"ל שהעוה"ב הפוך מעוה"ז ומי שסבל יסורים הכא יזכה לאור הגדול התם ולהיפך.

אבל אני אומר לכם - שאג בקולו כארי - שמי שטוב לו למטה טוב לו למעלה ולהיפך, פוק חזי שגדולי הדור נוסעים בקאדילאק והרשעים ישנים על ספסלי ביהכנ"ס.

(**והפירוש** פשוט, שהא גופא מדרכי ההשגחה, להסתיר את ההסתרה גופא).

דף קד

ברא מזכי אבא.

עד כמה גדול הזיכוי אף לאחר מאות שנים, אפשר לראות מראשית הדף: "בשכר 'קראן לו ויאכל לחם' (שאמר יתרו לבנותיו) זכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית", להיות השוער של גדול הנביאים זה

מעלה, אבל השכר היותר גדול זה שאלף שנים לאחר מכן, בני בניו יישבו בלשכת הגזית.

מעשה בשני בני אדם שנישבו בהר הכרמל... רדף אחריהם ומצא כדבריהם.

לא ברור מדוע שחררם, שהרי אדרבה אם חכמים הם כל כך, מחירם גבוה יותר. ואולי אפש"ל שהעיקר שהתפעל היה מהסיפא שהם ידעו בוודאות שהנפנה הוא גוי והצנוע הוא ישראל, ומזה ראה מעלת בני ישראל, שהם בני המלך, ולא רצה לצערן.

דף קה

ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות 'מה טובו אהליך יעקב...' כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות.

ומדוע באמת רק זו לא חזרה לקללה?

אלא שידועים דברי הרמב"ן בפרשת בא (שמות י"ג ט"ז) שהם יסוד היהדות, ובין דבריו: "וכוונת כל המצות שנאמין באלקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה...וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות..."

היינו שאלמלא בתי הכנסיות והמדרשות חוקות שמיים וארץ לא יתקיימו יום אחד, ולכן אי אפשר שתתקיים קללתו ח"ו.

(**תורף** הדרשה שאמרתי בשם התלמידים בעת חנוכת הבית של ישיבת "זיו התורה", תשנ"ג.)

בלעם סומא באחת מעיניו היה, שנאמר 'שתום העין'.

מחלוקת בראשונים אם שתום זה העין הפקוחה או הסתומה.

ושמעתי בילדותי (כמדומה) מרבי מאיר צימרוט (ר"מ חברת תהילים דסנהדריה), דבזכות שהייתה העין סתומה שלא התסכל מה שלא צריך, בזכות זכה לראות מה שלא זוכה עין לראות.

ולפי"ז אפש"ל דאלו ואלו דא"ח ולא פליגי, משום שאותה עין עצמה שהיא סתומה היא היא הפקוחה באמת. ובזה יבואר המשך הפסוק "נאום שומע אמרי קל (בנאדם יכול לזכות לרוח הקודש) ויודע דעת עליון (גילוי שכינה) ומחזה ש-די יחזה (נבואה בדרגה של משה רבינו) נופל וגלוי עיניים (ברגע אחד של גילוי עיניים יכול ליפול ולאבד הכל)".

דף קו

מה ארז זה אינו עומד במקום מים... כיון שנשבה בו רוח דרומית מיד עוקרתו.

לפי זה קשה איך מדמה דוד מלכנו "צדיק... כארז בלבנון ישגה"?

ואפש"ל שטבע הארז (ומבואר בב"ב שיש עשרה מיני ארז ובכולן כנראה אותה תכונה) שמגדל איצטרובלים והם נושאים את הגנים שלו ומתפזרים לארבע רוחות וגדלים במקום שמוצאים אפשרות להתפתח.

אף הצדיק, אינך יכול להזיזו ממקומו, הדבר היחיד שהרשעים יכולים זה להפסיק חיותו רח"ל, אך התלמידים שלו כבר מפוזרים בכל קצווי תבל, ואלו התלמידים יעשו פירותיהם כיוצא בהן, ודברו קיים לעד באמצעותם.

אלוקיהם של אלו שונא זימה.

גמרא זו היא יסודית למידת היסוד, וילמד ממנה האדם שלבי פיתויי היצר למען יוכל לעמוד נגדו:

שלב ראשון, מצווה: בגדים לכבוד שבת: "והם מתאוים לכלי פשתן" (במדבר לא היה פשתן).

שלב שני, מסתירים את היצר: "זקינה מבחוץ וילדה מבפנים" כאילו אין בעיה וד"ל.

שלב שלישי, נוסעים לתל אביב: "וימכרו להן כלי פשתן" רק שם יש ביגוד משובח לכבוד ש"ק.

שלב רביעי, באינטרנט זה חצי מחיר: "זקינה אומרת לו בשוה וילדה אומרת לו בפחות".

שלב חמישי: עבר ושנה נעשה לו מצווה: "שתים ושלש פעמים".

שלב שישי: קשרי מסחר, לצורך פרנסה "ואח"כ אומרת לו הרי את כבן בית, שב".

שלב שביעי, אנחנו גם דתיים, הכל בהכשר בד"ץ: "ברור לעצמך... ועדיין לא נאסר יין".

שלב שמיני, היצר הטוב מנסה להתעורר: "אמר לה הלא יהודי אני"

שלב תשיעי, אעשה רק עבירה קטנה: "אמרה לו ומה איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור"

שלב עשירי, קביעת מוות רוחני: "איני מנחתך עד שתכפור בתורת משה".

דף קז

בר תלתין ותלת שנין בלעם חגירא כד קטיל יתיה פנחס.

וקשה שהרי אמר לעיל שהוא היה גם בימי דוד הרי שהיה זקן מאוד?

ואפש"ל בדרך מוסר, שזה לעומת זה כידוע בלעם הרשע כנגד משה רבינו, "אתפשטותא דמשה בכל דר ודר" כך גם אתפשטותא דבלעם שמופיע בכל דור באופן אחר, אבל זה אותו בלעם.

דף קח

וינחם ה'... אמר הקב"ה יפה עשיתי שתקנתי להם קברות בארץ... ואיכא דאמרי לא יפה עשיתי. (מחלוקת אם נחם מלשון נחמה או חרטה).

וי"ל דלא פליגי, דשמעתי ממו"ר הר"מ (דרשת שבת שובה תשפ"ה) ומבוסס על הצל"ח, דמאי דכתיב פעמיים נחמו נחמו עמי, שאם יתחרטו ממעשיהם (מלשון נחמו) יקבלו את הנחמה (הנחמו השני). וממילא זה גם כאן שתלוי במעשי האדם אם יהיה לשון נחמה או לשון חרטה.

ובזה אמרתי לרמז את שם רבינו מוהר"ן מברסלב בפסוקים אלו שכתוב "זה ינחמנו" וכבר הק' רש"י למה לא קראו מנחם, ובאלשיך הקשה למה לא קראו נחמן, ולהנ"ל א"ש, שנחמן מרמז על שני הדברים ההופכיים הללו, שזו הייתה מידתו להראות לדרי מעלה איה מקום כבודו (היינו שלא הגיעו עדיין לכלום ולא יתגאו) ולדרי מטה להראות שמלא כל הארץ כבודו (שלא יישפל בדעתו יותר מדי).

ולהוסיף שהמילה "זה" יש לה שני טעמים, גרשיים ותלישא, וזה נדיר מאוד בפרט במילה קצרה כ"כ, וידוע שגרשיים מרמז עפ"י סוד לשני מידות שצריכות לגרש זו את זו.

דף קט

ואנשי סדם רעים וחטאים להשם מאוד.

דכירנא שהיה בבית מדרשנו סיום מסכת בשיעור דף היומי (מהרי"י משי זהב) בהשתתפות כ"ק אדמו"ר מסטראפקאב, ומוצ"ש פרשת וירא היה, ואמר בתו"ד שהפסוק מרמז על חשיבות מלוה מלכה, ד"אנשי סד"מ" ר"ת סעודת דוד מלכא, "רעים" אם אוכלים ביחד במסיבת מרעים, אז "וחטאים להשם מאוד" וועלט מען אויסגירעינגט פארן באשעפער (מתנקים מאוד מהעבירות).

ומזקני ירושלים שמעתי בצחות: שלפעמים יש אדם שהוא רע לבריות אך מצטדק לשמיים, וזה מרומז באנשי סדום שהיו רעים וחטאים בין אדם לחבירו כידוע, אך בין אדם למקום "להשם-מאוד" עשו עצמן כאילו מדקדקין מאוד.

דף קי

ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש השם.

שמעתי פירושו בצחות, שמה שעושה הצדיק יש להמון העם טענות למה לא עשה להיפך.

ולכן, על משה רבינו שכתוב שנטה אהלו מחוץ למחנה מחו שצריך להיות מעורב עם הבריות ולא לפרוש מהציבור, ואילו על אהרן שכל היום עסק בשלום בית התלוננו שהוא כהן גדול "קדוש השם" וצריך להיות כל היום במשכן...

כל המהרהר אחר רבו כמהרהר אחר השכינה.

בימי מחלתו של האדמו"ר מאסדיגורה שאלתי את ידידי רבי חיים הלוי שארר (כהיום רב ק"ק ס"ג בלייקווד) אם חלילה יקרה מה שחוששים מי יהיה הרבי, וציטט לי הגמרא הזו, ופירש שאחר רבו הכוונה שחושב מי יהיה הרבי הבא, הרי הוא רחמנא ליצלן כאילו חושב מה לפנים ומה לאחור.

דף קיא

'לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק', אמר ר"ל למי שמשייר אפי' חוק אחד, א"ר יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי אלא אפי' לא למד אלא חוק אחד.

ולכאורה מה איכפת לן אם האדם דן לכף זכות או חובה?

אלא שכתב בליקוטי מוהר"ן (ח"ב רפ"ב) שאם אדם לומד זכות על הזולת ומסתכל על דבר טוב שעשה ("אפי' לא למד אלא חוק אחד") במקום על הדברים הרעים שעשה ("שמשייר אפי' חוק אחד") אזי מעלהו באמת מכף חובה לכף זכות בפועל באמצעות מחשבותיו, ולכן ברור דלא ניחא ליה למרייהו שידונום בכף חובה.

דף קיב

כמה יהיה בעיר ויהיה כאנשי העיר? (אורח שגר בעיר הנידחת תוך כמה זמן נעשה כתושבים וחייב מיתה עימם).

הישיבה בעיר גורמת לאדם להיסחף אחר אנשי עירו כמאמר הרמב"ם הידוע (דעות ו' א')"טבע האדם להימשך אחר בני אדם...לפיכך צריך להתחבר לצדיקים...".

וזכורני שהצענו למרן בעל איילת השחר לשלוח אברכים לגור בעיר פלונית שדירותיה מוזלות ודייריה חילונים, וסרב מחמת הרמב"ם הנ"ל (ולאחר זמן התברר לי מר' איסר שוב שהמרא דאתרא-החרדי-לא מצא חן בעיני מרן ולא רצה להיכשל באבק לשה"ר), ושאלנו שהרי החזון איש שלח אברך (אותו בעצמו) לגור בכפר סבא כידוע? וענה "איך בין נישט דער חזו"א" (אין לי כח כהחז"א).

ומילתא אגב אורחא קמ"ל, שבענוותנותו לא עלה על דעתו שההבדל אינו בכוחו של החזון איש אלא במהותו של אותו אברך שהחזו"א שלחו וידע שאין לו מה לדאוג...

דף קיג

והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר וגו' מהיכא אמר רב יהודה אמר רב מבי טבחי דאחאב. (אליהו הנביא בזמן שברח מאחאב היה עורב מביא לו כל יום אוכל ממטבחו של אחאב).

וכבר רבו הפירושים איך ייתכן שמלאך יאכל משחיטתו של אותו רשע?

ואפשר להוסיף בדרך מוסר של צחות, שיכול להיות מלך רשע שרוצח את כל צדיקי הדור, אך אין זה מפריע לו להיות בו זמנית מדקדק מאוד בהלכות שחיטה ובד"צים.

ועוד אפש"ל עפ"י משאחז"ל לעיל נט: במעשה דרב חלפתא "אין דבר טמא יורד מן השמיים", היינו שאם נעשה נס כזה סימן הוא שאין בו צד טומאה, גם אם בנסיבות אחרות היה הדבר הזה אסור על פי הלכה.

מסכת מכות

דף ב

כאשר זמם ולא כאשר עשה.

וקשה דלכאורה היה נראה להיפך, אם לזומם מגיע עונש, קל וחומר לעושה?

ומצווה לפרש טעמא דקרא אם אפשר, ומצאנו בזה כמה פירושים, ובראשם הרמב"ן שפירש שאלוקים ניצב בעדת קל ואם נהרג אות הוא שהוא נתחייב מיתה.

ולו"ד אפשר להוסיף עוד טעם, שכיון שכבר נתקיים הדין שוב אין חוקרין עליו, וכעין שנהוג שקורעין את הגט לאחר הנתינה כדי שלא יוכלו לערער עליו, דאל"כ אין כח בי"ד יפה.

ועוד טעם אפש"ל עפ"י המהרש"א בסנהדרין סד שביאר לגבי אין עונשין מן הדין, דהוא מצד שייתכן שאין מיתתו מספקת לכפרתו משום שהוא אכן חמור יותר מהנידון.

ולפי"ז אפש"ל שהפשע של עדים זוממין הוא כל כך חמור עד שמחייב מיתה לכפרה, אך כאשר כבר נהרג-הפשע הוא גדול הרבה יותר כמובן, וגדול עוונם מנשוא עד שאין מועיל לזה כפרה כלל ואפילו במיתה.

דף ג

לא תיתיב אכרעא. (לא תתיישב במקומך עד שתמצא תירוץ לקושיא).

הרבה פירושים נאמרו בזה, ואפשר להוסיף עוד אחד, שהוא תירוצו של הכסף משנה, בפ"ד מהל' ת"ת שכ' הרמב"ם שלא ישב הרב במיטה והתלמידים בקרקע, והקשו עליו מגמרות שמשמע שכן נהגו התלמידים לשבת בקרקע לפני הרב?

ותי' ע"כ הכסף משנה באחד התירוצים: "... ה"נ בשמועות קשות היו יושבין אספסלי, שאם היו יושבים בקרקע עם תלמידיהם לא היו יכולין לעיין בהם היטב..."

ולפי"ז אפש"ל שגם כאן, אין הכוונה דווקא שהוא חייב לעמוד אלא שהוא צריך לישב על ספסל ולא על הארץ עד שיתברר העניין, כי הוא "שמועה קשה".

דף ד

שלושה לוגין מים שאובין ונפל לתוכו יין והרי מראיהן וכו' ר"י בן נורי אומר הכל הולך אחר המראה. (מדובר לגבי כשרות המקוה).

כל יהודי נאלץ להסתובב בעולם הזה חיים שלמים, ויש שאפילו נאלץ לגור בין נכרים וכו', ונלמד מכאן שכל זמן שהוא שומר על מראהו ואדרבה אפילו משפיע על הסביבה לשנות מקצת מראיו, הרי הוא עדיין נחשב כעצמיות, אך אם חלילה נשתנה מראהו כמו הסביבה הוא מקבל את הדין של הסביבה ומאבד את ייחודיותו.

ואולי לכן לומדים משנה זו ביארצייט, ללמד זכות על הנפטר שאף שנתערב בזה העולם הרי שמר על מראה יהודי וראוי שייפתחו לו שערי גן עדן...

דף ה

אין עונשין מן הדין. (אם נאמר עונש על עבירה מסויימת אין לומדים מקל וחומר שעבירה חמורה יותר יש עליה גם עונש כזה).

ולכאורה קשה שהוא נגד ההבנה, שאיך ייתכן שהקל ייענש והחמור ייפטר?

המהרש"א (סנהדרין מד הו"ד בעו"ה וגם ההמשך משם) נותן טעם לכך, שייתכן כי אדרבה בשל חומרתו של העוון הבא מן הדין לא מספיק לו העונש שהושת על הנידון שלומדים ממנו, עד שאין כבר כפרה במיתתו.

ומביא בעוז והדר בשם "היקשו העולם" שהרי אין לך חמור כרוצח בידיים ואף הוא מיתתו כפרתו, אז איך אפש"ל על זומם שהוא רוצח בגרמא (על ידי העללת עלילה שפלוני עבר על מצווה שחייבים עליה מיתה) שאין לו כפרה במיתתו? ותי' מה שתי'.

ואפש"ל אולי שיש דבר אחד שהוא חמור מהרוצח בידיים:

עד זומם שרוצח בשם היידישקייט בעוד הוא עצמו שפל שבשפלים, חמור מרוצח בידיים.

דף ו

מקצת רואין אלו את אלו.

בעו"ה הביא חידוש בשם הריטב"א, שאין צריך שכל העדים יראו אלו את אלו, אלא די בכך שא' מכאן רואה את כאן כדי שיצטרפו לכת אחת.

ודכירנא בימי הקורונה, שהתפללו במרפסות חצרות וקרפיפות, וצירפו יושבי קרנות (מבודדים) אחד מבניין ושניים מרחוב, והראני אז רבי עקיבא ש' לדברים אלו, ומכאן ראיה שאפשר לצרף למניין גם אם אין רואים אלו את אלו, אלא יש איש אחד מבניין זה שרואה מרחוק את הבניין השני וכו', ושעת הדחק שאני (ואין ללמוד מכאן הלכה למעשה חלילה, אלא איידי דאתיא מדרשא חביבא לי).

מה יעשו שני אחים שראו כאחד? (אחים פסולים לעדות).

ברור מדוע אח פסול להעיד לטובת אחיו, אך מדוע לא יעיד לרעת אחיו?

ותי' חכ"א בצחות כי אח שמוכן להעיד לרעת אחיו, אינו בגדר אדם כלל...

דף ז

אי לית ליה ללוה לאו לערבא אזיל? (אם העד הוא ערב להלוואה זו הוא פסול לעדות).

כלומר שהעדים, ביודעם שהם עתידים להיפרע כתוצאה מחדלותו של זה, מהפכין בזכותו ושוב אינם אומרים מלוא האמת.

ק"ו ברוחניות, שכל ישראל ערבין זה לזה, שכל אחד צריך לחוש שאם ירשיע את חבירו ייענש הוא עימו מדין ערב, ואז כבר ירצה להפך בזכותו ככל האפשר.

כבר נגעת בירידה לצורך עלייה. (כבר ריבינו לעיל שההורג בשוגג באופן כזה חייב גלות ולמה תשאל שוב).

ולמה באמת שאל שוב אחר שכבר למד זאת לעיל (עיין פרש"י דמסתפק אי בתר גברא אזלינן או בתר שליבה אזלינן)?

ואפש"ל בדרך חסידות שאחר שנתחדש לו כאן יסוד ביידישקייט והיינו שיש ירידה ברוחניות שהיא צורך עלייה עד כדי כך שהירידה עצמה נקראת באמת עלייה, רצה לשמוע שוב כדי להתחזק ביסוד גדול זה.

דף ח

אלא כח כוחו לרבי היכי משכח"ל? דשדא פיסא וכו'. (זרק אבן שפגע בדקל שנענע הענף שהרעיד האשכול שהשיר תמר שפגע באדם וגרם למותו - חייב הזורק הראשון).

מידה טובה מרובה, שאם עשה פעולה קטנה שהאיר פניו לחברו וההוא לשני וזה לשלישי והוא האיר בביתו שהאירו לילדיו וכו'- כל זה מכח כוחו, ואם חייב על שוגג מכח כוחו - כמה שכרו על מצוה עם כוונה.

דף ט

עד שלא נבחרו שלש (ערי מקלט) שבארץ ישראל, לא היו שלש שבעבר הירדן קולטות שנאמר שש ערי מקלט תהיינה - עד שיהיו ששתן קולטות כאחת.

עניין זה של מצוות שלוש כנגד שלוש אפש"ל ברמז דהנה כאשר רוצח שוגג בורח לעיר מקלט יש לו ב' טעמים: בריחה מגואל הדם וריצה לקבל כפרה על החטא הנורא, ושלוש הערים בא"י ובחו"ל מכוונים זה כנגד זה (קצת מהרעיון ראיתי כמדומה בליקוטי שיחות).

ובזה ניחא מה שנקרא הסמל הידוע "מגן דוד", שהוא שלוש כלפי מטה כנגד שלוש כלפי מעלה, משום שדוד המלך היה זקוק למגן מאחר שנרדף משני הצדדים, גם בידי אדם רבים שכמעט והרגוהו, וגם בידי שמיים (לפי מחשבתו) משום שכל ימיו היה בתשובה כידוע וחשש שחייב גלות מצד שגרם למיתת אוריה החיתי.

וששתי כמוצא שלל כשמצאתי במלבי"ם על תהילים (מ"ג, ויש עוד פסוקים כאלו) שפירש "ואתה ה' **מגן** בעדי" - כנגד אלו שרצו להורגו, "כבודי ומרים ראשי" - שנתקבלה תשובתו בעוה"ב.

דף י

מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה? שערי ירושלם שהיו עוסקים בתורה!

ובמקום אחר (ברכות ח) הוא אומר "שערים המצויינים בהלכה", אפש"ל ההשוואה לשערים, שהם כל היום נפתחים ונסגרים ואינם יציבים, אך בהגיע עיתותי ערב הם ננעלים עם בריחי ברזל, כן גם ההלכה, כל היום דנים בשקלא וטריא, אבל בסוף היום חייבים להכריע לכאן או לכאן (בניגוד לשאר חלקי התורה שאפשר להישאר ללא הכרעה).

ובזה יובן בדרך אפשר דמידה כנגד מידה, בזכות זה יזכו במלחמה, שגם היא כעין זה, שכל היום נופלים וקמים, לפעמים נראה המצב טוב ולעיתים נורא, אך לבסוף יש רק מנצח אחד, וזה אנחנו.

דף יא

אמר רב חזיתי לתפילין דבי חביבי (רב חייא) והיו קשורות פשתן ולאו הלכתא כוותיה.

והק' הריטב"א איך ייתכן שרבי חייא הניח תפילין פסולות שהרי אין מי שמתיר פשתן בתפילין?

והרבה תירוצים נאמרו בזה ואוסיף חד מדילי, שהוא אכן תפר בגידין ורק הוסיף על זה פשתן, אם לחיזוק ואם כדי להזכיר המצוות שהיה עושה בפשתן (כמבואר בגמ') .

ובאמת קושיית הריטב"א קשה היא לכל ענייני תפילין, כגון רש"י ור"ת, שהרי ממ"נ עד ההכרעה היו רבים שלא הניחו תפילין וחלילה מלומר כן.

ודכירנא ששאלתי דבר זה את מו"ח בעל ה"תפילה למשה" שהיה מארי דתפילין ועסק בזה כל ימיו כידוע, וכמדומה שענה לי כי כל זמן שלא הכריעו בזה, היו שתיהן כשרות, ורק לאחר ההכרעה נפסלו התפילין שנעשות שלא לפי ההכרעה.

והוא חידוש עצום שמתרץ אין ספור קושיות בכל התורה כולה.

דף יב

שם תהא דירתו שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו.

צריך להיזהר מהשקעת יתר בדירת המגורים, שלא ישקיע דמים יתרים עד שיקויים בו הפסוק "הנה טפחות נתת ימי" (דהיינו שכל ימיו משועבדים למשכנתא) וכל ימיו להבל דמה.

דף יג

אינו שב לשררה שהחזיק בה... ת"ר... ואינו שב למה שהחזיקו אבותיו... שנ' הוא ובניו בקרב ישראל. (רוצח בשוגג שחוזר מהגלות).

וקשה מה ההבדל בין "שררה" לבין "מה שהחזיקו אבותיו"?

וקשה לומר כי ההבדל הינו לשוני גרידא כפי שראיתי מפרשים, ואולי אפש"ל, שיכול להיות אותו תפקיד עצמו, אם הוא רואה אותו כשררה על הציבור וככבוד - יש טעם לפגם אם רוצח יחזור אליו, אך אם הוא רואה אותו כעבדות שמוטלת עליו משום שהוא ירש את אבותיו - אז יכול לחזור אליו גם אם הרג בשוגג.

ודכירנא כד הוינו שנינו טלאים, ילדות הייתה בי ושאלתי את הרא"מ רוקח מבעלזא מדוע אתה תהיה אדמו"ר גדול ואני יהודי פשוט? הוא הופתע מהשאלה, ולאחר מחשבה קצרה הפנה אותי לרמב"ם (כלי המקדש ד') שכהן גדול שפרש או מת ממנין את בנו תחתיו, אף שאינו כאביו בחכמה, שנאמר "הוא ובניו בקרב ישראל".

ויותר ממה שנתפעלתי מגאונותו וידיעותיו והתשובה הנכונה (ומכך שלא זרק אותי מעל פניו עם שאלה חצופה כזו), התפלאתי מענוותנותו, שרואה בכך מילוי מקום בלבד ואינו מחזיק טובה לעצמו,

כי לו נאה כי לו יאה כתר מלוכה.

דף יד

אמר ר''ע שאלתי את ר"ג ור"י באיטליז של עימאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של ר"ג הבא על אחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו מהו? חייב על כולן אלא אחת או חייב על כל אחת ואחת?

וצ"ב מאי נפקא מינה היכן אמר את הדברים? ולמה זה משנה מדוע הלך לשוק? ועוד קשה וכי נשיא ישראל צריך ללכת בעצמו לאטליז ביום חתונת בנו ואין לו עבדים ושפחות לרוב? ואם כבר דברי תורה - לא מצאו שאלה רלוונטית יותר מאוקימתא כזו רחוקה?

אלא פשוט הדבר שר"ג חשש מאיסורי תורה שיכול להיות בכל כזית בשר: שחיטה טריפה מליחה ועוד, ודאג פן עבדיו יכשילו את ההמון החוגג ולכן רצה להשגיח בעצמו על הכל.

וכיון שהלך הלכו עימו תלמידיו כמובן, ומתוך שדיברו על החששות שיש בכל כזית, התעוררה השאלה, אם עבר כמה עבירות בבת אחת, כמה כריתות חייב.

דף טו

כל ימיו בעמוד והחזר קאי.

כל ימי האדם הם לעמוד וליפול ולחזור ולהחזיר הלוך ושוב עד ש"קאי" שהוא עומד חזק בסוף.

דף טז

א"ר יוחנן אין לנו אלא זאת ועוד אחרת, א"ל ר' אלעזר היכא? א"ל לכי תשכח! נפק (=יצא) דק ואשכח.

מהיכן יצא ולמה היה צריך לצאת כדי להבין?

וידוע מה שמפרשים "צא ולמד" דהיינו לצאת מהוויות העולם ורק אז תוכל ללמוד, ולפי זה אפשר לומר אוף הכא איהי לצאת מעוה"ז.

דף יז

כיון דטריחא ליה מילתא לא מפריש. (ע"ה אינו טורח להפריש מעשר עני).

ומקשים העולם מה טרחה יש בכך, שהרי א"צ יותר מקריאת שם ולחשוב איזה חלק הוא מפריש?

ואולי אפש"ל שלחשוב זה קשה ומטריח.

וכעין ששמעתי כ"פ מר"א בידרמן עה"פ זכרנו את הקישואים שאכלנו במצרים, והק' דהרי יכלו לחשוב בשעת אכילת מן והיו מיד מרגישים טעם קישואים?

ותי' שיותר קל להתלונן מאשר לחשוב...

דף יח

כיון שיצא בשר חוץ למחיצתו נאסר.

גם היהודי הקדוש ביותר (מדובר על בשר של קדשי קדשים) צריך להיות ככל האפשר במחיצת יהודים כשרים, וכיון שיוצא ממחיצתו בחברת כלל העולם, כבר מתחילה ירידה.

דף יט

קסבר ליה קדושה ראשונה קידשה לשעתו ולא קידשה לעתיד לבוא.

גם אם אדם קידש עצמו פעם אחת בכל מיני קדושה, עדיין אינו אומר כלום על העתיד, וכל ימיו בחזור וקדש קאי.

דף כ

ודבר זה אפילו בחול אסור.

פרש"י, דאדם מקפיד על שער לבן אחד שבין שערותיו שחורות כדי שלא יראה זקן.

בעת שהחלו המשכילים ללכת עם מקל הליכה אופנתי ומשקפי ראייה (לנוי) ולגלח זקנם, אמרו צדיקים שבכך הם נאבקים כנגד שלושת הדברים שמזכירים את יום המיתה, וכך לא יוכלו לראות את השערות הלבנות עקב הגילוח, ולא להבחין בראייה הנחלשת עקב המשקפיים, ואפילו לא להרגיש את ההליכה הקשה שכן כולם עם מקל הליכה...

רב אשי אומר במסייע ודברי הכל.

וידועה הקושיא מאי שנא ניקף מכל המצוות החוסים תחת הכלל של מסייע אין בו ממש? ותי' מה שתירצו בהרבה אופנים.

ואפשר להוסיף בדרך צחות, דשאני הכי כי את הראש לא מוסרים לאף אחד!

דף כא

אי לאו דדלאי לך חספא מי משכחת מרגניתא טבא.

עיין מש"כ בב"מ י"ז

א"ל אי לאו דדלאי לך חספא מי משכחת מרגניתא תותה אמר ליה ריש לקיש לר' יוחנן אי לאו דקילסך גברא רבה הוה אמינא מתני' מני רבי עקיבא היא.

וקשה היכן מצאנו כאן דברי קילוסין, שהרי לכאורה רמז לו ההיפך דהיינו שלא חידש כלום אלא רק פירש את מה שרב ינאי אמר?

אלא רואים מכאן שאצל האמוראים לא חיפשו מילה טובה או מחמאה אלא חתרו להגיע לאמת, ומרגע שרב ינאי אמר שרבי יוחנן למד את הפשט הנכון במשנה, כבר לא משנה אם הוא רב ינאי אמר זאת בשבח או להיפך, אין לך קילוס גדול מזה.

דף כב

הני שאר אינשי טיפשאי דקמי מקמיה ספר תורה ולא קמי מקמיה גברא רבא (משום שרואים כאן את הכח בידי חכמים שהתורה אמרה ארבעים יכנו והם הפחיתו לל"ט).

ומקשים מה הקשר טיפש אחר שהוא עובר על עשה של והדרת פני זקן? וגם ק' למה דווקא כאן אמר זאת, שהרי כח חז"ל הוא כמעט בכל דף בגמ' שקובעים את דברי התורה?

ואפשר להוסיף תירוץ בהקדם עפמשאחז"ל (ב"ב קט"ז) "מי שיש לו חולה...ילך אצל חכם ויבקש רחמים", היינו שלחכם יש כח בשמיים להפחית ייסורים המגיעים לו על פי תורה.

וכח עצום זה מרומז כאן בפרשת מכות, שחכמים הפחיתו מהמכות הכתובות בתורה.

ולכן, אם לא יכבד את החכם לא יוכל אחר כך לבקש ממנו שיתפלל בעדו וזו טיפשות...

דף כג

ממני יצאו כבושין.

והנה בגמ' מגילה כה: מעשה יהודה ותמר נקרא ומתרגם ומבואר שם שה"א ליחוש לכבודו דיהודה קמ"ל דכיון דאודי שבחיה הוא ליה, וקשה וכי מי שנכשל בדברים כאלו יש לו כבוד מזה שמספרים על כך ובסוף מוסיפין שהוא הודה שאכן נכשל?

ועפ"י דברי חז"ל הכי אתי שפיר, ובהקדם אביא מה שהראני חתני כבני ר"ש סופר וכתבתיו בפרשת וישב בשם שך על התורה במעשה יהודה ותמר, שיהודה לא היה לו ה"א חלילה בעניינים אלו, אלא שבא מלאך ותקפו כדי להוריד נשמת משיח, כלומר שהיה כאן ביטול הבחירה ולא יהודה עשה זאת אלא המלאך.

ולכן לא קשה מידי, דכיוון דיצאה בת קול: "ממני יצאו כבושין", היינו שרוח הקודש מספרת על המלאך הזה שכפאו א"כ אין כאן שום מקום לבושה ושפיר הוי שבחיה.

דף כד

התחילו בוכין ורבי עקיבא משחק, אמרו לו מפני מה אתה משחק? אמר להם ואתם מפני מה אתם בוכים?

וקשה מה יש לו לשאול מפני מה הם בוכים כשרואים את החורבן מול העיניים?

ושמעתי מפי רבי חנוך גבהרד הסבר מתוק, בהקדים מה שיעקב אבינו קרא לו בנימין אחרי שאמו המנוחה קראה לו בן אוני, וקשה למה לשנות שם שנתנה יולדת אומללה בצאת נפשה כי תמות?

והסביר שקודם כל צריך לבכות בכל לב וגם הוא קרא לו בתחילה בן אוני ובכה מאוד, אך אי אפשר למשוך עם האבל כל החיים ולכן התנער מהשבעה ומרגע זה קרא לו בשם של תקווה.

ואף כאן, רבי עקיבא רצה לבחון האם הם בוכים כראוי על החרבן ולכן שאל מפני מה בוכים, ואחר שנתברר שהם אכן מצטערים עד מאוד, אמר להם שמעכשיו אפשר לשחוק.

מסכת שבועות

דף ב

טעם סמיכות שבועות אחר מכות, כבר מבואר ברמב"ם (בהקדמה לפיה"מ) שהוא מטעם שדיניהם שווים בכמה דברים.

ואפש"ל בדרך מוסר, שאחר שלמדנו כל המסכת שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה או הניתק לעשה וכיוצ"ב, יכול להיות קצת קרירות בלאוים אלו, מגיעה מסכת שבועות ללמדנו את חומר האיסורים שאין בהם מעשה .

דף ג

קרבן עולה ויורד.

נתייחדה עבירת טומאת מקדש וקדשיו בכך שכפרתה בקרבן עולה ויורד, דהיינו החל מכבש ועד מנחה ללא לבונה, ומצוה לבאר.

ואולי אפש"ל בדרך מוסר שאדם עובר עבירה זה מחמת ב' טעמים: או משום שאינו יודע את קדושת השי"ת או שאינו יודע חומרת טומאת החטא.

ודבר זה מרומז בעבירה זו, דלפעמים נעלם ממנו הטומאה ולפעמים הקדושה, וזה תלוי אצל כל אחד לפי דרגתו.

ולכן גם הקרבן אינו קבוע.

(**ובפשטות** מצאתי בחינוך שהיא עבירה תכופה, וריחם השי"ת על השב)

דף ד

ומשנה לא זזה ממקומה. (על אף שלבסוף לא נפסק כמוה לא נמחקה המשנה, אלא נאמרה משנה נוספת אחרת).

ומקשים כולם מה טעם בכך אם אינה להלכה?

וראיתי (בילקוט מפרשים בעו"ה) שהביא מהישמח משה דלהורות בא, שלא יחלש אדם אם לומד ורואה שטעה בדבר הלכה, אלא יראה מכאן שגם הוי אמינא היא תורה וללמוד אותה צריכים.

ומכאן ראיה למנהג החסידים הידוע שלא לאמר תחנון בט"ז וי"ז אדר משום הוי אמינא בגמ' "ואימא שיתסר ואימר שיבסר" ורבו המלעיגים על מנהג זה, ומכאן אפשר להביא ראיה ויסוד לחשיבות ההוי אמינא של חז"ל.

דף ה

ידיעת בית רבו שמה ידיעה.

ומבואר שההיפך ממנו הוא תינוק שנשבה, וקשה שהרי ייתכן שבדיוק באותו יום לא היה בחיידר או לא הקשיב כראוי?

אלא רואים מכאן דבר נורא:

תינוק שנשבה לא חייב להיות חילוני מהקיבוץ שלא ראה מאורות מימיו, גם תלמיד חכם יכול להיות תינוק שנשבה לגבי דבר מסויים!

דף ו

ספחת טפילה לשאת... זו למעלה מזו. (היינו שכל דרגה במראות נגעים יכולה להצטרף רק עם הסמוכה לה ולא עם מי שגבוהה ממנה או נמוכה ממנה בשתיים).

וכידוע שקשים גרים לישראל כספחת והכוונה בפשטות אפש"ל שהקירבה אליהם גורמת לירידה לפעמים אצל הדור הצעיר.

ודכירנא שרצינו להקים יישוב חרדי בעיר פלונית ושר העסקנים רבי אברהם סלונים סרב בשל פשרנותם של החרדים תושבי המקום, ותהיתי איך הוא שולח חרדים למקומות חילונים וכאן נמנע?

והסביר לי יסוד גדול בחינוך:

אין כ"כ לחשוש מההשפעה של החילוני שהוא נמוך בשתי דרגות מאשר מהפשרן שהוא קרוב ונדמה לירא שמיים.

דף ז

רבא עליה דרבי 'דולה מים מבורות עמוקים'.

אין פסוק כזה, והכוונה היא כנראה קיצור של הפסוק במשלי (כ) "מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה", והיינו משום שהוא רצה להקדים שיש כאן לימוד עמוק מיני עמוק שצריך לעקוב אחרי כל הקושיו והתירוצים כדי להגיע להסבר הסופי של רבא בדברי רבי על מנת להבין את העמקות של הלימוד הזה.

דף ח

אלא אמר רבא כדי להגן עליו מן היסורין.

ורבא לשיטתו שהייסורין באין לכפרת עוונות, ואף היה מתפלל כל יום (ברכות יז) "ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין" וכן (שם ה. ועיין בהמשך שם) "אמר רבא... אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו" והיינו ש"הוא היה אומר" את מה שהוא חי במוחש כל ימיו שאין יסורין בלא עוון (ומה שהפריכה הגמ' בשבת נה: הוא רק לגבי החלק של אין מיתה בלא חטא).

דף ט

אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה עלי שמיעטתי את הירח.

פשוט שאינו כפשוטו שלא שייך אצל הקב"ה ומי יאמר לו מה תעשה, וכן לא שייך אצלו הוי אמינא של שני מאורות גדולים ומסקנא ולא איש הוא ויתנחם.

והנה ידוע כי כל החטאים נובעים מפגימת הלבנה, שהוא סוד חלל הפנוי, והיינו שהקב"ה היה צריך לברוא שני מאורות ואז לפנות חלל לבחירה (ראיתיו בליקוטי הלכות דיינים ג, אך להבנתי ידוע ליודעי חן).

ואם כן אפש"ל שהכוונה כביכול שאנו אומרים להקב"ה שהוא לבדו יודע יצרם, והוא כביכול גרם ליצר הרע להשתולל למען הבחירה ולהרבות שכרנו, ואין לך לימוד זכות וכפרה גדולה מזו.

דף י

קדושה שבהן להיכן הלכה?. (בפדיון בהמה מקדושת הגוף).

רואים מכאן, שגם מי שקדוש ביותר בקדושת הגוף, בעבור קצת כסף משתנה כולו עד שכולם תמהים קדושה שלהן להיכן הלכה...

דף יא

להאכילן לכלבים. (קרבן שיצא לחולין נחלקו אם מותר להאכילה לכלבים, משום שנאמר "לך" ודרשינן "ולא לכלביך").

וצ"ע הצד להתיר אכילת קרבנות לכלבים שהרי לכו"ע ביזיון הוא?

ואפשר להסביר את המתירים עפ"י מה ששמעתי מרא"מ מלאך בשם צדיקים שהמצווה "לכלב תשליכון אותו" מעוררת רחמים גדולים, משום שאנו כביכול אומרים להקב"ה: אתה ציוויתנו להאכיל הכלבים בזכות שהאלטער-זיידעס שלהם עשו מעשה טוב לפני אלפי שנים, מה תאמר על אבותינו שמסרו נפשם על שמך, כמה זכותם נמשכת.

ובפרט כשמדובר על פרה, שכל כולה היא תבוא אם ותקנח בנה, ומידה טובה מרובה שיבוא הבן ויאכל פרי האב.

דף יב

קרבנות ציבור סכין מושכתן למה שהן. (פי' הראשונים שאף שלא היה להם קדושה קודם השחיטה מקדשתן).

לפעמים אנו עומדים תוהים מול יהודים הנרצחים אודות יהדותם ומוגדרים כקדושים אף שכל חייהם לא היו בקדושה יתירה.

לזה רימז כאן שקרבנות ציבור, היינו יהודים הללו שנרצחין על יהדותם, סכין מושכתן למה שהן, הסכין הופך אותם לקדושים אף שלא היו קדושים קודם.

דף יג

ואת שני השעירים... שיהיו שווין במראה ובקומה וכו'.

עיין בנועם אלימלך ששני השעירים היינו זה לעומת זה, ונאמר במשתלח "יעמד חי" שיש צורך לתת לו לינוק חיות.

ואפש"ל דלכן שווים בכל, שצריך להיות זה לעומת זה ממש, כמו שנאמר אצל בלעם שהיה נביא במדרגה גבוהה כדי שלא יאמרו האומות אילו היה לנו נביא כמשה.

פעמים היצר הטוב והיצר הרע נראים שווים במראה ובקומה וכל דבריהם, אלא שזה קודש וזה לעזאזל.

דף יד

ואת מצוותו הפר... המפר ברית.

פירשו הראשונים שמושך ערלתו עד שנראה אינו מהול, שזו הייתה המצווה היחידה של אברהם אבינו.

ובעירובין יט משמע דלאו דווקא שמושך ממש בפועל אלא שפוגם באופן נורא עיי"ש, "דמחייבי ההיא שעתא בגיהנם ואתי אברהם אבינו ומסיק להו ומקבל להו בר מישראל שבא על בת עכו"ם דמשכה ערלתו".

ובזה אתי שפיר אמאי דאיתא ברש"י פרשת ויגש על יוסף הצדיק שהראה לאחיו שהוא מהול, וקשה שהרי כל המצרים היו נימולים ומה הראייה שהוא יוסף? וגם שאין זה דרך ארץ להראות כך, בפרט משנה למלך?

ולהנ"ל א"ש דמי שבא על בת עכו"ם כאילו ערלתו נמשכת, וא"כ הכוונה שהראה להם (ברוח הקודש, שכן בעיני בשר ממילא אי אפשר לראות ההבדל כמובן) שלא נפגם בכלום ולכן הוא עדיין מהול בניגוד לכל המצרים שערלתם נמשכה כנ"ל.

דאכל אומצא ומת. (שמת תוך כדי אכילה ולא הספיק יו"כ לכפר עליו).

בלמדי בישיבת טשעבין שמעתי מהגרב"ש שניאורסון מעשה בב' יהודים שהציקו לבעל הכוכב מיעקב, אביו של הגאון מטשעבין (כמדומה) ואמר שאינו מאמין שימותו בתשובה, וכששמעו זאת אמרו שיעשו את הסגולה הידועה לכך ע"י שיסעו לציון זקה"ק בעל הנועם אלימלך, והגיב "מי אומר שיגיעו", וכך הוי שנהרגו בדרך.

מוטב יבוא זכאי ויכפר על החייב ואל יבוא חייב לכפר על החייב.

בימים נוראים נאבקים אנשים על העמוד, אולי כדאי להראות להם גמרא זו ויבינו שעדיף לתת לזולת שהוא יכפר על עמך ישראל כי מי יאמר זכיתי ליבי.

דף טו

ככל אשר אני מראה אותך במשכן... וכן תעשו.

עפ"י מש"כ זקה"ק בעל נועם אלימלך בפרשת תרומה "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" שההשראת השכינה על כל אחד היא לפי מה שמקדש עצמו מלמטה.

וכשירו הידוע של רבי אליעזר אזכרי "בלבבי משכן אבנה".

התודה היתה באה מחמש סאין... קמח.

עשיתי חשבון שזה לפי הגר"ח נאה מעל חמישים קילו ולפי החזו"א מעל שמונים, שהם כמאתיים לחמים של ימינו ואין אדם או משפחה המסוגלים לאכול חצי מזה, וכל כך למה?

שאלתי את מו"ח זצ"ל וענני כי המטרה היא שהוא הרי חייב לסיים בשני ימים שלא יפסלו בלינה, ולכן יזמין כמה שיותר אנשים לסעודה ויצטרך לספר להרבה אנשים מה הנס ובכך יתגדל ויתקדש שמיה רבה.

דף טז

על משכן יהא חייב שהרי משוח בשמן המשחה... על מקדש יהא חייב שהרי קדושתו קדושת עולם (מעלה מיוחדת למשכן על פני בית המקדש ולהיפך).

כל אחד יש לו מעלה מיוחדת, למשכן יש מעלה שהיא היתה מעשה נסים, רוב החומרים הגיעו מביזת הים, התחש הגיע בנס, וטוויית העיזים והרמת הקרשים ועוד, הכל בנס גדול באתערותא דלעילא ומרומז שמשוח בשמן משחה.

מצד שני בית המקדש נבנה בידי אדם באבנים שנחצבו בזיעת אפיים והובלו בטורח, וכל כל חומרי המקדש הכל באתערותא דלתתא, ולכן קדושתו קדושת עולם.

וכנגדן בבני אדם: יש מי שמקבל אורות וכשרונות משמיים כמתנה, אך יש מי שעמל על פיסת תורה ויצירה, ואמנם אולי פחות מאיר אך יציב לעולם.

דף יז

א"ר אושעיא בעינא דאימא מילתא ומסתפינא מחבריא הנכנס לבית המנוגע דרך אחוריו ואפילו כולו חוץ מחוטמו טהור.

וצ"ע אמאי מסתפינא לומר דין זה יותר משאר דינים שבתורה?

אלא שאפש"ל (בדרש ולא לפשט) דמרמז על אדם ששקוע כולו בתאוות ויצה"ר, כל זמן שהאף שלו, דהיינו כל זמן שהנשמה שבגופו, עדיין לא לגמרי בפנים בתוך "בית המנוגע", הוא טהור ויכול לחזור מיד בתשובה.

דף יח

שהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופרש בהנאה מרובה.

אמר רבי נחמן מברסלב:

העולם אומר שאם כבר אוכלים טרף לפחות שייזל מהזקן,

ואני אומר - שאם כבר אוכלים טרף לפחות שלא ייזל מהזקן...

דף יט

כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה.

ואף במקומות שאין אנו יודעים מה נתחדש, כגון י"ב קרבנות הנשיאים וכדומה, בוודאי יש בו חידוש.

ואולי הכוונה היא ללמדך שכל נשיא הקריב עם חידוש בכוונות מה שלא היה בקודמיו (כידוע שכל שבט יש לו שבילין וכוונות שונים, וכפי שרואים בי"ב חדשים שהם כידוע כנגד י"ב שבטים וכל אחד יש לו צירוף אחר של שם הקדוש), וזה עצמו החידוש: שהם הקריבו בהתחדשות וכל יום היו בעיניהן כחדשים...

דרב ששת מחליף דרבי אליעזר לרבי עקיבא ודרבי עקיבא לרבי אליעזר.

וקשה היכי עביד הכי והרי אחז"ל (מגילה טו) האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם?

ומצאתי בעו"ה ששאל באופן אחר, והביא תי' חידוש שבמקום שאין נפק"מ למעשה אין צורך לומר בשם אומרו, וכאן הרי רק משמעות דורשין איכא ביניהו.

וקשה לתרץ עם זה קושייתנו שהרי שנינו בתוספתא במס' ב"ק פ"ז תוס' ג' נאמר: "המתגנב מאחר חבר והולך ושונה פרקו נקרא גנב".

ואולי אפש"ל שרב ששת ידע שגם ר"א וגם ר"ע ס"ל שני הלימודים, והם עצמם אמרו (או לפחות הסכימו לאמר) פעם כך ופעם כך.

דף כ

איסור איסר.

זקה"ק בעל הנועם אלימלך דרש את מאחז"ל דבמודים צריך להתכופף "עד שיראה איסר כנגדו", דהיינו שכאשר מודה להקב"ה על כל חסדיו צריך לכוף גאוותו עד שיראה את האיסורים שחטא נגדו וישוב עליהם.

כיום שמת בו גדליה בן אחיקם... כיון דאי לא נדר נמי אסור.

והנה ידוע מחלוקת הראשונים (עיין טוב"י או"ח תקמ"ט) אם נהרג בג' תשרי או בראש השנה ונדחה.

וק' למ"ד נדחה, דהרי בלא הנדר אינו אסור באכילה?

ואולי בנדרים הלך אחר לשון בנ"א ואנן סהדי שהוא התכוין לג' תשרי גם אם זה לא ממש יום שמת בו.

ובדרך חסידות אפש"ל דכמו שבשבועות החג הוא בו' ניסן למרות שבפועל ניתנה תורה בז' וזה משום שבורא עולם הוריד את האורות של התורה בקדשו את יום ו', כך אפש"ל אוף הכי איהי דכיון דקבעו חז"ל את יום ג' תשרי למבכי על גדליהו בן אחיקם נשיא ישראל, יורדים ההשפעות של אותו יום בג' למרות שבפועל נהרג (אולי) בא' או ב'.

זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכול לומר ואין האוזן יכולה לשמוע.

בכל דיבור שאדם מוציא מפיו צריך שני דברים אלו: לזכור לדבר מה שכן טוב ולשמור מלדבר מה שלא טוב.

וצריך להיזהר לא לדבר דברים שאין הפה רשאי לומר, וגם בדברים שהם אמת והפה יכול לומר צריך להיזהר למי אומרם שלפעמים אין

האוזן יכול לשמוע ועלול להזיק לשומע, כגון תוכחה שוברת לב או עניין עדין בהשקפה.

דף כא

היינו שבועת שוא... היינו שבועת שקר.

מבואר כי שוא הוא על העבר ועל דבר ידוע שאינו אמת, ושקר הוא על העתיד ועל מה שלא ידוע לכל שאינו אמת, ובזה מבואר מש"כ מלכנו דוד (תהילים_קמ"ד) "אשר פיהם דיבר שוא" לא מיבעיא שמה שאומרים אומות העולם שעשו חסדים בעבר אינו אמת, אלא אף "וימינם ימין שקר" אפילו ה"ימין" שלהם, דהיינו דברים טובים שהם רוצים לעשות בעתיד, זה שקר והם לא יעשו (עיין נדה מה. ופסחים ירושלמי ח, ו).

דף כב

מהו דתימא ליטעום נמי כדאמרי אינשי קמ"ל. (אם נדר שלא לטעום אסור בכלשהו, ולא אזלינן בתר לשון בני אדם שכשאומרים טעימה מתכוונים להרבה).

הקב"ה קורא לבניו "טעמו וראו כי טוב"- היינו טעימה כלשהי מהתורה כבר טובה.

מצד שני, אם רוצים שיהיה במצב של "דיברה תורה = כנגד יצה"ר" שהתורה תהיה תבלין כנגד היצר, בשביל זה לא די בטעימה כלשהו, אלא "דיברה תורה? בלשון בני אדם" זה צריך כדאמרי אינשי, דהיינו הרבה וכל המרבה הרי זה משתבח.

דף כג

קשיא אמרת שבועה שלא אוכל ואכל אוכלין שאין ראוין לאכילה... פטור, והדר תני... ואכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים חייב.

וק' אמאי לא תריץ הכי מיד כדתריץ לעיל (כב:) "נבילה בת אכילה ואריא הוא דרביע עילווה" ורק בסוף הסוגיא (לקמן כד) מתרץ הכי?

ואולי אפשר לחלק ביסוד נפש היהודי, שכיון שאסרה תורה שקצים הרי הם מאוסים ואינם נחשבים בעיניו כמזון כלל, משא"כ התם מיירי בנבלה, שהיא בהמה רגילה שאולי אף נשחטה בבד"ץ רק נתגלה פגם כלשהו בחלף, שעל זה שפיר אפשר לומר אפשי והתורה אסרה (וצע"ק מבכורות לז ויש ליישב ואכמ"ל).

דף כד

רבי שמעון לטעמיה דלית ליה איסור כולל.
(וס"ל דאם נשבע לעבור על התורה פטור בכל גוני דמושבע ועומד).

תא חזי גדולת רשב"י, שהעיד על עצמו (סוכה מה) "יכול אני לפטור את העולם מן הדין" והוא פלאי דאיך יכול לפטור, וגם מה עם עניין שכר ועונש?

והנה אחז"ל (נדה ל) שבשעת לידתו של אדם משביעין אותו תהא צדיק, ועוד אחז"ל (לקמן לט) שמשה רבינו השביע את ישראל לקיים את התורה, ואמרו נמי בנדרים (ז) שכל אחד מושבע ועומד מהר סיני, אלא שאמרו שם שיכול לזרוזי נפשיה, וכ' ע"כ המהרש"א דלפיכך משביעין אותו שוב בשעת לידתו כדי לזרזו.

וזו סברה שייתכן כי רבי שמעון לא ס"ל הכי, דהרי אמר כאן שאי אפשר שתי שבועות בשום אופן, ולכן יכול לפטור מן הדין של השבועה את כל העולם.

והשתא א"ש שלא הכוונה לפטור לגמרי מעונש אלא לכה"פ מהשבועה הזו, כדאמרינן על רב ששת (עירובין סה) שאף הוא אמר יכול לפטור העולם ואחז"ל דלפטור מן התפילה ולא ממש מהכל.

דף כה

לא אכלתי היום ולא הנחתי תפילין היום משביעך אני ואמר אמן... לצדדין קתני לא אכלתי לקרבן לא הנחתי למלקות.

וק' אם מדובר בשני חיובים שונים מדוע כוללם יחד בשבועה אחת?

ואולי י"ל דכיון דנפסק בשו"ע (או"ח ל"ח) דמצטער פטור מהתפילין (ואינו למעשה), היה לו הוא אמינא שכיון שהוא צם (כגון תענית ציבור) הוא פטור מתפילין, והיינו שהוא מסביר לו שהטעם שלא הניח הוא מטעם דלא אכל.

דף כו

רבי עקיבא ששימש את נחום איש גמזו שהיה דורש כל התורה כולה.

להעיר, ששמו של התנא הקדוש הזה לא מוזכר כמעט בשום מקום בענייני הלכה, ומהסיפור המפורסם (תענית כא) אפשר היה ללמוד שמדובר באיזה צדיק נסתר בעל מופת אך יהודי פשוט חלילה, וכאן מתברר כי מדובר ברבו המובהק של גדול התנאים.

הראשונים כמלאכים.

דף כז

נשבע לקיים או לבטל את המצווה... כגון אכה את פלוני ואפצע את מוחו...

שמעתי מרבי מרדכי דרוק כמה פעמים, שהיצר מומחה להחליף את התורה, עד שמשכנע כי עבירה לתת צדקה למוסד פלוני ומצווה להזיק לאיש פלוני... ואמרו צדיקים "קדשי קדשים שחיטתן בצפון" (זבחים מז) היינו שהצדיקים נתפסים על ידי שהיצר מצפין את העבירות במצוות ואומר שמצווה להזיק לפלוני וכדו'.

וזה הטעם שהגמרא כאן צריכה לימוד שלהרע לאחרים ולפצוע מוחו זה לא מצווה...

וראיתי שהריב"ש (הו"ד בעו"ה בילקוט) דן אם נשבע שלא יחלוץ ליבמה שזה גם בגדר להרע לאחרים, ולכאו' מה ההו"א?

אלא שנשלחתי כמה פעמים לתוככי בית האסורים לשכנע מעגנים לתת גט, והשתוממתי לראות כיצד אנשים מדקדקים ביותר בקלה כבחמורה, הופכים את התורה והשכל הפשוט, ומסבירים בק"נ טעמים מדוע העיגון במקרה הזה הוא מצווה דאורייתא, ומדוע עבירה לתת גט...

קמ"ל דהתרת עגונות זה מצווה.

דף כח

כפתוהו על העמוד ורץ מבית דין - פטור.
(ממלקות, כיון שהתבייש בריצה).

חזינן את כח הבזיונות שממרק עוונות עד כדי פטור ממלקות.

וזכורני שפעם ביקשו ממני להיפגש עם ת"ח וצדיק מפורסם שהעלילו עליו דברים נוראים בחוצות (ואח"כ אכן התברר שלא היה כלום) ובדרך הכנתי דברי ניחומים, כשהגעתי ראיתיו מחייך ורגוע, לתמיהתי ציטט לי מצדיקים גודל מעלת הביזיונות וכפרתם, הבעיה שלו הייתה בושת משפחתו אך מצד עצמו הוא שמח בייסורים.

ומספרים מהרג"מ מזוועהיל שאחותו חלתה מאוד בינקותה עד שהציעו להתחיל ווידוי, אביו רבי שלמ'קה יצא לרחוב, לשאלת הרבנית מדוע עוזב ברגעים כה חשובים ענה שהוא יוצא ללקט בזיונות, לאחר כמה דקות חזר ואמר שברוך השם היה לו בזיון גדול ותחי נפש הילדה.

דף כט

נשבע לבטל את המצוה שלא לעשות סוכה...

הקשו (בעו"ה) מה הלשון לעשות את הסוכה ולא לישב בה? ותי' דקמ"ל דעשיית הסוכה חלק מהמצוה.

ואפש"ל בדרך חסידות ולא לפשט, בהקדים הכתוב "לעשות את השבת" וקשה בשלמא "חג סוכות תעשה לך" מובן דתלוי בקידוש החודש, אך מה שייך לעשות בשבתא דקביעא וקיימא? אלא - פירשו הצדיקים - שהשבת נראית כפי שעושים אותה...

וא"כ אפש"ל אוף הכי איהי אשתבע שלא "לעשות" סוכה, היינו שאולי לא יעבור על השלחן ערוך, אך צריך לעשותו בחשק של מצווה, ומילתא אגב אורחא קמ"ל שזה חלק מהמצוה.

נשבע... ושלא להניח תפילין.

בכמה מקומות של נשבע על המצוות נוקטים חז"ל תפילין וזה קשה קצת, משום שאין חיוב מפורש להניח כל יום ולמה לא ינקטו מצווה שיש לה זמן קצוב כמו כאן בסוכה?

ואפש"ל דלקמיה נאמר שציצית שקולה כנגד כל המצוות, ולפי"ז ניחא דלעולם היה צריך לנקוט ציצית אלא שאינה מצוה חיובית כלל, לפיכך נקט תפילין שאף עליהם נאמר כן וכדאיתא ב בשו"ת הגאונים (שערי תשובה קנ"ג) כי שקולה תפילין כנגד כל התורה, ולפיכך נקט תפילין, וע"ע באו"ח ריש סי' ל"ז בטור ובבאה"ל.

דף ל

וחייבין עליו קרבן עולה ויורד.

הקרבן הזה הוא רק על שלוש עבירות, שתיים מהן בתחום השבועות, ואפשר ליתן טעם בצחות, שהשבועות הללו הן שתיים: אחת (ביטוי) על דברים שלא היה צריך לומר ואמר, ואחת (עדות) על דברים שהיה צריך לומר ושתק.

ובא לרמז שבשני דברים אלו, אפשר להעלות (במילה טובה) ולהוריד (במילה רעה) את ה"קרבן" דהיינו את הזולת, ולכן חייבים עליהם קרבן עולה ויורד.

ועמדו שני האנשים.

נשאלתי בידי מו"ח זצ"ל שהרי אמרינן בסוטה (לט.) דאין עמידה אלא שתיקה, ובברכות (כו:) אין עמידה אלא תפילה, וכאן נאמר שהכוונה עמידה היא כפשוטו שצריך לעמוד, ואיך הדבר משתנה ממקום למקום?

והשיבותיו כדמצאנו אצל יעקב שנישקוהו שלושה, אצל עשיו פרש"י שרצה להרגו ואצל לבן שחיפש ממון ואצל יצחק פירש כפשוטו, אלא שהכוונה משתנה לפי ההקשר...

דף לא

'לא טוב הדבר' זה הבא בהרשאה והנוטל שדה שיש עליה עסיקין.

רואים מכאן שנאמר על שני דברים "לא טוב": טוען רבני (ועו"ד) ומי שנכנס בכוונה למריבות, כי שניהם משחיתים את הנפש, ומניסיוני ראיתי שהקב"ה מעניש אותם מידה כנגד מידה, שרבים מהם מגיעים (או כמעט מגיעים) עם השחתת המידות לחורבן בתיהם ולמצב השלישי שעליו נאמר "לא טוב": - "לא טוב היות האדם לבדו"...

דף לב

אין חטפי ודידי חטפי.

שמעתי מר"א בידרמן מעשה במשב"קו של אחד הצדיקים (כמדומה רבי נפתלי רופשיצר) שהיה עני בדעת ועני כפשוטו, וקיבצו החסידים פרוטות בתוך קערה לקנות לו נעליים חדשות ובהתמלא הקערה הניחוה בארון למשמרת.

הבוקר אור והחסידים רואים שהמעות נעלמו ומאידך לגבאי יש נעליים חדשות, הם הבינו הכל ושתקו, אך למדו מכך מוסר השכל:

שאם אדם גונב - משל עצמו הוא גונב, ואילו המתין היה מקבלו בכבוד וביושר.

דף לג

מהו דתימא רוב גוססין למיתה קמ"ל השתא מיהא לא שכבי.

מספרים כי רבי שמואל רוזובסקי בהיותו שכיב מרע דיבר על פטירתו הקרובה, וכשאמרו לו שאפילו חרב על צווארו אל יתייאש ענה שהחרב כבר בתוך הצוואר...

והנה יש לזה נפק"מ לדינא, בשאלה האם מותר להתפלל על גוסס בעיר אחרת בשבת, ונחלקו בזה אחרונים ומצאתי הכרעה מעניינת של בעל האורחות חיים מספינקא (קיט א) בשם המאורי אור, שלא יתפלל שיחיה ואפילו לא על תנאי, אלא בסתם שיהיה לו טוב.

ונראה שכוונתו שאם חלילה נגזרה גזירה יהיה לו טוב למעלה.

וזכורני כשהייתי בסדיגורה על ג' חשון יחד עם בעל הכנסת ישראל זצ"ל, שמעתי שם סיפור על א' מזקני החסידים שהגיע לרבי הזקן שם וחלה, הודיעו לרבי והרבי הגיב "אין לו מה לדאוג הכל טוב איתו" ולאחר שעות נפטר, והבינו החסידים שהרבי התכוין שאין לו מה לדאוג מבי"ד של מעלה.

דף לד

(רבי שמעון אומר) תחטא תחטא לגזירה שוה... מה להלן אינו מדבר אלא בתביעת ממון אף כאן אינו מדבר אלא בתביעת ממון.

כידוע שרשב"י אמר (סוכה מה) "יכול אני לפטור את העולם מהדין", וכבר היקשו רבים מהיכי תיתי, ואפש"ל עוד פירוש דאפשר ללמד זכות על ישראל שרוב העבירות שאדם עובר הם מחמת תביעת הממון שיש עליו ואדם בהול על ממונו, תפילתו אינה מיושבת, תורתו חסרה (גם בשעות שאינו עובד), ומדותיו מתחסרות וכיוצ"ב, שאם היה לו ממון היה מעמידו על רגליו (פסחים קי) והיה צדיק.

ולזה כיוון הכי שכל החטאים נובעים מתביעת ממון, ולכן פטורים מן הדין.

אודה השם כי מצאתי בכפתור ופרח בשם החתם סופר דיש נוהגין ללמוד מסכת שבועות בימי העומר שיש בו מ"ט דפים, ומשום שדף זה שנלמד בל"ג בעומר נאמר בו "מחכו עליה רבנן" דהיינו ששמחים חכמים עם רשב"י, ולכאורה הוא צ"ע לשמחה מה זו עושה (ובפרט שהראשונים פירשו אחרת), אלא לדברינו ימתקו הדברים, שהשמחה הגדולה שביום גינוסיא דיליה ובזכות מאמרו המרומז בדף זה יכול לפטור העולם - אדוננו בר יוחאי.

דף לה

לאחריו אינו נמחק שכבר קדשו השם.

שמעתי מרבי משה שמואל כהן פי' "וראיתם את אחורי ופני לא יראו" שאחרי שנעשים הדברים מבינים למה הקב"ה עשה כך ולא אחרת אך לפני כן אי אפשר לראות".

וזה פי' "שלפני השם נמחקין" היינו שהאדם מהסס ואין אמונתו יצוקה וצריך למחוק כל ספקותיו ושאלותיו, אך "לאחר השם-כבר קידשו השם" שכן רואים את ישועת השם ושהכל מכוון לטובה.

אף זה קודש. (היינו שיש שתי משמעויות לאותו שם, לקודש ולחול).

רואים מסוגיא זו שלפעמים דברים נראין כפשוטו, והתורה כתבתו לקודש, והיינו שיש לזה הרבה משמעויות ונותן התורה כבר חישב הכל מראש בכל מילה, ודברי תורה מתחלקין לשבעים טעמים.

ומכאן תשובה לגבי קונטרס זה ודומיו, שאין כאן חלילה סילוף הפשט אלא רק עוד לימוד, שאולי יכוון לאמיתה של תורה, גם אם אינו הפשט.

גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה.

אחד התירוצים שלא לקבל אורחים, הוא הרמה הרוחנית הנמוכה לפעמים של האורחים והחשש להתחבר אליהם ולהימנות עימם בכיתה אחת, שעליה אחז"ל (סוטה מב) דארבע כיתות אין מקבלים פני השכינה: כת חנפים, שקרנים, לצים ומספרי לשה"ר (וע' סנהדרין כא).

וע"ז נאמר שעל אף החשש הזה, גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה...

דף לו

יתיב ההוא מרבנן קמיה דרב כהנא... א"ל כנה. (היינו שיקרא את הפסוקים הקשים על כינוי ולא ישירות אליו כאילו מכוון אליו).

מכאן המנהג שהבעל-קורא עולה לעליית התוכחה, ומספרים שנשאל הגר"ח קנייבסקי אודות בעל קורא כהן שמאוד קשה לסדר עניין זה, אם אפשר לתת לאחר?

וענה שלא כדאי, והוסיף שהכיר אחד התנדב לקבל את העלייה, ואכן באותה שנה "לא עלינו נעשה עשיר..."

דף לז

דחידוש הוא דבכל התורה לא אשכחן מזיד דמייתי קרבן והכא מייתי קרבן.

כלומר, שבועת הפיקדון מביא קרבן גם על מזיד וזה חידוש מיוחד, ועוד חידוש מיוחד שמשלם תוספת חומש אעפ"י שלוקה ולא אמרינן קם ליה בדרבה מיניה.

והאף אמנם שאין לדרוש בטעמא דקרא, אך אולי אפשר ללמוד מכאן לחיזוק, דהנה זה נראה כמו חומרה אך למעשה מדובר בקולא שיש לו דרך לכפרה למרות היותו מזיד, ואולי הוא מצד שהוא החל את השמירה כי רצה לעשות טובה ליהודי, ומתיר לעצמו כל מיני תירוצים (כדאמרינן ב"מ ה: "אשתמוטי קא משתמיט, סבר: משכחנא לגנב ותפיסנא ליה. אי נמי: משכחנא ליה באגם ומייתינא ליה"), ולכן מזיד כשוגג ייחשב.

דף לח

דאשבע אתפילין.

סיפר לי בן דודי הג"ר שבח רוזנבלט, שמרן הגר"נ קרליץ הורה כמה פעמים להביא תפילין ולהשביע את אחד הצדדים.

שבועה מעומד ותלמיד חכם מיושב.

ופי' הרא"ש, משום כבוד התורה.

מדובר כאן באדם שחושדים בו שהוא גנב במזיד עד כדי כך שצריך להשביעו, ואעפי"כ מחוייבים בכבוד התורה כלפיו.

דף לט

הוי יודע שלא על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעת המקום ועל דעת ב"ד.

ועיין באור החיים עה"פ "השבעה לי כיום" שאמר יעקב אבינו תיבת "לי" הכוונה "על דעתי" שלא יוכל עשיו לבטל בליבו השבועה או לחשוב דברים אחרים.

ומעשה שהייתי בבי"ד במעמד גט ל"ע והאיש מסר מודעא בפניי לפני כן שהוא מבטל את הגט, ואח"כ בי"ד כפו עליו לומר שהוא מבטל כל המודעות ונתן הגט, ונעשה מזה אחר כך פולמוס אם הגט כשר או לא.

דף מ

חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו אשתמוטי הוא דקא משתמיט ליה סבר עד דהוה לי ופרענא ליה. (כופר הכל אינו באמת משקר אלא משתמט ומתכוין לפרוע בעתיד).

זהו לימוד זכות על כל בר ישראל, אשר אף אם מדבר דברי כפירה חלילה, אינו באמת אלא משום שקשה לו כרגע לשמור תורה ומצוות והוא מתכוין לקיים את המצוות בעתיד, כידוע לכל מי שמכיר את הנשמות הקדושות מעולם התוהו אשר חרב פיפיות בגרונם ורוממות א-ל בידם...

דף מא

ואי צורבא מרבנן הוא לא משבעינן ליה.

וקשה וכי משוא פנים יש בדבר?

אלא יש לפרש באופן נפלא, דהרי אמר לקמן "כל מילתא דלא רמיא עליה דאינש לאו אדעתא" היינו שאדם אינו זוכר דברים שאינם חשובים לו, ואילו תלמידי חכמים תורתם אומנתם, פלאות עדותיך ונצרתם נפשם ואין מקום לזיכרון נוסף (כמו כרטיס זיכרון שמלא עד אפס מקום בזכרון מסויים ואי אפשר להכניס זכרון אחר), ולפיכך בהחלט ייתכן שלא זוכרים אם הלוו או לוו ואם פרעו או נפרעו, ולכן לא משביענן

וזכורני את מורי רבי אברהם גניחובסקי שאשתו קשרה לו דברים לחליפה כגון המפתח וכיוצא באלו, ורשם לעצמו את מספר הטלפון שלו, ופעם אחת העיר למטבח שהקומפוט לא היה די מתוק - לאחר אכל את צלחת החריף עם כפית עד תום ולא הרגיש, וכיוצא באלו דברים שראינו בחוש איך עלמא דלא רמיא עליה לאו אדעתא.

דף מב

ואמאי קרי ליה קטן דלגבי מילתא דאבוה קטן הוא.

בזה מתורצת קושיא הידועה איך העידה תורה והאיש משה עניו מאוד מכל האדם כאשר מנגד כתוב ותחסרהו מעט מאלוקים? וכי לא ידע מעלות עצמו?

אלא להנ"ל א"ש, דככל שיודע גדולת אביו כך מבין שאפילו גדול מאוד נקרא קטן, ומשה רבינו ידע תכלית הידיעה שאפשר ולכן היה בתכלית הענוה שאפשר.

ומעשה בבעל התניא שציווה לחסיד פלוני שדרשן היה כי יאמר לו דברי כיבושין, החסיד נבוך אך את דבר המלך אין להפר ולפיכך קם ואמר בהכנעה:

"**מה** ההבדל ביני לבין הרבי? מה שאני יודע גם הרבי יודע, מה שהרבי לא יודע גם אני לא יודע, אלא ההבדל הוא הדברים שהרבי יודע ואני לא -

-ומה הן כל הידיעות הללו מול מה ששנינו איננו יודעים?"

סיים וירד, וגעה בעל התניא קדישא בבכייה כל הלילה.

כל המחובר לקרקע הריהו כקרקע.

מי שמחובר לקרקע וזוכר תדיר כי מעפר בא ולעפר ישוב, נפשו כעפר לכל תהיה וזוכה לענוה.

דף מג

האי מאן דאוזפיה אלפא זוזי לחבריה ומשכן ליה קתא דמגלא אבד קתא דמגלא אבד אלפא זוזי אבל תרתי קתאי לא. (אם מישכן קת מגל ונאבדה - פטור מכל ההלוואה למרות שהיא הרבה יותר משווי המשכון).

ומצווה לבאר דברי חז"ל.

והנה לכאורה קשה בכלל, איך אפשר למשכן את הקת שהרי עובר על מצוות "לא יחבול ריחיים" ולמדו מכך (ב"מ קטו) שכל סוגי מכשירי אוכל נפש בכלל ומן הסתם גם המגל?

אלא שאפש"ל דמיירי בימות החורף (כמסופר בחז"ל תענית ל"א שהיה יום חגיגי שנקרא תבר מגל) והוא לקח הקת על מנת להשיבו בימי קציר חטים.

ואכן אם משיבו שפיר דמי, אך אם אבד כ' החינוך (מצוה תקפ"ג): "והנוטל במשכון כלים רבים שעושים בהם אוכל נפש, ולא החזירן עד שנשרפו או נאבדו, חייב מלקות על כל אחד" וא"כ יוצא שהמלווה דנן צריך לקבל מלקות, ובוודאי יבכר לוותר על ההלוואה כדי שייחשב כקונה הקת ולא יעבור כל איסור, וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו.

ולכן כשיש שני קתים, אין את העניין של מכשירי אוכל נפש ולכן לשמואל אין סיבה להפסיד מלוא ההלוואה, ורבי נחמן ס"ל דבפירוש ריבתה תורה רחיים ורכב כדי לחייב על כל אחת כמבואר בחינוך הנ"ל ומקורו טהור בגמ', וא"כ כל קת דיה לבטל החוב.

דף מד

שומר אבדה... רב יוסף אמר שומר שכר. (שאם יבוא עני יהא פטור מלתת לו פרוטה).

ובתוס' ד"ה שומר מביאים מהגמ' נדרים לג דמשמע דרבה נמי מודה דפטור מפרוטה אלא "דלא שכיחי", ומעניין לציין ששם ברש"י מפרש דלא שכיחי הכוונה שלא שכיח שיהודי ינצל את הפטור אלא יביא לו תוך כדי הטיפול באבידה...

וראיתי בשם האדמו"ר מטאלנא שסיפר ששאלו את הדברי חיים מצאנז מדוע מבזבז כל מעותיו לצדקה, והראה לרש"י זה להוכיח שישראל רחמנים ונותנים גם מה שפטורים.

דף מה

קרי רמי בר חמא עליה דרב ששת 'וישם דוד את הדברים האלה בלבו'.

והנה הלשון בפסוק 'בלבבו' ולא 'בלבו', ולא מסתבר לומר שטעה בלשון.

אלא שאחז"ל (ברכות נד) "בכל לבבך - בשני יצריך" היינו שלשון לבב נופל במקום שיש שתי משמעויות סותרות (עי' ב"ב יב), וזה בדיוק מה שקרה שם אצל דוד, שעבדי לכיש קילסוהו מאוד, אך מלכנו בחכמתו הבין שהקילוס הזה יש לו משמעות נוספת שרוצים להורגו.

וזה רצונו להדגיש, שרב ששת לא רצה להסכים לתירוץ שאפשר לחלק את הברייתא לשני אופנים כמבואר בגמרא, אלא רק לב אחד דהיינו שיהיה פירוש שמסתדר בכל חלקיו, כפי שאכן נאמר כאן.

דף מו

עביד איניש דגזים ולא עביד. (אנשים שאומרים שיעשו דברים מוגזמים לא באמת מבצעים את הבטחתם).

המקבל על עצמו קבלות טובות, צריך שיהיה ריאלי מה הוא יכול לבצע, בגדר תפסת מועט תפסת, שמעצת היצר לעיתים להגזים בקבלות טובות אשר סופן תפסת מרובה לא תפסת...

דף מז

א"ל רבא לרב נחמן היכי תנן א"ל לא ידענא הלכתא מאי א"ל לא... עבד רב נחמן עובדא יחלוקו.

והק' התוס' איך הורה לחלק לאחר שאמר שאינו יודע ההלכה? ותי' לעומק הפשט.

ובדרך דרש אפשר להוסיף פירוש, שאלוקים ניצב בעדת א-ל ויש סייעתא דשמיא מיוחדת לענות על שאלה למעשה יותר מאשר להכריע בשאלה שאינה למעשה, ולכן מתחילה לא רצה להכריע והמתין שיבוא לידו ואז משמיים מכוונים את הדיין לאמת (עי' ב"ב ק"ל רשב"ם ד"ה עד שיאמר להם הלכה למעשה, שמבאר שם בארוכה עניין זה).

ושמעתי מספרים שכמה לצים שלחו אחד מהם עם מראה דם של תרנגולת שחוטה לרבי ישראל יעקב פישר, ואמר שמרגיש שהשאלה אינה למעשה כי אין לו סיעתא דשמיא הרגילה בשאלות אמת.

מניין לעוקב אחר המנאף?

פרש"י, נעשה לו אפוטרופוס.

היינו שמי שמחטיא את הזולת בזה נחשב כאפוטרופוס, ולפי"ז אפשר להאיר באור נוסף את דברי חז"ל בחולין יא "אין אפוטרופוס לעריות", היינו שאין תירוץ לאדם לומר שפלוני גרם לו לחטוא, אלא הוא אשם לעצמו, (ופלוני ייענש בנפרד).

קרב לגבי דהינא ואידהן.

ואולי זה הסבר נוסף שהדלקת נר לצדיקים צריך להדר שיהיה משמן דייקא, וככתוב (ספר המידות נר א) שבזכות נר תמיד [לצדיק] בשמן זית ניצולין משמד.

דף מח

יפה כח הבן מכח האב.

כמדומה ששמעתי מרבי נחמן בידרמן כשלמדתי אצלו, שלפעמים רואים בן יותר צדיק מאביו, צריך לדעת שבדרך כלל זה הגיע מהתפילות והמצוות של האב,

וכך פירש מה שיפה כח הבן - הוא מכח האב...

דף מט

ראה עדים שממשמשין ובאין אמר גנבתי אבל לא טבחתי ולא מכרתי אינו משלם אלא קרן.
(הודה מעצמו בגלל שראה את העדים מגיעים, עדיין נחשב מודה ופטור מקנס).

ומבואר בראשונים שאם העדים כבר עומדים בתוך בי"ד לא תועיל הודאתו להיפטר.

יום יבוא וכל אחד יעמוד בבית דין של מעלה ועדים יעידו על הכל, כל אחד יכול לראות סימנים שהעדים הללו ממשמשין ובאין וזריזין מקדימין להודות ולהיפטר.

מסכת עבודה זרה

דף ב

אין זאת אלא תורה.

כל המו"מ אינו מובן וגם מה ששואל את אומות העולם אם למדו תורה צ"ע, שהרי אינם מחוייבים כלל בתלמוד תורה וכמו שלא ישאל את בנות ישראל בהכי?

ואולי אפש"ל בהקדם דברי האוה"ח הק' עה"פ "זאת התורה אדם כי ימות באוהל" כי המילה זאת כוונתה כי הסיבה לכך שגוי אינו מטמא היא התורה הק' שהוא לא קשור אליה.

ובזה יובן שאומר להם הקב"ה: "אינכם קשורים כלל לקבלת שכר התורה שכן לא הייתם קשורים לתורה, וכל הנסיונות להוכיח שהייתם קשורים בעקיפין (כמו שאשה מקבלת חלק בתורת בעלה ובניה) הוכחו כשקרים, לפיכך "אין זאת אלא תורה" ואין לכם קשר לכך.

ובדרך צחות אפש"ל דלהכי נקרא יום אחרון דחנוכה בשם "זאת חנוכה", שהרי עיקר כוונת היוונים היה להשכיחם תורתך, והנה בימי החנוכה במקום להרבות בתורה רואים כאילו (לעיניים פשוטות ולא חכמות) את ההיפך מכך, שהולכים להדלקה ומסיבות וכיוצ"ב.

אך כשמגיע היום השמיני שבו אין מצוות הדלקה כלל ואין שום תירוצים, אלא רק לשבת וללמוד כל היום והלילה בלי הפסק, בזה מוכיחים כי הוא העיקר, ולפיכך נקרא שמו "זאת חנוכה" שהרי אמרינן הכי "אין זאת אלא תורה".

ובזה אפשר לתרץ את קושית הב"י אמאי קבעו שמונה ימים שהרי היום הראשון אינו נס? ולהנ"ל א"ש דכיון דיש להרבות בתורה כנגד להשכיחם, לפיכך יום אחד קבעו על התורה, שהרי נר מצוה ותורה אור.

דף ג

'יום הששי' מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את תורתי מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו.
('ה-שישי' = התורה שניתנה בו' סיון).

והק' בתוס' שהרי למעשה ניתנה התורה בז' סיון שהרי משה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו?

ותי' דעכ"פ הייתה ראויה להינתן בשישי. ומבארים ספרי חסידות שהאור של מתן תורה יורד ביום שהקב"ה קבע ולא לפי מה שמשה רבינו עשה בפועל.

ובזה מבואר למה אומרים "יום מתן תורתנו" שהוא אינו מדויק, אלא הכוונה שאין שמחתנו רק עם מאורע שארע לפני כך וכך שנים אלא על קיום העולם עם התורה, וזה שייך לו' סיון יותר כאמור.

וחשבתי לומר בעמקות יותר, שמשה רבינו רצה שהתורה תינתן בשבת קודש כדי לקדש את ישראל אך הקב"ה רצה שתינתן ביום השישי כדי שישראל יקדשו אותו, ויראתי לומר זאת אך היה ברור לי שיש כזו סברה ואכן שמחתי למצוא בשם המהר"ל בעבודת ישראל (פרשת יתרו).

ואולי העניין הוא גם כדי שלא יהיה לגויים שום שייכות לכך, כפי שאין להם שייכות לשבת קודש שגוי ששבת חיב מיתה (, ומרומז בכך סמיכות הגמרות של לימוד תורה על ידי נכרי למימרא דיום השישי.

גחלי רתמים.

מו"ח זצ"ל כשהיה לומד ומישהו היה בא לדבר עימו אמר לו בחיוך, בא נאכל ביחד, וכשהלה היה מתפלא היה אומר לו: נאכל ביחד אביסל גחלי רתמים...

ועיין מה שכתבתי לעיל ב"ב ע"ד על מימרא זו ויפה נדרשת.

דף ד

הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאין בה ורשעים נדונין בה"

מימרא זו מתחילה בדף ג' ושם הומשלו בני אדם לדגים ששניהם זקוקים לשמש וצ"ע מאי קמ"ל?

ואפש"ל שהכל סוגיא אחת מהמשנה, שהקב"ה דן אותם דווקא בסוכה ושמש שזה מרמז על כל תהלוכות האדם וההבדל בין יהודי לגוי, כגון בגדים ארוכים וציצית מצמר שהיהודי לובש בימות החמה והגוי לובש כבהמה כי חם לו, וכן כל המצוות כגון שבת ופסח וצום כיפורים וכשרות וכו' וכמעט כל התרי"ג, שעל הגוי (ומי שנוהג כגוי) הם נראים כמשא כבד ועל היהודי הם נראים כהנאה גדולה ומתעדן מהם, באותו מעשה עצמו.

רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו.

לפלא שהדברים נאמרים מפי התנא אשר ראה בעני עמו יותר מכולם, שכן הוא המקור להלכות רבות מלפני החורבן, ודווקא הוא שראה מה המלכות עצמה עלולה להרע, דווקא הוא מדבר בשבחה של מלכות?

ולולא דמספינא הוי אמינא שכל החורבן התחיל במרד כנגד מלכות רומי וכמבואר בחז"ל ולהבדיל ביתר פירוט אצל יוסיפון, וכידוע שגדולי הדור האמיתיים היו נגד המרד, ועל זה בכה רבי חנינא שראה את הכל, שבוודאי היה עדיף להתפלל לשלומה של מלכות רומי מאשר למרוד בה, למרות שהיו רשעים ואכזריים.

ובדרך דרש אומרים צדיקים שהכוונה הפוכה, דהיינו להתפלל שהמלכות תהיה עסוקה במלחמות משום שבכל אימת שיש שלום למלכות הם נטפלים אלינו חיים בלעו ח"ו...

ובדדר צחות אפש"ל שאלמלא מוראה של מלכות היו "חיים בלעו" דהיינו בבת אחת, ועכשיו עם המלכות ובסיועה עושים מוציאים את הנשמה לאט לאט...

דף ה

לא היו ישראל ראויין לאותו מעשה אלא כדי להורות תשובה.

ואפש"ל בדרך החסידות בהקדם דברי זקה"ק הנועם אלימלך (פרשת שמות) עמאחז"ל "אין בכור יורש בראוי כמוחזק" שבכור מרמז לצדיק ויש שני צדיקים, הראשון נמצא במדרגת "ראוי" היינו שרוצה מאוד להיות צדיק אך טרם נצרף בנסיונות ולא נתרגל, והשני הוא "מוחזק" אחר שכבר נתנסה ונתרגל.

ובזה אפש"ל הכא, שלא תחשוב שהצדיקים ודור דעה היו רק במדרגת "ראוי", אלא שגזירת מלך הייתה כדפרש"י.

ועל מה שפרש"י שגזירת מלך הייתה, עיין מש"כ במכות כ"ג.

לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול, וכחמור למשאויה.

בלימודי בישיבת טשעבין התלוננו על החום (מזגנים הפעילו רק בין י' אב לא' אלול כפיצוי על כך שלא היה בין הזמנים) והראה לנו הגרמש"כ את הגמ' הזו שצריך ללמוד כחמור למשאוי, והרי אחז"ל (שבת נג) "חמור אפילו בתקופת תמוז קר לו..."

דף ו

ההוא מינאה דשדר ליה דינרא קיסרנאה לרבי יהודה נשיאה ביום אידו הוה יתיב ריש לקיש

קמיה אמר היכי אעביד. (שאל את ר"ל אם מותר לו לקחת מהגוי את המתנה).

איני בקי בסדר הדורות אך בירושלמי בהוריות ג א מסופר שר"י נשיאה רצה לאסור את ר"ל וא"כ נראה שר"ל היה תלמידו ועכ"פ לא רבו, וא"כ קשה למה צריך נשיא ישראל לשאול הלכתית מתלמידו?

ואולי יש כאן מסר חריף מאוד:

כשיש נגיעה כספית, אפילו נשיא ישראל האמורא הקדוש אינו יכול לפסוק לעצמו!

דף ז

מחלוקת ואח"כ סתם.

לפעמים רבים על סתם שטויות ועם הזמן מפתחים את הדבר למחלוקת לשם שמיים, ולפעמים להיפך: מתחילים עם מחלוקת לשם שמיים ומתפתח מזה סתם מריבה...

דף ח

ויום המיתה.

בראשונים מבואר שהיו עושים "יארצייט" למלך רק אם בנו המשיכו, ונראה שההסבר הוא משום שאם אין בן ממשיך נפסקה מלכות האב ואבדה מורשתו ולשמחה אין זו עושה.

ובזה אמרתי לבאר משאחז"ל בחנוכה (שבתכא:) "לשנה האחרת קבעום ועשאום" וק' למה המתינו שנה?

ולהנ"ל א"ש שרצו חז"ל לראות אם ממשיכה הקדושה של האבות החשמונאים ורק אחר שראו שממשיכים לשמור על תורה בטהרה, אפשר לעשות חג.

וממילא יש כאן עוד תירוץ לקושיית הב"י שהק' למה קבעו שמונת ימי חנוכה אחר שהנס היה רק ז'? ולהנ"ל א"ש שקבעו יום א' על עצם ההמשכיות ועוד ז' על פך השמן.

ועוד תי' אפש"ל על פי סוגיא דידן, דאדם הראשון "הלך ועשה שמונת ימים טובים", והנה הימים הללו של סוף תקופת תשרי ותחילת תקופת טבת הן הן ימי החנוכה בדיוק.

וא"כ אפש"ל שחז"ל יסדו את היום טוב גם על יסוד החג שנקבע בידי אדם הראשון, והוא חג נפלא גם על עצם בריאת העולם, להודות ולהלל ליוצר המאורות (ואולי משם לקחו עובדי ע"ז שעושים חגיהם בימים אלו וכידוע שהכל גנבו מתורתנו הק' וזה מה שנותר להם מהסבא שלהם אדם הראשון).

וממילא מתורצת קושיית הב"י מאליה, שהרי אדם הראשון שמונה ימים קבע.

לא זזו משם עד שנעצו (בגופו של ר"י בן בבא) שלוש מאות לולינאות של ברזל.

צ"ע מה היה העניין שלהם לתקוע כה הרבה חניתות אחר שמן הסתם נפטר מיד?

ואולי לפי משאחז"ל (מגילה ו) שגרממיא של אדום יש לה "תלת מאה קטירי תגא" ומבואר שם שהם יחריבו את העולם, ושמעתי מר' מרדכי נויגרשל שגרמניה מורכבת בדיוק מ300 נסיכויות והיינו דליכא מידי דלא רמיזי באורייתא.

וא"כ אפש"ל שרבי יהודה בן בבא סימל בעיניהם את נצחיות העם היהודי, ואכן אלמלא סמיכת החכמים שעשה (שאת זה לא ידעו הרשעים) הייתה סכנה לתורה, ולכן מחמת החשיבות, הם תקעו חניתות באופן סמלי בעבור כל נסיכות המרכיבה את האימפריה כידוע שזה דרכם.

ואולי גם לכן לא נתנו לקברו כדי לסמל שלא יישאר ממנו שום זכר הל"ת, וכמו שנאמר בפיוט הידוע שלא ניתן לקבורה והשליכו בשרו הק', והיינו כעין שעשו נכדיהם לאבותינו בימי ההסתרה, ומעשה אבות סימן לבנים שכשם שהם לא הצליחו וצמח דור חדש של אדירי התורה, כך גם נעשו ניסים בימינו שמתוך עשן הכבשנים התקומם עולם התורה באופן פלאי הרבה יותר ממה שהיה קודם.

ואפילו בהסתרה שבתוך ההסתרה נמצא שם השי"ת.

דף ט

מלכות יון מאה ושמונים שנה. (ונפק"מ כי כתבו בגיטין כך וכך שנים למלכות יון).

רואין מכאן שנותרה השפעה עצומה למלכות יון ששלטה כאן ק"פ שנים, ואפילו מסכת סנהדרין נקראת כך בלשון יוני (ואמנם עיין מה שכתבתי שם בהקדמה לסנהדרין).

ואולי לפיכך נאמר בחנוכה "לשנה האחרת קבעום ועשאום חג" שרצו לבחון עד כמה חזקה ההשפעה, ורק לאחר שראו חז"ל שההשפעה אינה שלילית אלא רק שהעתיקו מילים ותאריכים (כדרך עמנו בכל הגלויות) אז קבעום ועשאום חג.

ובפשטות הוא משום שבשנה הראשונה היו עסוקים בהלוויות הרוגי המלחמה ואין זה מתאים לעשות חג בעוד מתו מוטל לפניו, למרות הניצחון.

דף י

בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים.

ורבו האחרונים להסביר מפני מה בכה רבי.

ומצאתי בשפת אמת (אמור תרמ"ג) ששעה הכוונה רצון, שברצון אחד טוב אפשר לקנות כל עולם הבא.

ולפי"ז אפש"ל שבכה רבי על הקיטרוג שנעשה כי יהודים עובדים כמה וכמה שנים עד שמגיעים לרצון ראוי עד כדי מיתה על קידוש השם, וכאן ראינו גוי שבשעה אחת הגיע לרצון הזה.

את השפת אמת הזה שמעתי מהרב יחיאל שפירו מארה"ב בעת ניסיון ההתנקשות בנשיא טראמפ, שכידוע הרוצח היה במרחק רב מאוד והקליע היה מכוון למוחו ובגלל שהזיז ראשו בשבריר השנייה

שבין הירייה להגעה-פגע הכדור רק באוזנו וחייו ניצלו וכל ההיסטוריה העולמית שונתה באותה הזזת הראש.

והביא את השפת אמת הזה להמחיש איך יהודי יכול לשנות את כל העולם בהזזת הראש באינצ' אחד בשעת ניסיון.

דף יא

אלו רבי ואנטוטנינוס שלא ירד מעל שלחנם צנון וחזרת.

והק' הראשונים מהגמ' (כתובות קד) שהעיד רבי על עצמו שלא נהנה באצבע קטנה מהעולם הזה, ואיך אפש"ל כשהיה לו כזה שפע על שלחנו?

ושמעתי מפי רבי מרדכי דרוק כי בצעירותו ראה את רבי חיים שמואלביץ בחתונה, ועקב אחר תהלוכותיו, והתאכזב מאוד לראות את ר"ח נוטל מן העוגת קצפת המפוארת פרוסה הראויה להתכבד בה, וכבר חשב בליבו וכו', ולפתע ראה את רבי חיים-תוך כדי שיחה בדברי תורה עם היושב לצידו-נוטל את הפרוסת עוגה, טובלה בחריף שהיה לידו, ואוכלה כך.

ואז הבין, שרבי חיים אינו שם לבו אם אוכל עוגה או חריף, הוא במקום אחר לגמרי.

ואף אוסיף מעשה דומה כאשר למדתי בצילו של רבי אברהם גנחובסקי, והמלצר היה מכניס לרב כל יום את הארוחה, וסיפר לנו פעם לפי תומו בצחוק גדול שהרב אמר לו היום שהקומפוט לא יצא טוב ולא לתת אותו לבחורים-מתברר שהוא פשוט אכל עם כפית את כל צלחת החריף בחושבו שזה קומפוט...

וזה פירוש שרבי יכל לאכול צנון וחזרת וכל מעדני עולם בלי ליהנות באצבע קטנה.

(**ועיין** מש"כ בסנהדרין לח אודות הא דנקט "אצבע קטנה".)

דף יב

כל מה שאסרו חכמים מפני מראית עין - אפילו בחדרי חדרים אסור.

כל גדר שאסרו חכמי הדור לשמירת ראיית העיניים - אסור בפרט כשאיש לא רואהו!

דף יג

הנושא ונותן בשוק של עבודת כוכבים בהמה תיעקר פירות כסות וכלים ירקבו...

אמי ע"ה לא הניחה לקשט את הסוכה בכל הנוצצים והמאירים שמקורן מחו"ל, שכן הם יוצרו לצורך עבודה זרה כידוע, וכך החדירה בנו את הסלידה מעבודה, ותמיהני שאין משגיחין על כך (ולעניין הלכה עיין בפסקי תשובות תרלח י).

וידוע שהגויים נוהגים לקשט את אידיהם בעץ אשוח, וראה זה פלא שהעץ הזה גדל ברוב מקומות הנוצרים ואינו מסוגל בשום אופן לגדול בארץ ישראל ולמרות שניסו הנוצרים כמה פעמים, והוא מנפלאות יוצר הכל לשמור על קדושת הארץ ככל האפשר.

דף יד

א"ל אביי לרב דימי תנן נקלס ולא ידעינן מהו ואת אמרת קורייטי ולא ידעינן מאי אהנית לן א"ל אהנאי לכו דכי אזלת התם אמרת להו נקלס ולא ידעי אמרת להו קורייטי וידעי וקא מחוו לך.

ואולי אפשר רמז מהכי למה שידוע מצדיקים בשם הזוה"ק (פר' וישב) שמה שאינו מבין בעולם הזה יזכה להבין "דכי אזלת התם" היינו בעולם הבא, ולכן חשוב שהאדם יידע עד מקום שידו מגעת, והשאר כבר יגלו לו בעתיד.

(**והאף** אמנם שהדבר במחלוקת, עיין במג"א נ סק"ב ובמ"ב, אך בבינת ישכר חלק על כך על פי הגמ' לקמן י"ט והביאו החיד"א בס' מראית העין, ושו"ע הרב (פ"ב ת"ת) חילק בין תורה שבכתב לבין תושבע"פ, ולול"ד

ה"א שבמקומות שאי אפשר להבין כו"ע מודי שלומד עד מקום שידו מגעת והשאר ילמדוהו למעלה, והכא בהכי עסקינן שהרי לא היה לו איך להראות לו פירוש המילות).

דף טו

אף במקום שאמרו להשכיר לא לבית דירה אמרו מפני שמכניס לתוכו עבודת כוכבים. **(כלומר שהבית הנקרא על שמו עושים בו עבירות חמורות).**

ודכירנא ששאלתי את רבי חיים גריינימן בסוף ימיו אם להשכיר למחללי שבת ומאוד התנגד לכך, והמליץ בפניי להפנות את המשקיעים למקומות כמו קריית חיים בחיפה שרובם שומרי שבת.

זה לי עשרים שנה בנדל"ן וראיתי שאלו הקפידו לקנות במקומות של שומרי שבת (למרות שלכאורה מצד ההלכה מותר) הצליחו יותר.

דף טז

פתיא אוכמא. (כלי שחור, והאריך רש"י לבאר שהכוונה ששחור מחמת תורה).

הטעם שהאריך רש"י להתאמץ להסביר שהכוונה היא לשבח, אולי משום שבתיקוני זהר (דף קכד/א) נקט לשון זה על נוקבא דקליפה רח"ל (ואם רש"י לא ראה את הזוהר אבל הוא הכיר את דברי עצמו בישעיה ג' י"ז שהוא לשון קללה).

וראיתי מי שהק' מדוע במקומות אחרים בש"ס אין רש"י מפרש כלום או שמפרש בלשון משתמע לשני צדדים?

ואולי י"ל דזה בנה אב לכל התורה שאיפה שכתוב הלשון הזה הוא למעליותא.

ומרבי עקיבא שינפלד שמעתי ליישב שרש"י התאמץ כאן כי היכי דלא תהוי סתירה לגמ' בעירובין נד עי"ש ברש"י ד"ה שמסרחת)

דף יז

בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת.

שלוש פעמים הובאה מימרא זו, אך בשאר המקומות נאמר קודם שעה אחת ואח"כ כמה שנים וכאן נאמר באופן הזה, וא"א לומר שמקרה הוא שהרי הרבה סוגיות בש"ס בנויות על דקדוק לשונו של רבינו הקדוש מסדר המשנה.

ואולי אפש"ל שכאן כוונתו לבכות עליו שאילו היה שומר עצמו היה יכול לקנות עולמו בכמה שנים ולחיות עוד כמה שנים, אך מכיוון שהוא לכלך עצמו לא הייתה ברירה אלא שימות בשעה אחת ועל זה וודאי יאה למבכי.

אך במקרים האחרים מדובר היה בגוי, ולכן פחות כאב לו על מותם ושם הכאב הוא על הקטרוג שנוצר שגוי יכול להשיג ברגע מה שחסידים עמלים עליו כמה שנים.

ומצאתי בספר החביב "ליקוטי הש"ס" מהאר"י ז"ל שהוא בא לתקן את יוחנן כהן גדול שכל ימיו היה צדיק ולבסוף נכשל, והוא היה ההיפך ממנו, ובזה עברו כל הזכויות של יוחנן כ"ג אליו וכל עברותיו ליוחנן כ"ג ותוקן הכל, ועל זה בכה רבי שהוא קנה בשעה אחת את כל מה שעבד יוחנן כ"ג שנים הרבה והפסיד לבסוף.

דף יח

תמיהני עליך אם לא תישרף וס"ת בידך... מה אני לחיי עוה"ב... שמא מעשה בא לידך...

ק' למה קיללו שיישרף עם ס"ת? וגם מדוע מסתפק על עוה"ב אחר שמסר נפשו? ואיך ייתכן שמצוה של נתינת צדקה בפורים חשובה יותר מהרבצת תורה משריפה על קידוש השם? ומה פסול מצא במה שאמר מן השמיים ירחמו?

ואולי בדרך דרש (ולא לפשט) אפש"ל שהרי א"ל רבי יוסי בן קיסמא שזה פיקוח נפש וודאי עד כדי חשש למאבד עצמו בידיים, וע"ז רמז לו שאם יישרף אם ספר תורה יהיה סימן שהיה מותר לו לעשות כן

כי אם הוא איש גדול כל כך יכול לסמוך על הנס, כפי שאמר רבי חנינא ב"ת לקמן שהוא שמח להישרף עם ס"ת כי נתקיימה הברכה של רבו.

ולפיכך שאלו מה אני לחיי עוה"ב? שהרי כידוע המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב.

וע"ז אמר לו כלום מעשה בא לידך, כלומר תבדוק אם תמיד מעשיך לשם שמיים, שאם כן מותר לך לעשות כן כי הכל לשם שמיים, כליל תקטר.

דף יט

לגרוס... ואע"ג דלא ידע מאי קאמר.

עיין מש"כ לעיל דף י"ד לגבי המחלוקת אם יוצא יד"ח תלמוד תורה כשאומר המילים בלי להבין.

ושמעתי מפי רבי יואל ראטה מארצות הברית שהוא עוסק רבות בהחדרת עניין הגירסה גם בלי ההבנה, וזו עצה נפלאה כנגד יצר הבטלה שהוא שורש כל רע.

והביא ראייה לכך שזו דרך ישרה מכך שהרבה חלקו עליה ולא שמענום חולקים על דברים אחרים שעושים כנגד יצר הבטלה...

דף כ

לא תיתן להם חנייה בקרקע.

מעשה שהיה שנתגלה במשפחתנו כי אחד הסבים קנה איזה חלקת אדמה ביישוב דרוזי ונסעתי לשם לטפל בכך בשליחות מו"ח, וכששאלתיו על איסור לא תחנם למכור קרקע בא"י לא"י ענה לי כי במקום שאין אפשרות למכור לישראל במחיר ריאלי אין חשש, וכמדומה שאמר לי ששאל זאת למרן הגרי"ש אליישיב וכה התיר לו, אך איני רוצה שיסמכו על כך למעשה משום מרחק השנים וחוסר האפשרות לשאול שוב כי לוקח אדוננו מעל ראשנו.

(**ולמעשה** למרות שרבו האוסרין ראיתי שרבי שמואל סלנט התיר כך בשם בעל הישא ברכה.)

ולא בבגדי צבע של אשה.

שמעתי שפעם לעג אחד המשכילים בעיני הרב המקומי על מאחז"ל (מנחות __) שמצות תכלת כי תכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, והיקשה איך ייתכן שיסתכל על תכלת ייזכר בדבר רחוק כזה של כסא הכבוד?

ענה הרב: ולי קשה מה שאסרו להסתכל על בגדי צבע, איך יעלה מחשבה כה רחוקה?

אלא מי שמחשבתו קדושה וחושב על השי"ת, אז כשרואה צבע תכלת נזכר בו.

דף כא

בתוד"ה אף, לפי זה בעת שהעובדי כוכבים שבינינו אינם מכניסין לבתיהם עבודת כוכבים בקביעות אלא כשיש שם מת או שנוטה למות וגם אותה שעה אינן עובדין אותם מותר.

בעת שהותי ליד אבי בבי"ח בבלגיה הגיע לבקרנו רבי אשר שטרנבוך ודאג לכל מחסורנו, ושאלתיו אודות שתי וערב שיש בכל חדר, האם צריך להסתירו? והשיב על פי תוס' זה (איני זוכר אם ציין המקור ממש או רק שכך כתוב) שאין שום צורך בכך, שאף הגויים אינם באמת עובדים שם לע"ז אלא שזה רק סמל ולמקרים מיוחדים כמש"כ התוס'.

דף כב

כותי לא ציית דאמר אנא גמירנא טפי מינך.

מעשה שהכרתי: יהודי יקר ירד מהדרך ל"ע ורכש מאפיית מצות בהכשר הבד"ץ, יומא חדא ארעה שם תקלה והרב הורה להשליך את

כל התוצרת של הח"י רגעים אחרונים לפח, הוא ניסה להתווכח עם הרב תוך כדי טענות שהוא זכר מהישיבה "הפסד מרובה" ובטל בשישים וכו'

תגובת הרב הייתה: "אם אתה יודע ללמוד, מעכשיו אתה צריך שני משגיחים" וכך הוי!

דף כג

כל מקום שנא' השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ז.

ושמעתי מהר"מ (בפרשת נח פ"ה) כי מי שהוא מושחת לבסוף נתפס בזה, ובזמנו התפרסם ת"ח א' שנתפס בדברים נוראיים, וסיפר הר"מ שלפני הרבה שנים הציע אותו ת"ח לת"ח אחר להקים יחד ישיבה, ומרן הגרא"מ שך הניאו מכך באומרו שהוא בעל גאוה ומושחת במידותיו ויכול להגיע לדברים הגרועים ביותר, ולימים נודע הדבר שאכן כך היה וד"ל.

שאלו את ר"א עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו.

וק' למה צריך להביא ראיה מגוי שזה יכול לעורר קטרוג כאילו בנ"י מכבדים פחות?

ושמעתי מפי רבי מרדכי דרוק הסבר נפלא: שהרי באמת אין כאן כיבוד אב אלא חילולו, שהרי מי לא ירצה שבנו יעירו על מנת להרוויח הון עצום ושיהיה לו זכות שאבנו תהיה על החושן של אורים ותומים?!

ולכן חז"ל הביאו מעשה זה, שרק מח של גוי טיפש יכול לעשות כזה צער לאביו ועוד יחשוב שעשה לו כבוד!

דף כד

כוס אדום מעבירין לפניה.

כמה גדול כוחה של מחשבה, שהוולד הופך כל צבעו, וכדחיזנן אצל יעקב אבינו שפיצל את המקלות בשיקתות המים ונולדו עקודים נקודים וטלואים.

ובזה מבואר אמאי האריכה התורה בסיפור צאן לבן, ואיך הפכה פשרה מסחרית לפרשה שלמה בתורה?

אלא שיעקב אבינו כיוון לעניין זה ללמוד מוסר כמה צריך לשמור את המחשבה.

ובזה ניחא מש"כ בזוה"ק (חלק א קסב א) שיעקב שלימאה קיים מצוות תפילין בפיצול המקלות, ולכאורה הוא דבר צריך ביאור הקשר ביניהם?

אלא שמטרת התפילין הם לשעבד מחשבות המח והרגשות הלב שלא להרהר נגד רצונו ית', וזה קיים יעקב בשלימות באופן הזה, שהזכיר לעצמו ולמשפחתו את קדושת המח.

דף כה

מאי ספר הישר א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים.

ומרומז בשמו: "בראשית" אותיות אבת-ישר.

ולאידך גיסא: קשת בגימטריא "אלה הדברים אשר" (עם הכוללים)...

ואיזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף הוי אומר זו קשת... ואיזו היא מלחמה שצריכה שתי ידים הוי אומר זו קשת.

הקשת שונה מכל כלי זיין בכמה תשבחות וכולן כנגדן ברוחניות:

יד כנגד עורף - אין צורך לראות את הרשע מול העיניים (אסור להסתכל בפני רשע).

צריכה שני ידיים -זה לא "דרך אגב" אלא בכל לב ונפש מה שצריך ומה שלא.

מרחוק - אין צורך להתקרב לרשע ולהיות מושפע על הדרך ממידותיו.

מיעוט סכנה-היורה יכול להסתתר בנקיקי סלעים ולהיות בסיכון נמוך.

אין צורך לראות את הנהרג-מה שכידוע משפיע על הנפש אלא יורה ומתחבא.

ולכן, בגלל תכונות אלו ועוד, הספיד דוד המלך שצריך ללמד את בני יהודה קשת.

דף כו

עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא כותי ורופא עובד כוכבים ימול עובד כוכבים ואל ימול כותי דברי ר"מ.

רבי מאיר לשיטתו (חולין ו) דחייש למיעוטא כיוון שמצאו חלק מהכותים שעובדים לדמות יונה, וקשה שהרי לכל הדעות יש להם אמונה בבורא עולם מדהתגיירו מחמת האריות כלומר שמאמינים שהאריות מגיעים מהקב"ה, ומדוע יהיו חמורים מעכו"ם?

והרמב"ם בפירוש המשניות (ברכות ח ח) נותן לנו יסוד בכל התורה: אלו שמקפידים על חלק מהתורה ("יותר מישראל") ובחלק אחר אינם מאמינים, "הרי הם גרועים מן הגויים מאד. דע זאת, שלא נצטרך לחזור על הכלל הזה בכל מקום..."

דף כז

מתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא ריפוי נפשות.

זה מרמז גם על הפסיכולוגים למיניהם, שלחלקם אסור ללכת אליהם גם במקרה שיש חולי נפשי, משום שהם מדברים ישירות על שמירת המצוות כי מבחינתם כל שומרי המצוות אינם שפויים, רבים

חללים הפילו ועצומים כל הרוגיהם, ובענייי ביקרתי רבות בבתי חולים נפשיים ומצאתי שם אין ספור יהודים שהגיעו לשם כחרדים והפכו למחללי שבת רח"ל.

קרא עליו ר' ישמעאל אשריך בן דמא שגופך טהור ויצתה נשמתך בטהרה.

לולא דברי הראשונים שהכוונה היא למילה מותר, היה אפש"ל בפשטות כי טהרה הכוונה שלא היה בידי המכשף המשוקץ בשעת יציאת נשמה, וידע רבי ישמעאל שאין שום תועלת בלחישתו ולכן עדיף שלא יתחיל כלל עם חויא דרבנן שאינו מתרפא גם לעולם הבא.

דף כח

לעמא ישראל מגלינא.

וקשה דאכתי איכא חילול השם שהרי פשוט שהיא לא הסכימה לגילוי סוד מסחרי?

ונראה בהקדם משאחז"ל (שבת י"א) "כל כאב ולא כאב ראש" ושאלתי את הגרמ"מ קארפ במה שונה, והסביר לי בפשטות שזה מפריע ללימוד.

וממילא פשוט שהדברים נכונים גם לגבי כאב שיניים שמושך את הראש ומוציא מהלימוד.

ולכן, רבי יוחנן לא סיפר להמון העם אלא רק בפירקא (ואולי הזהירם שלא להפיץ הלאה), לעוסקי התורה שהם צריכים אותו, ומן הסתם לא תקפיד על כך שהרי מהא דחזינן שהוא לא יכל להגיע משמע שהיא גרה רחוק מהיהודים (אחרת היה יכול להגיע אליה בבוקר למרות השיעור) וממילא אינה אמורה לחשוש שלא יבואו אליה התלמידים חסרי הכל שממילא לא היו הולכים אליה.

ובפשטות אפשר לומר שבמקום של פיקוח נפש אין חשבונות של חילול השם רחוק.

שורייני דעינא בליבא תלו.

ופי' התוס', ראיית העין תלוי בהבנת הלב.

חכם לב יראה מכאן לשמור על ליבו שישלוט על עיניו.

ובזה מתורץ על הסדר שאנו אומרים כל יום "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" ולכאורה הוא בהיפוך שהרי אחז"ל "עין רואה ולב חומד" היינו שהעין גומרת ללב ולא להיפך?

אלא להנ"ל א"ש, שאינו מצד חמדת הלב אלא שיגמור בליבו לשלוט על עיניו.

אחר זמן ראיתי שכבר כתבו רעיון זה, אך מחמת חשיבותו לא אמנע ממנו.

דף כט

אמר לו אם כן למה לא אסרוה בהנאה השיאו לדבר אחר אמר לו ישמעאל היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין.

וק' אמאי באמת לא הסביר לו הטעם והשיאו לדבר אחר? ומה הקשר לפסוקים אלו?

ואפש"ל בפשטות דרצה לומר לו שכל גזירות חז"ל צריך לקיים גם אם לא מבינים וגם אם הטעם הגלוי נתבטל, כפי שנראה בדפים הקרובים וכפי שסוברים השל"ה והגר"א דגם בזמננו יש להקפיד על גילוי ועוד, כי איננו יודעים הטעם האמיתי לדבריהם.

וראה פרש"י על פסוק זה: "ואותם דודים עודם עריבים עליהם... לבאר להם סוד טעמיה ומסתרי צפונותיה..."

והנה אחז"ל בסוגיין (לקמן לה) על פסוק זה דטובים גזירות דרבנן יותר מדאורייתא, ולכן רמז לו הכי דעל אף שבדאורייתא מותר כדחזינן בעולה אבל דרבנן חמור יותר ואסור.

וכל הדרשה שייכת רק אם דורשים דודיך בזכר, לכן התאמץ להוכיח לו שהכוונה לזכר.

דף ל

אחייא מסר נפשיה אמזיגא לא מסר נפשיה ואמזיגא לא מסר נפשיה.

לפעמים רואים אדם גדול מאוד שנופל למקום נמוך מאוד, וזה עלול לגרום חלישות הדעת להמון העם שאינם מכירים את הגמ' בסוכה נ. שכל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, וכמסופר שם על אביי הקדוש.

וזה מרומז בגמ' כאן שהנחש הקדמוני מתאמץ מאוד עד כדי מסירות נפש דווקא על אותם צדיקים שהם בבחינת יין "חי" וטהור, אך מי שהוא "מזוג" דהיינו שיש בו גם תורה וגם עוה"ז כהמון העם, אז אמנם יצר סוכן בם אך לא מתאמץ כל כך עד שהצדיק נופל בדברים שאפילו אדם רגיל אינו נופל.

דף לא

רבי יוחנן אקלע לפרוד אמר כלום יש משנת בר קפרא.

וק"ק מדוע חיפש כל כך דברי תורה של בר קפרא מה שלא מצאנו כמעט אצל תנאים אחרים?

וי"ל בדרך אולי, דבכל צדיק שנפטר, אם הוא הוסמך ומסמיך תלמיד אחריו הרי כאילו בחיים, אך אצל בר קפרא אחז"ל (ירושלמי מועד קטן ג א) שלא הוסמך בסמיכת חכמים למרות מעלתו משום מעשה שהיה, ולכן היה צריך למצוא דברי תורה אחרים בשמו כדי לראות כי לזכר עולם יהיה צדיק.

קרי עליה 'מקום שיפול העץ שם יהו' שם יהו ס"ד? אלא שם יהו פירותיו!

אפשר ללמוד מכאן שלא משנה כמה ילדים היו לו ואיך הם ניראו - אם השאיר דברי תורה שם יהו, ואם לא - מכלל הן אתה שומע לאו!

ועוד פירוש אפשר לומר שלא משנה איפה יפלו הפירות, הכל זה מאיתו יתברך, ומרומז שמו "שם יהו" לומר לך שזה שרואים עץ של צדיק ופירותיו רשעים או להיפך - אל יישבר ליבך אלא הכל מאיתו.

דף לב

ומתברו להו בחספי ודרו בהדייהו. (שגם שברי כלי החרס אסורים בהנאה).

בהספד על מרן הגרב"מ אזרחי שמעתי מפי אחד המספידים שטייל בחוה"מ ביישוב שילה ומצא שם כמה חרסים שבורים קטנים ואספם, וכשעלה לקבל פני רבו וסיפור אודות החרסים.

מיד אמר הגרב"מ שצריך להשליכם, מכיון שבשילה היה מקום המשכן, והדין שמותר לאכול רק עד היכן שרואים את המשכן, וככל הנראה אנשים שבישלו את הקדשים קלים לא ידעו מה לעשות עם הכלי חרס שהרי בלעו ותיכף יהיו נותר, ולכן מסתבר שהם שברו בכוונה את כלי החרס.

והוסיף לו כאשר תלך לשם להחזיר את החרסים שאסורים עליך, תבדוק אם אני צודק, ואכן בדק ומצא שהחספים היו רק במקום שאפשר לראות את המשכן ויהי לפלא.

דף לג

גמרא גמור זמורתא תהא?

ופרש"י, סרב לקבל רק את פסק ההלכה ורצה לדעת אם יש חולקים, בטענה כי בלי כל הדעות זה כמו לשיר זמר כלשהו בלי הבנה לעומק.

זהו ביטוי ייחודי המופיע בכמה מקומות בש"ס (עירובין ס ביצה לה ואולי עוד) ותמיד מפיו של אביי, והלא דבר הוא?

ואפש"ל בהתחדשות, דאביי לשיטתו שבגמ' מגילה ל"ב רבי יוחנן בשם רבי שפטיה לומד מפסוק שיש לזמר את דברי התורה, ואביי חולק עליו שאין עניין כזה עיי"ש (ואולי ס"ל אדרבה כרבא בסוטה לה שנענש דוד על שקרא לתורה זמירות).

ומעתה מתוק מדבש, שאביי כביכול אומר לרבו שתלמידים אחרים שס"ל שיש עניין לזמר, די להם בידיעת פסק הדין, אך אני הרי ס"ל שאין עניין כזה אלא רק ההבנה ולכן מוכרחני לדעת לעומק.

דף לד

אי איתא דה"ל הכא הוה מזבין ליה. (ישראל אם היה לו חמור למכור לא היה נוסע לע"ז למוכרו אלא היה מוכר כאן, ואם הוא כבר נוסע לע"ז זה בשביל להרוויח הון במכירת ע"ז).

הפירוש הפשוט שיהודי אם הוא כבר עובר עבירה מנצל עד הסוף כדי להנות הנאה גדולה.

וע"ז אמר רבי נחמן מברסלב: 'העולם אומרים שאם כבר אוכלים טרייף אז לפחות ייזל שומן מהזקן (מרוב הנאה) ואני אומר שאם כבר אוכל טרייף לפחות לא ייזל מהזקן...'

עובד כוכבים נותן לתוכן יין, ישראל נותן לתוכן מים. (אם הגוי השתמש בכד ליין מכשירין אותו על ידי מילויו במים).

לפעמים יהודי חש שנפגמו כליו מחמת שמיעת השקפה גויית, והעצה לזה הוא למלא את עצמו במים ואין מים אלא תורה.

ואף אם יחוש בתחילה שזה לא עוזר ואדרבה התורה מתערבבת עם זבל העכו"ם לא יחוש לכך, שכבר מבואר בתוספות שפעם ראשונה עדיין יחוש עדיין הטעם, השנייה עדיין יחוש קצת ובשלישית נתרפא.

חזינא להו דמדייתי וכיון דמדייתי ודאי בלעי. (אם הכלי מזיע -סימן שהוא בולע).

מרומז כאן העניין להזיע בעת קיום מצוות, "על ידי זיעה טובה על ידי זה נעשה שמחה... 'זיעה'-ראשי תיבות: "זה היום עשה י"י" (ליקוטי מוהר"ן ח"ב, ו), וכפי שהעיד מהרח"ו על האר"י ז"ל: "גם בעניין עסק ההלכה בעיון עם החברים, ראיתי למורי זלה"ה מתגבר כארי

בכוח בעת שהיה עוסק בהלכה, עד שהיה נלאה ומזיע זיעה גדולה! ושאלתי את פיו, מדוע טורח כל כך? והשיב לי, כי הנה העיון - לשבר הקליפות..." ('פרי עץ חיים', שער הנהגת הלימוד).

ר"ע איקלע לגינזק, בעו מיניה מתענין לשעות או אין מתענין לשעות? לא הוה בידיה, קנקנים של עובדי כוכבים אסורין או מותרין? לא הוה בידיה, במה שימש משה כל שבעת ימי המלואים? לא הוה בידיה. (שאלוהו שלוש שאלות אלו ולא ידע מה לענות להם).

ובתוס' הביא מרש"י בתענית י"א "דגרס מר עוקבא, דחס ושלום שר"ע לא היה מסתפק", ומצווה ליישב הדברים שהרי גם מר עוקבא היה אב בי"ד ורבם של גדולי האמוראים כרב חסדא ורב זירא ועוד?

ולולא דבריהם הקדושים היה אפש"ל בהקדם משאחז"ל (יבמות טז) שעשרת השבטים הוגלו לגינזק, וכמובאר שם היו רוב תושבי העיר מעשרת השבטים ונשתכחה תורה מהם.

ולכן אפש"ל שרבי עקיבא (או מר עוקבא)ענה להם על הרבה שאלות כדמצאנו לקמן לט, אלא שהסתפק אם אפשר לענות להם על השאלות הללו, כמו שמצאנו בחז"ל (מנחות צט, נדרים מט ועוד) שיש דברים שאסור לאמרן בפני עם הארץ.

דהרי שלושת הדברים הם רגישים מאוד: העניין הראשון יכול להביא לאכילה בתענית, השני עלול לגרום לזלזול ביין נסך, והשלישי עשוי להנמיך את כבוד איש האלוקים.

ולכן הוא הגיע לשאול לביהמ"ד, האם זו כבר הלכה פסוקה ומפורסמת.

דף לה

ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממנו מתגלין לו...ולא עוד אלא שמלאך המוות אוהבו... ולא

עוד אלא שנוחל שני עולמות. (הדברים שזוכה להן ת"ח שמלמד לאחרים).

ואפשר לומר שזוכה לשלושת הדברים מידה כנגד מידה, כנגד שלושת התירוצים מדוע לא ללמד לאחרים. התירוץ הראשון הוא שלבד מבינים יותר, על זה נאמר שמגלים לו סודות התורה. התירוץ השני הוא שצריך להספיק ללמוד את כל התורה, וע"ז נאמר שמלאך המות אוהבו ויחיה הרבה זמן ללמוד הכל (ונתקיים בימינו שגדולי מרביצי התורה חיו עד מעבר למאה שנים ויותר) והתירוץ השלישי זה שתלמוד תורה כנגד כולם, וע"ז נאמר שהוא יזכה לשני עולמות.

דף לו

גזרו על פיתן ושמנן משום יינן ועל יינן משום בנותיהם ועל בנותיהם משום דבר אחר. (טעמי גזירת חז"ל).

כך דרכו של היצר: הוא מתחיל עם שכנוע של צרכי פרנסה "אתה צריך את זה בשביל לחם לאכול" ואחר כך כשיש לו כבר הרחבה ויכול להשיג לחמו בלא כן, אומר לו "צריך גם קצת יין (המרמז על מותרות), זה גם צרכי פרנסה", ואח"כ עומד בקשר עם "בנותיהן" כמובן רק "לצרכי פרנסה", ומשם הדרך לדבר אחר קצרה...

דף לז

מיסתמיך ואזיל ר' יהודה נשיאה אכתפיה דרבי שמלאי שמעיה, א"ל: שמלאי, לא היית אמש בבית המדרש כשהתרנו את השמן? אמר לו: בימינו תתיר אף את הפת? אמר לו: א"כ קרו לן בית דינא שריא. (השמש שאל מדוע לא התיר גם פת עכו"ם כמו שהתיר שמן, וענה ר"י נשיאה שחשש שיכנוהו בית דין שמקילין יותר מדי).

שתי קושיות בדבר: א) מאי נפק"מ באיזה אופן הלך או ישב בשעת השאלה? ב) וכי מחמת החשש שמא יאמרו שהוא בי"ד שריא לא יפסוק הדין לאמת?

ונראה דהוא כבר היה מאוד זקן עד כדי שהוצרך לגבאי וחשש שיאמרו שהרב לא באמת ס"ל הכי אלא מחמת זקנותו מספרים לו הגבאים מה שרוצים ומקבלים תשובות מה שרוצים, ואז לא יקבלו ממנו כלום, כפי שנוהגים ליצני הדור שבכל דור להליץ על גדולי הדור כידוע.

'אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי', כמים, מה מים שלא נשתנו, אף אוכל שלא נשתנה. (לימוד הפסוק לגבי איסור בישול עכו"ם והיתר המים שלהם).

והקשו המפרשים מפני מה לא הביא ראיה מהפסוק המוקדם יותר "אוכל תשברו מאיתם... ומים תכרו מאיתם..."? ונאמרו בזה כמה תירוצים.

ואולי אפשר להוסיף עוד תירוץ בהקדם קושיא מדוע שינה משה רבינו את לשון ציווי הקב"ה?

ואפש"ל שהקב"ה ציווה תשברו ותיכרו, כלומר שאתם לבד תתעסקו עם כל האוכל והמים עד כדי שתכרו בעצמכם את הבורות ותכינו לבד האוכל כדי שיישמרו בטהרתם הרוחנית בלי קשר לגויים.

אך משה רבינו ידע שהגויים לא יסכימו עד כדי כך ולכן ניסה אפילו פחות מכך, ואמר "תשבירני" "תיתן לי" היינו שהגוי יכין הכל ויביא מוכן, ואם יסכימו יפציר גם לזה.

ומכיון שגם לזה לא הסכים הגוי לא היה טעם להציע את החמור יותר.

וממילא לא קשה הכי, כי לפי לשון הבורא יתברך שמו, לא הייתה אכן בעיה במאכלי ומי הגויים, שזה מה שרצו להוכיח הכא.

דף לח

אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא. (הכוונה לאיסור בישול עכו"ם).

ומחלוקת בראשונים האם טעם האיסור הוא מצד שמא יאכילנו דבר אסור או משום חתנות".

ואפש"ל אליבא דיסוד כל הגזירות הללו אחד הוא: להבדיל בין ישראל לעמים, אלא שהמחלוקת היא מה היה הנקודה הראשונה שממנה יצא הכל כי יש בזה נפק"מ להלכה.

ובהא ניחא מה ששנינו במשנה דהכי שרבי ישמעאל לא רצה לגלות טעם איסור גבינה וגם ראינו ריבוי טעמים בגמ', משום שהיסוד הוא אחד כאמור לחצוץ בין בני א-ל חי לבין בני השעיר החי.

אשקיהו נגוטא דחלא ונח נפשיה. (משרתי הריש גלותא הרעילו את רב זביד שהחמיר עליהם דהלכה כרב יוחנן שביצה צלויה אסורה בבישול עכו"ם).

ישנם אנשים שמדקדקין בהלכה קלה של בישול עכו"ם דרבנן, אך אין להם בעיה לרצוח...

ובפשטות אפשר ללמד זכות שהם לא רצו להרגו אלא להקניטו כי פסק לפי דעת יחיד בניגוד לרוב ולשיטתם היה בכך זלזול ברוב התנאים, ולפיכך שמו לו חומץ בכוסו שירגיש אי נעימות ולא ישתה, אך הוא בגלל דבקותו בתורה שתה את כוס התרעלה עד תומה ונח נפשיה.

מאכל בן דרוסאי.

ופרש"י, לסטים היה ואוכל כל דבר המבושל קצת.

וק' איך זכה ומוזכר שמו בכל יום בפיות עמך בית ישראל?

ומצאתי חכ"א שהביא מרמ"ע מפאנו בספר גלגולי נשמות- אות ח' שהוא היה גלגול של חפני בן עלי שהיה צריך תיקון מפני שנהג לאכול את בשר הקדשים במהירות (כנראה מרוב התלהבות דקדושה כדרך אדם רעב).

דף לט

כיון דלית ליה חוט השדרה בדוכתא דרדיפי מיא לא מצי קאי.

אי אפשר לעמוד בשטף מים רבים ברוחניות אם אין לך חוט שדרה עצמאי.

וסימנך טהור טמא, טמא טהור.

בליקו"מ ת' יב "כשאדם הולך אחר שכלו וחכמתו, יוכל לפל בטעותים ומכשולות רבים".

וזה מרומז הכי: וסימנך? אם אתה בעצמך מחפש סימנים מה לעשות בעולם הזה מבלי לשאול גדולים, תגיע למצב שתטמא את הטהור ותטהר את הטמא.

רבי עקיבא איקלע לגינזק.

התחיל בו, משום שהוא חידוש גדול דהרי אמרינן בגמ' יבמות יז "נהר גוזן זו גינזק" והרי אמרנו לפני כמה שורות שנהר גוזא הוא מקום המגדל דגים טמאים, ואעפי"כ הכשירם.

קרא על עצמו לא יאונה לצדיק כל און.

וראיתי שהיקשו איך קרא לעצמו צדיק?

ואולי אפש"ל שידע בעצמו שהגיע למדרגה גבוהה ביותר ומחזה ש-ד-י יחזה כמבואר באגדתות בבא בתרא שראה דברים נשגבים ביותר, הבין שאי אפשר שיראה כזאת אם נכשל באכילת דבר אסור.

דף מ

ראשו אחד כד וראשו אחד חד.

שמעתי בשם רבי אברהם שטרנהרץ שזה הסימן של כל יהודי כשר :מצד אחד כד ועגול אם פוגעים בכבודו, ומצד שני חד במקום של כבוד שמיים.

דף מא

בתוס' ד"ה ככדור, שהעולם עגול כדאיתא בירושלמי שאלכסנדרוס מוקדון עלה למעלה עד שראה כל העולם ככדור.

נשים לב לדברי התוס' כי הם הדרכה לחיים:

למרות שיש הוכחות רבות מהמציאות שהעולם עגול (וכפי שהאריך בזה בספר הברית) לא אמרו התוס' שהעולם עגול כפי שאנו חוזים וכדומה, אלא רק כי זה כתוב, ואם זה כתוב בחז"ל זה חייב להיות אמת לאמיתה...

טבעת מעיקרא סבור אישתיימא בעלמא ולבסוף סבור שחותם את עצמו תחת כל העולם כולו.

הכוונה אפשר לומר, דקאי אמחזיק את הטבעת, שכן כך דרכו של כל אחד שמחזיק ב"טבעת" של שררה כלשהי, שבתחילה הוא מלא ענווה שהוא רק מחזיק את הטבעת, ולבסוף מתחיל לרמות את עצמו עד שמנכס לעצמו כוחות עילאיים ובלתי אפשריים"...

דף מב

מנקיט רב ששת חומרי דמתנייתא.

ובתוס', פירש רשב"ם כללי דברייתא דהוי כמין חומר שקושר וכולל דברים הרבה בכלל אחד.

ואולי זהו מקור השם "כולל" לתאר מקום שלומדים בו אנשים שונים במקצועות שונים בתורה, העיקר לעסוק בתורה, כפי שנהג רב ששת.

לשם מיכאל השר הגדול... הרי זה זבחי מתים.

מאת השם הייתה זאת שלמדתי דף זה בעת היותי בציון הקדוש באומן בש"ק ויחי תשפ"ה, ופגשתי את רבי בצלאל גלינסקי ושאלתיו בעניין זה שאנחנו הרי נמצאים על ציון של צדיק ואיך להיזהר בזה

ואמר לי שהכלל הוא שאסור להתפלל לצדיק אבל מותר ורצוי לבקש ממנו שיפעל אצל בורא עולם ויקרבנו אליו, והדברים עדינים מאוד כפי שרואים בסוגיות אלו, בבחינת גשר צר מאוד.

דף מג

כל הפרצופין מותרין מלבד פרצוף אדם.

מדוע בדורות הקודמים החמירו מאוד כל הצדיקים שלא יציירו או יצלמו את דמות דיוקנם, ואילו בדורנו אין אחד שמקפיד על כך?

ונראה בהקדים דמקור האיסור הוא מהזוהר הקדוש שהקליפות נאחזין בדמות אדם (כנראה הכוונה לאחר פטירתו, ועיין בישכיל עבדי ח"ב, קונטרס אחרון יו"ד סי"א) וכל זה היה שייך פעם שאם אוסר הציור לא נשאר כל רושם בעולם, אך כהיום שאין שום אפשרות שלא תישאר תמונה, אין שום מקום וטעם לאסור.

דף מד

מעשה ברבן גמליאל... מרחץ של אפרידיוטי.

וקשה למה יזכיר שמות עבודה זרה שאינם נוגעים לעניין השאלה, שהרי שם וגו' לא ייזכר ולא יישמע על פיך?

ונראה בהקדם דברי התפארת ישראל על המשנה שמסביר באיזה אלילה מדובר, ומתברר כי היוונים קישרו את העבודה זרה הזו עם תאוות הגויים וכל עניינה הוא התרת הפריצות ואכמ"ל.

וממילא אפש"ל דר"ג סבר דעיקר האלילות שלה היא הפריצות (בניגוד לשאר אלילי יוון), והא ראיה שאין חשים לכבודה כדמפרש ואזיל, ולכן הדגיש התנא שם העבודה זרה (והמעיין בדבריו נראה שכיוון לכך).

דף מה

אמר רבי עקיבא אני אובין ואדון בפניך: כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה

נשאה ועץ רענן דע שיש שם עבודת כוכבים.

ק' מדוע נקט לשון אני "אובין" (אתן לך להבין) שאין לו מקבילה בכל הש"ס?

והנה ראיתי שכתב רבי יחיאל צוקר (עלון דרשו על פרשת ראה וכנראה מקורו בספר "להאיר") בשם רבי משה פיינשטיין, שכמרי העבודה זרה הרי יודעים שאין שום כלום בע"ז, ולפיכך הם מקשטים הרבה מסביב עם הרים וגבעות ועצים וכו' ומרגע שתקיים "אבד תאבדון" ותיקח את כל המסביב לא תצטרך כבר להילחם בע"ז כי כולם יראו שאין שם כלום.

וממילא אפשר לומר שהכוונה "אובין" אתן לך להבין מכאן ולכל מקום שתראה ע"ז או דבר שהוא מנוגד לתורה והוא גדול ויפה, אל תתרגש, טול משם את התפאורה ואין כלום.

דף מו

אמר ר"ע (לר"א) רבי אל תכפירני בשעת הדין.

ובמקור הסוגיא בפסחים ס"ט מובא שלפני כן אמר לו רבי אליעזר "בשחיטה השבתני בשחיטה תהא מיתתך" וגם בסנהדרין (סח.) מצאנו שקיללו "שלך קשה משלהם".

וכבר הק' על עומק הדין שהרי כל רצונו היה רק להזכיר לו תורה ששכח? וגם קשה שלא מצאנו בשום מקום שהתחנן לפני ר"א לבטל הגזירה כמו שמצאנו בש"ס אצל תנאים ואמוראים אחרים?

ונראה לת' בדרך סוד בהקדם דברי האריז"ל בליקוטי הש"ס על משאחז"ל "אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד" שכל עשרת הרוגי מלכות היו כנגד השבטים שמכרו את יוסף ורבי עקיבא היה כנגד יחידו של עולם משום שהיה בן גרים ואין לו אחוה (וגם כנגד יעקב ששלח את יוסף לבדו, ולכן עקיבא אותיות יעקב א').

ולפי"ז אפש"ל שר"א התכוין לשבח, שהוא התנא המובחר ביותר לקרבן כנגד הקב"ה ובמופלא ממני לא אדרוש יותר, למרות שזה מתרץ הרבה קושיות בכל הקשור לרבי עקיבא.

דף מז

לעולם למיא קא סגיד והכי קמבעיא ליה למיא דקמיה קא סגיד וקמאי קמאי אזדו או דלמא לדברונא דמיא קא סגיד.

וק' דהרי פסק השו"ע בשו"ע או"ח סי' ר"ו, ו: "העומד על אמת המים מברך ושותה, אף על פי שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך, מפני שלכך נתכוון תחילה", ולמה לא נאמר שהמשתחווה גם נתכוון תחילה?

ואפש"ל שיהודי אינו מברך את המים אלא את בורא המים ולא משנה לו אם מים אלו או אלו, אך הגוי הרי כל עניינה של עבודה זרה הוא לקחת נוצר ולהשתחוות לו ולכן אין שייכות בין מים אלו לאלו.

דף מח

א"ל רב ששת לשמעיה: כי מטית להתם ארהיטני. (כשעוברים ליד מקום ע"ז תגיד לי לרוץ).

וזכורני מנערותי שהשתתפתי בכמה הלוויות בהר הזיתים והלכו רגלית (כגון ביו"ט או אדם חשוב מאוד) וכאשר חלפו ליד בית העבודה זרה שמול מקום המקדש הכריזו שצריך לרוץ מהר וירוצו כל העם עם המיטה, ובשעתו שמעתי שזה משום חשש מזיקין, אך לאחר לימוד הגמ' כאן אולי זה הפירוש (או לפחות עוד פירוש) למנהג זה, משום שלא רוצים להתעכב ליד ע"ז בשל ההשפעות השליליות, כמו שרב ששת לא רצה (ולמרות שמותר לנפטר ראוי להחמיר כמו לאדם חשוב כדאמרינן הכא).

דף מט

מר קולים.

ראיתי מחקרים המתקשים בכך שלא מצאו שם כזה של עבודה זרה בספרי מחקריהם וכדרכם מחפשים לתלות בוקי סריקי בחז"ל הקדושים.

אך קצת קשה מדוע חז"ל הרבו להזכיר את שם הע"ז הזאת גם במקום שאין הכרח, כגון בגמ' המפורסמת באלו מציאות (כ"ה) ועוד, למרות שמלכתחילה קיי"ל דעדיף לצמצם בהזכרת ע"ז משום "לא יישמע על פיך"?

והנה בתוס' שם ד"ה כאבני בית קוליס פי' ר"ת "דאין שם ע"ז מרקוליס אלא קוליס... דהם קורים קילוס לשון שבח וחכמים החליפו לגנאי לשון לעג וקלס"

ולפי"ז אפש"ל בפשטות שאין הכוונה רק לע"ז זו, אלא לכל האלילים שמקלסים אותם, שאת כולם כינו חז"ל הקדושים בלשון קלס לליצנותא דע"ז.

ראיתי מרבי אביגדור מילר, שמה שצוותה תורה אלוהי עץ הכוונה לנוצרים שמשתחווים לעץ כידוע, ואלוהי אבן הכוונה למוסלמים המקדשים את האבנים כמפורסם.

דף נ

מאן ניהו בנן של קדושים? רבי מנחם ברבי סימאי... דאפי' בצורתא דזוזא לא מיסתכל.

והק' בתוספות "מה חסידות איכא בזה? הא אמרינן... דיוקנא עצמה אסורה להסתכל אפילו בחול" ותירצו "ושמא בצורתא דזוזא שרגיל לראות בה תדיר לא שייכא בה הפנאה, ואפילו הכי לא מסתכל" (למרות שמותר להסכל על צורת ע"ז שבמטבע משום שאין כל כוונה, לא רצה מגודל קדושתו שלא להסתכל על ע"ז אפילו במקום שמותר).

ולולי דבריהם היה אפשר לתרץ בדרך מוסר, שהוא סרב להסתכל אפילו במקום שאין דיוקנאות, משום שהכסף עצמו הוא עבודה זרה שאין דוגמתה!

וזכורני שהייתי בפורים בארה"ב והיה גביר אחד שתוי כלוט, ושאלתיו "מי הרב שלך?" (לדעת איזה המלצה להוציא) והוא ענה: "אני חסיד של רבי בנימין פרנקל", נעשה שקט והתסכלו בני הבית זה על זה שאינם מכירים רב כזה, ואז הוסיף "אני מחזיק תמיד את תמונתו בכיסי" הפליאה גדלה עוד יותר.

אז הוא שלף שטר של מאה דולר, שעליו חרותה תמונתו של בנג'מין פרנקלין ונישקו בכל כוחו "הנה הרבי שלי, אליו אני דבוק ובשבילו אני מוכן לעשות ה-כל"...

ולמה ציין שהוא בנן של קדושים ולא שהוא קדוש בעצמו?

התוס' בפסחים (פט) ענו על זה שרב סימאי היה קדוש.

ואולי אפשר להוסיף נופך, דהרי רב סימאי הוא זה ששיער לדורו כמה היא פרוטה מול כל שאר המטבעות כדאי' בקידושין י"ב, וא"כ היה צריך להכיר כל צורות המטבע שבעולם שהוא ההיפך מבנו שלא הכיר צורת מטבע.

וא"כ היה הוי אמינא לומר שרק רב מנחם הוא קדוש שאינו מכיר בצורתא דזוזא, באה הגמ' לומר לנו שהוא בנן של קדושים, ואילו רב סימאי שהכיר את כל צורות המטבע הוא קדוש בעצמו על אף שעסק במטבעות, כי הוא עשה זאת בלתי להשם לבדו.

דף נא

מניין למקריב בהמה בעלת מום לע"ז שהוא פטור?

רבי נחמן מברסלב ביקש מהקב"ה על חסידיו שגם אם אחד נכשל ל"ע בעבירה, יהיה זה בלי יד ובלי רגל...

דף נב

כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשרה בישראל.

וצ"ע הקשר ביניהם ולמה נקט דווקא אשרה ולא כל ע"ז?

אלא שבאשרה יש דין מיוחד שאם נטעו שלא לשם ע"ז אין עיקרו פסול אלא רק החלק שהתווסף לאחר שעבדו.

והנה מצוי מאוד שאדם כועס על פס"ד של דיין כלשהו וס"ל שאינו הגון ואח"כ אינו רוצה לקבל שאר דבריו של אותו רב או דיין, גם בדברים שהם לטעמו טובים.

לפיכך הישוו חז"ל את הדיין לאשירה, שאף אם תמצי לומר (כנראה מחמת נגיעות) שטעה בדבר אחד, אבל עיקרו הוא טוב ולפיכך בשאר הדברים אליו תשמעון ובו תידבקון (ואולי כוונו לזה דברי האור החיים הקדוש על הפסוק, שרק אם היה בלתי הגון מתחילתו עובר בכך).

ובשם הרב מבריסק ראיתי ("דבר תורה" על פרשת שופטים) לבאר הקשר, שבכל עבודה זרה רואים שהיא טמאה, אך אשרה הוא עץ רגיל כמו כולם, כך גם דיין שאינו הגון, הוא נראה כמו כולם ורק בפנים הוא רקוב.

כלים ששימשו בהן בבית חוניו מהו שישתמשו בהן בבית המקדש.

מעשה בית חוניו מאלפנו על כוחות האדם, כמסופר במנחות ק"ט ששמעון הצדיק שהיה כהן גדול ביקש שימנו את בנו חוניו לאחר פטירתו ולבסוף כיהן שמעי, ויש שם מחלוקת הראשונים מי היותר צדיק בסיפור הזה, אך לכל הדעות אחד הבנים למרות שהיה צדיק וראוי לכהונה גדולה הגיע למצב שניסה לגרום למות אחיו (!) ובסופו של דבר נשתלשלה מחלוקת עצומה והוקם בית מקדש בניגוד להלכה המקובלת, וכל זה ללמדך על כוחות האדם, גם אם הוא צדיק כמבואר שם.

דף נג

וקילל במלכו ובאלוהיו. **(הגוי, בעת צרה, מקלל את הע"ז ופוגע בפסל).**

והקשה המלבי"ם על הפסוק (ישעיהו ח, כא) שלא מצאנו בשום מקום לשון של מקלל במישהו אלא רק מקלל את מישהו? ותי' שהכוונה שמקלל את עצמו בשם אלוהיו, אלא שפירוש יקר זה אינו מתאים לגמ' דידן, וא"כ אכתי קשה?

אלא שאדרבה, עפ"י סוגיין יתורץ הלשון היטיב, שהוא פוגע באלוהיו פגיעה פיזית ממש, ולפיכך מתאים לכתוב לשון כזה.

מאן יהיב לן מעפרא דרב ושמואל ומלאינן עיינין הא. (מי יתן לי עפר מקבריהם).

כנראה התכוין לרפואה כדמצאנו בסנהדרין מ"ז (עיין בדף הבא) ששמואל התיר לקחת עפר מקבר רב לרפואה, ואכתי צריך ביאור מדוע נקט דווקא כאן לשון כה מפליגה?

ואפש"ל בדרך דרוש, דבשאר אינשי עפר הקבר הוא חלק מרקב הגוף, אך אצל שני הצדיקים האלו - לשיטתם, עיין בדף הבא) - אין קשר בין העפר לגוף הקדוש שאין רימה שולטת בו.

ולפיכך אמר שאם הבימסאות נאסרות היינו משום שאין בו דין של שברי ע"ז, כלומר שאין קשר בין הע"ז שישבה עליו ואעפי"כ אסורה, והרי מידה טובה מרובה, וא"כ חזינן שהעפר שעל קברם הוא קדוש מצד אחד משום שמשמש את גופם, ומצד שני אינו נאסר כמו כל מת משום שלא הרקיבו כדרך כל בשר, וא"כ שפיר אמר שמשתוקק לעפר מקברם.

והנה ביטוי זה מופיע גם במסכת חולין (סח) לגבי אם אבר בן פקועה שיצא והחזירו אם חייב שחיטה, שרב ושמואל אוסרים ור"י ור"ל מתירין ונאמר אותו לשון בדיוק, וגם שם אפש"ל שהכוונה שמכיון שהם סבורים שאחר שכבר היה האבר בעולם שוב אינו חוזר לגדר וניתר, ה"ה שהם למרות שהנשמה יצאה מגוף הוא נשאר בקדושה עולמית, וא"כ שפיר יש להשתוקק לעפר קברם.

דף נד

אע"פ שאמרו המשתחוה לקרקע עולם לא אסרה חפר בה בורות שיחין ומערות אסרה.

ומקשים כולם (הו"ד בעו"ה) מהגמ' בסנהדרין מ"ז: "קבריה דרב הוו שקלי מיניה עפרא לאישתא בת יומא אתו אמרו ליה לשמואל אמר

להו יאות עבדין קרקע עולם הוא וקרקע עולם אינה נאסרת", (שמואל התיר לקחת עפר מקבר רב לרפואה שקרקע אינה נאסרת) וקשה שהרי הושוו איסורי הנאה ממת לע"ז?

ולול"ד היה אפשר לומר עוד תירוץ בדרש, ששמואל ידע כי רב מחמת קדושתו לא תעלה בו רימה, ולכן אינו צריך לעפרו אלא מכסין אותו בעפר כי כך נהוג אצל כולם, ולפיכך במקרה כזה העפר אינו נאסר בהנאה.

שאלו פלוסופין... אם הקב"ה אין רצונו בעבודת כוכבים מפני מה אינו מבטלה? א"ל... הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולם מפני השוטים?!

ובזה אמרתי לבאר בס"ד מה שהוקשה לי הפסוק "לעושה אורים גדולים" (תהילים (קלו) מדוע ממשיך לפרט בפסוקים הבאים את השמש והירח אחר שמובן מאליו שאליהם התכוין? וגם קשה למה מזכירין כל יום בתפילה (בכל הנוסחאות) "המחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית כאמור לעושה אורים וגו'" וקשה שהרי כבר ברכנו על יוצר אור וכו' ולמה המתין עם הפסוק לסוף הברכה הארוכה?

ולהנ"ל א"ש דיש כאן שתי הודיות נפרדות: אחת על עצם בריאת המאורות, והשנייה על כך שאינו מבטלם למרות שבכל יום מכעיסין לפניו אלו המשתחווים לשמש ולירח כי חסד א-ל כל יום.

דף נה

בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו.

וקשה מהו לשון רבים?

ואפשר לומר בחידוש שהכוונה לשני יצריך, ששניהם מסייעים לו להיטהר אם בא: יצר הטוב כפשוטו ויצר הרע בהגדלת הניסיון כדי שיקבל שכר, ואם בא ליטמא חלילה אז גם שניהם פותחין לו ולא מסייעין, יצר הרע כדי שלא יאמרו שלא היה יכול לעמוד בניסיון, ויצר הטוב כדי להגדיל את השכר אם יתגבר.

ושמעתי מפי רבי מרדכי דרוק על גמרא זו, שאם מישהו יחליט לנסוע בשבת ימצא אופנים רבים למרות שבימות החול קשה למצוא מונית פנויה.

ואכן בשבת אחת בצהריים נפצעתי בראשי ולקחני אבי להר הצופים ברגל, ובדרך עצרו אין ספור מכוניות לקחת אותנו לבית החולים והוא התעקש שלא לנסוע עד שהגענו, וכידוע שבימות החול אין כמעט סיכוי שיעצור חילוני מיוזמתו ויציע טרמפ לחרדי...

הבא לטימא פותחין לו.

פותחין לו שערי תשובה כדאמרינן בגמ' מנחות כ"ט שהעולם הזה נברא בה' שהיא פתוחה משני צידיה, מי שרוצה לצאת יכול לצאת ומי שרוצה לשוב בתשובה הרשות בידו.

חזרו לומר... אין דורכין עם נכרי בגת. (שהיין נעשה נסך בגת של הגוי).

עיין בליקו"מ י' (ואלה המשפטים) שעיקר ביטול העבודה זרה הוא בפורים, ומרומז בפסוק "פורה דרכתי לבדי - ומעמים אין איש איתי".

דף נו

ההוא ינוקא דתני עבודת כוכבים בשית שני. (ילד שבגיל שש למד את כל מסכת ע"ז והיו שואלין מפיו הלכות).

וקשה מדוע הש"ס מציין את העניין הזה? בשוטנשטיין היפנה לחת"ס ואינו תחת ידי.

ואולי אפש"ל בהקדם קושיא איך אפשר לפסוק הלכות מפי ינוקא (ראיתי שהרמ"א פסק כמוהו שנגיעת גוי ברגל אינה מנסכת)? ולפיכך הקדימה הגמ' שאין מדובר בינוקא רגיל אלא בעילוי שהיה בקי בכך בגיל כזה.

ואיך אפשר באמת לסמוך על קטן בהלכות? אלא שהגמ' מסבירה להלן שבענייני יין נסך "לא גדול ממש ולא קטן קטן ממש אלא כל שיודע בטיב עבודת כוכבים" ולפיכך מציינת הגמ' שלמד בגיל שש את כל המסכת וא"כ הוא בקי בעבודת כוכבים ואין זה משנה אם הוא גדול או קטן.

דף נז

נפקי שיפורי דרבא ושרו ונפקי שיפורי דרב הונא בר חיננא ור"ה בר ר"נ ואסרי. (יין שנגע בו גוי התערב ביין אחר ויצאו שופרות מטעם האמוראים להתיר ולאסור).

פעמיים בש"ס מצאנו מחלוקת הכרזת שופרות לאסור ולהתיר, כאן ולעיל דף מ', אלא שקשה דבשלימא שם מיירי לגבי לאפשרושי מאיסורי אכילת דגים טמאים שפיר שייך להכריז בשיפורי, אבל הכא הרי מיירי במכירה לגויים, כך שממ"נ - אם ההכרזה ליהודי המוכר אפשר לשלוח לו שליח ואי לקונים - הרי ממילא השאלה רק לגויים והם אינם מתעניינים בשיפורי דרבנן?

ואולי משום חומרא דיין נסך, שהרי שנינו בדף הקודם שהחמירו רבנן ביין נסך יותר משאר איסורים, ואסור למשל אף בכלשהו, ואולי הוא מחמת חובת ההתבדלות בין ישראל לעמים, היה צריך להכריז להדגיש שוב ושוב את האיסור בדבר שאין היזקו ניכר בעין.

ודכירנא בעת הסערה על הפאות מהודו שהיה חשש תקרובת עבודה זרה, והסתובבו שני רמקולים בעיר, מטעם שני גדולי ישראל, זה מכריז על חובת השריפה (ואכן היו מוקדי שריפה ענקיים שנשים צדקניות השליכו שם פאות יקרות מאוד) וזה מכריז כי אין שום איסור בכך...

דף נח

ריש לקיש איקלע לבצרה. חזא ישראל דקא אכלי פירי דלא מיעשר ואסר להו...אתא

לקמיה דר' יוחנן אמ' ליה אדמקטורך עלך זיל הדר בצר לאו הינו בצרה ומי' של רבים אינן נאסרין"

ק"ק מה יש לו למהר עד כדי כך, דבשלמא אם היה להיפך דהיינו שהוא התיר בטעות יש לרוץ לאסור בטרם ייכשלו אך הרי טעה לאסור, ומה בכך אם לא ירוץ להתיר?

ואפש"ל בהקדם קושיית התוס' מהגמ' במכות יב שאנו שרים כל שבת בבוקר, איך אמר שם ר"ל שמלאך של אדום טעה בין בצר לבצרה שהרי הוא עצמו ס"ל הכי שבצר כבצרה? ותירצו התוס' שחזר בו שם לאחר ששמע כאן מר"י.

ועוד יש להקדים מש"כ שם המהר"ל על אתר בביאורי אגדות שבצר הוא שם של קדושה ובצרה הוא של טומאה.

וממילא אפש"ל שר"י חשש שאם ר"ל פוסק שבצר היינו כבצרה אם כן זה נותן פתחון פה לשרו של עשיו לטעות כך ולטעון שכך ההלכה שהרי גדול הדור פסק כך, לפיכך ציווה עליו למהר ביותר לבטל פסק הדין ולהודיע שזה טעות, שלא יהיה להם שום יניקה כלל.

(**ואולי** לזה כיוונו בציינם בסוף התירוץ "ולכך הזקיקו ר' יוחנן להתיר להם").

דף נט

לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב.

וקשה מדוע מותר למשל להחזיק בשר חזיר בידו ולא אמרינן סחור סחור?

והנה מצאנו ביטוי זה בש"ס בכמה איסורים שיש להם מכנה משותף אחד: שבעיקר הדין הם מותרים ורק חכמים אסרוהו באופן מיוחד למקרה זה, כגון יין שנגע בו גוי הכי שרק לפני דקה היה בהכשר הבד"ץ ועכשיו אסור בהנאה, או בנזיר שמותר לכל העולם ורק לו אסור, או בחומץ עם קמח בפסח - שכל השנה מותר לכתחילה,

וכן בעריות - שאינם אסורים על אחרים רק עליו, בכל אלו ידעו חז"ל את חולשת האיש שאם לא תגדור לו יגיע לאיסור ממש, אבל באיסורים ברורים אין צורך בגדרים כאלו.

כידוע המקום שיש בו הכי הרבה גדרים וסייגים הוא מאה שערים בירושלים, ושמעתי הסבר מהרב לסרי, שאף אם חלילה הצליח היצר הרע להוציא יהודי משער הקדושה, עדיין יש לו עוד 99 שערים להוציאו...

דף ס

ינוחו לו ברכות לרבי שמעון על ראשו כשהוא מתיר מתיר אף לשתיה וכשאוסר אוסר אף בהנאה.

ומצווה לבאר ביטוי נדיר זה מדוע נקטו הכא יותר מכל התורה כולה, וגם קשה אם רוצה לשבח את כחא דהיתרא מדוע מדגיש גם שר"ש אוסר אף בהנאה? וביותר קשה שהרי להלכה לא נפסק כלל כר"ש מדוע התאמצו כל כך לומר שהלכה כמותו?

ונראה בדרך אפשר, שרבי שמעון אמר "יכול אני לפטור את העולם מן הדין" וכבר שאלו רבים על כך שחלילה מלומר שהקב"ה וותרן, אלא שרבי שמעון ס"ל דדבר שאין מתכוין מותר, וממילא הרי אין רשע (כמעט) שיודע את בוראו ומתכוין למרוד אלא כל העבירות הן שלא בכוונה, ולכן זה סנגוריה גדולה על ישראל אף אם אין ההלכה כן (ועי' מש"כ בב"מ נ"ג שאם יש לו על מי לסמוך כבר עונשו פחות גם אם זה לא להלכה).

ולכן הדגיש כאן "ברכות ינוחו על ראשו" (רבי ר"ת ראש בני ישראל - ליקו"מ להבדיל מרשעים בחושך ידמו שמרמז על מי שהולך מקולי ב"ש וב"ה או מחומרי שניהן, והוא לא נקט הכי אלא החמיר איפה שצריך והקל איפה שלא צריך) שעל אף שהוא מחמיר כל כך בחומרת יין נסך, אעפי"כ אם נגע שלא בכוונה מותר אף לשתותו שאין כאן כלום, הרי שגם יהודי אם עבר על עבירה חמורה אם זה בלי כוונה להכעיס את בוראו (שהרי גם הגוי התכוין לגעת אלא שלא זו הייתה המטרה) אפשר לפטרו מן הדין.

דף סא

וחכמים אומרים לעולם אסור עד שיהא שומר יושב ומשמר או עד שיבא ממונה הבא לקיצין. (אסור להשאיר גוי ליד חבית יין אלא אם יודע הגוי שהוא מגיע לבדוק).

יהודי חכם יודע שאינו יכול לסמוך על עצמו במלחמת האמת, אלא כל ימיו חייב להיות יושב ומשמר, עד שיבוא המלאך הממונה על הקץ (כשאחז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך).

דף סב

ונותנין זה לזה מתנה של חנם. (פירות קדושים, הוא נותן לו והשני עובד בשבילו, אך אסור לומר בפירוש שזה שכר זה, אלא נותן בחינם והלה עובד בחינם).

רבי נחמן מברסלב המשיל לעני שהגיע לעיר ופנה לעשיר רשע שיתן לו אוכל, הלה אמר לו שיעבוד אצלו בגינה ואז יקבל, ואכן לאחר מספר שעות היפנה אותו לאולם שם קיבל ארוחה דשנה. תוך כדי הארוחה התברר לו משכניו לסעודה כי מדובר בהכנסת אורחים העירוני ושהכל בחינם ואין קשר בין העבודה למזון...

סיים רבי נחמן שגם אנו כאן, בעולם "עובדים בחינם ואוכלים בחינם".

דף סג

בזונה עובדת כוכבים דלא קניא במשיכה, ואיבעית אימא לעולם בזונה ישראלית... דשויה ניהלה אפותיקי דאמר לה אי מייתינא ליך זוזי מכאן עד יום פלוני מוטב ואי לא שקליה באתנניך.

לפי זה אפשר לומר בדרך אפשר ובצחות ולא לפשט, במעשה דיהודה ותמר בפרשת וישב, דיהודה סבר שהיא עכו"ם ולכן אמר "יהי

לה אשר לה" דהיינו שהוא נתן לה את זה במתנה שהרי מעות קונות וקנתה את זה כבר כתמורה למעשה.

אבל תמר רמזה לו "לאיש אשר אלה לו" היינו שהיא ישראלית והוא הרי עשה אפוטיקי ואם כן הדברים עדיין שלו, ואם כן "הכר נא" שיקח את זה שלא יהיה גזל בידה.

דף סד

שאני ירושת הגר דאקילו בה רבנן גזירה שמא יחזור לקלקולו.

לכאורה צריך להבין אמאי יחזור לקלקולו, שהרי נותנים לו חלק שווה בכל הבית של האב, השדה הכספים וכל דבר ערך, מלבד כמה פרוטות בשווי של העבודה זרה שבהם אין לו חלק, האם בשביל זה יחזור לסורו גר צדק ששילם מחירים עצומים על מנת להתגייר?

אלא שחז"ל ירדו לסוף דעתו של אדם, מה שראיתי בכמה מאבקי ירושה, שפחות מעניין את המתלונן אלא מה השני קיבל, ואם מתברר לו שאחיו קיבל חלילה פרוטה אחת יותר, הוא נכנס למצב של "בן נח נהרג על פחות משווה פרוטה" ומסוגל להכל, כולל לחזור לסורו!

דף סה

פקע עיניה דבר שישך.

וקשה איך קרה לו כך שהרי דיבר טוב על ישראל?

ואולי אפש"ל (מלבד הפשט הפשוט שפתח פיו לשטן) שמידה כנגד מידה שהוא כמעט הכשיל את האמורא הקדוש רבא בחשש ראיה אסורה לרגע כמימרא.

אמר רב פפי איבעי ליה למימרא ליה מהאי קרא.

וכבר התקשו האחרונים למה באמת לא אמר פסוקים אלו?

ולולי דבריהם אפשל בפשטות משום שבמקום כזה אי אפשר לומר פסוקים!

אבוה דרב אחא בריה דרב איקא.

וקשה למה אינו אומר בפשטות רב איקא?

ואפש"ל בדרך אפשר, דהרי התלוננו עליו שהוא נהנה מעבודה זרה, עד שהלכו להתלונן אצל אביי, ולפיכך רצו חז"ל לומר לך שהכל היה כשר לכתחילה, והא ראייה שהוא זכה לבן כמו רב אחא, שוודאי לא היה קורה אילו חלילה היה נכשל.

דף סו

תבלין ב' וג' שמות והן מין אחד או מין ג' אסורין ומצטרפין ואמר חזקיה הכא במיני מתיקה עסקינן הואיל וראוין למתק בהן את הקדירה.

ופירש המאירי שג' סוגי תבלינים שונים מצטרפים יחד לחזקיה, אפילו שאחד חריף ואחד מתוק וכו' כי מטרתם אחת - למתק את הקדירה.

והנה ידועה הגמ' בקידושין (ל' וב"ב טז) "בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין לו" ורבו הפירושים מה הקשר תבלין שהרי אין לנו עניין למתק היצר הרע?

ולהנ"ל אפשר לסבר (בדרוש כמובן ולא לפשט) שכמו שהתבלינים השונים מצטרפים יחד לאסור את הקדירה, כך כל סוגי התורה שלומד, קצת גמרא פה וקצת חומש שם ואיזה ספר מוסר בכמה דקות וכו' הכל מצטרף כדי לבטל את היצר.

דף סז

וכך היו עושין בערבי שבתות בציפורי וקוראין אותם שחליים.

וקשה מדוע לא קראו אותו גריסים אלא התאמצו לקרוא אותו בשם של ירק אחר?

ואולי אפש"ל בדרך פלפול דהם רצו לענג את השבת עם שחליים מקוריים, אלא שאחז"ל בכתובות ס. "דאכלה תחלי הוו לה בני דולפני" (מעוברת האוכלת שחליים, בניה יזילו דמעות) ולכן לפעמים אי אפשר לאכלו, ואז אכלו מאכל אחר שטעמו קצת דומה וקראו לו שחליים, ואולי אף הדגישו את העניין כדי להרבות זכות הבנים בזכות אמונת החכמים.

והוא כעין המנהג בחצרות חסידים לאכול בשבת חוה"מ פסח "פאלשע פיש" שהוא עוף העשוי בצורת דג, שהרי יש עניין לאכול דג בשבת ואי אפשר בשבת של פסח מחמת שאלות שהיו להם, ולכן עושים מאכל עוף בצורה של דג וקורין אותו "כאילו דג".

או אפשר לומר שלא יכלו לאכול שחליים, דהרי אחז"ל בשבת קכ"ט שערב שבת הוא זמן טוב להקזת דם, ובנדרים נד: אמרו שאסור לאכול שחליים לאחר הקזת דם, ומשום הכי לא יכלו לאכול שחליים ולכן עשו מאכל אחר שדומה בטעמו, וכדי לא לפגוע בכבוד שבת קראו לו שחליים.

ולמה יצא המנהג דווקא מהעיר ציפורי?

זה אפש"ל עפ"י הגמ' בשבת קי"ח: "יהי חלקי בין... מוציאי שבת בציפורי" ויש מפרשים שם שהם היו מהדרים להאריך את השבת (ולא רק מחמת הפרשי גובה כפי הפשט) א"כ חזינן דבני ציפורי הקפידו במיוחד על מצוות עונג שבת ולכן היו אלו שהקפידו על המאכל הזה.

ואולי לכן נהגו בכל תפוצות ישראל לאכול מאכל טשולנט המורכב בעיקר מגריסים.

דף סח

אמר עולא חגא לא מידע ידע מאי קאמרי רבנן תיובתא קא מותיב הכא במאי עסקינן

כגון שנפל לתוך גריסין צוננין והרתיחם נעשה כמי שהשביח ולבסוף פגם ואסור.

וקשה למה לומר עליו דלא ידע מאי קאמר אחר ששאל טוב, והראיה שהתירוץ הוא אוקימתא דחוקה?

ואולי רצה ללמד עליו זכות מיניה וביה, שהוא כביכול לא הכיר כלל את הסוגיא ואת האוקימתא ואם כן הוא טוב יותר ממי שידע והקשה לא נכון, שהרי פגם מתחילה טוב מאשר השביח ולבסוף פגם...

...בפוגם מעיקרא מחלוקת אבל השביח ולבסוף פגם דברי הכל אסור... שאני עיסה הואיל וראויה לחמע בה כמה עיסות אחרות.

למדנו מסוגיא זו שני דברים חשובים מאוד בבחירת חברים: א) עדיף מי שפגום מלכתחילה מאשר מי שהשביח ולבסוף פגם... ב) גרוע מכולם הוא מי שהחמיץ עד כדי כך שמחמיץ את מי שעומד לידו...

דף סט

בכדי שישתום ויסתום ויחזור ויגוב.

כאן רש"י מפנה לפסוק "שתום העין" האמור אצל בלעם, ושם רש"י מפנה לגמ' כאן, וראה זה פלא שאותה מילה עצמה מתפרשת (בין הראשונים, וברש"י עצמו ברמז) בשני אופנים: א' שהיא העין הפתוחה, וב' שהיא העין העיוורת, וקשה איך אפשר לפרש אותה מילה בשני הפכים דממ"נ או שהעין רואה או עיוורת?

ודכרינא כד הוינא טליא לפני כמעט יובל שנים ויתיבנא ב"מתמידים" של רבי מאיר צימרוט ואמר לנו פשט נפלא הזכור לי היטיב בזכות ההצגות שעשה בסיפור, ופלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי:

בלעם סגר את העין הזו מיום לידתו ולא ראה בה מאומה,

לכן הוא זכה לראות בעין הזו מה שלא ראו רוב גדולי נביאי האמת!

דף ע

...מימר אמר השתא מדכר ליה לחמריה והדר אתי, ואי משום שבתא האמר (רבא אמר) לי איסור גיורא כי הוינן בארמיותן אמרינן יהודאי לא מנטרי שבתא... (הגויים סבורים שהיהודים אינם שומרים באמת על השבת, אבל מקפידים על יין נסך).

עם גמרא זו התנוצץ לי לתרץ גמרא מפורסמת במגילה י"ד: שהמן אמר לאחשוורוש שלושה טענות: א' ישנים מן המצוות, ב' אין עובדים כי שבת היום פסח היום, ג' אינם שותם יין שהמלך נגע בו.

וקשה בתלת, על הראשון: מה איכפת לשני הגויים הללו אם היהודים ישנים או ערים מן המצוות? ועל השני: וכי היהודים המציאו את שבת, שהרי מפורסם גם אצל הגויים שזה בעשרת הדברות? ועל השלישי: הרי הוא היה דמוקרט וסבל כל דת, כאמור שנתן יין כדת של תורה, וא"כ אין הוא יכול להבין שהדת של היהודים אוסרת יין נסך?

אלא לפי סוגיא זו הכל נהיר:

אחשוורוש טען שליהודים יש דת וצריך לכבד את הציוויים שם, ועל זה השיב לו המן בשלושה שלבים: א' אינם שומרים באמת את המצוות, ב' בפרט שבת אינם שומרים אלא מנופפים בזה לצרכי היפטרות מעבודה כדאמר הכא, וג' אילו לא היו שומרים כלל או שומרים הכל מילא, אבל יש רק מצווה אחת שבה הם מקפידים ביותר: שלא לשתות יין שהמלך נגע בו.

(**וגם** היום המסיתים טוענים שהחרדים אינם באמת לומדים אלא רק אומרים שלומדים כדי להשתמט מגיוס, ומי שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם יצילנו גם בזמן הזה).

דף ע"א

בולשת... בשעת מלחמה אין להם פנאי לטמא.

מדוע היוונים טימאו כל השמנים בהיכל?

בספר מקבים (א' מ"ה והלאה) מתאר שהמלך ציווה להם בכוונה "לטמא מקדש וקדשיו" כלומר שהם טימאו בכוונה את השמנים (בתוס'

שבת כ"א מבואר ההיפך שאפילו בהיסט בלי כוונה טימאו ולאו דווקא התכוונו ובר"ן שם כ' שחיפשו זהב בתוך הפכים).

ועל זה קשה דהרי אמרינן הכא דבולשת אין להם פנאי לטמא בכוונה?

ואולי אפש"ל שגוי גם אם אין לו מנוחת הנפש לעבוד את אלוהיו אך יש לו מספיק בשביל למנוע מהיהודי לשמור על התורה...

בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה.

כלומר, על עניינים פעוטים נוהגים חסרי התורה להרוג ולההרג...

דף עב

בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה משום צערא דישראל.

וקשה הדבר לומר שבגלל צערא קלוש כזה של פחות משוה פרוטה הוא חייב מיתה?

ואפש"ל בהקדם ליקו"מ כ"ה שהממון כשהוא בידי יהודי הוא מאיר והקב"ה נהנה מכך-ע"כ, וממילא מובן שכשעובר לידי הגוי (כגון בגניבה, כשאין תמורה כנגד) הוא גורם צער לשכינה.

ועל הצער לשכינה שפיר ראוי לחייב מיתה.

איתיביה רבי יעקב מנהר פקוד... והלכתא כרבי יעקב דמנהר פקוד.

ובעוז והדר ציין בהערות בשם המאירי על מסכת אבות שהוא לא היה אמורא אלא אחד הגאונים, ופשוט שכל דברי הראשונים כמלאכים אמת, אם שהוא קיבל כך או שלמד מהא דהוא מביא תמיד את דברי רבינא שהיה כידוע סוף הגמרא.

והוא דבר פלא שגאון יחלוק על אמורא ושעוד שיהיה הלכה כמותו?

ולולא דמסתפינא הוי אמינא באימה ויראה כי ידוע שהיו שני רבי יעקב דמנהר פקוד, אחד היה אמורא ואחד היה משלשלת הגאונים, והכל על מקומו בא בשלום.

ואיבעית אימא, שהמאירי לא נתכוין לזה ממש, ועיינתי היטיב בדבריו ומצאתי שאפשר לומר פשט אחר והאף אמנם שאיני ראוי לחלוק על חכמי עוז והדר אך אם הם מבינים שגאון יכול לחלוק על אמורא אז יכולני גם לחלוק עליהם ולומר שהמאירי לא נתכוין לזה וא"כ מעיקרא דקושיא ליתא.

דף עג

המערה יין נסך לבור אפילו כל היום כולו ראשון ראשון בטל.

ידועה קושייתו של בעל הפרמ"ג (בתיבת גומא על פרשת מקץ) דהרי לצורך מצוה מבטלין איסור לכתחילה וא"כ מדוע הוזקקו החשמונאים לנס חנוכה ולא ביטלו את השמן בטפטוף של שמנים אחרים באופן של קמא קמא בטיל?

ותי' בפלפול נחמד עיי"ש ולו"ד אפשל שכל מהות החנוכה היא לשלול את המתיוונים למחצה לשליש ולרביע שמחפשים תמיד את ההיתרים הדחוקים, וא"כ על אף גודל מעלת נר למאור הבינו חז"ל שיש להטמיע את המסר שאנחנו צריכים לעשות את שלנו ובורא עולם ידאג לעולמו, ואכן כאשר לא נכבה הנר אות הוא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל (כמשאחז"ל על המנורה בשבת כ"ב) ושכך צריך לנהוג לדורות לדאוג על קדושת פך השמן בטהרתו בלי חכמות (ובזה מתורץ קושיית הבית יוסף).

דף עד

וליתני אגוזי פרך ורימוני דדן. (שמחמת חשיבותם אפילו באלף לא בטיל).

בזה מבואר הרמז בזמירות של שבת (בזמר "שבת היום להשם") "אכול מעדנים ומשמנים הרבה מינים- אגוזי פרך ורימונים" שהוא טעם על מה שאמר לפני כן "ואם תשמרנו י-ה ינצרך כבבת" שיכול יהודי לחשוב לעצמו שהרי לבורא עולם יש כמה מיליונים של יהודים מה

חשוב בעיניו דווקא שמירת שבת שלי ולמה ינצרני כבבת דווקא אותי, על כך ענה שכמו אגוזי פרך ורימונים שמחמת חשיבותן לא בטלי, על אחת וכמה כל יהודי.

דף עה

עם הארץ שנגע באשכול טמא הוא וכל סביביו.

מספרים שפעם פנה ויצמן למרא דארעא דישראל הגרי"ח זוננפלד מדוע אסר את לימוד העברית אשר מקורו בלשון הקודש של התורה הקדושה?

ויען לו הנה ידעת כי היין הוא קדוש ביהדות, מקדשים בו בשבת ויו"ט ובברית ובחופה ומזמנין עליו ועוד דברים שבקדושה עם היין, אך אם יגע בו עם הארץ ואפיקורס, לא זו בלבד שיורד מקדושתו אלא הופך להיות טמא מעצם מגעו, אף לשון הקודש כיוון שנגעתם בה מסיר שפה לנאמנים והיא אסורה לדיבור.

דף עו

כבולעו כך פולטו.

ידועים ומפורסמים דברי כל הצדיקים כי "כל דבר אשר יבוא באש", היינו כל עבירה שעבר אדם בחמימות היצר, "תעבירו באש" יתוקן בחמימות של מצוה.

אך צריך לזכור שיש גם צד שני לכך: לפעמים יהודי נוסע לצדיק מסוף העולם ועד סופו, ואחר שעלה ונתעלה ונסתפג שם בקדושה של מעלה, נכשל באופן של היפך הקדושה, ואחר כך אינו מבין איפה נעלם כל החמימות דקדושה שהיה לו אצל הצדיק.

מסכת הוריות

דף ב

טעה במצווה לשמוע בקול חכמים.

והנה המפרשים הביאו סתירה בין הספרי הידוע "אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל" לבין הירושלמי הפחות ידוע שמצוה לשמוע בתנאי שאינו אומר על ימין שהוא שמאל?

ותירצו בהרבה אופנים, ואולי אפשר להוסיף נופך מדילי, בהקדם ששאלתי את מו"ח אודות חלוקי המנהגים בפתיחת הפרוכת מימין לשמאל או להיפך, ותירץ בגאונותו שהחילוק הוא אי אזלינן מצד העומד או מצד השכינה, כי מה שימין אצלך שמאל אצל שכינה ולהיפך.

וממילא אפשר לומר גם כאן, שאם אתה רואה שאומרים לך על ימין שהוא שמאל, תדע שהחסרון בך, כי מה שימין אצלך הוא בעצם שמאל אצל השי"ת ולהיפך (ועיין מש"כ בזה בזבחים ס"ה "ימין של מזבח שמאל דגברא"- ועיין גם סנהדרין לא תוד"ה ואם, כי פעמים רבות הרבנים מבינים שחייבים לעשות מעשה מסויים מחמת מצב הדור וזהו הימין האמיתי, ושמעתי מהדיין רבי מנדל שפרן שהרבה פעמים הרב אינו יכול לומר לך את הטעם האמיתי לעמדתו מכל מיני סיבות, ורק לאחר זמן תראה בצדקתו).

דף ג

רב אשי כי הוו מייתי טרפתא לקמיה מייתי עשרה טבחי ממתא מחסיא ומותיב קמיה אמר כי היכא דנימטיין שיבא מכשורא.

ולפי זה מיושב מה שקשה שבכמה מקומות בש"ס (כגון ב"ק ט"ו:) נאמר הביטוי הידוע "א"ל טול קיסם מבין שיניך- א"ל טול קורה מבין עיניך" וקשה שלכאורה הוא טענה שאין בה ממש, שהרי ממ"נ אם זה אסור אז מה יעזור לו שהשני חוטא יותר וקבל את האמת מאמרו?

אלא שלהנ"ל אפשר לומר (בדרוש ולא בפשט) אור חדש, שהוא כאומר לו "אמנם ייתכן שפסקתי לא נכון (כך הוא בבבא בתרא, וגם האחרים מתאימים לזה) אבל הייתי חלק מבית דין שלם שפסק כך, כך שאין הקולר תלוי רק בי, היינו שאמנם יש בי קיסם שאינו טוב אך הוא חלק מהקורה הכללית ובטל ברובו".

והוא לימוד זכות נפלא, כי אם כך מה שאמר רבי טרפון (ערכין ט"ז:) "תמהני אם יש בדור מי שיכול לקבל תוכחה" אינו קטרוג אלא אדרבה סנגוריה מיוחדת על כלל ישראל, שאף אם אחד טועה הרי הוא חלק מהקורה של כלל ישראל.

ועי' מש"כ ב"ב צ"ב בזה.

דף ד

ונעלם דבר ולא שיעקר המצוה כולה, כיצד? אמרו '...אין שבת בתורה...' פטורין, אבל אמרו... 'יש שבת בתורה אבל המוציא מרשות היחיד לרשות הרבים פטור'... יכול יהו פטורין? תלמוד לומר 'ונעלם דבר' ולא כל הגוף.

ולכאורה היה נראה בהיפך שביטול שבת לגמרי הוא חמור הרבה יותר מאשר ביטול פרט אחד בתוך הררים התלויים בשערה, ומדוע על ביטול השבת פטורין ועל המעט חייבים?

אלא שכופר הכל חמור מן המודה במקצת בכך שסכנתו מרובה יותר, שכן אם יאמר מי שנראה כחכם שאין שבת בתורה יחשבוהו למשוגע ואין סכנה שילכו אחריו, אך אם יאמר שבהלכה מסויימת אפשר להקל לאור המודרנה - זה מסוכן הרבה יותר.

וכידוע שגדולי ישראל חששו מהתחברות לרפורמים הרבה יותר מאשר החילונים כופרי הכל.

דף ה

ונודעה החטאת ולא שיוודע החוטא.

גם אם צריך לפעמים לפרסם עניין לא ראוי על מנת להזהיר את העם, אין שום היתר לפרסם את השם אלא רק את המעשה.

ושאר השבטים שלא חטאו.

וקשה אמאי צריכין כפרה מאחר שלא חטאו?

אלא רואים את הערבות ההדדית של כלל ישראל, ובזה ראיתי אצל רבי אביגדור מילר לבאר קצת את הנהגת השי"ת בשנות הזעם, משום שרוב רובו של כלל ישראל מרד בתורה.

דף ו

אין מיתה בציבור... שנאמר 'תחת אבותיך יהיו בניך'.

יש כאן חיזוק עצום לכל אחד ואחד, כי רואים כאן שאם אדם מותיר אחריו בנים ונכדים ההולכים בדרכיו - אינו מת לעולם!

דף ז

סבר אביי למימר חטא בפני עצמו ועשה בפני עצמו היכי דמי דיתבי בשני מקומות וקא מורו בתרי איסורי.

אפשר לומר בצחות שאביי מרמז לנו שאדם חשוב גם אם הוא צריך לעשות דבר שאינו כשורה, עדיף שיעשה הכל בפני עצמו ושיהיו הוא ושאר הרבנים במקומות נפרדים, שלא לגרום להם לחלוק עליו.

דף ח

איזו היא מצוה שהיא שקולה ככל המצות הוי אומר זו עבודת כוכבים.

וקשה שהרי נאמר בנדרים לב. נאמר "רבי אומר גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל המצוות" ?

אלא הכוונה כנראה שע"ז היא כנגד כל מצוות לא תעשה, ומילה היא כנגד כל מצוות עשה (ואולי קשור לכך שפנחס זה אליהו מגיע לכל ברית מילה שהרי נאמר בו ויקח רמ"ח בידו).

והקב"ה עשה עימנו חסד שהן שתי מצוות שאין בהם כל טורח וכל ניסיון, המילה אי אפשר לשנות ולעבודה זרה אין כל תאווה, ובכך יקבל גם הפחות מישראל (אם לא משך ערלתו כדאחז"ל רח"ל ולא עבד ע"ז להכעיס) את חלקו בתרי"ג מצוות.

וכשלמדתי סוגיה זו עם בני ינקי וחכים יעקב זונדל נ"י ראינו שיש סתירה בין פירושים שונים האם מקבלים שכר על מצוות אלו גם כשאין ניסיון או רק כשיש ניסיון, כדמפורש במכות כ"ג שאם אינו אוכל דם מקבל על כך שכר אף שזה מאוס בעיניו, ואילו במקומות אחרים כתוב שרק אם היה לו ניסיון (כקידושין ל"א:)?

ותירץ דתרי מיני אגרא איכא, אם אין לו כל ניסיון הוא מקבל שכר כלשהו, אך אם יש לו ניסיון והוא מתגבר שכרו הרבה מאוד על פי פעלו. ומי יתן והיה לבבו זה כל הימים.

דף ט

ועל טומאת מקדש וקדשיו. (בי"ד אין מביאין קרבן על הוראה ששגגתה בקרבן עולה ויורד).

כל מסכת הוריות נראית כגזירת הכתוב, אך אם אפשר לומר טעם כלשהו מה טוב אם יש בו חיזוק, גם אם אינו אמת.

ונראה בהקדם מה שהק' אא"ז אדמו"ר מחעלם בספה"ק נטע שעשועים מדוע בפרשה ראשונה של ק"ש נאמר "בכל מאודך" ובפרשה השנייה לא?

ותי' שבכל לבבכם ובכל נפשכם כל אחד מחוייב אותו דבר ויש שלחן ערוך אחיד לכולם, אבל כשנוגע לכסף אי אפשר לתת הוראה אחת לכל עם ישראל וכל אחד יש לו הבנה אחרת כמה ממון הוא צריך לפרנסתו.

ולפי"ז אפש"ל כאן בית דין אחראים רק על הוראה שהיא אחידה לכל יהודי בכל מקום, ואילו כאן זה כבר תלוי בעולה ויורד וכל אחד יש לו כפרה אחרת על אותה עבירה היינו שחומר העבירה שונה מאחד לשני, וא"כ אין כח בית דין יפה ואינם חייבים בהוראת טעות.

גדלהו משל אחיו.

וקשה איך אפשר להרבות למלך עשירות אחר שהתורה אמרה לא ירבה לו כסף לבלתי רום לבבו מאחיו?

ואולי אפש"ל דאדרבה כוונת התורה אינה להעשירו בהפלגה אלא שלא יהיה לו שום דאגת פרנסה ואז יהיה פנוי לחכמה ויבין שסופו רימה (מלכותית) כי כידוע מי שעסוק בתאוות ממון הופך את הפרוזדור לטרקלין וזה וזה לא נתקיימו בידיו.

(**ושמעתי** מהרב זיאת מקרית ספר פשט נחמד, שאין איסור להחזיק בכסף רב, האיסור הוא להרבות לעצמו, כדאת אמרת "מרבה נכסים מרבה דאגה" (אבות__) היינו שהוא מרבה בכח, וסימנך שאף אנו מברכים את בעה"ב "שירבו נכסיו").

דף י

שיודעים לשער כמה טיפות יש בים ואין להם לחם לאכול.

סיפר לי רבי נחמיה חשין ששאל פעם מפלוני תלמיד חכם והוא מעשירי היהדות הנאמנה, איך זכה לעשירות והרי כתוב לא לחכמים לחם?

ויען שהכוונה שאמנם החכמה מסייעת לו מאוד, אך החכמה כשלעצמה לא מייצרת כסף, אלא הכסף מגיע מההשקעה וסייעתא דשמיא (ולדעתי אינו נכון ועיין נידה ע:, והוא עצמו ההוכחה שאינו נכון, שהרי את ההון הראשוני צבר כירושה...).

בעיקר המעשה צריך להבין מה היה ההוי אמינא של רבן גמליאל שהתפלא איך ייתכן שחכם כזה אינו עשיר, והלא כל ילד יודע שלא לחכמים לחם וכל אחד מכיר אנשים חכמים שאינם עשירים? ועוד יש להבין מדוע לא ביקש למנות את ר"י עצמו מצד תורתו שהוא ידע בה?

ואולי פירושו שר"ג ראה מעניין הסולת שר"י מנוסה מאוד בנסיעות בים, ולכן רצה למנותו שלא יצטרך לנסוע יותר, ועל זה אמר

לו ר"י שהוא עצמו יש לו קצת כסף ורק רוצה להתעשר אבל השניים האחרים אין להם לחם לאכול אז עדיף למנות אותם.

(**ואמנם** יקשה מתוד"ה נתון בקידושין כז. לגבי מתנות ר"ג לרבי יהושע וחבריו אך לתי' השני שם אתי שפיר)

ובאמת לא כן היה, שרבי יהושע לא נסע לפרנסה אלא להליץ טוב על ישראל ברומי כפי שמבואר בהרבה סוגיות שהיה לו קשר חזק עם גדולי רומי ואפילו הקיסר ובתו, אלא שהוא הלביש את הנסיעות בעניין של פרנסה.

ובזה מובן משאחז"ל בברכות (כח.) שר"ג נכנס לבית ר"י ונדהם שהוא פחמי, ואמר לו ר"י אי אתה יודע ממה מתפרנסין חכמים, וקשה מדוע באמת לא ידע והופתע כל כך? אלא שלהנ"ל א"ש שפתאום הוא הבין שר"י לא נסע להרחבת ממון כלל אלא היה יותר עני מאשר השניים שהוא המליץ עליהם.

אשר נשיא יחטא - אשרי הדור שהנשיא מביא קרבן.

צ"ב לשון אשרי הדור, דלכאורה יש לשבח את הנשיא ולא את הדור?

וי"ל שמטבע הדברים הנשיא אמור להתבייש עד כדי שלא יודה בטעותו, שכן המון העם דרכם להעריץ עד שמי רום את מי שחושבים כמלאך וכשמגלים שהוא בן אדם ישפילוהו עד תהום, אך אם יש דור כזה שהוא בוגר ומבין שגם נשיא יכול לחטוא ויישאר נשיא גם אחר שיודה ויתקן מה שעיוות - לדור כזה באמת אשרי לו.

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע אתו לקמיה דרבא אמר להו אוקימתון מסכתא פלן ומסכתא פלן אמרו ליה אין איעתריתו פורתא אמרו ליה אין דזבנן קטינא דארעא קרי עלייהו אשריהם לצדיקים.

וקשה בתרתי: גם למה שאל אם יש להם פורתא ולא הרבה, וגם למה הם ענו רק שיש להם קטינא דארעא? ויש בזה כמה תירוצים באחרונים.

ובדרך ישר אפשר לומר אולי שהקב"ה חפץ בהשתדלות לפרנסה, אך לא יותר מידי השתדלות.

והוא יסוד גדול בדרך שיבור לו האדם בפרנסה: השתדלות-כן, השתדלות מרובה-לא.

דף יא

מפני מה משחו את שלמה, מפני מחלוקתו של אדוניה. (שאם לא כן אינו מלך מחמת עצמו אלא מצד ירושה, והגמ' מביאה דוגמאות לכך).

הגמ' כאן היא יסוד גדול בהבנת המחלוקת בין הצדיקים, אשר אינן כפי שעיני בשר רואות אלא עניין עמוק מאוד ולימוד זכות גדול ונחוץ בסוגיה שנבוכו בה קטני אמנה:

נניח שהרבי נפטר והותיר בן יחיד, הוא יהיה רבי אבל לא תהיה שום הוכחה על צדקותו, לעומת זאת אם הותיר שני בנים ושניהם אדמו"רים, כאן כל מי שבוחר רבי הוא באמת מאמין לו ובו, ומשכך הוא נעשה צדיק מחמת עצמו ולא רק בירושה.

ובזה יבואר המעשה שרבי ברוך ממזיבוז היה הסנדק של רבי נחמן מברסלב, והבטיח לאחותו אם הילד שיאיר את העולם, ביקשה שלא יחלקו עליו וענה שזה בלא זה אי אפשר, ולהנ"ל א"ש שהוא היה נכד של הבעש"ט ובלי מחלוקת היה רבי רק מצד הייחוס.

דף יב

יהא רגיל למיחזי בריש שתא קרא ורוביא כרתי וסילקא ותמרי.

שמעתי מפי רבי מרדכי דרוק כמה פעמים שאין השנה טובה בזכות אכילת פירות וירקות אלו, אלא שהעיקר הוא התפילה מעומק הלב בליל התקדש חג, והסימנים הם רק לעורר הרצונות לעילא ולתתא (ולענין הלכה ומנהג למעשה עיין סי' תקפ"ג במ"ב סק"ב).

וסיפר שאנשים שחושבים שהעיקר זה האוכל, מגיעים בסוף לאבסורדים עד שפגש אחד שאוכל הרבה במבה בראש השנה כדי שיתפוצצו שונאינו (מלשון בומבה באידיש)...

מעשה... שאירע בו פסול בכהן גדול... ולא הניחוהו אחיו הכהנים להיות...כהן גדול משום איבה.

ובזה מבוארת הגמ' הידועה ביומא מז שקמחית הצדקת זכתה לראות שבעה בנים כהנים גדולים, וקשה איך זה ייתכן אם לא שמתו בחייה מה שבוודאי אינו זכות?

אלא להנ"ל אתי שפיר, שכאשר נטמא כ"ג מינו אחר תחתיו ולא רצה אף אחד להתמנות שהרי ידע שאחר כך לא יוכל להיות אפילו הדיוט כל ימיו, ולכן לקחו את האחים שאצל אחים פחות שייך טעם האיבה (למרות שאצל חוניו ושמעי בני שמעון הצדיק ראינו ההיפך, ואולי בני קמחית צדיקים מופלגים היו ולא שייך איבה ביניהם), ונותרו בתואר כהן גדול תוך כדי שהאח הגדול חוזר לתפקידו ולא קפדי אהדדי.

ובפשטות אפשר לתרץ מעשה קמחית, שהאחים אהבו זה את זה וכל אחד שימש בתקופה קצרה והתפטר לטובת האח הבא אחריו.

או שאפשר לתרץ שהיא לא ראתה אותם כהנים גדולים אלא "שימשו בכהונה גדולה" שזה יכול להתפרש שהם היו מהכהנים החשובים שבדור ולאו דווקא כהן גדול (שכידוע בסוף בית שני התמנה לאו דווקא מפאת התאמתו לתפקיד).

תני חדא בתחלה מוצקין שמן על ראשו של הכהן, ואחר כך נותנין לו שמן בין ריסי עיניו, ותניא אחריתי בתחלה נותנין לו שמן בין ריסי עיניו, ואחר כך מוצקים לו שמן על ראשו.

כולי עלמא ס"ל דצריך שני תנאים להתקדש: שמירת העיניים (בין ריסי עיניו) ולימוד התורה (על ראשו) המחלוקת היא רק מה להקדים למה, אך זה בלא זה אי אפשר כידוע.

כיון שראה (יאשיהו) מה שכתוב בתורה יולך ה' אתך ואת מלכך צוה וגנזום. (את החמדות הגנוזות מבית המקדש, שלא יחללום הגויים).

בעבר התפלאתי מדוע אין קברי הראשונים בספרד, כגון בטולדו כמו שיש בשאר מקומות, עד שהתברר לי שכתב בספר עמק הבכא שרבי יצחק די לאון הגיע בחלום לאשתו לפני הגירוש וציווה להרוס את כל המציבות של הראשונים שחיו שם (הראש ורבינו יונה ועוד רבים) כדי שלא ישלטו בהם הגויים.

אין מושחים את המלכים אלא על המעיין, כדי שתמשך מלכותם.

ושמא הוא כדי להתגבר על דברי בלעם (בסנהדרין ק"ה) "ביקש שלא תימשך מלכותם אמר כנחלים נטיו כגנות עלי נהר"

כמין כי יוונית.

וביאר הרמב"ם שזה מה שאנו קוראים לו איקס, ומצאתי חכ"א שפירש באופן נחמד שבפסוק (יחזקאל ט) והתוית תי"ו פירשו המפרשים דמיירי באות ת' ולהנ"ל הוא מסביר שפיר שהאות ת' בכתב העברי הקדום שהיה נהוג ביניהם הוא כעין כי יוונית, והיינו שהוא כעין משיחת הכהנים והמנחות, וכדפרש"י בשבת נה. שהכוונה על הצדיקים.

דף יג

הואיל ומשיח מכפר ועדה מתכפרת דין הוא שיקדים מכפר למתכפר.

ידוע משאחז"ל (איכה רבה ה' כ"א) שאמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה השיבנו השם אליך היינו אתערותא דלעילא שהקב"ה יתחיל בגאולה, והקב"ה עונה להם "שובו אליי ו(אז) אשובה אליכם" היינו אתערותא דלתתא.

ומרומז כאן שאנו מתפללים להשי"ת הואיל ומשיח הרי יכפר עלינו ממילא ואנחנו נתכפר מכל עוונותינו, דין הוא שתקדים אתה המכפר ולא תמתין לנו - המתכפרים והצמח לנו ישועה בקרוב.

מרובה בגדים קודם למשיח.

בצחות: לפני ביאת המשיח יהיו הרבה "כהנים גדולים" שכל מעלתם הוא שהם מרובה בגדים בכל מיני שיראין ואיצטלות דרבנן...

חכם קודם למלך מלך קודם לכהן גדול.

בפרשת שמות כתובים ג' פסוקים ברציפות, בפסוק הראשון "אהרן ומשה" בפסוק השני "משה ואהרן" ופרש"י מלמד ששקולים היו.

אומר זקה"ק רבי נטע מחעלם שזה רק בארץ מצרים כשעדיין לא ניתנה תורה, שכן לאחר מכן משה קודם תמיד לאהרן כי חכם קודם לכ"ג, דייקא נמי שהפסוק השלישי "ויהי ביום דיבר ה' אל משה בארץ מצרים" היינו שרק בארץ מצרים שקולים היו.

חמישה דברים משכחין את התלמוד... והאוכל לב של בהמה...

והנה אמרו לעיל שהאוכל ממה ששייר עכבר משכח וק"ו לחתול שאוכל את העכבר עצמו.

ולפי"ז אפשר לומר אף הכי, שקל וחומר מי שעושה ליבו לב בהמה!

כשם שהזית משכח לימוד של שבעים שנה כך שמן זית משיב לימוד של שבעים שנה.

זית מרמז לפרנסה ("יהיו מזונותיי מצויין בידיך כזית" עירובין יח) ומרוב רדיפת הפרנסה יכול לשכוח חובת הלימוד כל ימי חייו של אדם שבעים שנה...

והעצה לזה הוא "שמן זית", דראיתי (כמדומה בעמק ברכה ואינו תח"י) דבשבעת המינים לא נאמר זית אלא זית-שמן, משום שעיקר התכלית של הזית הוא השמן היוצא ממנו (משום שהזית גופא הוא קשה לשכחה בלי השמן כאמור כאן), והוא הדין לפרנסה שאינה תכלית לעצמה אלא מה שיוצא ממנה, דהיינו תורה ומעשים טובים.

והרגיל בשמן זית. (מועיל לזיכרון).

ומטעם זה נהגו לשים קצת שמן בזיתים, שהרי זיתים קשה לשכחה יבוא זה ויתקן את זה.

ושמעתי מפי הגרי"א כהנא שהתלוצץ מאלו ששמים טיפה אחת (כנהוג וראיתי בחברותא שהגרש"ז התיר זאת) ואמר שזה אינו נקרא "הרגיל בשמן זית", ואיני זוכר אם אמר זאת להלכה או רק לחסידות בעלמא (אולי אם הייתי מקפיד על הוראתו הייתי זוכר...).

עשרה דברים קשים לתלמוד... והקורא כתב שעל גבי הקבר.

אפשר להליץ שמרמז לכך כי "אחרי מות קדושים אמור" ומפרסמים מודעות על הגאון הגדול, וחורתים על המציבה על מרן הגאון, והאיש אשר הכירו ויודע שלא למד הרבה עושה לו חלישות הדעת, שרואה שאפשר להיות רשכבה"ג גם בלי ללמוד תורה וזה פירוש "קשה לתלמוד"...

דף יד

אמר רבא אפילו רבי דענוותנא הוא תנא אמרו משום ר"מ.

אין לנו השגות כלל במחלוקת שבין הצדיקים, ועיין מה שכתבתי בעניין הכבוד של רשב"ג בבבא מציעא פד ואיך עולה יפה עם מאחז"ל שם שהיה מגדולי הענווים שבכל הדורות.

א"ל נחמני פתח.

ופרש"י, ואיכא דאמרי דבלשון גנאי קרי ליה נחמני כלומר עדיין אתה תלמידו של רב נחמן.

ולכאורה קשה איך אפשר לומר שבכל המקומות הרבים שנאמר נחמני הייתה הכוונה ללשון גנאי, ובפרט שהדבר ידוע שלא כן, כדפרש"י בגיטין לד: על"והלכתא כנחמן והלכתא כנחמני" שרבה בר נחמני גידלו וקרא עליו שם אביו לאות חשיבות?

אלא שלפעמים אותו תואר עצמו - תלמיד של רב נחמן - הוא כבוד אצל חלק מהאנשים וגנאי אצל אחרים והשאלה היא רק איך הוא עצמו מתייחס לכך.

ורמז לכך שעד היום יש רבים שרואים בתואר "תלמיד של רבי נחמן" שבח ויש דורשים לגנאי...